អភិធម្មត្ថសង្គហៈ

បរិច្ឆេទទី ៦

រូបសង្គហវិភាគ

និងនិព្វានបរមត្ថ

ការសម្តែងសង្គ្រោះ

និងចែករូបនិងនិព្វាន

អភិធម្មត្ថសង្គហៈ

បរិច្ឆេទទី ៦ រូបសង្គហវិភាគ

នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស ។

សង្គហគាថា

១. ឯត្តាវតា វិភត្តា ហិ   សប្បភេទប្បវត្តិកា
   ចិត្តចេតសិកា ធម្មា   រូបន្ទានិ បវុច្ចតិ ។

២. សមុទ្ទេសា វិភាគា ច   សមុដ្ឋានា កលាបតោ
   បវត្តិក្កមតោ ចេតិ   បញ្ចធា តត្ថ សង្គហោ ។

ធម៌ទាំងឡាយ គឺ ចិត្តនិងចេតសិក ព្រមទាំងប្រភេទនិងបវត្តិ ខ្ញុំបានចែកហើយដោយលំដាប់នៃពាក្យ មានប្រមាណប៉ុណ្ណេះ ឥឡូវនេះ ខ្ញុំនឹងពោលរូបបរមត្ថតទៅ ។ ក្នុងរូបនោះ មានសង្គហៈ (ការរួបរួម) ដោយអាការ ៥ ន័យ គឺ ដោយសមុទ្ទេស ដោយវិភាគ ដោយសមុដ្ឋាន ដោយកលាប និងដោយបវត្តិក្កម ។

អធិប្បាយ សង្គហគាថា

បរិច្ឆេទទី ៦ នេះ ព្រះអនុរុទ្ធាចារ្យសម្តែងរូបបរមត្ថទុក ១៤ គាថា ក្នុងគាថាដំបូង ជាពាក្យអនុសន្ធិ ក៏ព្រោះធម៌ គឺ ចិត្ត និង ចេតសិក លោកបានពោលទុកដោយពិស្តារហើយ ។ ឥឡូវនេះ កាលនឹងសម្តែងរូប និងនិព្វាន ។

ក្នុងលំដាប់នៃរូបនោះ ទើបពោលគាថាទី ២ សម្ដែងរូបសង្គហៈ ដោយន័យទាំង ៥ នេះ គឺ ៖

១- រូបសមុទ្ទេស សំដែងរូបសង្ខេបដើម្បីឱ្យជ្រាបលក្ខណៈ

២- រូបវិភាគ សម្ដែងរូបពិស្ដារ ដោយចែកជាគូៗ

៣- រូបសមុដ្ឋាន សម្ដែងហេតុកើតរូប ដោយសមុដ្ឋាន ៤

៤- រូបកលាប សម្ដែងរូបជាកលាប មានចក្ខុកលាបជាដើម

៥- រូបបវត្តិក្កម សម្ដែងលំដាប់ការប្រព្រឹត្តិទៅរបស់រូបដោយការផ្សេងគ្នា នៃភព កាល និងសត្វ ដែលកើតក្នុងភូមិផ្សេងៗ ។

ម្យ៉ាងទៀត ក្នុងគាថាដំបូង ពាក្យថា **រូបន្ទានិ** ចែកបទ ចេញជា **រូប + ឥទានិ**, **រូប** ប្រែថា រូប ក៏រូបស័ព្ទនេះ ដោយទូទៅមានន័យច្រើន ដើម្បីនឹងឱ្យអត្ថនៃរូបនេះជាក់ច្បាស់ ទើបពោលដល់រូប ៧ ន័យ តាមធាតុប្បទីបិកាពោលទុកថា ៖

រូបមាន ៧ ន័យ

១- រូប សំដៅដល់ **រូបក្ខន្ធ** ដូចបាលីថា **យំ កិញ្ចិ រូបំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នំ ។បេ។ អយំ វុច្ចតិ រូបក្ខន្ធោ** : រូបណាមួយ ជាអតីត អនាគត បច្ចុប្បន្ន ។ល។ នេះហៅថា រូបក្ខន្ធ ។(១)

២- រូប សំដៅដល់ **រូបភព** ដូចបាលីថា **រូបូបបត្តិយា មគ្គំ ភាវេតិ** : បុគ្គលចម្រើនទូវមគ្គដើម្បីទៅកើតក្នុងរូបភព ។(២)

---

(១) អភិ. វិភ. ខន្ធវិភង្គ. ៨០. ២/១ ។ (២) អភិ. សង្គ. រូបាវចរកុសល. ៧៨. ១៩១/១៤០ ។

៣- រូប សំដៅដល់ **និមិត្តក្នុងកសិណ** ដូចបាលីថា **អជ្ឈត្តំ អរូបសញ្ញី ពហិទ្ធា រូបានិ បស្សតិ** : មិនសំគាល់នូវរូបខាងក្នុង ឃើញនូវពួករូបខាងក្រៅ ។[១]

៤- រូប សំដៅដល់ **បច្ច័យ** ឬ **ហេតុ** ដូចបាលីថា **សរូបា ភិក្ខវេ ឧប្បជ្ជន្តិ បាបកា អកុសលា ធម្មា** : ម្នាលភិក្ខុទាំងឡាយ អកុសលធម៌ដ៏លាមក រមែងកើតឡើង ព្រោះបច្ច័យរបស់ខ្លួន ។[២]

៥- រូប សំដៅដល់ **សរីរៈ** (រាងកាយ) ដូចបាលីថា **អដ្ឋិញ្ច បដិច្ច ន្ហារុញ្ច បដិច្ច មំសញ្ច បដិច្ច ចម្មញ្ច បដិច្ច អាកាសោ បរិវារិតោ រូបន្តេវ សំខ្យំ គច្ឆតិ** : អាកាសដែលអាស្រ័យឆ្អឹងខ្លះ អាស្រ័យសរសៃខ្លះ អាស្រ័យសាច់ខ្លះ អាស្រ័យស្បែកខ្លះ រួបរួមជាមួយគ្នាហើយ ទើបហៅថា រូបកាយបាន ដូច្នេះឯង ។[៣]

៦- រូប សំដៅដល់ **វណ្ណៈ** (ពណ៌) ដូចបាលីថា **ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ច ឧបជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ** ប្រែថា ចក្ខុវិញ្ញាណកើតឡើង ព្រោះអាស្រ័យចក្ខុប្បសាទ និងរូបារម្មណ៍ ។[៤]

៧- រូប សំដៅដល់ **សណ្ឋាន** "ទ្រង់ទ្រាយ" ដូចបាលីថា ៖

រូបប្បមាណោ រូបប្បសន្នោ : បុគ្គលជ្រះថ្លាក្នុងរូប ឈ្មោះថា រូបប្បមាណ ។[៥]

---

(១) អភិ. សង្គ. រូបាវចរកុសល. ៧៨. ១៧៨/១០៩ ។ (២) អង្គ. ឯក. រូបាទិអដ្ឋកថា ។ (៣) មជ្ឈិ. មូល. មហាហត្ថិបទោបមសូត្រ. ២១. ៨៤/២១១ ។ (៤) មជ្ឈិ. មូល. មធុបិណ្ឌិកសូត្រ. ២០. ២៤៨/៤១៧ ។ (៥) អង្គ. ចតុ. បត្តកម្មវគ្គ. ៤២. ៦៦/១៧៥ ។

ក្នុងគាថានេះ សំដៅយករូបន័យទី ១

រូប មានវចនត្ថៈថា **រុប្បតីតិ = រូបំ** : ឈ្មោះថា រូប ព្រោះអត្ថថា បែកធ្លាយ គឺ រមែងបែកធ្លាយ ដោយបច្ច័យដែលជាសត្រូវមានត្រជាក់ និងក្តៅជាដើម ។[១]

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់រូប[២]

១-រុប្បនលក្ខណំ រូបមានការបែកធ្លាយ ជាលក្ខណៈ

២-វិកិរណរសំ មានការខ្ចាត់ខ្ចាយ ជាកិច្ច

៣-អព្យាកតបច្ចុប្បដ្ឋានំ មានភាពជាអព្យាកត ជាផល

៤-វិញ្ញាណបទដ្ឋានំ មានវិញ្ញាណ ជាបទដ្ឋាន

ក្នុងបរមត្ថទីបនី ពោលថា ៖

១-រូបមានការបែកធ្លាយ ជាលក្ខណៈ

២-មានការមិនដឹងអារម្មណ៍ ជាកិច្ច

៣-មានការៈជាសម្បយោគ ជាផល

៤-មានវិញ្ញាណ ជាបទដ្ឋាន ។

(១) ពិស្តារក្នុងបរិច្ឆេទទី ១ ទំព័រ ៣៦ ។ (២) បដិច្ចសមុប្បាទ ។

រូបន័យទី ១ រូបសមុទ្ទេស

សង្គហគាថា

៣. ភូតប្បសាទវិសយា ភាវោ ហទយមិច្ចបិ
ជីវិតាហាររូបេហិ អដ្ឋារសវិធំ តថា ។

៤. បរិច្ឆេទោ ច វិញ្ញត្តិ វិការោ លក្ខណន្តិ ច
អនិប្ផន្នា ទស ចេតិ អដ្ឋវីសតិ្វធំ ភវេ ។

រូប ២៨ គឺ មហាភូតរូប ៤ ប្រសាទរូប ៥ វិសយរូប ៤ ភាវរូប ២ ហទយរូប ១ ជីវិតរូប ១ អាហាររូប ១ រួមជានិប្ផន្នរូប ១៨ ។ អនិប្ផន្នរូប ១០ គឺ បរិច្ឆេទរូប ១ វិញ្ញត្តិរូប ២ វិការរូប ៣ និងលក្ខណរូប ៤ ។

រូបទាំងអស់ ២៨ កាលចែកដោយប្រភេទធំបាន ២ គឺ មហាភូតរូប ៤ និងឧបាទាយរូប ២៤ តែកាលចែកដោយប្រភេទតូចៗហើយ បានរូប ១១ ពួក ដូចតទៅនេះ គឺ ៖

១-មហាភូតរូប ៤ *បានដល់ បឋវី អាបោ តេជោ វាយោ*

២-ប្រសាទរូប ៥ *បានដល់ ចក្ខុ-សោត-ឃាន-ជិវ្ហា-កាយប្រសាទ*

៣-វិសយរូប ៤ *បានដល់ វណ្ណៈ សទ្ទៈ គន្ធៈ រសៈ*

៤-ភាវរូប ២ *បានដល់ ឥត្ថីភាវៈ បុរិសភាវៈ*

៥-ហទយរូប ១ *បានដល់ ហទយវត្ថុ*

៦-ជីវិតរូប ១ *បានដល់ ជីវិតិន្ទ្រិយ*

៧-អាហាររូប ១ បានដល់ កពឡិង្ការាហារ

៨-បរិច្ឆេទរូប ១ បានដល់ អាកាសធាតុ

៩-វិញ្ញត្តិរូប ២ បានដល់ កាយវិញ្ញត្តិ វចីវិញ្ញត្តិ

១០-វិការរូប ៣ បានដល់ លហុតា មុទុតា កម្មញ្ញតា

១១-លក្ខណរូប ៤ បានដល់ ឧបចយៈ សន្តតិ ជរតា អនិច្ចតា ។

បណ្តារូប ២៨ នេះ ក្នុងបាលីចែកទុកជា ២ ពួក គឺ សភាវរូប ១ និង អសភាវរូប ១ ។

សភាវរូប បានដល់ មហាភូតរូប ៤ ប្រសាទរូប ៥ វិសយរូប ៤ ភាវរូប ២ ហទយរូប ១ ជីវិតរូប ១ អាហាររូប ១ ។

រូប ១៨ នេះ មានឈ្មោះហៅបាន ៥ យ៉ាង គឺ ៖

១- សភាវរូប រូបដែលមានភាវៈរបស់ខ្លួន

២- សលក្ខណរូប រូបដែលមានលក្ខណៈ

៣- និប្ផន្នរូប រូបដែលកើតអំពីសមុដ្ឋាន ៤

៤- រូបរូប រូបដែលបែកធ្លាយ

៥- សម្មសនរូប រូបដែលគួរពិចារណា

រូប ដែលឈ្មោះថា **សភាវៈ** ព្រោះមានភាវៈរបស់ខ្លួនដោយចំពោះមិនលាយគ្នា មានភាពរឹងជាដើម ។

ដែលឈ្មោះថា **សលក្ខណៈ** ព្រោះប្រកបដោយលក្ខណៈមានការកើតជាដើម ឬមានការមិនទៀងជាដើម ។

ដែលឈ្មោះថា **និប្ផន្ន** ព្រោះសម្រេចហើយ ដោយសមុដ្ឋាន ៤ មានកម្មជាដើម ។

សភាវៈដែលប្រែប្រួល ឬបែកធ្លាយ ព្រោះបច្ច័យ ឈ្មោះថា **រូប**, និងរូបនេះឯង មានការប្រែប្រួល បែកធ្លាយទៅ ជាធម្មតា ដូច្នេះ ទើបលោកថែមពាក្យថា **រូប** មកមួយសព្ទទៀត គឺ **រូបរូប** ប្រែថា រូបដែលបែកធ្លាយ ដោយការសំដៅដែលយើងធ្លាប់ហៅមក ដូចពាក្យថា ទុក្ខទុក្ខ ។

ដែលឈ្មោះថា **សម្មសន** ព្រោះជារូបដែលគួរដល់ការពិចារណា ដោយអនិច្ចលក្ខណៈជាដើម ។

ចំណែករូប ១០ ទៀតដែលនៅសល់ គឺ

បរិច្ឆេទរូប ១ វិញ្ញត្តិរូប ២ វិការរូប ៣ និងលក្ខណរូប ៤ ទាំងនេះ ក៏មានឈ្មោះហៅបាន ៥ យ៉ាង ដូចគ្នា គឺ អសភាវរូប ១ អសលក្ខណរូប ១ អនិប្ផន្នរូប ១ អរូបរូប ១ និងអសម្មសនរូប ១ ។

រូប ១១ ពួក

ពួកទី ១ : មហាភូតរូប ៤

មហាភូតរូប សំដៅដល់ រូបដែលជាធំ បានដល់ បឋវី អាបោ តេជោ វាយោ ។ មហាភូតរូបនេះ មាន ៤ ប៉ុណ្ណោះ ទើបលោកហៅថា **មហាភូតរូប ៤** ។

<u>*ក្នុងវិភាវិនីដីកា*</u> ពោលថា ធម៌ទាំងឡាយ មានបឋវីជាដើម ឈ្មោះថា **មហាភូត** ព្រោះអត្ថថា កើត គឺ ប្រាកដជាសភាពធំ ក្នុងសន្តានដែលមានចិត្តគ្រប់គ្រង និងមិនមានចិត្តគ្រប់គ្រង ដោយអំណាចនៃធាតុ ព្រមទាំងសម្ភារៈ ។

ក្នុងអដ្ឋកថា ធម្មសង្គណី ពោលថា ៖

ដែលឈ្មោះថា មហាភូត ព្រោះហេតុ ៥ គឺ ១-ព្រោះប្រាកដជារបស់ធំ ២-ព្រោះដូចជាអ្នកលេងកលល្បិច ៣-ព្រោះត្រូវបរិហារ(រក្សា)ច្រើន ៤-ព្រោះវិការៈធំ ៥-ព្រោះជារបស់ធំដែលមានពិត

ភូតៈមាន ៧ ន័យ

១-ភូត *សំដៅដល់* **ភាវៈដែលមាននៅពិត** *ដូចបាលីថា :*

យោ បន ភិក្ខុ ។បេ។ ភូតស្មិំ បាចិត្តិយំ *: ភិក្ខុណាមួយ ប្រាប់ឧត្តរិមនុស្សធម៌ដល់អនុបសម្បន្ន ត្រូវអាបត្តិបាចិត្តិយ ព្រោះភិក្ខុនោះ បានពិតមែន ។*[១]

២-ភូត *សំដៅដល់* **ខន្ធ ៥** *ដូចបាលីថា :* **ភូតមិទំ ភិក្ខវេ បស្សថ** *: ម្នាលភិក្ខុទាំងឡាយ អ្នកទាំងឡាយឃើញនូវខន្ធបញ្ចកៈនេះដែលកើតឡើងហើយឬទេ ។*[២]

៣-ភូត *សំដៅដល់* **រូប** *ដូចបាលីថា :* **ចត្តារោ ខោ ភិក្ខុ មហាភូតា ហេតុ** *: ម្នាលភិក្ខុមហាភូតរូបទាំង ៤ ជាហេតុ មហាភូតរូបទាំង ៤ ជាបច្ច័យដែលនាំឱ្យបញ្ញត្តនូវរូបក្ខន្ធ ។*[៣]

៤-ភូត *សំដៅដល់* **ព្រះខីណាស្រព** *ដូចបាលីថា :* **យោ ច កាលឃសោ ភូតោ ស ភូតបចនឹ បចិ** *: ចំណែកសត្វណា ជាអ្នកស៊ីនូវកាល សត្វនោះឈ្មោះថា ដុតនូវតណ្ហាដែលជាធម្មជាតិដុតសត្វ ។*[៤]

៥-ភូត *សំដៅដល់* **សព្វសត្វ** *ដូចបាលីថា :* **សព្វេវ និក្ខិបិស្សន្តិ ភូតា**

---

១. វិន. បាចិ. មុសាវាទវគ្គ. ៣. ៣០៥/៣១៧ ។ ២. មជ្ឈិ. មូល. មហាតណ្ហាសង្ខយសូត្រ. ២២. ៨៥/១៦០ ។ ៣. មជ្ឈិ. ឧប. មហាបុណ្ណមសូត្រ. ២៦. ១២៤/១៩៣ ។ ៤. ខុទ្. ជាត. សិគាលវគ្គ. ៥៨. ៣៤០/១៣៣ ។

លោកេ សមុស្សយំ : ពួកសត្វទាំងអស់ មុខជានឹងដាក់ចុះនូវរាងកាយក្នុងលោក ។[១]

៦-ភូត សំដៅដល់ **ដើមឈើ** ដូចបាលីថា : **ភូតគាមបាតព្យតាយ បាចិត្តិយំ** : កិច្ចធ្វើភូតគាម មានឈើនិងស្មៅជាដើមឱ្យវិនាស ត្រូវអាបត្តិបាចិត្តិយ ។[២]

៧-ភូត សំដៅដល់ **អមនុស្ស** ដូចបាលីថា : **ភូតេ ភូតតោ សញ្ជានាតិ** : សំគាល់នូវពួកសត្វថា ជាសត្វពិត ។[៣]

១- បឋវីធាតុ

បឋវីធាតុ មាន ២ លក្ខណៈ គឺ ៖

១-កក្ខឡ បឋវី បឋវីដែលមានភាពរឹង ជាលក្ខណៈ

២-អថទ្ធ បឋវី បឋវីដែលមានភាពមិនរឹង ជាលក្ខណៈ

បឋវី មានវចនត្ថៈថា ៖ **បត្ថនត្ថេន = បឋវី** ឈ្មោះថា **បឋវី** ព្រោះអត្ថថា រឹង ។ ន័យមួយទៀត **សហជាតរូបានិ បឋន្តិ បតិដ្ឋហន្តិ ឯត្ថាតិ = បឋវី** ប្រែថា សហជាតរូបទាំងឡាយ រមែងអាស្រ័យ តាំងនៅក្នុងធាតុនេះ ព្រោះហេតុនោះ ធាតុនេះ ទើបឈ្មោះថា **បឋវី** ។

ពិតមែន បឋវីរមែងប្រាកដ ដោយភាពជាទីអាស្រ័យរបស់រូបដែលកើតរួមគ្នា ដូចដីប្រក្រតី ជាទីអាស្រ័យរបស់ដើមឈើជាដើម ។ ធាតុគឺ បឋវី ឈ្មោះថា បឋវីធាតុ ។ ដែលឈ្មោះថា ធាតុ ព្រោះអត្ថថា ទ្រទ្រង់នូវលក្ខណៈ

---

១. ទីឃ. មហា. ១៦. ១៤៦/៣២៦ ; សំយុ. សគា. បរិនិព្វានសូត្រ. ៣០. ១០១/៨០ ។ ២. វិន. បាចិ. ភូតគាមវគ្គ. ៣. ៣៥៤/៣៤៩ ។ ៣. មជ្ឈិ. មូល. មូលបរិយាយសូត្រ. ២០. ២/៤ ។

របស់ខ្លួនជាដើម ព្រោះអត្ថថា មិនមែនសត្វ មិនមែនជីវៈ និងដែលដូចគ្នា ដោយធាតុដែលជាចំណែកប្រកបនៃសរីរៈ និង ក្នុំ ។ កាលប្រៀបធៀបជាមួយធាតុដទៃៗ បឋវីធាតុនេះ មានលក្ខណៈរឹងជាង គឺ ក្នុងវត្ថុណា បើមានបឋវីច្រើន វត្ថុនោះ ក៏រឹងច្រើន ដូចក្នុងស្លឹកឈើ ឥដ្ឋ ថ្ម ដី ក្រួសជាដើម តែបើវត្ថុណាមានបឋវីតិច វត្ថុនោះក៏មានភាពរឹងតិច ដូចក្នុងសំឡី ជ័រ និងពពុះទឹកជាដើម ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់បឋវី

១- កក្ខឡត្តលក្ខណា	មានភាពរឹង ជាលក្ខណៈ
២- បតិដ្ឋានរសា	មានការតាំងមាំ ជាកិច្ច
៣- សម្បដិច្ឆនបច្ចុប្បដ្ឋានា	មានភាពជាទីទទួលរង ជាផល
៤- អវសេសធាតុត្តយបទដ្ឋានា	មានធាតុ ៣ ដែលនៅសល់ ជាហេតុជិត ។

បឋវីធាតុមាន ៤ យ៉ាង

១-បរមត្ថបឋវី ឬ **លក្ខណបឋវី** បានដល់ ធាតុដីដែលមានភាពរឹង ឬទន់ជាសភាវៈ

២-សសម្ភារបឋវី ឬសុត្តន្តបឋវី បានដល់ ធាតុដីដែលមានចំណែកប្រកប មានទាំងខាងក្នុងកាយ និងខាងក្រៅកាយ ។

ដែលមានខាងក្នុងកាយរបស់សត្វ ជាឧបាទិន្នរូប ហៅថា **អជ្ឈត្តិកបឋវី** ។

ដែលមានខាងក្រៅកាយរបស់សត្វ ជាអនុបាទិន្នរូប ហៅថា **ពាហិរបឋវី** ។

ក្នុងធាតុវិភង្គ ចែក **អជ្ឈត្តិកបឋវី** នេះទុក ១៩ យ៉ាង តែក្នុងអដ្ឋកថាបន្ថែមមត្ថលុង្គ ចូលផង ទើបរួមជាធាតុដីខាងក្នុង ២០ ដោយចាត់ជា ៤ ពួក គឺ

ពួកតចបញ្ចកៈ		**ពួកវក្កបញ្ចកៈ**	
១- កេសា	សក់	៦- មំសំ	សាច់
២- លោមា	រោម	៧-នហារូ	សរសៃ
៣- នខា	ក្រចក	៨- អដ្ឋិ	ឆ្អឹង
៤- ទន្តា	ធ្មេញ	៩- អដ្ឋិមិញ្ជំ	ខួរក្នុងឆ្អឹង
៥- តចោ	ស្បែក	១០- វក្កំ	តម្រងបស្សាវៈ

ពួកបប្ផាសបញ្ចកៈ		**ពួកមត្ថលុង្គបញ្ចកៈ**	
១១- ហទយំ	បេះដូង	១៦-អន្តំ	ពោះវៀនធំ
១២- យកនំ	ថ្លើម	១៧-អន្តគុណំ	ពោះវៀនតូច
១៣- កិលោមកំ	វាវ	១៨-ឧទរិយំ	អាហារថ្មី
១៤- បិហកំ	ក្រពះ	១៩-ករីសំ	អាហារចាស់
១៥- បប្ផាសំ	សួត	២០-មត្ថលុង្គំ	ខួរក្នុងក្បាល

ពាហិរបឋវី គឺ ធាតុដីខាងក្រៅ បានដល់ ធម្មជាតិដែលរឹង ជាអនុបាទិន្នរូបក្នុងធាតុវិភង្គមានពាក្យថា "អយោ ដែក, លោហំ លោហៈ, តិបុ សំណប៉ាហាំង, សីសំ សំណកក់, សជ្ឈុ ប្រាក់, មុត្តា កែវមុក្តា, មណិ កែវមណី", ជាដើម ។

៣-កសិណបឋវី ឬ អារម្មណបឋវី បានដល់ បឋវីកសិណ ឬដីដែលជាអារម្មណ៍របស់សមថកម្មដ្ឋាន ។

៤-សម្មតិបឋវី ឬ បកតិបឋវី បានដល់ ធាតុដីដែលសន្មត ហៅថា ដី ដុំដី ទីដី ផ្ទៃដី ផែនដី ។

២- អាបោធាតុ

អាបោធាតុ ធាតុទឹក មាន ២ លក្ខណៈ គឺ ៖

១-បគ្ឃរណអាបោ ធាតុទឹកដែលមានលក្ខណៈហូរជ្រាប

២-អាពន្ធនអាបោ ធាតុទឹកដែលមានលក្ខណៈជាប់ស្អិត

វត្ថុណា មានអាបោធាតុច្រើន វត្ថុនោះ ក៏រាវនិងហូរទៅ, បើមានអាបោធាតុតិច ក៏ធ្វើឱ្យវត្ថុនោះ ជាប់ស្អិតគ្នាជាដុំ គឺ ជាប់ស្អិត បរមាណូនៃបឋវីធាតុ ឱ្យជាដុំជាប់គ្នា ជារូបរាងសណ្ឋានផ្សេងៗ ដូចជាផែនដី ភ្នំ ដើមត្នោត ទំពាំង ក្អកដីវែជាដើម, បើក្នុងវត្ថុណា មានអាបោធាតុច្រើនជាងបឋវីធាតុ ក៏ធ្វើឱ្យបឋវីធាតុមានភាពរឹងតិច និងធ្វើឱ្យបឋវីធាតុ ដែលកើតរួមគ្នានោះ ហូរទៅ ដូចទឹកក្នុងទន្លេ ស្ទឹងជាដើម ។

ម្យ៉ាងទៀត អាបោធាតុ ដែលត្រូវតេជោធាតុ ដុតពេល ធ្វើឱ្យក្តៅ រហូតដល់អាចហូរទៅបាន ដូចជាដែក មាស ប្រាក់ និង ក្រមួនឃ្មុំជាដើម ប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចនៃតេជោ ធ្វើឱ្យហូរ, អាបោធាតុ ដែលមានលក្ខណៈជាប់ស្អិតនោះ ព្រោះមានតេជោធាតុ ផ្សំនៅតិច ។

អាបោ មានវចនត្ថៈថា **អាបេតិ សហជាតរូបានិ បត្ថរតិ អប្បាយតិ វា ព្រូហេតិ វឌ្ឍេតីតិ = អាបោ** : ដែលឈ្មោះថា **អាបោ** ដោយអត្ថថា ជ្រួតជ្រាប គឺ ផ្សើមទៅកាន់រូប ដែលកើតរួមគ្នា ។ ម្យ៉ាងទៀត ឈ្មោះថា **អាបោ** ដោយអត្ថថា ធ្វើឱ្យសហជាតរូបជិតស្និទ្ធ កពូន ឬចម្រើន ដុះដាល ធាត់ធំ ។

ន័យមួយទៀត **សហជាតរូបានិ អវិប្បកិណ្ណានិ កត្វា ភុសោ បាតិ រក្ខតីតិ = អាបោ** : ធាតុ រមែងឃុំគ្រងរក្សាយ៉ាងក្រៃលែងនូវសហជាតរូបទាំងឡាយ មិនឱ្យខ្ចាត់ខ្ចាយ ព្រោះហេតុនោះ ធាតុនោះ ទើបឈ្មោះថា **អាបោ** ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់អាបោ

១-បគ្ឃរណលក្ខណា *មានការហូរ សើម ជាលក្ខណៈ*

អាពន្ធនលក្ខណា វា *ឬ មានការជាប់ស្អិត ជាលក្ខណៈ*

២-ឧបព្រូហនរសា *មានការចូលទៅកពូន ជាកិច្ច*

៣-សង្គហបច្ចុប្បដ្ឋានា *មានការគោងរួមផ្ដុំទុក ជាផល*

៤-អវសេសធាតុត្តយបទដ្ឋានា *មានធាតុ ៣ ដែលនៅសល់ ជាហេតុជិត ។*

អាបោធាតុមាន ៤ យ៉ាង

១-បរមត្ថអាបោ *ឬ* **លក្ខណអាបោ** *បានដល់ ធាតុទឹកដែលជាបរមត្ថ*

២-សសម្ភារអាបោ *ឬ* **សុត្តន្តអាបោ** *បានដល់ ធាតុទឹក ព្រមទាំងគ្រឿងប្រកប ។*

<u>អាបោធាតុ</u> ដែលមានក្នុងកាយ ហៅថា **អជ្ឈត្តិកអាបោ**

ដែលមានខាងក្រៅកាយ ហៅថា **ពាហិរអាបោ** *។*

អជ្ឈត្តិកអាបោ *ជាឧបាទិន្នរូប មានក្នុងកាយរបស់សត្វ*

<u>ក្នុងធាតុវិភង្គ</u> ចែកទុក ១២ យ៉ាង ដោយចែកជា ២ ពួក គឺ

ពួកមេទឆក្កៈ		**ពួកមុត្តឆក្កៈ**	
១-បិត្តំ	*ទឹកប្រមាត់*	*៧-អស្សុ*	*ទឹកភ្នែក*
២-សេម្ហំ	*ស្លេស្ម៍*	*៨-វសា*	*ខ្លាញ់រាវ*
៣-បុព្វោ	*ទឹកខ្ទុះ*	*៩-ខេឡោ*	*ទឹកមាត់*
៤-លោហិតំ	*ឈាម*	*១០-សិង្ឃាណិកា*	*ទឹកសម្បោរ*
៥-សេទោ	*ញើស*	*១១-លសិកា*	*ទឹករំអិល*
៦-មេទោ	*ខ្លាញ់ខាប់*	*១២-មុត្តំ*	*ទឹកមូត្រ ។*

ពាហិរអាបោ បានដល់ ធាតុទឹកខាងក្រៅ ជាអនុបាទិន្នរូប

<u>ក្នុងធាតុវិភង្គ</u> សម្តែងទុកច្រើន មានពាក្យថា ៖

មូលរសោ រសគល់ ខន្ធរសោ រសដើម តចរសោ រសសំបក

បត្តរសោ រសស្លឹក បុប្ផរសោ រសផ្កា ផលរសោ រសផ្លែ ជាដើម ។

៣-កសិណអាបោ ឬ **អារម្មណអាបោ** បានដល់ អាបោកសិណ ឬ ទឹកដែលជាអារម្មណ៍របស់សមថកម្មដ្ឋាន មានទឹកក្នុងបាត្រ ក្នុងអាង ក្នុងថ្លុលជាដើម ។

៤-សម្មុតិអាបោ ឬ **បកតិអាបោ** បានដល់ ធាតុទឹកដែលសន្មតគ្នាថា ទឹកផឹក ទឹកងូតជាដើម ។

៣- តេជោធាតុ

តេជោធាតុ បានដល់ ធាតុភ្លើង មាន ២ លក្ខណៈ គឺ ៖

១-ឧណ្ហតេជោ បានដល់ ភ្លើង គឺចំហាយដែលក្តៅ

២-សីតតេជោ បានដល់ ភ្លើង គឺចំហាយដែលត្រជាក់

តេជោ មានវចនត្ថៈថា **តេជេតិ បរិបាចេតីតិ = តេជោ** : ធាតុដែលឈ្មោះថា តេជោ ព្រោះអត្ថថា ធ្វើឱ្យក្តៅ ឱ្យឆ្អិន គឺ ធ្វើភូតរូប ៣ ដែលនៅសល់ឱ្យក្តៅ ឬត្រជាក់ ដោយការៈរបស់ខ្លួន ។

<u>វិសុទ្ធិមគ្គ</u> សម្តែងវចនត្ថៈថា **យោ បរិបាចនភាវោ វា ឧណ្ហភាវោ វា អយំ = តេជោធាតុ** : ភាវៈ គឺ ការទុំជារក្តី ភាវៈ គឺ ភាពក្តៅក្តី យ៉ាងណា នេះ ហៅថា តេជោធាតុ ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់តេជោ

១-ឧណ្ហត្តលក្ខណា មានភាពក្តៅ ជាលក្ខណៈ

២-បរិបាចនរសា មានការដុតកំដៅ ជាកិច្ច

៣-មទ្ទវានុប្បទានបច្ចុប្បដ្ឋានា មានការបន្ថែមភាពទន់ ជាផល

៤-អវសេសធាតុត្តយបទដ្ឋានា មានធាតុ ៣ ដែលនៅសល់ ជាហេតុជិត ។

តេជោធាតុមាន ៤ យ៉ាង

១-បរមត្ថតេជោ ឬ **លក្ខណតេជោ** បានដល់ ធាតុភ្លើងដែលជាបរមត្ថ ។

២-សសម្ភារតេជោ ឬ **សុត្តន្តតេជោ** បានដល់ ធាតុភ្លើងព្រមទាំងចំណែកប្រកប

ដែលជាខាងក្នុង ហៅថា **អជ្ឈត្តិកតេជោ** ជាឧបាទិន្នរូប,

ដែលជាខាងក្រៅ ហៅថា **ពាហិរតេជោ** ជាអនុបាទិន្នរូប ។

<u>ក្នុងធាតុវិភង្គ</u> សម្តែងអជ្ឈត្តិកតេជោ ទុក ៤ យ៉ាង គឺ ៖

១-ឧស្មាតេជោ ភ្លើងដែលធ្វើឱ្យរាងកាយក្តៅ

២-បាចកតេជោ ភ្លើងរំលាយអាហារ

៣-ជីរណតេជោ ភ្លើងដែលធ្វើឱ្យទ្រុឌទ្រោម មានធ្មេញបាក់ជាដើម

៤-សន្តាបនតេជោ ភ្លើងដែលធ្វើឱ្យក្តៅ រហូតដល់មានជម្ងឺ

<u>ក្នុងធាតុវិភង្គ</u> សម្តែង **ពាហិរតេជោ** នោះ ទុកថា : កដ្ឋគ្គិ ភ្លើងឧស សកលិកគ្គិ ភ្លើងកំទេច(កម្ទេចឈើ) **តិណគ្គិ** ភ្លើងស្មៅ **គោមយគ្គិ** ភ្លើងអាចម៍គោ ថុសគ្គិ ភ្លើងអង្កាមឬចំបើង សង្ការគ្គិ ភ្លើងសំរាមជាដើម ។

៣-កសិណតេជោ ឬ**អារម្មណតេជោ** បានដល់ តេជោកសិណ ឬភ្លើងដែលជាអារម្មណ៍របស់សមថៈ ។

៤-សម្មតិតេជោ ឬ**បកតិតេជោ** បានដល់ ភ្លើងដែលសន្មត ដូចភ្លើងអគ្គិសនី ភ្លើងចង្កៀងជាដើម ។

៤-វាយោធាតុ

វាយោធាតុ បានដល់ ធាតុខ្យល់ មាន ២ លក្ខណៈ គឺ ៖

១- វិត្ថម្ភនវាយោ ខ្យល់ដែលធ្វើឱ្យតឹង

២- សមុទីរណវាយោ ឬ **សមីរណវាយោ** ខ្យល់ដែលធ្វើឱ្យកម្រើក

វិត្ថម្ភនវាយោ គឺ ធាតុខ្យល់ ដែលធ្វើឱ្យតឹងនោះ ជាធាតុខ្យល់ ដែលធ្វើឱ្យរូបកើតព្រមជាមួយខ្លួន តាំងមាំ មិនកម្រើក ខាងក្នុងរាងកាយរបស់សត្វ ដូចខណៈប្រឹងដៃជើង ឬមិនប៉ប្រិចភ្នែកជាដើម, ចំណែកធាតុខ្យល់ដែលមានខាងក្រៅសត្វ ដូចខ្យល់ក្នុងពោះវៀនកង់រថយន្ត សប់ខ្យល់ចូលទៅហើយ ឬខ្យល់ក្នុងបាល់ដែលសប់ហើយជាដើម ។

ក្នុងសេចក្តីនេះ មានវចនត្ថៈថា **វាយតិ សហជាតធម្មេ អបតមានេ កត្វា វហតីតិ = វាយោ** : ធាតុណា រមែងបក់ផាត់ រមែងនាំទៅនូវរូបដែលកើតព្រមជាមួយខ្លួន ធ្វើមិនឱ្យកម្រើកញ័រ ព្រោះហេតុនោះ ធាតុនោះ ឈ្មោះថា វាយោ បានដល់ ខ្យល់ដែលធ្វើឱ្យតឹង ។

សមុទីរណវាយោ ខ្យល់ប្រែងចេញ ឬ**សមីរណវាយោ** ខ្យល់ដែលធ្វើឱ្យកម្រើកញ័រ, ជាធាតុខ្យល់ដែលជាហេតុឱ្យឥរិយាបថតូចធំ កម្រើកញ័រ ដូចជាធ្វើ

ឱ្យប៉ប្រិចភ្នែក កម្រើកម្រាមដៃ ម្រាមជើង ធ្វើឱ្យអាហារធ្លាក់ចុះទៅកាន់ក្រពះ ហូតដល់ជួយបញ្ចេញ វត្ថុស្មោគគ្រោគចេញអំពីរាងកាយជាដើម, ចំណែកធាតុខ្យល់ខាងក្រៅ ក៏ធ្វើឱ្យវត្ថុផ្សេងៗកម្រើកញ័រទៅ ។

វាយោ ក្នុងសេចក្ដីនេះ មានវចនត្ថៈថា **វាយតិ ទេសន្តរុប្បត្តិហេតុភាវេន ភូតសង្ឃាតំ បាបេតីតិ = វាយោ** ធាតុណាតែងបក់ តែងញ៉ាំងប្រជុំមហាភូតរូបដែលកើតព្រមទីងខ្លួនឱ្យដល់ទីដទៃ ដោយសេចក្ដីជាឧប្បត្តិហេតុ ព្រោះហេតុនោះ ធាតុនោះ ទើបឈ្មោះថា វាយោ, បានដល់ ធាតុខ្យល់ដែលធ្វើឱ្យឃ្លាតឆ្ងាយទៅទីផ្សេង ។

<u>ក្នុងវិសុទ្ធិមគ្គ</u>ពោលថា **យោ វិត្ថម្ភនភាវោ វា សមុទីរណភាវោ វា អយំ វាយោធាតុ** ភាវៈដែលតឹងក្ដី ភាវៈដែលកម្រើកញ័រក្ដី យ៉ាងណា នេះហៅថា វាយោធាតុ ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់វាយោ

១-វិត្ថម្ភនលក្ខណោ មានការតឹង ជាលក្ខណៈ

២-សមុទីរណរសោ មានការញ័រ ជាកិច្ច

៣-អភិនីហារបច្ចុប្បដ្ឋានោ មានការនាំចេញ ជាផល

៤-អវសេសធាតុត្តយបទដ្ឋានោ មានធាតុ ៣ ដែលនៅសល់ ជាហេតុជិត ។

វាយោធាតុ មាន ៤ យ៉ាង

១-បរមត្ថវាយោ ឬ**លក្ខណវាយោ** បានដល់ ធាតុខ្យល់ដែលមានសភាវៈជាបរមត្ថ

២-សសម្ភារវាយោ ឬ **សុត្តន្តវាយោ** បានដល់ ធាតុខ្យល់ ព្រមទាំងចំណែកប្រកបមានទាំងខាងក្នុង និងខាងក្រៅ ។

នៅខាងក្នុងហៅថា **អជ្ឈត្តិកវាយោ** ដែលជាខាងក្រៅ ហៅថា **ពាហិរវាយោ** ។

<u>ក្នុងធាតុវិភង្គ</u> សម្តែងអជ្ឈត្តិកវាយោ ទុក ៦ យ៉ាងគឺ ៖

១-ឧទ្ធង្គមា វាតា ខ្យល់បក់ពីក្រោមឡើងលើ

២-អធោគមា វាតា ខ្យល់បក់ពីលើចុះក្រោម

៣-កុច្ឆិសយា វាតា ខ្យល់ដេកទៅក្នុងផ្ទៃ (ខ្យល់ខាងក្រៅពោះវៀន)

៤-កោដ្ឋាសយា វាតា ខ្យល់ក្នុងក្រពះ(ខ្យល់ខាងក្នុងពោះវៀន)

៥-អង្គមង្គានុសារិនោ វាតា ខ្យល់ផ្សព្វផ្សាយសព្វអវយវៈតូចធំ

៦-អស្សាសោ បស្សាសោ ខ្យល់ដកដង្ហើមចូល ខ្យល់ដកដង្ហើមចេញ

<u>ក្នុងធាតុវិភង្គ</u> សម្តែង **ពាហិរវាយោ** ទុកថា បុរត្ថិមវាតា ខ្យល់បក់មកអំពីទិសខាងកើត, បច្ឆិមា វាតា ខ្យល់បក់មកអំពីទិសខាងលិច, ឧត្តរា វាតា ខ្យល់បក់មកអំពីទិសខាងជើង, ទក្ខិណា វាតា ខ្យល់បក់មកអំពីទិសខាងត្បូង, សរជា វាតា ខ្យល់មានធូលី, អរជា វាតា ខ្យល់មិនមានធូលីជាដើម ។

៣-កសិណវាយោ ឬ **អារម្មណវាយោ** បានដល់ វាយោកសិណ ឬខ្យល់ដែលជាអារម្មណ៍របស់សមថកម្មដ្ឋាន ។

៤-សម្មុតិវាយោ ឬ **បកតិវាយោ** បានដល់ ខ្យល់ធម្មតាដែលបក់ផាត់ទៅមក ។

ធាតុទាំង ៤ មិនប្រែប្រួល

តេជោធាតុវាយោធាតូនម្បិ សេសធាតូសុ សកសកកិច្ចករណោ ឯសេវ នយោ ។ តេជោធាតុ ហិ បឋវីធាតុំ ផុសិត្វា ឈាបេតិ ។ សា បន ន ឧណ្ហា ហុត្វា ឈាយតិ ។ យទិ ឧណ្ហា ហុត្វា ឈាយេយ្យ ឧណ្ហត្តលក្ខណា នាម ភវេយ្យ ។ អាបោធាតុំ បន អផុសិត្វាវ តាបេតិ ។ សាបិ តបមានា ន ឧណ្ហា ហុត្វា តបតិ ។ យទិ ឧណ្ហា ហុត្វា តបេយ្យ ឧណ្ហត្តលក្ខណា នាម ភវេយ្យ ។ វាយោធាតុំ បន ផុសិត្វាវ តាបេតិ ។ សាបិ តបមានា ន ឧណ្ហា ហុត្វា

តបតិ ។ យទិ ឧណ្ហា ហុត្វា តបេយ្យ ឧណ្ហត្តលក្ខណា នាម ភវេយ្យ ។ វាយោធាតុ បឋវីធាតុំ ផុសិត្វា វិត្ថម្ភេតិ, តថា តេជោធាតុំ អាបោធាតុំ បន អផុសិត្វាវ វិត្ថម្ភេតិ ។

ក្នុងតេជោធាតុ និងវាយោធាតុ តែងធ្វើកិច្ចរបស់ខ្លួន ក្នុងធាតុដ៏សេសក៏ន័យនេះដែរ ។ ពិតមែនហើយ តេជោធាតុប៉ះនឹងបឋវីធាតុហើយ ក៏ធ្វើឱ្យបឋវីធាតុក្តៅ ចំណែកបឋវីធាតុនោះ មិនមែនជាភ្លើងទេ, បើថា បឋវីធាតុជាធាតុភ្លើងមែននោះ បឋវីធាតុគប្បីមានសភាពក្តៅជាលក្ខណៈ ។ ម្យ៉ាងទៀត តេជោធាតុប៉ះនឹងអាបោធាតុហើយ ទើបធ្វើឱ្យអាបោក្តៅ សូម្បីអាបោធាតុនោះ ក៏មិនមែនជាភ្លើងដែរ, បើថា អាបោធាតុជាធាតុភ្លើងហើយក្តៅមែននោះ អាបោធាតុគប្បីមានសភាពក្តៅ ជាលក្ខណៈ ។ មួយទៀត តេជោធាតុនោះប៉ះវាយោធាតុនោះឯង ទើបវាយោក្តៅ, សូម្បីវាយោនោះកាលដែលក្តៅ ក៏មិនមែនជាធាតុភ្លើង , បើថា វាយោធាតុជាធាតុភ្លើងមែននោះ វាយោធាតុគប្បីមានសភាពក្តៅ ជាលក្ខណៈ ។ វាយោធាតុកាលប៉ះនឹងបឋវីធាតុហើយ រមែងតឹងឡើង ; ប៉ះនឹងតេជោ ក៏ធ្វើឱ្យតឹងឡើងដែរ, តែវាយោធាតុនោះ សូម្បីមិនប៉ះអាបោធាតុក៏ដោយ ក៏ធ្វើឱ្យអាបោធាតុតឹងបាន ។

ឧច្ឆុរសំ បចិត្វា ផាណិតបិណ្ឌេ ករិយមានេ អាបោធាតុ ថទ្ធា ហោតិ ន ហោតីតិ ។ ន ហោតិ ។ សា ហិ បគ្ឃរណលក្ខណា ។ បឋវីធាតុ កក្ខឡលក្ខណា ។ ឱមត្តំ បន អាបោ អធិមត្តបឋវីគតិកំ ជាតំ ។ សា ហិ រសាការេន ឋិតភាវំ វិជហតិ, លក្ខណំ ន វិជហតិ ។ ផាណិតបិណ្ឌេ វិលីយមានេបិ បឋវីធាតុ ន វិលីយតិ ។ កក្ខឡលក្ខណា ហិ បឋវីធាតុ បគ្ឃរណលក្ខណា អាបោធាតុ ។ ឱមត្តា បន បឋវី អធិមត្តអាបគតិកា ហោតិ ។ សា បិណ្ឌាការេន ឋិតភាវំ វិជហតិ, លក្ខណំ ន វិជហតិ ។ ចតុន្នញ្ហិ មហាភូតានំ ភាវញ្ញថត្តមេវ ហោតិ, លក្ខណញ្ញថត្តំ នាម នត្ថិ ។

តស្ស អភាវោ អដ្ឋានបរិកប្បសុត្តេន ទីបិតោ ។

សួរថា កាលបុគ្គលម្ចាស់ទឹកអំពៅធ្វើជាស្ករ អាបោធាតុរឹងឬទេ ? ឆ្លើយថា មិនមែនរឹងទេ ព្រោះអាបោធាតុនោះ មានការហូរនិងជ្រួតជ្រាប ជាលក្ខណៈ បឋវីធាតុមានសភាពរឹង ជាលក្ខណៈ ប៉ុន្តែថា អាបោធាតុមានបរិមាណតិច ក៏នឹងប្រព្រឹត្តទៅតាមបឋវីធាតុដែលច្រើនក្រៃលែង ពិតមែន អាបោធាតុនោះ រមែងលះភាវៈដែលតាំងនៅដោយអាការជារស(ទឹក)បាន តែមិនលះលក្ខណៈ សូម្បីកាលដុំស្ករអំពៅរលាយ បឋវីធាតុមិនរលាយទេ ព្រោះបឋវីមានសភាពរឹង ជាលក្ខណៈ អាបោធាតុមានការហូរចេញ ជាលក្ខណៈ ។ ប៉ុន្តែបើថា បឋវីធាតុមានបរិមាណទាបវិញ ក៏ប្រព្រឹត្តទៅតាមអាបោធាតុដែលមានបរិមាណច្រើន ។ បឋវីធាតុនោះ រមែងលះភាវៈដែលតាំងនៅដោយអាការជាដុំបាន តែមិនលះលក្ខណៈខ្លួន ព្រោះថា មហាភូតរូបទាំង ៤ រមែងដល់សភាពប្រែប្រួលប្រព្រឹត្តទៅប៉ុណ្ណោះ ដែលឈ្មោះថា សភាពប្រែប្រួលរបស់លក្ខណៈមិនបានមាន សេចក្តីមិនមាននៃសេចក្តីប្រែប្រួលដោយលក្ខណៈនោះ ទ្រង់សម្តែងទុកដោយអដ្ឋានបរិកប្បសូត្រ ។ សេចក្តីនេះសមដោយព្រះតម្រាស់ដែលត្រាស់ទុកថា ៖

"សិយា, អានន្ទ, ចតុន្នំ មហាភូតានំ អញ្ញថត្តំ, បឋវីធាតុយា ។បេ។ វាយោធាតុយា ន ត្វេវ ពុទ្ធេ អវេច្ចប្បសាទេន សមន្នាគតស្ស អរិយសាវកស្ស សិយា អញ្ញថត្តំ : ម្នាលអានន្ទ សេចក្តីប្រែប្រួល មានចំពោះតែមហាភូតរូប ៤ គឺ បឋវីធាតុ អាបោធាតុ តេជោធាតុ វាយោធាតុ ឯសេចក្តីប្រែប្រួលរបស់អរិយសាវក ដែលប្រកបដោយសេចក្តីជ្រះថ្លា មិនកម្រើកក្នុងព្រះពុទ្ធ មិនមានសោះឡើយ"[១] ។

---

១. អង្គុ. តិក. អានន្ទវគ្គ. ៤១. ៧៧/៣០២ ។

ពួកទី ២ : បសាទរូប ៥

ប្រសាទរូប បានដល់ **ប្រសាទ + រូប** ប្រែថា រូបថ្លា ។

<u>ក្នុងបរមត្ថទីបនី</u> សម្តែងវចនត្ថៈទុកថា ៖

បសីទន្តីតិ = បសាទា ឈ្មោះថា ប្រសាទ ព្រោះអត្ថថា ផូរផង់ ស្រស់ថ្លា ។

<u>ក្នុងអភិធម្មត្ថវិភាវិនីដីកា</u> សម្តែងវចនត្ថៈថា **ចតុមហាភូតានំ បសន្នភាវ-ហេតុលក្ខណត្តា = បសាទរូបំ** : ឈ្មោះថា ប្រសាទរូប ព្រោះហេតុដែលមហាភូតរូប ៤ មានការផូរផង់ ជាលក្ខណៈ ។

បសាទរូប ៥ គឺ

ចក្ខុប្រសាទរូប សោតប្រសាទរូប ឃានប្រសាទរូប ជិវ្ហាប្រសាទរូប កាយប្រសាទរូប ។

១-ចក្ខុបសាទរូប

ប្រសាទរូបណា មានការថ្លា ដូចកញ្ចក់ឆ្លុះស្រមោល ដែលអាស្រ័យមហាភូតរូប ៤ នៅក្នុងសសម្ភារចក្ខុ ជាប់ចំពោះក្នុងសសម្ភារចក្ខុនេះ ឈ្មោះថា ចក្ខុប្រសាទរូប ។ ចក្ខុប្រសាទរូបនេះ ផ្សាយពេញក្រពេញភ្នែករហូតដល់ ៧ ជាន់ ដូចប្រេងដែលស្រោចចុះលើសំឡី ៧ ជាន់ ក្នុងមណ្ឌលវង្វង់ភ្នែកដែលឃើញរូប ដូចជាផ្ទៃកើតឡើងនៃសរីរៈ សណ្ឋានរបស់បុគ្គលដែលនៅចំពោះមុខ ក្នុងកណ្តាលនៃវង្វង់ភ្នែកខ្មៅដែលព័ទ្ធជុំវិញ ដោយគ្រាប់ភ្នែកពណ៌សរបស់សសម្ភារចក្ខុនោះ មានឧបការៈដែលធាតុ ៤ ឧបការៈ(ជួយជ្រោមជ្រែង) សម្រេចហើយដោយកិច្ច គឺ

ឱ្យទ្រទ្រង់ទុក ឱ្យសើមជានិច្ច ឱ្យក្តៅ ឱ្យកម្រើកញ័រទៅមក ប្រៀបដូចនាងស្នំ ៤ នាក់ ចាំបម្រើ ឧបការៈរក្សាព្រះរាជកុមារ គឺ ម្នាក់ធ្វើនាទីចាំចិញ្ចឹមឧបត្ថម្ភ, ម្នាក់ឱ្យស្រង់ទឹកសរីរៈ ម្នាក់ឱ្យប្រដាប់តាក់តែង, ម្នាក់នៅចាំបក់ផ្លិតឱ្យកុមារ ដូច្នេះ ចក្ខុប្រសាទរូបនេះ ដែលចិត្ត ឧតុ និងអាហារឧបត្ថម្ភ ដែលអាយុ គឺជីវិតិន្ទ្រិយ អនុបាលរក្សាព័ទ្ធជុំវិញដោយគោចររូប មានវណ្ណៈ និង គន្ធៈជាដើម ។

ចក្ខុប្រសាទរូបនេះ មានប្រមាណប៉ុនក្បាលចៃ ឱ្យសម្រេចជាវត្ថុនិងទ្វារ តាមសមគួរដល់វិថីចិត្ត មានចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ។

ដូចពាក្យដែលព្រះធម្មសេនាបតី សារីបុត្តពោលទុកថា ៖

សត្វ រមែងឃើញនូវរូបទាំងឡាយ ដោយចក្ខុប្រសាទរូបណា
ចក្ខុប្រសាទរូបនេះ តូច ល្អិត មានប្រមាណប៉ុនក្បាលចៃ ដូច្នេះ ។

ចក្ខុ មានវចនត្ថៈថា ៖

ចក្ខុវិញ្ញាណដ្ឋិតំ ហុត្វា សមវិសមំ ចក្ខតិ អាចិក្ខន្តំ វិយ ហោតីតិ = **ចក្ខុ** ប្រែថា រូបណា ជាទីតាំងនៃចក្ខុវិញ្ញាណ ប្រាប់ គឺ រមែងដូចជាប្រាប់ថា ពណ៌ល្អនិងមិនល្អ ព្រោះហេតុនោះ រូបដែលដូចជាប្រាប់នោះ ទើបឈ្មោះថា **ចក្ខុ** បានដល់ ចក្ខុប្រសាទរូប ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ចក្ខុប្រសាទរូប

១-រូបាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណំ មានភាពថ្លានៃភូតរូបគួរប៉ះខ្ទប់ជាមួយពណ៌ ជាលក្ខណៈ

២-រូបេសុ អាវិញ្ឆនរសំ មានការស្វែងរករូបារម្មណ៍ ជាកិច្ច

៣-ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស អាធារភាវបច្ចុប្បដ្ឋានំ មានភាពជាទីទ្រទ្រង់នូវចក្ខុវិញ្ញាណ ជាផល

៤-ទដ្ឋុកាមតានិទានកម្មជភូតបទដ្ឋានំ មានភូតរូបដែលកើតអំពីកម្ម ដោយភាពជាអ្នកប្រាថ្នាដើម្បីនឹងឃើញ ជាហេតុ ជាបទដ្ឋាន ។

ចក្ខុមាន ២ ប្រភេទ

១-មំសចក្ខុ បានដល់ ភ្នែកសាច់ មាន ២ យ៉ាង

២-បញ្ញាចក្ខុ បានដល់ ភ្នែក គឺ បញ្ញា មាន ៥ យ៉ាង ។

បណ្តាចក្ខុទាំង ២ ប្រភេទនោះ មំសចក្ខុ ២ គឺ

ប្រសាទចក្ខុ ក៏គឺចក្ខុប្រសាទនុ៎ះឯង ចំណែកសសម្ភារចក្ខុ បានដល់ដុំសាច់ដែលនៅក្នុងគ្រាប់ភ្នែក ។

មំសចក្ខុនេះ ដោយសង្ខេបមានចំណែកប្រកប ១៤ រូប គឺ មហាភូតរូប ៤ វណ្ណៈ គន្ធៈ រសៈ ឱជា សម្ភវៈ (ការកើតឡើង) សណ្ឋាន (ការតាំងនៅដោយប្រពៃ) ជីវិត ភាវៈ កាយប្រសាទ និងចក្ខុប្រសាទ ។

ដោយពិស្តារ ក៏មានចំណែកប្រកប ៤៤ រូប បានដល់ រូបទាំង ១០ នេះ គឺ មហាភូតរូប ៤ វណ្ណៈ គន្ធៈ រសៈ ឱជា សណ្ឋាន សម្ភវៈ ដែលអាស្រ័យហេតុ ៤ កើតឡើង, រូបទាំង ១០ នេះ កើតដោយសមុដ្ឋាន ៤ ទើបជា ៤០ រូប និងសសម្ភារចក្ខុ មានកម្មជាសមុដ្ឋានតែម្យ៉ាង ៤ រូបទៀត គឺ ជីវិត ភាវៈ កាយប្រសាទ និងចក្ខុប្រសាទ រួមជា ៤៤ រូប ។

បញ្ចចក្ខុ ៥ គឺ

១.ពុទ្ធចក្ខុ ព្រះនេត្ររបស់ព្រះពុទ្ធ ដែលជ្រាបនិស្ស័យបារមីរបស់សត្វ

២.សមន្តចក្ខុ ព្រះនេត្រដែលដឹងធម៌ដោយជុំវិញ

៣.ញាណចក្ខុ ព្រះនេត្រដែលជាប្រាជ្ញាត្រាស់ដឹងធម៌

៤.ទិព្វចក្ខុ ព្រះនេត្រទិព្វដែលអាចឃើញបានឆ្ងាយ

៥.ធម្មចក្ខុ ព្រះនេត្រឃើញធម៌ដែលជាត្រៃលក្ខណ៍

បណ្តាចក្ខុ ៥ ទាំងនេះ គឺ ៖

ចក្ខុ ដែលត្រាស់ថា "**អទ្ទសំ ខោ អហំ, ភិក្ខវេ, ពុទ្ធចក្ខុនា លោកំ វោលោកេន្តោ សត្តេ អប្បរជក្ខេ ។បេ។** : ម្នាលភិក្ខុទាំងឡាយ កាលតថាគតកំពុងប្រមើលមើលសត្វលោកដោយពុទ្ធចក្ខុ ក៏បានឃើញនូវពួកសត្វដែលមានធូលីតិចក្នុងភ្នែក ។ល។"[១] នេះ ឈ្មោះថា **ពុទ្ធចក្ខុ** បានដល់ អាសយានុសយញាណ និងឥន្ទ្រិយបរោបរិយត្តិញាណ គឺ មហាកិរិយាញាណសម្បយុត្តចិត្ត ៤ ។

ចក្ខុ ដែលត្រាស់ថា "**សមន្តចក្ខុ វុច្ចតិ សព្វញ្ញុតញ្ញាណំ** : ព្រះសព្វញ្ញុតញ្ញាណ ហៅថា **សមន្តចក្ខុ**"[២] បានដល់ បញ្ញាដែលដឹងធម៌ទាំងពួង ទាំងបញ្ញត្តិនិងបរមត្ថ (គឺ មហាកិរិយាញាណសម្បយុត្តចិត្ត ៤) ។

ចក្ខុ ដែលត្រាស់ថា "ចក្ខុកើតឡើងហើយ ញាណកើតឡើងហើយ"[៣]នេះ ឈ្មោះថា **ញាណចក្ខុ** បញ្ញាក្នុងអរហត្តមគ្គចិត្ត ។

---

១. មជ្ឈិ. មូល. បាសិរាសិសូត្រ. ២១. ៦១/១៨៩ ។ ២. ខុទ្. មហា. តុវដកសុត្តនិទ្ទេស. ៦៦. ២៩/៤០ ។ ៣. វិន. មហា. មហាខន្ធក. ៦. ១៥/៣១ ។

ចក្ខុ ដែលត្រាស់ថា "**អទ្ទសំ ខោ អហំ, ភិក្ខវេ, ទិព្វេន ចក្ខុនា វិសុទ្ធេន អតិក្កន្តមានុសកេន បញ្ចវគ្គិយេ ភិក្ខូ ពារាណសិយំ វិហរន្តេ ឥសិបតនេ មិគទាយេ** : ម្នាលភិក្ខុទាំងឡាយ តថាគតបានឃើញពួកបញ្ចវគ្គិយភិក្ខុ នៅក្នុងឥសិបតនមិគទាយវ័ន ទៀបក្រុងពារាណសី ដោយទិព្វចក្ខុដ៏បរិសុទ្ធស្អាត កន្លងលើសចក្ខុរបស់មនុស្សសាមញ្ញ"[១] នេះ ឈ្មោះថា **ទិព្វចក្ខុ** (គឺ អភិញ្ញាចិត្ត ២) ។

ចក្ខុ ដែលត្រាស់ថា "**ឧបាលិស្ស គហបតិស្ស តស្មឹ យេវាសនេ វិរជំ វីតមលំ ធម្មចក្ខុំ ឧទបាទិ** : ធម្មចក្ខុ គឺ សោតាបត្តិមគ្គដ៏ប្រាសចាកធូលី ប្រាសចាកមន្ទិល ក៏កើតឡើងដល់ឧបាលិគហបតី ក្នុងកន្លែងអង្គុយនោះឯង"[២] នេះ ឈ្មោះថា **ធម្មចក្ខុ** (បញ្ញាក្នុងមគ្គ ៣ ខាងក្រោម) ។

ក្នុងធម្មសង្គណី[៣] សម្តែងពាក្យវេវចនរបស់ចក្ខុ ១៤ បទ គឺ

ហៅថា ចក្ខុ ព្រោះជាអ្នកត្រួតត្រាក្នុងការឃើញ

ហៅថា ចក្ខាយតន ព្រោះជាទីប្រជុំចុះនៃកំណើតរបស់ខ្លួន

ហៅថា ចក្ខុធាតុ ព្រោះជាសភាវៈសូន្យ ទាំងមិនមែនជាសត្វ

ហៅថា ចក្ខុន្ទ្រិយ ព្រោះមាននាទីខាងការឃើញ

ហៅថា លោក ព្រោះជារបស់សម្រាប់វិនាស

ហៅថា ទ្វារ ព្រោះជារបស់សម្រាប់បើកបិទ

---

១. មជ្ឈិ. មូល. បាសរាសិសូត្រ. ២១. ៦២/១៤៣ ។ ២. មជ្ឈិ. មជ្ឈិ. ឧបាលិវាទសូត្រ. ២៣. ៣៤/១១៤ ក្នុងសទ្ធម្មប្បកាសិនី នៃបដិសម្ភិទាមគ្គ សម្តែងថា ពាក្យថា ធម្មចក្ខុ ក្នុងទីខ្លះ បានដល់ញាណក្នុងបឋមមគ្គ. ក្នុងទីខ្លះ បានដល់ ញាណក្នុងមគ្គ ៣ ខាងដើម. ក្នុងទីខ្លះ បានដល់ញាណក្នុងមគ្គទាំង ៤ ។ ៣. អភិ. សង្គ. រូបសង្គហ. ៧៩. ១៦/២១ ។

ហៅថា សមុទ្រ ព្រោះបំពេញបានដោយក្រៃ

ហៅថា បណ្ឌរៈ ព្រោះជារបស់ថ្លាបរិសុទ្ធ

ហៅថា ខេត្ត ព្រោះជាកន្លែងកើតផស្សៈជាដើម

ហៅថា វត្ថុ ព្រោះជាទីតម្កល់ផស្សៈជាដើម

ហៅថា នេត្រ ព្រោះបង្ហាញទីស្មើនិងទីមិនស្មើ ហើយនាំអត្តភាពទៅ

ហៅថា នយនៈ ព្រោះដូចគ្នានឹងនេត្រ

ហៅថា ត្រើយអាយ ព្រោះរាប់បញ្ចូលខាងក្នុងកាយខ្លួន

ហៅថា ស្រុកទំនេរ ព្រោះជារបស់សាធារណដល់ជនច្រើន ទាំងគ្មានម្ចាស់ៗ សោតជាដើម ក៏នយនេះ ។

២-សោតបសាទរូប

សោតប្បសាទរូប បានដល់ ប្រសាទនៃត្រចៀកដែលមានភាពថ្លា អាចទទួលសំឡេងជាអារម្មណ៍ ជាបច្ច័យឱ្យកើតសោតវិញ្ញាណ ។

សោត មានវចនត្ថៈថា **សោតវិញ្ញាណដ្ឋិតំ ហុត្វា សទ្ទំ សុណាតីតិ = សោតំ** : រូបណា ជាទីតាំងរបស់សោតវិញ្ញាណ រមែងស្តាប់សំឡេង ព្រោះហេតុនោះ រូបនោះ ទើបឈ្មោះថា សោត បានដល់ សោតប្បសាទរូប ។

ន័យមួយទៀត **សទ្ទំ សុណន្តិ ឯតេនាតិ វា សទ្ទេ សុយ្យន្តិ ឯតេនាតិ = សោតំ** : ចិត្តនិងចេតសិក រមែងបានឮសំឡេង ដោយរូបនេះ ព្រោះហេតុនោះ រូបដែលជាហេតុឱ្យចិត្តនិងចេតសិក បានឮនេះ ទើបឈ្មោះថា **សោត** ឬ សត្វទាំងឡាយ រមែងបានឮសំឡេង ដោយអាស្រ័យរូបនេះ ដោយហេតុនោះ រូបនេះ ទើបឈ្មោះថា **សោត** ។

សោតប្បសាទរូបនេះ តាំងនៅក្នុងប្រទេសដែលមានសណ្ឋាន ដូចវង់ចិញ្ចៀន មានរោមក្រហមល្អិតដុះឡើង ខាងក្នុងប្រហោង សសម្ភារសោត ដែលធាតុ ៤ មានសេចក្តីដូចពោលមកឧបត្ថម្ភហើយ ដែលចិត្ត ឧតុ និងអាហារឧបត្ថម្ភ ដែលអាយុគឺជីវិតអនុបាលរក្សា ដែលគោចររូបទាំងឡាយ មានពណ៌ជាដើម ព័ទ្ធជុំវិញហើយ ឱ្យសម្រេចជាវត្ថុនិងទ្វារតាំងនៅតាមសមគួរដល់វិថីចិត្តទាំងឡាយ មានសោតវិញ្ញាណជាដើម ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់សោតប្រសាទរូប

១- សទ្ទាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណំ មានភាពថ្លានៃភូតរូបគួរដល់ការប៉ះខ្ទប់ជាមួយសំឡេង ជាលក្ខណៈ

២- សទ្ទេសុ អាវិញ្ឆនរសំ មានការស្វែងរកសំឡេង ជាកិច្ច

៣- សោតវិញ្ញាណស្ស អាធារភាវបច្ចុប្បដ្ឋានំ មានភាពជាទីទទួលរងនូវសោតវិញ្ញាណ ជាផល

៤- សោតុកាមតានិទានកម្មជភូតបទដ្ឋានំ មានភូតរូបដែលកើតអំពីកម្មដោយភាពជាអ្នកប្រាថ្នាដើម្បីនឹងស្តាប់ ជាបទដ្ឋាន ។

សោតមាន ៣ យ៉ាង

១-ទិព្វសោត បានដល់ សោតញាណ ឬទិព្វសោតអភិញ្ញា ២

២-តណ្ហាសោត បានដល់ សោត គឺ តណ្ហា

៣-មំសសោត បានដល់ ប្រសាទសោត និងសសម្ភារសោតៈ ។

<u>ក្នុងធាតុបទីបិកា</u> ពោលសោត ៧ ន័យ ៖

១-សោត សំដៅដល់ **រូប** មានបាលីថា **សោតាយតនំ បេតំ សោតធាតុ បេសា សោតិន្ទ្រិយំ បេតំ** : ហៅថា សោតាយតនៈក៏បាន ហៅថា

សោតធាតុ ក៏បាន ហៅថា សោតិន្ទ្រិយ ក៏បាន ។[១]

២-សោត សំដៅដល់ **សោតវិញ្ញាណ** មានបាលីថា **សោតេន សទ្ទំ សុត្វា** : ឮសំឡេងដោយត្រចៀក ។[២]

៣-សោត សំដៅដល់ **ទិព្វសោត** មានបាលីថា **ទិព្វាយ សោតធាតុយា** : ដោយទិព្វសោតធាតុ ។

៤-សោត សំដៅដល់ **កិលេស** មានបាលីថា **យានិ សោតានិ លោកស្មឹ សតិ តេសំ និវារណំ** : សតិជាគ្រឿងទប់ខ្សែតណ្ហាទាំងឡាយនោះ ដែលមាននៅក្នុងលោក ។[៣]

៥-សោត សំដៅដល់ **ក្រសែទឹក** មានបាលីថា **អទ្ទស ខោ ភគវា មហន្តំ ទារុខន្ធំ សោតេន វុយ្ហមានំ** : ព្រះមានព្រះភាគ ទ្រង់បានទតឃើញកំណាត់ឈើធំ កំពុងអណ្តែតតាមក្រសែទឹកក្នុងទន្លេគង្គា ។[៤]

៦-សោត សំដៅដល់ **អរិយមគ្គ** មានបាលីថា **អរិយស្សេតំ អាវុសោ អដ្ឋង្គិកស្ស មគ្គស្ស អធិវចនំ យទិទំ សោតោ** : ម្នាលអាវុសោ សោតៈនេះ ជាឈ្មោះនៃអរិយមគ្គ ប្រកបដោយអង្គ ៨ ។[៥]

៧-សោត សំដៅដល់ **ការបន្តនៃចិត្ត** មានបាលីថា **បុរិសស្ស ច វិញ្ញាណសោតំ បជានាតិ** : ទាំងដឹងច្បាស់នូវការបន្តនៃចិត្ត(វិញ្ញាណសោត) របស់បុរស ។[៦]

---

១. អភិ. សង្គ. រូបសង្គហ. ៧៩. ១៧/២៥ ។ ២. សំយុ. សឡា. អាសីវិសវគ្គ. ៣៥. ៣៩៥/៤៤៨ ។ ៣. ខុទ្ទ. សុត្ត. បារាយនវគ្គ. ៥៤. ១១២/៣៣៥; ខុទ្ទ. ចូឡ. ៦៧. ៧១/២៤ ប្រែថា "ខ្សែទាំងឡាយណាក្នុងលោក សតិជាគ្រឿងបិទខ្សែទាំងនោះ" ។ ៤. សំយុ. សឡា. អាសីវិសវគ្គ. ៣៥. ៣២០/៤០៨ ។ ៥. សទ្ធម្មប្បកាសិនី អដ្ឋកថានៃបដិសម្ភិទាមគ្គ ។ ៦. ទីឃ. បាដិ. សម្បសាទនីយសូត្រ. ១៨. ៧៩/២១២ ។

៣-ឃានបសាទរូប

ឃានប្រសាទរូប ជារូបកើតអំពីកម្ម មានភាពថ្លា អាចទទួលការប៉ះខ្ទប់ក្លិន ។

ឃាន មានវចនត្ថៈថា **ឃាយតីតិ = ឃានំ** : ឈ្មោះថា **ឃាន** ព្រោះអត្ថថា ស្រូបក្លិន បានដល់ ឃានប្រសាទរូប នេះសម្តែងដោយបរិយាយ ។

ន័យមួយទៀត សម្តែងដោយនិប្បរិយាយ (ដោយត្រង់)

ឃាន មានវចនត្ថៈថា **ឃាយន្តិ ឯតេនាតិ ឃានំ** វា **ឃាយីយន្តិ ឯតេនាតិ = ឃានំ** : ចិត្តនិងចេតសិក រមែងស្រូបក្លិនដោយរូបនេះ ព្រោះហេតុនោះ រូបនោះ ទើបជាហេតុស្រូបក្លិនរបស់ចិត្ត និងចេតសិកនេះ ទើបឈ្មោះថា **ឃាន** ឬសត្វទាំងឡាយ រមែងហិតក្លិនដោយរូបនេះ ព្រោះហេតុនោះ រូបនេះ ទើបឈ្មោះថា **ឃាន** បានដល់ ឃានប្រសាទរូប ។

ឃាន (មំសឃាន) ២ គឺ

ប្រសាទឃាន ១ និងសសម្ភារឃាន ១ ។

ប្រសាទឃាន គឺ ឃានប្រសាទរូបដែលកើតឡើងក្នុងប្រទេសដែលមានសណ្ឋានដូចក្រចកពពែ ខាងក្នុងប្រហោងនៃសសម្ភារឃានៈ ។ បានទទួលការឧបត្ថម្ភ ការអនុបាលរក្សា ការព័ទ្ធជុំវិញ ដោយគោចររូបជាដើម ដូចគ្នានឹងចក្ខុប្រសាទនុ៎ះឯង ឱ្យសម្រេចជាវត្ថុ និងទ្វារ តាំងនៅតាមសមគួរដល់វិថីចិត្តទាំងឡាយ មានឃានវិញ្ញាណជាដើម ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ឃានប្រសាទរូប

១-គន្ធាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណំ មានភាពថ្លានៃភូតរូបគួរដល់ការប៉ះខ្ទប់ជាមួយក្លិន ជាលក្ខណៈ

២-គន្ធេសុ អាវិញ្ឆនរសំ មានការស្វែងរកគន្ធារម្មណ៍ ជាកិច្ច

៣-ឃានវិញ្ញាណស្ស អាធារភាវបច្ចុប្បដ្ឋានំ មានភាពជាទីទទួលនូវឃានវិញ្ញាណ ជាផល

៤-ឃាយិតុកាមតានិទាន កម្មជភូតបទដ្ឋានំ មានភូតរូបដែលកើតអំពីកម្មដោយភាពជាអ្នកប្រាថ្នាដើម្បីធំក្លិន ជាបទដ្ឋាន ។

៤-ជិវ្ហាបសាទរូប

ជិវ្ហាប្រសាទរូប ជារូបកើតអំពីកម្ម មានភាពអាចទទួលរសារម្មណ៍ គឺរសផ្សេងៗ ។

ជិវ្ហា មានវចនត្ថៈថា **ជីវិតំ អវ្ហាយតីតិ = ជិវ្ហា** : ឈ្មោះថា ជិវ្ហា ព្រោះអត្ថថា នាំមកនូវជីវិត (គឺរូបហៅរករស) បានដល់ ជិវ្ហាប្រសាទរូប ។

ម្យ៉ាងទៀត មានវចនត្ថៈថា **ជីវិតំ អវ្ហាយន្តិ ឯតេនាតិ = ជិវ្ហា** : ចិត្តនិងចេតសិក រមែងនាំមកនូវជីវិតដោយរូបនេះ ព្រោះហេតុនោះ រូបនេះ ទើបឈ្មោះថា **ជិវ្ហា** បានដល់ ជិវ្ហាប្រសាទរូប ។

ជិវ្ហា (មំសជិវ្ហា) ២ គឺ ប្រសាទជិវ្ហា ១ និងសសម្ភារជិវ្ហា ១ ។

បសាទជិវ្ហា គឺ ជិវ្ហាប្រសាទរូបដែលកើតឡើងតាំងនៅក្នុងប្រទេសនៃសសម្ភារជិវ្ហា នៅមានសណ្ឋានដូចត្របកផ្កាឧប្បលដែលជាតុ ៤ ។ល។ ឧតុ ចិត្ត

និងអាហារឧបត្ថម្ភហើយ ដែលអាយុ គឺ ជីវិតរូបអនុបាលរក្សា ដែលព័ទ្ធជុំវិញ ដោយគោចររូបទាំងឡាយ មានពណ៌ជាដើម ហើយឱ្យសម្រេចជាវត្ថុ និងទ្វារតាំងនៅតាមសមគួរដល់វិថីចិត្តទាំងឡាយ មានជិវ្ហាវិញ្ញាណជាដើម ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ជិវ្ហាប្រសាទរូប

១- រសាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណំ មានភាពជានៃភូតរូបគួរដល់ការប៉ះខ្ទប់ជាមួយរស ជាលក្ខណៈ

២- រសេសុ អាវិញ្ឆនរសំ មានការស្វែងរករស ជាកិច្ច

៣- ជិវ្ហាវិញ្ញាណស្ស អាធារភាវបច្ចុប្បដ្ឋានំ មានភាពជាទីទទួលនូវជិវ្ហាវិញ្ញាណជាផល

៤- សាយិតុកាមតានិទានកម្មជភូតបទដ្ឋានំ មានភូតរូបដែលកើតអំពីកម្ម ដោយភាពជាអ្នកប្រាថ្នាដើម្បីនឹងលិទ្ធភ្លក់រស ជាបទដ្ឋាន ។

៥-កាយបសាទរូប

កាយប្រសាទរូប ជារូបដែលកើតអំពីកម្ម មានភាពជា អាចទទួលនូវការប៉ះខ្ទប់នឹងផោដ្ឋព្វារម្មណ៍ គឺ ភាពត្រជាក់ ក្តៅ ទន់ រឹង និងតឹង ញ័រ ។

កាយ មានវចនត្ថៈថា **កុច្ឆិតានំ កេសាទីនំ បាបធម្មានញ្ច អាយោតិ = កាយោ** : ធម៌ណា ជាទីប្រជុំនៃកោដ្ឋាសមានសក់ជាដើម និងជាទីប្រជុំនៃបាបធម៌ ដែលបណ្ឌិតស្អប់ខ្ពើម ព្រោះហេតុនោះ ធម៌នោះ ឈ្មោះថា **កាយ** បានដល់ រូបកាយ និង នាមកាយ ។

កាយ ៤ យ៉ាង

១-ប្រសាទកាយ គឺ កាយប្បសាទរូប **២-រូបកាយ** គឺ រូបធម៌ទាំងអស់
៣-នាមកាយ គឺ ចិត្តនិងចេតសិក **៤-បញ្ញត្តិកាយ** គឺ សមូហបញ្ញត្តិ

ក្នុងទីនេះ សំដៅដល់ កាយប្បសាទរូបដែលមានភាពថា ផ្សាយទៅទូទាំងសរីរៈ ដូចជ័រសេរសែកប្បាស ។

<u>ក្នុងសម្មោហវិនោទនី</u> ពោលថា ៖

កាយនេះ ជាចំណែករបស់បឋវីធាតុដែលប្រព្រឹត្តក្នុងទីនោះៗ ដូចជ័រសេរសែកប្បាសទៅតាមជាន់ស្រទាប់ក្នុងកប្បាស ដូច្នោះ ។

កាយប្បសាទរូបនេះ វៀរត្រង់ទីតាំងនៃតេជោធាតុដែលកើតអំពីកម្ម (បាចកតេជោ) ដែលជាទីរួមនៃអាហារថ្មី ក្រោមពោះវៀនធំ ដែលជាស្ថានទីរបស់តេជោធាតុ និងវៀរចុងសក់ ចុងរោម និងស្បែកក្រិនតាំងនៅទូទៅ ម្យ៉ាងទៀត កាយប្បសាទរូប សូម្បីតាំងនៅទូទៅយ៉ាងនេះ ក៏មិនលាយជាមួយប្បសាទរូបដទៃ ព្រោះលក្ខណៈផ្សេងគ្នា កាលទទួលឧបការៈឧបត្ថម្ភ ការអនុបាលរក្សា ការព័ទ្ធជុំវិញជាដើម មានន័យដូចពោលហើយ ទើបសម្រេចជាវត្ថុ និងទ្វារតាំងនៅតាមសមគួរដល់វិថីចិត្តទាំងឡាយ មានកាយវិញ្ញាណជាដើម ។ រូបកាយ និងនាមកាយ មានអត្ថច្បាស់ហើយ ។ ចំណែកបញ្ញត្តិកាយ គឺ សមូហបញ្ញត្តិនោះ បានដល់បញ្ញត្តិធម៌ដែលរួមគ្នា ដូចពាក្យថា **ហត្ថិកាយ** កងទ័ពដំរី **អស្សកាយ** កងទ័ពសេះ **រថកាយ** កងទ័ពរថ **បត្តិកាយ** កងទ័ពទាហានថ្មើរជើងជាដើម ។

កាយ ៤ យ៉ាងទៀត

<u>កង្ខាវិតរណីបរមត្ថទីបនី</u> (ខុទ្ទ. ឥតិវុត្តក) ពោលថា ៖

១- ចោបនកាយ បានដល់ កាយឃាតកម្មកញ្ជ័រ ឬការឱ្យកម្មកញ្ជ័រ

២-ករជកាយ បានដល់ កាយកើតអំពីធូលីក្នុងទឹក

៣- សមូហកាយ បានដល់ កាយដែលប្រជុំគ្នា

៤- ប្រសាទកាយ បានដល់ កាយប្រសាទរូប

បណ្ដាកាយទាំង ៤ នោះ ការសង្រួមកាយនិងវាចាដែលកម្រើកញ្ជ័រ ឈ្មោះថា **ចោបនកាយ** ។ កាយក្រៅពីនេះ គឺ កាយដែលកើតអំពីធូលីក្នុងទឹក ឈ្មោះថា **ករជកាយ** ។ **សមូហកាយ** បានដល់ វិញ្ញាណកាយ ៦ មានចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម និងផស្សកាយ ៦ មានចក្ខុសម្ផស្សជាដើម មួយទៀត លោកពោលវេទនាខន្ធជាដើម ក្នុងកាយបស្សទ្ធិ និងកាយលហុតា និងពោលកាយ គឺ បឋវីធាតុជាដើម ដោយន័យមានជាដើមថា បុគ្គលខ្លះក្នុងលោកនេះ រមែងពិចារណាឃើញថា **បឋវីកាយ អាបោកាយ តេជោកាយ វាយោកាយ កេសាកាយ លោមាកាយ...** ដោយសេចក្ដីជារបស់មិនទៀង... ការពាល់ត្រូវផោដ្ឋព្វៈបាន ដោយកាយ ឈ្មោះថា **ប្រសាទកាយ** បានដល់ **កាយបសាទរូប** នុ៎ះឯង ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់កាយប្រសាទរូប

១-ផោដ្ឋព្វាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណំ មានភាពជាទីក្ខូតរូបគួរដល់ការប៉ះខ្ទប់នឹងផោដ្ឋព្វារម្មណ៍ ជាលក្ខណៈ

២-ផោដ្ឋព្វេសុ អាវិញ្ឆនរសំ មានការស្វែងរកផោដ្ឋព្វារម្មណ៍ ជាកិច្ច

៣-កាយវិញ្ញាណស្ស អាធារភាវបច្ចុប្បដ្ឋានំ *មានការជាទីទទួលរងនូវកាយ-វិញ្ញាណ ជាផល*

៤-ផុសិតុកាមតានិទានកម្មជភូតបទដ្ឋានំ *មានភូតរូបដែលកើតអំពីកម្មដោយកាពជាអ្នកប្រាថ្នា ដើម្បីទីងពាល់ត្រូវ ជាបទដ្ឋាន ។*

ពួកទី ៣ : វិសយរូប ៧

វិសយរូប ឬហៅថា គោចររូប បានដល់ រូបដែលជាអារម្មណ៍របស់ចិត្តនិងចេតសិក ដែលកើតតាមទ្វារភ្នែក ត្រចៀក ច្រមុះ អណ្តាត កាយ ។

វិសយរូប ៤ គឺ វណ្ណៈ សទ្ទៈ គន្ធៈ រសៈ

ចំណែកផោដ្ឋព្វៈ គឺ រូបដែលប៉ះខ្ទប់កាយ បានដល់ បឋវីផោដ្ឋព្វៈ ១ តេជោផោដ្ឋព្វៈ ១ និងវាយោផោដ្ឋព្វៈ ១ រួម ៣, រូបរួមទាំងអស់ ជាវិសយរូប ៧ រូប ។

គោចររូប *មានវចនត្ថៈថា ៖*

គោចររូបន្នាម បញ្ចវិញ្ញាណ វិសយភាវតោ *: រូប (ពណ៌)ជាដើម ឈ្មោះថា គោចររូប ព្រោះជាអារម្មណ៍របស់បញ្ចវិញ្ញាណ ។*

គាវោ ឥន្ទ្រិយានិ ចរន្តិ ឯត្ថាតិ = គោចរំ *: ដែលឈ្មោះថា គោចររូប ព្រោះអត្ថថា ជាទីត្រាច់ទៅនៃគោ គឺ ឥន្ទ្រិយទាំងឡាយ ។*

<u>ក្នុងអភិធម្មត្ថវិភាវនី</u> ពោលគោចររូបទាំង ៥ នេះ

មានសេចក្ដីជាអារម្មណ៍នៃវិញ្ញាណ មានចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ជាលក្ខណៈ ឬថា រូបទាំងនេះមានការប៉ះខ្ទប់ប្រសាទរូប ៥ មានចក្ខុប្រសាទរូបជាដើម ជាលក្ខណៈ ។

១- រូបារម្មណ៍ "ពណ៌"

រូប មានវចនត្ថៈថា **រូបយតិ ហទយង្គតភាវំ បកាសេតីតិ = រូបំ** ឈ្មោះថា រូប ព្រោះអត្ថថា សម្ដែង គឺ ប្រកាសភាពជាអារម្មណ៍ទៅកាន់ហទយ, គឺ រូបដែលធ្វើឱ្យដឹងសេចក្ដីផ្សេងៗ ។

ម្យ៉ាងទៀត **រូបយតិ ទព្វំ បកាសេតីតិ = រូបំ** ប្រែថា រូបណា រមែងសម្ដែងវត្ថុ គឺ ប្រកាសវត្ថុដែលគួរប្រែព្រឹត្ត ព្រោះហេតុនោះ រូបនោះ ទើបឈ្មោះថា **រូប** បានដល់ រូបារម្មណ៍ ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់រូប

១- ចក្ខុបដិហននលក្ខណំ មានការប៉ះខ្ទប់នឹងចក្ខុប្រសាទ ជាលក្ខណៈ

២- ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស វិសយភាវរសំ មានភាពជាអារម្មណ៍ឱ្យចក្ខុវិញ្ញាណ ជាកិច្ច

៣- តស្សេវ គោចរបច្ចុប្បដ្ឋានំ មានភាពជាទីគោចររបស់ចក្ខុវិញ្ញាណនុ៎ះឯង ជាផល

៤- ចតុមហាភូតបទដ្ឋានំ មានមហាភូត ៤ ជាហេតុជិត ។

២-សទ្ទារម្មណ៍ "សំឡេង"

សទ្ទារម្មណ៍ បានដល់ សំឡេងដែលជាអារម្មណ៍របស់សោតវិញ្ញាណ ។

សទ្ទ មានវចនត្ថៈថា **សទ្ទិយតិ ឧច្ចារិយតីតិ = សទ្ទោ** រូបណា ដែលគេថ្លែងចេញ គឺ រមែងឱ្យលាន់ឮ ព្រោះហេតុនោះ រូបនោះ ឈ្មោះថា **សទ្ទ** បានដល់ សំឡេងដែលកើតអំពីចិត្ត ។

ម្យ៉ាងទៀត មានវចនត្ថៈថា **សប្បតិ សោតវិញ្ញេយ្យភាវំ គច្ឆតីតិ = សទ្ទោ** រូបណា រមែងថ្លែងចេញ គឺ រមែងដល់ភាវៈឱ្យសោតវិញ្ញាណដឹង ព្រោះហេតុនោះ រូបនោះ ឈ្មោះថា **សទ្ទ** បានដល់ សំឡេងដែលកើតអំពីចិត្ត ឬឧតុ ជាសទ្ទារម្មណ៍ ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់សទ្ទរូប

១-សោតបដិហននលក្ខណំ មានការប៉ះខ្ទប់នឹងសោតប្រសាទ ជាលក្ខណៈ
២-សោតវិញ្ញាណស្ស វិសយភាវរសំ មានភាពជាអារម្មណ៍ឱ្យសោតវិញ្ញាណ ជាកិច្ច
៣-តស្សេវ គោចរបច្ចុប្បដ្ឋានំ មានគោចររបស់សោតវិញ្ញាណនុ៎ះឯង ជាផល
៤-ចតុមហាភូតបទដ្ឋានំ មានមហាភូត ៤ ជាហេតុជិត ។

៣-គន្ធារម្មណ៍ "ក្លិន"

គន្ធារម្មណ៍ បានដល់ ក្លិនដែលជាអារម្មណ៍របស់ឃានវិញ្ញាណ ។

គន្ធ មានវចនត្ថៈថា **គន្ធយតិ អត្តនោ វត្ថុំ សូចេតីតិ = គន្ធោ** ឈ្មោះថា គន្ធ ព្រោះអត្ថថា បញ្ចេញក្លិន គឺ រមែងប្រាប់នូវវត្ថុរបស់ខ្លួន ។

គន្ធៈ ៤ យ៉ាង

១. **សីលគន្ធៈ** *គឺ សម្មាវាចា សម្មាកម្មន្តៈ សម្មាអាជីវៈ*

២. **សមាធិគន្ធៈ** *គឺ សម្មាវាយាម សម្មាសតិ សម្មាសមាធិ*

៣. **បញ្ញាគន្ធៈ** *គឺ សម្មាទិដ្ឋិ សម្មាសង្កប្បៈ*

៤. **អាយតនគន្ធៈ** *គឺ គន្ធារម្មណ៍*

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់គន្ធៈ

១. **ឃានបដិហននលក្ខណំ** *មានការប៉ះខ្ទប់នឹងឃានប្រសាទ ជាលក្ខណៈ*

២. **ឃានវិញ្ញាណស្ស វិសយភាវរសំ** *មានភាពជាអារម្មណ៍ ឱ្យឃានវិញ្ញាណ ជាកិច្ច*

៣. **តស្សេវ គោចរបច្ចុប្បដ្ឋានំ** *មានគោចររបស់ឃានវិញ្ញាណនុ៎ះឯង ជាផល*

៤. **ចតុមហាភូតបទដ្ឋានំ** *មានមហាភូត ៤ ជាហេតុជិត*

៤-រសារម្មណ៍ *"រស"*

រសារម្មណ៍ បានដល់ រសដែលជាអារម្មណ៍របស់ជិវ្ហាវិញ្ញាណ

រស *មានវចនត្ថៈថា* **រសិយតិ អស្សាទិយតីតិ = រសោ** *ឈ្មោះថា រស ព្រោះអត្ថថា ជិវ្ហាវិញ្ញាណ រមែងត្រេកអរ គឺពេញចិត្ត ។*

មួយន័យទៀត **រសតិ តន្តិ = រសោ** *បុគ្គលរមែងត្រេកអរនូវវិស័យ (អារម្មណ៍)នោះ ព្រោះហេតុនោះ វិស័យ(អារម្មណ៍) នោះ ទើបឈ្មោះថា រស (រស ប្រែថា វិស័យជាទីត្រេកអរ) ។*

រស មាន ៤ យ៉ាង

១. **ធម្មរស** បានដល់ មគ្គចិត្តុប្បាទ ៤

២. **អត្ថរស** បានដល់ ផលចិត្តុប្បាទ ៤

៣. **វិមុត្តិរស** បានដល់ ព្រះនិព្វាន

៤. **អាយតនរស** បានដល់ រសារម្មណ៍ ដូចរសប្រៃ រសផ្អែមជាដើម ។

ក្នុងសម្មោហវិនោទនី ពោលថា ធម្មៈ បានដល់ បច្ច័យ ៥ គឺ ហេតុដែលឱ្យកើតផល, អរិយមគ្គ, ភាសិត, កុសល, និងអកុសល ។ អត្ថៈ បានដល់ ផល ៥ កើតអំពីហេតុ គឺ សភាវៈដែលកើតព្រោះបច្ច័យ, និព្វាន, អត្ថនៃភាសិត, វិបាក, និងកិរិយា ។

ក្នុងអង្គុត្តរនិកាយ អដ្ឋកនិបាត ព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ថា "ម្នាលបហារាទ ធម្មវិន័យនេះ មានរសតែមួយ គឺ វិមុត្តិរស"[១] ។

ក្នុងធម្មបទ តណ្ហាវគ្គ. ថា "សព្វរសំ ធម្មរសោ ជិនាតិ : ធម្មរស ឈ្នះរសទាំងពួង"[២] បានដល់ មគ្គ ៤ ផល ៤ និព្វាន ១ ជាធម្មរស ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់រស

១. **ជិវ្ហាបដិហននលក្ខណំ** មានការប៉ះខ្ទប់នឹងជិវ្ហាប្រសាទ ជាលក្ខណៈ

២. **ជិវ្ហាវិញ្ញាណស្ស វិសយភាវរសំ** មានភាពជាអារម្មណ៍ឱ្យជិវ្ហាវិញ្ញាណ ជាកិច្ច

៣. **តស្សេវ គោចរបច្ចុប្បដ្ឋានំ** មានគោចររបស់ជិវ្ហាវិញ្ញាណនុ៎ះឯង ជាផល

៤. **ចតុមហាភូតបទដ្ឋានំ** មានមហាភូត ៤ ជាហេតុជិត ។

---

១. អង្គុ. អដ្ឋ. មហាវគ្គ. ៤៨. ១៩/៩៦ ។ ២. ខុទ្ទ. ធម្ម. តណ្ហាវគ្គ. ៥២. ៣៤/៩៦ ។

៥-ផោដ្ឋព្វារម្មណ៍ "សម្ផស្ស"

ផោដ្ឋព្វារម្មណ៍ បានដល់ អារម្មណ៍ដែលមកប៉ះខ្ទប់កាយប្រសាទ មាន ៣ គឺ បឋវីផោដ្ឋព្វៈ តេជោផោដ្ឋព្វៈ និង វាយោផោដ្ឋព្វៈ

ផោដ្ឋព្វ មានវចនត្ថៈថា **ផុសិតព្វន្តិ = ផោដ្ឋព្វំ** ឈ្មោះថា ផោដ្ឋព្វៈ ព្រោះអត្ថថា ដែលភូតរូប ៣ (វៀរអាបោធាតុ) គប្បីប៉ះខ្ទប់ ។

មហាភូតរូប ៣ ដែលជាផោដ្ឋព្វារម្មណ៍ មានអត្ថបានសម្ដែងទុកហើយ ។

មួយទៀត លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ផោដ្ឋព្វៈ ៣ មានបឋវីផោដ្ឋព្វៈជាដើម ពោលទុកហើយ ក្នុងលក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់បឋវី-តេជោ-វាយោធាតុ[១] ។

ពួកទី ៤ : ភាវរូប ២

ភាវៈ ២ បានដល់ ១ ឥត្ថីភាវៈ ភាពជាស្រី ២ បុរិសភាវៈ ភាពជាប្រុស ។

-ឥត្ថីភាវរូប គឺរូបដែលសម្ដែងភាពជាស្រី

-បុរិសភាវរូប គឺរូបដែលសម្ដែងភាពជាប្រុស

រូបទាំង ២ នេះជាសុខុមរូប កើតអំពីកម្មជាសមុដ្ឋាន មានទូទាំងសរីរៈទាំងអស់ ដូចកាយិន្ទ្រិយ ។

១-ឥត្ថីភាវរូប

ឥត្ថីភាវ មានវចនត្ថៈថា **ឥត្ថិយា ភាវោ = ឥត្ថីភាវោ** : ភាវៈនៃស្រី ឈ្មោះថា ភាពជាស្រី ។

---

១. ទំព័រ ៦៧៧. ៦៨២. ៦៨៤. ដោយលំដាប់ ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ឥត្ថីភាវរូប

១. ឥត្ថីភាវលក្ខណំ មានភាពជាស្រី ជាលក្ខណៈ

២. ឥត្ថីតិ បកាសនរសំ មានការប្រកាសថា ជាស្រី ជាកិច្ច

៣. ឥត្ថីលិង្គាទីនំ ការណភាវបច្ចុប្បដ្ឋានំ មានភាពជាហេតុនៃភេទស្រីជាដើម ជាផល

៤. ចតុមហាភូតបទដ្ឋានំ មានមហាភូតរូប ៤ ជាហេតុជិត ។

ក្នុងអភិធម្មត្ថវិភាវិនី ពោលថា **ឥត្ថីលិង្គនិមិត្តកុត្តាកប្បហេតុភាវលក្ខណំ** = **ឥត្ថត្តំ** : ភាពជាស្រី មានភាវៈនៃស្រី គឺ ភេទស្រី, និមិត្ត "សំឡេង និងការប្រាថ្នា" កុត្តៈ "ការកែក្រាយ" អាកប្បៈ "ទ្រង់ទ្រាយ" ជាហេតុ ជាលក្ខណៈ ។

តែក្នុងអដ្ឋកថា ពោលពណ៌នាភេទស្រីទុក ដោយប្រការដទៃ គឺ ពាក្យរបស់អដ្ឋកថានោះ លោកអាចារ្យទាំងឡាយ រួបរួមទុកយ៉ាងនេះថា ៖

ទ្រង់ទ្រាយមានដៃជាដើម ឈ្មោះថា **ភេទ**,

អាការមានការញញឹមជាដើម ឈ្មោះថា **និមិត្ត**,

ការលេងដោយចង្អេរជាដើម ឈ្មោះថា **កុត្តៈ**,

កិរិយាមានការដើរជាដើម ឈ្មោះថា **អាកប្បៈ**,

២-បុរិសភាវៈ

បុរិសភាវ មានវចនត្ថៈថា **បុរិសស្ស ភាវោ** = **បុរិសភាវោ** ភាវៈនៃប្រុស ឈ្មោះថា ភាពជាប្រុស ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់បុរិសភាវរូប

១. **បុរិសភាវលក្ខណំ** មានភាពជាប្រុស ជាលក្ខណៈ

២. **បុរិសោតិ បកាសនរសំ** មានការប្រកាសថា ជាប្រុស ជាកិច្ច

៣. **បុរិសលិង្គាទីនំ ការណភាវបច្ចុប្បដ្ឋានំ** មានភាពជាហេតុនៃភេទប្រុសជាដើម ជាផល

៤. **ចតុមហាភូតបទដ្ឋានំ** មានមហាភូតរូប ៤ ជាហេតុជិត ។

<u>ក្នុងអភិធម្មត្ថវិភាវិនី</u>ពោលថា **បុរិសលិង្គាទិហេតុភាវលក្ខណំ = បុរិសត្តំ** : ភាពជាប្រុស មានភាវៈនៃប្រុស គឺភេទជាដើមជាហេតុ ជាលក្ខណៈ ។ ពោលដោយន័យនៃភាពជាប្រុសដែលផ្សេងពីស្រី មាន ៤ យ៉ាង គឺ ៖

ភេទ បានដល់ ទ្រង់ទ្រាយ មានដៃជាដើម

និមិត្ត បានដល់ គ្រឿងចំណាំ មានពុកមាត់ ពុកចង្កា

កុត្តៈ បានដល់ និស្ស័យ គឺ ការប្រព្រឹត្តិផ្សេងៗ

អាកប្បៈ បានដល់ កិរិយា មានការឈរ ការដើរ...។

ភាវៈទាំង ២ គឺ ភាពជាស្រីនិងប្រុសរបស់បុគ្គលអ្នកកើតក្នុងសម័យដើមកប្ប រមែងតាំងឡើងក្នុងបវត្តិកាល, ក្នុងខាងក្រោយតមក ភាវរូបទាំង ២ នេះតាំងនៅក្នុងបដិសន្ធិកាល សូម្បីតាំងឡើងក្នុងបដិសន្ធិកាល រមែងកម្រើក គឺរមែងផ្លាស់ប្តូរបាន ក្នុងបវត្តិកាល, ក្នុងសេចក្តីនេះ មានព្រះតម្រាស់ដែលត្រាស់ទុកក្នុងបឋមបាពជិកថា "សម័យនោះឯង ភិក្ខុមួយរូបក្លាយភេទខ្លួន ប្រែទៅជា

ស្រី ភិក្ខុនីមួយរូប ក្លាយភេទខ្លួន ប្រែទៅជាប្រុស"[១] ដូច្នេះ ។

បណ្ដាភេទទាំង ២ នោះ ភេទប្រុសជាឧត្តមភេទ ភេទស្រីជាហីនភេទ, ភេទប្រុសរមែងអន្តរធាន ព្រោះអកុសលមានកម្លាំងខ្លាំង ភេទស្រីរមែងតាំងឡើងដោយកុសលមានកម្លាំងខ្សោយ, តែភេទស្រីដែលអន្តរធានទៅ រមែងអន្តរធានព្រោះអកុសលមានកម្លាំងខ្សោយ ភេទប្រុសរមែងតាំងឡើងដោយកុសល មានកម្លាំងខ្លាំង គឺ ភាវៈទាំង ២ រមែងអន្តរធានទៅដោយអកុសល និងរមែងតាំងឡើងដោយកុសល ។

ពួកទី ៥ ហទយរូប

ហទយរូបមាន ២ គឺ ១-មំសហទយរូប ២-វត្ថុហទយរូប

មំសហទយរូប គឺ សសម្ភារហទយរូប បានដល់ ហទយរូបដែលជាដុំសាច់បេះដូង មានលក្ខណៈដូចផ្កាឈូកក្រពុំសំយុងចុះ ចំណែកហទយរូបដែលជាវត្ថុ (ទីអាស្រ័យកើត) របស់មនោធាតុ និងមនោវិញ្ញាណធាតុនោះ ជាសុខុមរូបដែលកើតអំពីកម្មជាសមុដ្ឋាន តាំងនៅក្នុងប្រឡោះ ខាងក្នុងសាច់បេះដូងដែលមានលក្ខណៈដូចអណ្ដូង ទំហំប្រមាណប៉ុនគ្រាប់បុន្នាគ ក៏ហទយរូបនេះមានលោហិតប្រមាណមួយទូកដៃ នៅចិញ្ចឹមរក្សាខាងក្នុងប្រឡោះនេះ, ហទយវត្ថុនេះ ជាទីអាស្រ័យកើតឡើងនៃមនោធាតុ និងមនោវិញ្ញាណធាតុ ។

ហទយ មានវចនត្ថៈថា **ហទន្តិ សត្តា តំ តំ អត្ថំ វា ឞូរេន្តិ ឯតេនាតិ = ហទយំ :** សត្វទាំងឡាយ រមែងគិត រមែងញុំាងប្រយោជន៍ និងវត្ថុដែលមិន

១. វិន. បាក. មេថុនធម្មសិក្ខាបទ. ១. ៥៦/១១៥-៦ ។

មែនប្រយោជន៍នោះៗ ឱ្យពេញបានដោយរូបនោះ ព្រោះហេតុនោះ រូបនោះ ទើបឈ្មោះថា ហទយៈ ។

មួយទៀតថា **ហទយមេវ មនោធាតុមនោវិញ្ញាណធាតូនំ និស្សាយត្ថា វត្ថុ ចាតិ = ហទយវត្ថុ** : ហទយនុ៎ះឯងជាវត្ថុ ព្រោះជាទីអាស្រ័យរបស់មនោធាតុ និងមនោវិញ្ញាណធាតុ ព្រោះហេតុនោះ ហទយនោះ ទើបឈ្មោះថា ហទយវត្ថុ ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ហទយរូប

១-មនោធាតុមនោវិញ្ញាណធាតូនំ និស្សាយលក្ខណំ មានភាពជាទីអាស្រ័យរបស់មនោធាតុនិងមនោវិញ្ញាណធាតុ ជាលក្ខណៈ

២-តាសញ្ញេវ ធាតូនំ អាធារណរសំ មានការទ្រទ្រង់ធាតុទាំង ២ នុ៎ះឯង ជាកិច្ច

៣-ធាតុព្វហនបច្ចុប្បដ្ឋានំ មានការលើកឡើងនូវធាតុទាំងនោះ ជាផល

៤-ចតុមហាភូតបទដ្ឋានំ មានមហាភូតរូប ៤ ជាហេតុជិត

<u>ក្នុងសម្មោហវិនោទនី</u> ពោលថា ហទយវត្ថុមានសណ្ឋាន ដូចផ្កាបុទុមក្រហមក្រពុំ ដែលបុគ្គលបកត្របកក្រៅចេញ ហើយដាក់ផ្កាប់មុខទុក, បេះដូងរបស់អ្នកមានបញ្ញារីកបន្តិច, របស់អ្នកមានបញ្ញាតិចក្រពុំ, តាំងនៅក្នុងចន្លោះដោះទាំង ២ ក្នុងសរីរៈ មានក្រពះ ថ្លើម ភាវ តម្រងបស្សាវៈជាដើមហែហម, មានលោហិតប្រមាណកន្ទះទូកដៃដែលឃាំងនៅក្នុងអណ្តូង ដែលមានខ្នាតជំល្មមជាទីតាំងនៃគ្រាប់បុន្នាគ ខាងក្នុងនៃសាច់សសម្ភារហទយនោះ ។

ក៏លោហិតដែលឃាំងនៅនោះ គឺ ៖ របស់អ្នករាគចរិតជាពណ៌ក្រហម,

របស់អ្នកទោសចរិតជាពណ៌ខ្មៅ, របស់អ្នកមោហចរិតជាពណ៌ដូចទឹកលាងសាច់, របស់អ្នកវិតក្កចរិត ជាពណ៌ដូចសណ្តែកខ្មៅ, របស់អ្នកសទ្ធាចរិតជាពណ៌ដូចផ្កាកណ្ណិកា, របស់អ្នកពុទ្ធិចរិតជាពណ៌ថ្លា មិនល្អក់ សបរិសុទ្ធ មានសេចក្តីរុងរឿងដូចជាតិមណីដែលច្នៃហើយដូច្នោះ ។

ហទយវត្ថុនោះ ដែលមហាភូតរូបទាំងឡាយឧបការៈហើយ ដែលអាយុតាមរក្សា ដែលគោចររូបមានពណ៌ជាដើម បៃហមហើយ ដែលចិត្តឧតុអាហារឧបត្ថម្ភ រមែងញ៉ាំងភាពជាវត្ថុរបស់មនោធាតុ និងមនោវិញ្ញាណធាតុ និងធម៌ដែលកើតរួមជាមួយនឹងធាតុទាំង ២ នោះ ឱ្យសម្រេចទៅតាមសមគួរ ។

វិនិច្ឆ័យ ហទយវត្ថុ

មួយទៀត បណ្ឌិតគប្បីជ្រាបសេចក្តីដែលហទយវត្ថុនោះ សូម្បីមិនបានត្រាស់ក្នុងរូបកណ្ឌ ក៏ឈ្មោះថា **មាន** ដោយអាគម (បករណ៍) និងយុត្តិ ។

ក្នុងអាគម និងយុត្តិនោះ ព្រះបាលីបង្ហានថា ៖

យំ រូបំ និស្សាយ មនោធាតុ ច មនោវិញ្ញាណធាតុ ច បវត្តន្តិ តំ រូបំ មនោធាតុយា មនោវិញ្ញាណធាតុយា ច តំ សម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ និស្សយប្បច្ចយេន បច្ចយោ ។

មនោធាតុក្តី មនោវិញ្ញាណធាតុក្តី អាស្រ័យរូបណា ហើយប្រព្រឹត្តទៅ រូបនោះ ជាបច្ច័យនៃមនោធាតុផង នៃមនោវិញ្ញាណធាតុផង នៃពួកធម៌ដែលប្រកបដោយមនោវិញ្ញាណធាតុផង ដោយនិស្សយប្បច្ច័យ ។ ដូច្នេះ ឈ្មោះថា **អាគម** ។

<u>*ក្នុងអភិធម្មត្ថវិភាវិនី*</u> *សម្តែងយុត្តិយ៉ាងនេះ ថា ៖*

ធាតុទាំង ២ របស់ពួកកាមាវចរសត្វ និងរូបាវចរសត្វដែលមាននិប្ផន្នរូប និងហទយវត្ថុ ដែលអាស្រ័យភូតរូប ជាទីទទួលរង ព្រោះភារៈនៃធាតុទាំងនោះ មានភារៈជារបស់ជាប់ដោយរូប ដូចចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ធាតុទាំងនោះ មិនអាស្រ័យចក្ខុប្បសាទជាដើម ព្រោះចក្ខុប្បសាទជាដើម ជាទីទទួលរងធាតុដទៃ មិនអាស្រ័យគោចររូបជាដើម ព្រោះគោចររូបទាំងនោះ ប្រព្រឹត្តទៅខាងក្រៅ មិនអាស្រ័យជីវិតរូប ព្រោះជីវិតរូប ប្រកបក្នុងកិច្ចដទៃ និងមិនអាស្រ័យភាវរូប ២ ព្រោះសូម្បីកាលភាវរូបទាំងពីរនោះមិនមាន ក៏ប្រព្រឹត្តទៅបាន ព្រោះដូច្នោះ ហទយវត្ថុនោះ ទើបជាវត្ថុដទៃ ក្រៅពីប្រសាទរូបជាដើម បណ្ឌិតគប្បីជ្រាបថា ជាឧបាទាយរូបអាស្រ័យមហាភូតរូប ក៏ហទយវត្ថុនេះ ដែលព្រះមហាឥសី មិនបានត្រាស់ទុកក្នុងបាលីធម្មសង្គណី ដោយប្រភេទនៃទេសនាវត្ថុទុកៈ និងអារម្មណ៍ទុកៈ ដូច្នេះ ។

ពួកទី ៦ : ជីវិតរូប

ជីវិតរូប ឬ ជីវិតិន្ទ្រិយរូប មានវចនត្ថៈថា **ជីវន្តិ សហជាតធម្មា ឯតេនាតិ = ជីវិតំ** *: សហជាតធម៌ទាំងឡាយ រមែងរស់នៅដោយរូបនេះ ព្រោះហេតុនោះ រូបនេះ ទើបឈ្មោះថា* **ជីវិត** *។*

តទេវ កម្មជរូបបរិបាលនេ អធិបច្ចយោគតោ ឥន្ទ្រិយន្តិ = ជីវិតិន្ទ្រិយំ *ជីវិតនុ៎ះឯង ឈ្មោះថា* **ឥន្ទ្រិយ** *ព្រោះប្រកបដោយភាពជាធំ ក្នុងការគ្រប់គ្រង*

កម្មជរូប ព្រោះហេតុនោះ ជីវិតរូបនោះ ទើបឈ្មោះថា **ជីវិតិន្ទ្រិយ** ។

ក៏កម្មជរូប កើតអំពីកម្ម (ចេតនាដែលជាអតីតកាល កម្មជាបច្ច័យឱ្យរូបកើតឡើងហើយ ដើម្បីនឹងឱ្យកម្មជរូបនោះតាំងនៅ ប្រព្រឹត្តទៅព្រមទាំងសហជាតរូប កម្មនោះ ទើបសាងជីវិតរូប ដើម្បីរក្សាកម្មជរូបព្រមទាំងសហជាតរូប ឱ្យប្រព្រឹត្តទៅដរាបដល់អស់អាយុ ។ ចំណែកចិត្តជរូប ឧតុជរូប និងអាហារជរូបទាំងអស់នោះ មិនមានជីវិតរូបឃុំគ្រងរក្សា ព្រោះចិត្តជរូបជាដើមនេះ មានសមុដ្ឋានជាបច្ចុប្បន្ន ដែលជីវិតរូបរក្សាកម្មជរូបឱ្យប្រព្រឹត្តទៅបាននោះ ដូចទឹករក្សាផ្កាឈូកក្នុងបួផ្កា ដូច្នោះ ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ជីវិតរូប

១-សហជាតរូបានុបាលនលក្ខណំ មានការតាមរក្សារូបដែលកើតព្រមគ្នាជាលក្ខណៈ

២-តេសំ បវត្តនរសំ មានការញ៉ាំងរូបទាំងនោះឱ្យប្រព្រឹត្តទៅ ជាកិច្ច

៣-តេសញ្ញេវ ឋបនបច្ចុប្បដ្ឋានំ មានការឱ្យរូបទាំងនោះតាំងនៅ ជាផល

៤-យាបយិតព្វភូតបទដ្ឋានំ មានមហាភូតរូប ដែលគប្បីឱ្យប្រព្រឹត្តទៅបានជាហេតុជិត ។

ពួកទី ៧ : អាហាររូប

អាហាររូប បានដល់ កពឡិង្ការាហារ (អាហារ គឺពំនូតបាយដែលបរិភោគ) ឬកវឡិការាហារ មានបាយ និងទឹកជាដើម កាលសត្វបរិភោគអាហារចូលទៅហើយ បាចកតេជោ គឺ ធាតុភ្លើង ក៏ធ្វើនាទីរំលាយអាហារ ចម្រាញ់យកតែឱជា

(អាហារដែលល្អិត) ទៅចិញ្ចឹមរាងកាយ ។

កពឡិង្ការាហារ មានវចនត្ថៈថា **កវឡំ កត្វា អជ្ឈោហរិយតីតិ = កវឡីការោ អាហារោ** *: ឈ្មោះថា កវឡីការាហារ ព្រោះអត្ថថា ដែលបុគ្គលធ្វើឱ្យជាពំនូត ហើយបរិភោគ ។*

កពឡិង្ការាហារដែលពោលនេះ សំដៅដល់ អាហារទាំងអស់ដែលសត្វបរិភោគ, តែថា ក្នុងទីនេះ ប្រាថ្នាយកចំពោះអាហាររូប គឺ ឱជាដែលមាននៅក្នុងអាហារផ្សេងៗ ដែលសត្វបរិភោគហើយ ធ្វើការរំលាយល្អហើយ ចិញ្ចឹមរាងកាយនោះ ឱ្យចម្រើន ។

ឱជា *មានវចនត្ថៈថា* **អត្តនោ ឧទយានន្តរំ រូបំ ជនេតីតិ = ឱជា**[១] *ឈ្មោះថា ឱជា ព្រោះអត្ថថា ធ្វើឱ្យរូបកើតជាប់តគ្នាទៅ ដោយសេចក្តីចម្រើនរបស់ខ្លួន ។*

ឱជារូប ធ្វើឱ្យរាងកាយរបស់សត្វមានកម្លាំង និងឱ្យចម្រើន ធំធាត់, ចំណែករាងកាយដែលចម្រើនធំធាត់ហើយឱជារូបនេះ ក៏ធ្វើឱ្យកាយបរិបូណ៌ និងមានជីវិតទៅ ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់អាហាររូប

១- ឱជាលក្ខណំ *មានការធ្វើឱ្យរូបចម្រើន ជាលក្ខណៈ*

២- រូបាហរណរសំ *មានការនាំមកនូវរូប ជាកិច្ច*

៣- កាយុបត្ថម្ភនបច្ចុបដ្ឋានំ *មានការឧបត្ថម្ភកាយ ជាផល*

៤- អជ្ឈោហរិតព្វបទដ្ឋានំ *មានអាហារដែលគួរបរិភោគ ជាហេតុជិត ។*

---

១. ក្នុងអត្ថយោជនា តតិយភាគថា ឧទ្ធំ អនន្តរំ ជនេតីតិ = ឱជា ។

រូបធម៌ ៧ ពួក តាមដែលពោលមកហើយនេះ ហៅថា សភាវរូប សលក្ខណរូប និប្ផន្នរូប រូបរូប និង សម្មសនរូប កាលចែកចេញមួយពួកៗ បាន ១៨ រូប គឺ មហាភូតរូប ៤ ប្រសាទរូប ៥ គោចររូប ៤ ភាវរូប ២ ហទយរូប ១ ជីវិតរូប ១ និងអាហាររូប ១ រូបទាំង ១៨ នេះ កាលចែកដោយឋាន គឺ ទីតាំងនៅក្នុងរាងកាយរបស់សត្វ ក៏ចែកបានជា ២ ប្រភេទ គឺ ៖

សព្វដ្ឋានិករូប រូបដែលតាំងនៅក្នុងកាយទាំងអស់

បទេសិករូប រូបដែលតាំងនៅចំពោះក្នុងទីខ្លះៗ

បណ្ដារូបទាំង ២ ប្រភេទនោះ គឺ ៖

-**សព្វដ្ឋានិករូប** មាន ១២ រូប គឺ មហាភូតរូប ៤ កាយប្រសាទរូប ១ វណ្ណរូប ១ គន្ធរូប ១ រសរូប ១ ភាវរូប ២ ជីវិតរូប ១ និងអាហាររូប ១ ។

-**បទេសិករូប** មាន ៦ រូប គឺ ចក្ខុប្រសាទរូប ១ សោតប្រសាទរូប ១ ឃានប្រសាទរូប ១ ជិវ្ហាប្រសាទរូប ១ សទ្ទរូប ១ ហទយរូប ១ ។

មួយទៀត **សទ្ទរូប** អាចារ្យខ្លះពោលថា "ជាសព្វដ្ឋានិក" ដោយប្រាថ្នាយកថា រាងកាយចំណែកណា ប៉ះខ្ទប់វត្ថុ មានរបស់រឹងជាដើម នឹងកើតសំឡេងឮឡើងបាន ទើបលោកពោលថា "សំឡេងជាសព្វដ្ឋានិក" ។ តែក្នុងទីនេះ លោកអាចារ្យអ្នករចនាប្រាថ្នាយកសំឡេងដែលកើតផ្លូវវាចា ទើបបានពោលថា "សំឡេងជាបទេសិករូប" ។

សេចក្ដីថា មតិរបស់អាចារ្យទាំង ២ នេះ មិនជំទាស់គ្នា ។

ពួកទី ៨ : បរិច្ឆេទរូប

អាកាសធាតុ ឈ្មោះថា បរិច្ឆេទរូប ។

អាកាស មានវចនត្ថៈថា **ន កស្សតីតិ = អកាសោ អកាសោយេវ អាកាសោ** ទីប្រទេស ឈ្មោះថា **អកាស** ព្រោះអត្ថថា ដែលបុគ្គលធ្វើឱ្យជាស្នាមមិនបាន, អកាសនុ៎ះឯង ឈ្មោះថា **អាកាស** ។

និប្ផិវត្តែន ធាតុ ចាតិ = អាកាសធាតុ និងអាកាសនោះ ឈ្មោះថា ធាតុ ព្រោះអត្ថថា មិនមែនជីវិត ព្រោះហេតុនោះ ទើបឈ្មោះថា **អាកាសធាតុ** ។

បណ្ដាសព្វវត្ថុ(រូបធម៌)ទាំងឡាយ ដែលមានចិត្តគ្រប់គ្រងក្ដី មិនមានចិត្តគ្រប់គ្រងក្ដី បើមិនមានអាកាសធាតុ (ចន្លោះទទេ)ឃាំងហើយ វត្ថុនោះៗ ក៏នឹងប្រាកដជាប់គ្នា ជាផ្ទាំងទៅអស់ និងមិនអាចកំណត់ចំនួន ចំណែក ភាគ រូបសណ្ឋាន និងរាប់បាន ដូច្នេះ រូប គឺ អាកាសធាតុដែលជាគ្រឿងកំណត់រូបដែលមានក្នុងកលាបផ្សេងៗនោះ រមែងធ្វើឱ្យរូបក្នុងកលាបនោះ ប្រាកដបាន ដូច្នេះ រូបក្នុងចក្ខុទសកកលាបជាដើម ដោយជារូបតែមួយៗ មិនលាយគ្នា នេះឈ្មោះថា បរិច្ឆេទរូប (ឬហៅថា បរិច្ឆេទាកាស) ។

អាកាស ៤ យ៉ាង

១-អជដាកាស អាកាសមិនស្អុក

២-បរិច្ឆិន្នាកាស អាកាសដែលកំណត់

៣-កសិណុគ្ឃាដិមាកាស អាកាសដែលបើករូបកសិណចេញហើយ

៤-បរិច្ឆេទាកាស អាកាស គឺ ចន្លោះទទេ រវាងរូប

បណ្ដាអាកាសទាំង ៤ នោះ គឺ **អជដាកាស** បានដល់ អាកាសដែលមិនស្អុក ត្រឹមតែជាចន្លោះ ទទេ ។ សូម្បីពាក្យថា **តុច្ឆាកាស** (អាកាសដែលទទេ)

ក៏ជាឈ្មោះរបស់អជដាកាសនុ៎ះឯង ។

ក៏អាកាសនេះ មានទាំងខាងក្រោម និងខាងលើ ។ ខាងក្រោម មានតាំងអំពីខាងក្រោមខ្យល់ដែលទ្រទឹកចុះទៅ; ខាងលើ មានតាំងអំពីអរូបព្រហ្មឡើងទៅ ។

បរិច្ឆិន្នាកាស បានដល់ ចន្លោះទទេ ដែលកំណត់ខេត្តដែន ដូចអាកាសដែលជាប្រហោង មានផ្ទៃមេឃ ប្រឡោះបង្អួច ប្រហោងមាត់ បំពង់ក រន្ធច្រមុះ និងរន្ធត្រចៀក ។

កសិណុគ្ឃាដិមាកាស បានដល់ ចន្លោះទទេនៃរូបកសិណដែលព្រះយោគាវចរបើកចេញហើយ ។

បរិច្ឆេទាកាស បានដល់ ប្រហោងទទេ ដែលឃាំងរវាងរូបនិងរូប ឬរូបកលាបនិងរូបកលាប ។

ក្នុងគម្ពីរកថាវត្ថុ លោកពោលអាកាសទុកតែ ៣ យ៉ាង ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់បរិច្ឆេទរូប

១-រូបបរិច្ឆេទលក្ខណំ មានការឃាំងនូវរូប ជាលក្ខណៈ

២-រូបបរិយន្តប្បកាសនរសំ មានការប្រកាសទីបំផុតរបស់រូប ជាកិច្ច

៣-រូបមរិយាទបច្ចុប្បដ្ឋានំ មានខេត្តដែនរបស់រូប ជាផល

អសម្ផុដ្ឋភាវឆិទ្ទវិវរភាវបច្ចុប្បដ្ឋានំ វា ឬមានមហាភូតរូបមិនពាល់ត្រូវ គឺជាប្រហោង និងជារន្ធ ជាផល

៤-បរិច្ឆិន្នរូបបទដ្ឋានំ មានរូបដែលអាកាសឃាំងទុកជាហេតុជិត ។

គឺកាលជាដូច្នេះ ទើបកំណត់បានថា ខាងលើ មានត្រឹមនេះ ខាងក្រោម ខាងស្តាំ ខាងឆ្វេង មានត្រឹមនេះ ។

ពួកទី ៩ : វិញ្ញត្តិរូប ២

វិញ្ញត្តិរូប ២ គឺ កាយវិញ្ញត្តិរូប ១ និងវចីវិញ្ញត្តិរូប ១, រូប ២ នេះ ជាវិការៈរបស់និប្ផន្នរូប ដែលមានចិត្តជាសមុដ្ឋានធ្វើឱ្យកាយ និងវាចាកម្រើកញ័រ ។

** ក៏បុថុជ្ជន ព្រះសេក្ខបុគ្គល និងអសេក្ខបុគ្គល រមែងឱ្យវិញ្ញត្តិរូបទាំង ២ កើតដោយចិត្ត ៣២ គឺ ៖ កាមាវចរកុសលចិត្ត ៨ អភិញ្ញាចិត្ត ២ អកុសលចិត្ត ១២ មហាកិរិយាចិត្ត ៨ បរិត្តកិរិយាចិត្ត ២ ។*

១-កាយវិញ្ញត្តិ

កាយវិញ្ញត្តិ *មានវចនត្ថៈថា* **ចលមានកាយេន អធិប្បាយំ វិញ្ញាបេតិ សយញ្ច តេន វិញ្ញាយតីតិ = កាយវិញ្ញត្តិ** *: ធម្មជាតិណា រមែងញ៉ាំងអ្នកដទៃឱ្យដឹងសេចក្ដីប្រាថ្នា ដោយកាយដែលកម្រើកញ័រ និងខ្លួនឯងក៏ដឹងសេចក្ដីប្រាថ្នាដោយកាយដែលកម្រើកញ័រនោះ ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថាកាយវិញ្ញត្តិ ។*

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់កាយវិញ្ញត្តិរូប

១- វិញ្ញាបនលក្ខណំ *មានការធ្វើឱ្យដឹង ជាលក្ខណៈ*

២- អធិប្បាយបកាសនរសំ *មានការប្រកាសនូវប្រាថ្នា ជាកិច្ច*

៣- កាយវិប្ផន្ទនហេតុភាវបច្ចុប្បដ្ឋានំ *មានហេតុនៃការកម្រើកញ័រកាយ ជាផល*

៤- ចិត្តសមុដ្ឋានវាយោធាតុបទដ្ឋានំ *មានវាយោធាតុតាំងឡើងអំពីចិត្ត ជាហេតុជិត។*

<u>ក្នុងអដ្ឋសាលិនី</u> អធិប្បាយពាក្យ "លក្ខណៈ" ថា ព្រះមានព្រះភាគទ្រង់សម្ដែងសភាវលក្ខណៈ ទុក ៦ បទ (សង្កេត) មានពាក្យថា តីង កិរិយា

ដែលតឹងដោយល្អជាដើម ។ និងសម្តែងបច្ចុប្បន្ន គឺ ផល ទុក ៦ បទ មានពាក្យថា ឈានទៅខាងមុខ ការថយក្រោយជាដើម ។

ពិតមែន ចិត្តកាលកើតឡើងថា យើងនឹងឈានទៅខាងមុខជាដើម រមែងញ៉ាំងរូបឱ្យតាំងឡើង ៨ រូប (គឺអវិនិព្ភោគរូប ៨) ក្នុងខណៈនៃចិត្តដែលកើតឡើងនោះ វាយោធាតុ មានចិត្តជាសមុដ្ឋាន ក្នុងខាងក្នុងរូបកលាបទាំង ៨ រូបនោះ រមែងឧបត្ថម្ភ ទ្រទ្រង់ទុកញ៉ាំងរូបកាយ ដែលកើតព្រមជាមួយខ្លួននោះឱ្យកម្រើកញ័រ ឱ្យឈានទៅខាងមុខ និងឱ្យថយត្រឡប់ជាដើម ។

ក្នុងរូបកលាបទាំង ៨ នោះ វាយោធាតុដែលតាំងឡើង ដោយចិត្តដំបូងក្នុងបណ្តាជវនចិត្ត ៧ ក្នុងអាវជ្ជនវិថីមួយ រមែងអាចឧបត្ថម្ភតម្រង់ទុកនូវរូបកាយដែលកើតជាមួយខ្លួន តែមិនអាចឱ្យរូបកាយកម្រើកញ័រ សូម្បីក្នុងជវនចិត្តទី ២-៦ ក៏ន័យនេះដូចគ្នា, ចំណែកវាយោធាតុដែលតាំងឡើងដោយជវនចិត្តទី ៧ បាន វាយោធាតុដែលតាំងឡើងដោយជវនចិត្តទាំង ៦ ខាងដើម ជាបច្ច័យឧបត្ថម្ភហើយ រមែងអាចជួយទ្រទ្រង់ទុក ដើម្បីញ៉ាំងរូបដែលកើតជាមួយខ្លួនឱ្យកម្រើកញ័រ មានការឱ្យឈានទៅមុខ ឱ្យថយត្រឡប់ជាដើម ព្រោះហេតុនោះ ទើបឈ្មោះថា ការដើរទៅ ការដើរមក ឈ្មោះថា ការដើរទៅមកនេះ ប្រៀបដូចរទេះដែលគប្បីអូសទៅដោយនឹម ៧ ដូច្នេះ ។

២-វចីវិញ្ញត្តិរូប

វចីវិញ្ញត្តិរូប បានដល់ ការបញ្ចេញវាចា ឱ្យអ្នកដទៃដឹងនូវសេចក្តីដូចការហៅឈ្មោះ និងការសន្ទនាជាដើម ឬការបញ្ចេញវាចាធម្មតា ដូចបញ្ចេញ

សំឡេងខ្ទាន សំឡេងច្រៀងស្រាលតិចៗ និងការអានសៀវភៅជាដើម ។

វចីវិញ្ញត្តិ មានវចនត្ថៈថា **សវិញ្ញាណកសទ្ទសង្ខាតវាចាយ អធិប្បាយំ វិញ្ញាបេតិ សយញ្ច តាយ វិញ្ញាយតីតិ = វចីវិញ្ញត្តិ** ឈ្មោះថា **វចីវិញ្ញត្តិ** ព្រោះអត្ថថា ញ៉ាំងអ្នកដទៃ ឱ្យដឹងសេចក្តីប្រាថ្នា ដោយវាចាពោល គឺ សំឡេង ដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយវិញ្ញាណ និងខ្លួនឯងក៏ដឹងដោយវាចានោះ ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់វចីវិញ្ញត្តិរូប

១- វិញ្ញាបនលក្ខណំ មានការធ្វើឱ្យដឹងសេចក្តីប្រាថ្នា ជាលក្ខណៈ

២- អធិប្បាយបកាសនរសំ មានការប្រកាសបំណង ជាកិច្ច

៣- វចីឃោសហេតុភាវបច្ចុប្បដ្ឋានំ មានហេតុ គឺ សំឡេងលាន់ឮ ជាផល

៤- ចិត្តសមុដ្ឋានបឋវីធាតុបទដ្ឋានំ មានបឋវីធាតុតាំងឡើងអំពីចិត្ត ជាហេតុជិត ។

បណ្តាអត្ថ ៤ មានលក្ខណៈជាដើមនោះ

ពាក្យថា **បច្ចុបដ្ឋានំ** ប្រែថា ជាផលនោះ គឺ

កាលចិត្តកើតឡើងថា "យើងនឹងពោលពាក្យនេះៗ" ដូច្នេះ រមែងញ៉ាំងរូប (អវិនិព្ភោគរូប ៨) គឺ បឋវីធាតុអាបោធាតុ តេជោធាតុ វាយោធាតុ វណ្ណៈ គន្ធៈ រសៈ និងឱជាឱ្យតាំងឡើង ។ បឋវីធាតុដែលមានចិត្តជាសមុដ្ឋាន ក្នុងខាងក្នុង នៃរូបកលាបទាំង ៨ នោះឯង ប៉ះខ្ទប់នូវឧបាទិន្នរូបសំឡេង ទើបកើតឡើង ព្រោះការប៉ះខ្ទប់នោះ នេះឈ្មោះថា សំឡេងមានចិត្តជាសមុដ្ឋាន មិនមែនវិញ្ញត្តិ តែវិការៈមួយនៃបឋវីធាតុដែលមានចិត្តគិត ថ្លែងចេញនូវពាក្យជាសមុដ្ឋាន ជាបច្ច័យឱ្យប៉ះខ្ទប់ជាមួយឧបាទិន្នរូប ដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងឋានកើតនៃអក្សរ ។

ឈ្មោះថា **វចីវិញ្ញត្តិ** ។ ពាក្យដែលនៅសល់ គប្បីជ្រាបដោយន័យដែលពោលទុកក្នុងរឿងកាយ **វិញ្ញត្តិ** នុ៎ះឯង ។

<u>ក្នុងអភិធម្មត្ថវិភាវិនី</u> ពោលនូវវចីវិញ្ញត្តិ ដែលផ្សេងអំពីកាយវិញ្ញត្តិទុកថា ៖

វចីវិញ្ញត្តិរូប រមែងមិនបានន័យ (ដូចកាយវិញ្ញត្តិដែល) មានពាក្យជាដើមថា "តាំងឡើងដោយជវនចិត្តទី ៧ "ជាដើមទេ ព្រោះមិនមានកិច្ច គឺ ការជួយគាំទ្រជាដើម ដែលជាកិច្ចរបស់វាយោធាតុ ដែលត្រូវធ្វើមុនឡើយ, ព្រោះសំឡេងរមែងកើតព្រមជាមួយការប៉ះខ្ទប់របស់បឋវីធាតុ និងឧបាទិន្នរូបប៉ុណ្ណោះ និងការប៉ះខ្ទប់ រមែងមានបាន សូម្បីក្នុងបឋមជវនចិត្តជាដើម ។

ពួកទី ១០ : វិការរូប ៣

វិការរូប ៣ គឺ ១- រូបលហុតា ភាពស្រាលនៃរូប

២- រូបមុទុតា ភាពទន់នៃរូប

៣- រូបកម្មញ្ញតា ភាពគួរដល់ការងារនៃរូប ។

វិការ មានវចនត្ថៈថា ៖ **វិសេសោ អាការោ = វិការោ** : អាការវិសេសរបស់និប្ផន្នរូប ឈ្មោះថា វិការៈ ។

វិការរូប ៣ មានវចនត្ថៈថា ៖

១-លហុភាវោ = លហុតា ប្រែថា ភាពស្រាល ឈ្មោះថា **លហុតា** ។

រូបស្ស លហុតា = រូបលហុតា : ភាពស្រាលរបស់និប្ផន្នរូប ឈ្មោះថា

រូបលហុតា ។

២-មុទុភាវោ = មុទុតា *ភាពទន់ ឈ្មោះថា* **មុទុតា** ។ **រូបស្ស មុទុតា = រូបមុទុតា** *ភាពទន់របស់និប្ផន្នរូប ឈ្មោះថា* **រូបមុទុតា** ។

៣-កម្មនិ សាធុ = កម្មញ្ញំ *ភាពល្អក្នុងការងារ ឈ្មោះថា* **កម្មញ្ញ** ។ **កម្មញ្ញភាវោ = កម្មញ្ញតា** *ការៈនៃការងារដែលល្អ ឈ្មោះថា* **កម្មញ្ញតា** *បានដល់ រូបដែលមានភាពគួរដល់ការងារ* ។

បណ្ដារូបទាំង ៣ ពួកនោះ រូបលហុតា គឺ ភាពមិនធ្ងន់នៃនិប្ផន្នរូប ប្រៀបដូចអ្នកដែលមិនមានរោគបៀតបៀន ។

រូបមុទុតា គឺ ភាពមិនរឹងនៃនិប្ផន្នរូប ដូចស្បែកសត្វដែលជម្រះល្អហើយ ។

រូបកម្មញ្ញតា គឺ ភាពសមគួរនៃនិប្ផន្នរូប សមគួរដល់ការធ្វើការងារផ្សេងៗ ដូចមាសដែលគេរំលាយល្អហើយ សមគួរដល់ការធ្វើគ្រឿងប្រដាប់ផ្សេងៗ ដូច្នោះ ។

មួយទៀត រូបទាំង ៣ នេះ រមែងកើតជាមួយវត្ថុមានជីវិតប៉ុណ្ណោះ និង មិនប្រាសចាកអំពីគ្នា តែថា មានសេចក្ដីផ្សេងគ្នា ដោយរូបដែលមានច្រើន ក្រៃលែង ដោយវិការនោះៗ ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់លហុតារូប

១- អទន្ធតា លក្ខណា *មានការមិនយឺត ជាលក្ខណៈ*

២- រូបានំ គរុភាវវិនោទនរសា *មានការបន្ទោបង់ភាពធ្ងន់នៃរូប ជាកិច្ច*

៣- លហុបរិវត្តា បច្ចុប្បដ្ឋានា *មានការផ្លាស់ប្ដូរ(កម្រើកបាន)រហ័ស ជាផល*

៤- លហុរូបបទដ្ឋានា *មានរូបស្រាល ជាហេតុជិត* ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់រូបមុទុតា

១-អថទ្ធតា លក្ខណា មានការមិនរឹង ជាលក្ខណៈ

២-រូបានំ ថទ្ធភាវវិនោទនរសា មានការបន្ទោបង់ភាពរឹងនៃរូប ជាកិច្ច

៣-សព្វកិរិយាសុ អវិធិតា បច្ចុប្បដ្ឋានា មានការមិនជំទាស់គ្នា ក្នុងការធ្វើកិច្ចទាំងពួង ជាផល

៤- មុទុរូបបទដ្ឋានា មានរូបទន់ ជាហេតុជិត ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់កម្មញ្ញតា

១- កម្មញ្ញភាវលក្ខណា មានការគួរដល់ការងារ ជាលក្ខណៈ

២- អកម្មញ្ញភាវវិនោទនរសា មានការកំចាត់នូវភាពមិនគួរដល់ការងារ ជាកិច្ច

៣- អទុព្វលភាវបច្ចុប្បដ្ឋានា មានភាពមិនទុព្វល ជាផល

៤- កម្មញ្ញរូបបទដ្ឋានា មាននិប្ផន្នរូបដែលគួរដល់ការងារ ជាហេតុជិត ។

ពួកទី ១១ : លក្ខណរូប ៤

លក្ខណៈរបស់និប្ផន្នរូប មាន ៤ គឺ

១-ឧបចយរូប គឺរូបសន្សំដែលកើតគ្រាដំបូង **២-សន្តតិរូប** គឺរូបដែលកើតបន្ត

៣-ជរតារូប គឺរូបដែលជរា **៤-អនិច្ចតារូប** គឺរូបដែលរលត់

លក្ខណរូបទាំង ៤ នេះ ជាគ្រឿងកំណត់វិនិច្ឆ័យ ឱ្យជ្រាបបានដល់ធម៌ដែលជាសង្ខតៈ និងអសង្ខតៈ គឺថា រូបធម៌ណា មានខណៈ ៣ មានឧប្បាទក្ខណៈជាដើម និងមានសាមញ្ញលក្ខណៈ ៣ មានអនិច្ចលក្ខណជាដើម ធម៌ទាំងអស់នោះ ក៏ជាសង្ខតធម៌ តែបើបរមត្ថធម៌ណា មិនប្រកបដោយលក្ខណៈតាមដែល

ពោលហើយនោះ ធម៌នោះ ក៏ជាអសង្ខតធម៌ ។

លក្ខណៈ មានវចនត្ថៈថា **លក្ខីយន្តិ វិនិច្ឆយន្តិ ធម្មា ឥមេ សង្ខតាតិ ឯតេនាតិ = លក្ខណំ** ធម៌ទាំងឡាយ ដែលបណ្ឌិតតែងកំណត់វិនិច្ឆ័យបានថា ធម៌ទាំងនេះជាសង្ខតៈ (ឬអសង្ខត) ដោយរូបនេះ ព្រោះហេតុនោះ រូបដែលកំណត់វិនិច្ឆ័យបាននោះ ទើបឈ្មោះថា លក្ខណៈ បានដល់ លក្ខណៈ ៤ របស់និប្ផន្នរូប ។

<u>ក្នុងអភិធម្មត្ថវិភាវិនី</u> ពោលថា **លក្ខណរូបន្នាម ធម្មានំ តំ តំ អវត្ថានវិសេស លក្ខណហេតុត្តា** ឈ្មោះថា លក្ខណរូប ព្រោះហេតុដែលឱ្យកំណត់ធម៌ទាំងឡាយ បានដោយអំណាចនៃការតាំងចុះនូវធម៌នោះៗ ។

១-ឧបចយរូប

បណ្ដាលក្ខណរូបទាំង ៤ នោះ ឧបចយរូប បានដល់ រូបដែលកកើតឡើងគ្រាដំបូងរបស់កម្មជរូបក្នុងបដិសន្ធិកាល

ឧបចយរូប មានវចនត្ថៈថា **អាទិតោ ឧបរិតោ ច ចយោតិ = ឧបច្ចយោ** ការកើតឡើងដំបូង និងក្រោយៗរបស់និប្ផន្នរូប ឈ្មោះថា ឧបចយ ។

បដិសន្ធិខណៈ របស់គព្ភសេយ្យកសត្វទាំងឡាយនោះ កម្មជរូបដែលកើតឡើងគ្រាដំបូង ឈ្មោះថា ឧបចយៈ[1] តអំពីបដិសន្ធិខណៈទៅ ជាឧបចយៈដែលកើតឡើងគ្រាក្រោយ ព្រោះការកើតឡើងនៃកម្មជរូបនោះ នៅមិនទាន់គ្រប់ដែលកើតជាប់គ្នាទៅ រហូតដល់ ១១ សប្ដាហ៍ ទើបមានកម្មជរូបទាំងឡាយមានចក្ខុទសកកលាបជាដើម កើតឡើងគ្រប់ ការកើតឡើងរបស់កម្មជរូប ផ្នែក

---

១. ក្នុងអភិធម្មត្ថវិភាវិនី ពោលថា ជាតិរូប(ឧបចយៈនិងសន្តតិរូប) និងអនិច្ចតារូប មានអាយុប៉ុនទឹងឧប្បាទក្ខណៈ និងភង្គខណៈរបស់ចិត្ត តែជរតារូបមានអាយុប៉ុនទឹងឋិតិខណៈ ៤៩ ។

ក្រោយនេះ ក៏ឈ្មោះថា ឧបចយរូបដែរ ។

ចំណែកសត្វដែលជាសំសេទជកំណើត និងឧបបាតិកកំណើត មានកម្មជរូបដែលជាឧបចយកើតឡើងចំពោះក្នុងបដិសន្ធិខណៈប៉ុណ្ណោះ មិនកើតក្នុងបវត្តិកាល ព្រោះកម្មជរូបទាំងឡាយ កើតបរិបូណ៌ហើយ ក្នុងបដិសន្ធិខណៈ ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់រូបឧបចយៈ

១-អាចយលក្ខណោ មានការកើតគ្រាដំបូង ជាលក្ខណៈ

២-បុព្វន្តតោរូបានំ ឧម្មុជ្ជាបនរសោ មានការធ្វើរូបឱ្យកើតឡើងតាំងអំពីខាងដើម ជាកិច្ច

៣-និយាតនបច្ចុប្បដ្ឋានោ បរិបុណ្ណភាវបច្ចុប្បដ្ឋានោ វា មានការប្រគល់ឱ្យ ជាផល ឬមានសេចក្ដីដែលរូបទាំងឡាយបរិបូណ៌ហើយ ជាផល

៤-ឧបចិតរូបបទដ្ឋានោ មានរូបកើតអំពីកម្មដែលសន្សំហើយ ជាហេតុជិត ។

២- សន្តតិរូប

បណ្ដាលក្ខណរូបទាំង ៤ នោះ សន្តតិរូប បានដល់ កម្មជរូប ដែលកើតបន្តអំពីឧបចយរូប ។

សន្តតិ មានវចនត្ថៈថា **សំ បុនប្បុនំ តតិ = សន្តតិ** ការកើតព្រម គឺរឿយៗ របស់និប្ផន្នរូប ឈ្មោះថា **សន្តតិ** ។ ម្យ៉ាងទៀត **សម្ពន្ធា តតិ = សន្តតិ** ការកើតឡើង គឺ ការបន្តរបស់និប្ផន្នរូប ឈ្មោះថា **សន្តតិ** ។

<u>ក្នុងអដ្ឋសាលិនី</u> និង<u>គម្ពីរវិសុទ្ធិមគ្គ</u> បានប្រៀបធៀបឧបចយរូប និងសន្តតិរូបទុកថា ៖

ដូចអ្នកជីកអណ្តូងជិតៗទន្លេ ជីកហើយ ទឹកក៏ហូរចូលមកក្នុងគ្រាដំបូង តអំពីនោះ ក៏ហូរចូលមករហូតដល់ពេញនេះ ប្រៀបដូចទីឧបចយរូប ដែលកកើតដំបូងក្នុងបដិសន្ធិខណៈ ហើយទីកើតជាប់តគ្នាទៅ រហូតអវយវៈបរិបូណ៌ ។

កាលទឹកពេញអណ្តូងហើយ ក៏ហូរចេញអំពីអណ្តូងទៅតាមផ្ទៃដី នេះប្រៀបដូចទីសន្តតិរូប គឺ រូបដែលកើតជាប់តគ្នា ទៅរហូតដល់អស់អាយុ ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់រូបសន្តតិ

១-បវត្តិលក្ខណា មានបវត្តិ គឺមានសេចក្តីចម្រើន ជាលក្ខណៈ

២-អនុបពន្ធនរសា មានការបន្តគ្នាដោយលំដាប់ ជាកិច្ច

៣-អនុប្បច្ឆេទបច្ចុប្បដ្ឋានា មានការមិនដាច់អំពីគ្នា ជាផល

៤-អនុពន្ធរូបបទដ្ឋានា មានរូបដែលនៅបន្តគ្នាបាន ជាហេតុជិត ។

ឧបចយរូប និងសន្តតិរូបទាំង ២ នេះ ជាឈ្មោះរបស់ជាតិរូប (រូបដែលកើត) ដូចគ្នា ។

ដូច្នេះ ក្នុងបទភាជនី... ព្រះមានព្រះភាគ ទើបទ្រង់ត្រាស់ថា **“យោ រូបស្ស ឧបចយោ សោ រូបស្ស សន្តតិ** : យ៉ាងណា ជាឧបចយរូប យ៉ាងនោះជាសន្តតិរូប” គឺ ដូចគ្នាដោយអត្ថ តែដែលទ្រង់លើកឡើងសម្តែងទុកទាំង ២ យ៉ាងនេះ ព្រោះសេចក្តីផ្សេងគ្នានៃអាការ ។

៣-ជរតារូប

បណ្ដាលក្ខណរូបទាំង ៤ នោះ **ជរតារូប** *បានដល់ រូបដែលជក គឺការចាស់របស់និប្ផន្នរូប ។*

ជរតា *មានវចនត្ថៈថា* **យថាសកំ ខណមត្តដ្ឋាយីនំ រូបានំ និរោធាភិមុខភាវវិសេសេន ជិរណំ = ជរា, សាយេវ ជរតា** *ការចាស់នៃរូបទាំងឡាយដែលមានប្រក្រតីតាំងនៅមួយខណៈៗរបស់ខ្លួន ដោយអំណាចនៃភាពជាធម៌ បែរមុខទៅរកសេចក្ដីរលត់ ឈ្មោះថា ជក, ជកនុ៎ះឯង ឈ្មោះថា* **ជរតា** *។*

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់រូបជរតា

១- រូបបរិបាកលក្ខណា *មានការទុំជារនៃរូប ជាលក្ខណៈ*

២- ឧបនយនរសា *មានការបង្អោនទៅជិតសេចក្ដីស្លាប់ ជាកិច្ច*

៣- សភាវានបគមេបិ នវភាវាបគមនច្ចុបដ្ឋានា វីហិបុរាណភាវោ វិយ *មានការប្រាសចាកភាពជារបស់ថ្មី សូម្បីភាវៈរបស់ខ្លួនទៅមិនប្រាកដទៅក៏ដោយ ជាផល ដូចសភាពជារបស់ចាស់នៃសំបកស្រូវ ដូច្នោះ*

៤- បរិបច្ចមានរូបបទដ្ឋានា *មានរូបដែលកំពុងចាស់ទ្រុឌទ្រោម ជាហេតុជិត ។*

បណ្ដាចតុជនិប្ផន្នរូប គឺ ៖

សភាវរូបដែលកើតអំពីសមុដ្ឋាន ៤ មានកម្មជាដើម មានអាយុ ៥១ ខណៈតូចរបស់ចិត្ត គឺ កើតឡើង ១ ខណៈ រលត់ទៅ ១ ខណៈ ចំណែកខណៈដែលតាំងនៅមានដល់ ៤៩ ខណៈរបស់ចិត្ត ។ ក្នុងខណៈដែលនិប្ផន្នរូបតាំងនៅ ៤៩ ខណៈនោះ ហៅថា ជរតារូប ឬហៅថា ឋិតិខណៈរូប ជករូប ។

ជរតា ឬជរា ២ យ៉ាង

១ អវីចិជរា ជរាដែលមិនមានប្រាកដ ឬ **បដិច្ឆន្នជរា** ជរាដែលបិទបាំង

២ សវីចិជរា ជរាដែលមានប្រាកដ ឬ **អប្បដិច្ឆន្នជរា** ជរាដែលមិនបិទបាំង

បណ្តាជរាទាំង ២ នោះ អវីចិជរា ជាជរាដែលដឹងបានដោយលំបាក ព្រោះជាជរាមិនមានប្រាកដក្នុងរវាងអនុបាទិន្នសន្តារយ៉ាងណា ដូចកែវមណី មាស ព្រះចន្ទ និងព្រះអាទិត្យជាដើម ជរាទាំងនោះ នឹងប្រាកដជាក់ ក្នុងវេលាដែលកប្បវិនាស សូម្បីជរារបស់សត្វមានជីវិតទាំងឡាយ ក្នុងវេលាដែលនៅជាមនុស្សក (១០ ឆ្នាំនៃភាពទន់ខ្ចី)ជាដើម និងជរារបស់វត្ថុដែលមិនមានជីវិតទាំងឡាយ មានពន្លកដើមឈើ ផ្កាឈើ និងផ្លែជាដើម ក៏ជាជរាដែលដឹងបានលំបាកទុំះឯង ។

សវីចិជរា ជាជរាដែលដឹងបានងាយ ព្រោះមានអាការប្រាកដជាក់ច្បាស់ មានសក់ស្កូវ និងធ្មេញបាក់ជាដើម ព្រោះសេចក្តីពិការនៃពណ៌ជាដើម ។

៤-អនិច្ចតារូប

បណ្តាលក្ខណរូបទាំង ៤ នោះ អនិច្ចតារូប បានដល់ រូបដែលកំពុងបែកធ្លាយ ។

អនិច្ចតា មានវចនត្ថៈថា **និច្ចធុវសភាវេន ន ឥច្ចំ អនុបគន្តព្វន្តិ = អនិច្ចំ, តស្ស ភាវោ អនិច្ចតា** រូប ដែលឈ្មោះថា អនិច្ច ព្រោះអត្ថថា ដែលបុគ្គលមិនគប្បីដល់ គឺ មិនគប្បីចូលដល់សភាពទៀង និងយឺនយូរ ។ ភាវៈនៃរូបដែលមិនទៀងជាដើមនោះ ឈ្មោះថា អនិច្ចតា ។ (អភិធម្មត្ថវិភាវិនី)

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់រូបអនិច្ចតា

១-បរិភេទលក្ខណា មានការបែកធ្លាយ ជាលក្ខណៈ

២- សំសីទនរសា មានការលិចចុះ ជាកិច្ច

៣-ខយវយបច្ចុប្បដ្ឋានា មានការអស់ទៅ វិនាសទៅ ជាផល

៤-បរិភិជ្ជមានរូបបទដ្ឋានា មានរូបកំពុងបែកធ្លាយ ជាហេតុជិត ។

លក្ខណៈ ៤ ក៏គឺ ជាតិ ជរា និងមរណៈនុ៎ះឯង

<u>ក្នុងអភិធម្ម</u> សម្តែងជាតិ ជរា មរណៈ ដោយបរមត្ថសច្ចៈ កាលសម្តែងដោយសម្មតិសច្ចៈ ក៏បានដល់ សត្វដែលប្រសូតចាកគភ៌របស់មាតា ហៅថា **ជាតិ** ។ ខណៈដែលសត្វនោះអស់ជីវិត ហៅថា **មរណៈ** ។ ក្នុងរវាងជាតិនិងមរណៈ ហៅថា ជរា ។ ជាតិ ជរា និងមរណៈទាំង ៣ នេះ បណ្ឌិតគប្បីឃើញដូចសត្រូវ ៣ នាក់ ដេញតាមបៀតបៀនជានិច្ចចុះ ។

ចប់ រូបន័យទី ១ រូបសមុទ្ទេស

រូបន័យទី ២ រូបវិភាគ

រូបវិភាគន័យ ជាន័យដែលសម្តែងរូប ២៨ ដោយពិស្តារ គឺ ចែករូបទាំងអស់ទុកជាពួកៗ មិនឱ្យច្របូកច្របល់ ។

ក្នុងសង្គណី *ហៅថា មាតិកា តាំងអំពីឯកមាតិកា រហូតដល់ឯកាទសក (ទី ១ → ទី១១)*

ក្នុងទីនេះ សម្តែងត្រឹមតែ ២ មាតិកា គឺ មាតិកាទី ១ និងទី ២ ដោយហៅតាមឈ្មោះ អភិធម្មត្ថវិភាវិនីថា "ឯកវិធន័យ" (ន័យដែលសម្តែងរូបមានអត្ថតែមួយ) និងទុកន័យ (គឺន័យដែលសម្តែងរូបផ្សេងគ្នា ជាពីរពួក)

ឯកវិធន័យ

រូបទាំងអស់ ២៨ មានឈ្មោះ ៨ យ៉ាង

- *ឈ្មោះថា* **អហេតុកៈ** *ព្រោះមិនមានអលោភហេតុជាដើមមកសម្បយុត្ត*
- *ឈ្មោះថា* **សប្បច្ចយៈ** *ព្រោះមានកម្មជាដើមជាបច្ច័យ*
- *ឈ្មោះថា* **សាសវៈ** *ព្រោះប្រព្រឹត្តទៅជាមួយកាមាសវៈជាដើម ដែលប្រារព្ធខ្លួនប្រព្រឹត្តទៅ*
- *ឈ្មោះថា* **សង្ខតៈ** *ព្រោះមានកម្មជាដើមតាក់តែង*
- *ឈ្មោះថា* **លោកិយៈ** *ព្រោះជាធម៌សង្គ្រោះចូលក្នុងសង្ខារលោកនៃឧបាទានក្ខន្ធ*
- *ឈ្មោះថា* **កាមាវចរៈ** *ព្រោះជាទីត្រាច់ទៅនៃកាមតណ្ហា*

-ឈ្មោះថា **អនារម្មណៈ** ព្រោះអត្ថថា មិនដឹងអារម្មណ៍

-ឈ្មោះថា **អប្បហាតព្វៈ** ព្រោះមិនមែនជាធម៌ត្រូវលះដោយតទង្គប្បហាន ជាដើម ។

អធិប្បាយ

ឈ្មោះថា **អហេតុកៈ** ព្រោះមិនមានហេតុយ៉ាងណាមួយ ក្នុងហេតុ ៦ មានអលោភហេតុជាដើម មានសម្បយុត្ត (បានការកើតព្រមគ្នាជាដើម ព្រោះដូច្នោះ រូបទាំងអស់ ទើបបានន័យមួយ គឺ ន័យដែលជាអហេតុក មិនបានន័យដែលជាសហេតុក ។

ឈ្មោះថា **សប្បច្ចយៈ** ព្រោះរូបមានបច្ច័យ គឺ មានកម្ម ចិត្ត ឧតុ និងអាហារ ជាសមុដ្ឋាន ទើបកើតឡើង រូបដែលមិនមានបច្ច័យឱ្យកើតឡើង មិនមាន, ព្រោះដូច្នោះ ទើបបានន័យដែលជាសប្បច្ចយតែមួយ មិនបានន័យដែលជាអប្បច្ចយ ។

ឈ្មោះថា **សាសវៈ** ព្រោះរូបទាំងអស់ជាអារម្មណ៍របស់កាមាសវៈ ភវាសវៈ ទិដ្ឋាសវៈ និងអវិជ្ជាសវៈ រូបដែលមិនជាអារម្មណ៍របស់អាសវៈទាំងនេះ មិនមាន ។

ឈ្មោះថា **សង្ខតៈ** ព្រោះរូបទាំងឡាយ ត្រូវតាក់តែងដោយកម្ម ចិត្ត ឧតុ និងអាហារ ចំណែករូបដែលមិនត្រូវតាក់តែងដោយកម្មជាដើមទាំងនេះ រមែងមិនមាន ។

ឈ្មោះថា **លោកិយៈ** ព្រោះជាធម៌ជាប់ទាក់ទងក្នុងសន្តានលោកនៃឧបាទាន

មានការបែកធ្លាយ រូបដែលមិនបែកធ្លាយ រមែងមិនមាន ។

ឈ្មោះថា **កាមាវចរៈ** ព្រោះជាទីដែលត្រាច់ទៅនៃកាមតណ្ហា ឬជាអារម្មណ៍របស់កាមាវចរតែម្យ៉ាង មិនជាអារម្មណ៍របស់មហគ្គតចិត្ត និងលោកុត្តរចិត្ត ព្រោះមហគ្គតចិត្ត មានបញ្ញត្តិនិងនាមជាអារម្មណ៍ លោកុត្តរចិត្តក៏មានព្រះនិព្វានជាអារម្មណ៍ ។

ឈ្មោះថា **អានារម្មណៈ** ព្រោះរូបមិនមានអារម្មណ៍ គឺ មិនមានការដឹងអារម្មណ៍, មិនដូចចិត្ត និងចេតសិក ដូច្នេះ រូបទើបជាអនារម្មណ៍តែម្យ៉ាង ។

ដែលឈ្មោះថា **អប្បហាតព្វៈ** ព្រោះរូបទាំងពួង មិនមែនកិលេស ដែលនឹងគប្បីប្រហារ ដោយតទង្គប្បហានជាដើមរូប ដែលជាបហាតព្វៈ ទើបមិនមាន ។

រូបទាំងអស់ ២៨ នេះ ជាន័យដែលសម្តែងដោយចំណែកមួយ មិនមានប្រភេទផ្សេងយ៉ាងណាឡើយ ដូច្នេះ ទើបហៅថា **ឯកវិធន័យ** (ន័យដែលសម្តែងអត្ថតែម្យ៉ាង) ។

ទុកន័យ (ន័យដែលសម្តែងរូប ២ យ៉ាង)

សង្គហគាថា

៥. ឥច្ចេវមដ្ឋវីសតិ វិធម្បិ ច វិចក្ខណា

អជ្ឈត្តិកាទិភេទេន វិភជន្តិ យថារហំ ។

បណ្ឌិតអ្នកឃើញប្រចក្ស រមែងចែករូបទុក សូម្បីទាំង ២៨ យ៉ាង ដោយសេចក្តីផ្សេងគ្នានៃរូប មានអជ្ឈត្តិករូបជាដើម តាមសមគួរ ដោយប្រការដូច្នេះ ។

ដោយចែករូប ២៨ ជា ១១ គូ

គូទី ១- អជ្ឈត្តិករូប និង ពាហិររូប

អជ្ឈត្តិករូប ប្រែថា រូបខាងក្នុង បានដល់ ប្រសាទរូប ៥ មានចក្ខុប្រសាទជាដើម ។

ពាហិររូប ប្រែថា រូបខាងក្រៅ បានដល់ រូបដែលនៅសល់ ២៣ រូប ។

ដែលឈ្មោះថា **អជ្ឈត្តិករូប** ព្រោះសម្ព័ន្ធដល់ខ្លួន ពោលគឺ អត្តភាពដែលជាខាងក្នុងប្រសាទរូប ៥ នេះ ប្រៀបដូចមនុស្សក្នុងផ្ទះ ចំណែករូបដែលនៅសល់សូម្បីនៅក្នុងអត្តភាពជាមួយគ្នា ក៏ប្រៀបដូចមនុស្សក្រៅផ្ទះ, ម្យ៉ាងទៀត រូបមានចក្ខុប្រសាទជាដើមនោះ ឈ្មោះថា អជ្ឈត្តិករូប ព្រោះមានឧបការៈល្អច្រើនក្រៃលែង ដល់អត្តភាពដោយពិសេស ដូចជានិយាយបានថា "បើពួកយើងមិនមានពួកលោកក៏នឹងដូចជាកំណាត់ឈើ" ។

ម្យ៉ាងទៀត ដែលឈ្មោះថា អជ្ឈត្ត ព្រោះពឹងអាស្រ័យចិត្ត គឺ ខ្លួនឱ្យប្រព្រឹត្តទៅដោយជាបញ្ចទ្វារនៃចិត្តនោះ ។ អជ្ឈត្តនុ៎ះឯង ឈ្មោះថា អជ្ឈត្តិក, ចំណែករូបដែលនៅសល់ ហៅថា ពាហិររូប ព្រោះកើតខាងក្រៅអំពីអជ្ឈត្តិករូបនោះ ។

គូទី ២- វត្ថុរូប និង អវត្ថុរូប

វត្ថុរូប ប្រែថា រូបដែលជាទីអាស្រ័យ ឱ្យចិត្តនិងចេតសិកកើតឡើង មាន ៦ បានដល់ ប្រសាទរូប ៥ មានចក្ខុវត្ថុជាដើម និងហទយវត្ថុ ១ ចំណែកដែលសល់ ២២ ជាអវត្ថុរូប ព្រោះមិនជាទីអាស្រ័យឱ្យចិត្ត និងចេតសិកកើតឡើងទេ ។

គូទី ៣- ទ្វាររូប និង អទ្វាររូប

ទ្វាររូប ប្រែថា រូបដែលជាទ្វារ មាន ៧ រូប បានដល់ ប្រសាទរូប ៥ មានចក្ខុទ្វារជាដើម និងវិញ្ញត្តិរូប ២ មានកាយវិញ្ញត្តិរូបជាដើម ។ ពិតមែន ការកើតឡើងរបស់វិថីចិត្តនៃបញ្ចទ្វារ មានចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ត្រូវមានប្រសាទរូប ៥ ជាឧប្បត្តិហេតុ ចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ទើបកើតឡើង ព្រោះដូច្នោះ ប្រសាទរូប ៥ នេះ ទើបឈ្មោះថា ឧប្បត្តិទ្វារ គឺ ទ្វារជាទីកើតឡើងនៃវិថីចិត្ត ។ មួយទៀត ការធ្វើសុចរិត និងទុច្ចរិតដែលប្រព្រឹត្តទៅផ្លូវកាយ និងវាចានោះ បើវៀរវិញ្ញត្តិរូប ២ ចេញហើយ រមែងកើតឡើងមិនបាន ដូច្នេះ វិញ្ញត្តិរូប ២ នេះ ទើបឈ្មោះថា **កម្មទ្វារ** គឺ ទ្វារនៃការធ្វើកម្ម, ចំណែករូបដែលសល់ ២១ ជាទ្វារមិនបាន ហៅថា **អទ្វាររូប** ។

គូទី ៤- ឥន្ទ្រិយរូប និង អនិន្ទ្រិយរូប

ឥន្ទ្រិយរូប គឺរូបដែលជាធំ មាន ៨ រូប បានដល់ ប្រសាទរូប ៥ មានឈ្មោះថា ចក្ខុន្ទ្រិយជាដើម ភាវរូប ២ គឺ ឥត្ថិន្ទ្រិយ ១ បុរិសិន្ទ្រិយ ១ និងជីវិតរូប គឺជីវិតិន្ទ្រិយ ១ ចំណែករូបដែលនៅសល់ ២០ រូប ជារូបដែលមិនជាធំ ហៅថា អនិន្ទ្រិយរូប ។

ពិតមែន ប្រសាទរូប ៥ មានចក្ខុន្ទ្រិយជាដើម ឈ្មោះថា ជាធំក្រៃលែងក្នុងចក្ខុទ្វារជាដើម ព្រោះកាលខ្លួនមានសុខភាពល្អ ឬទន់ខ្សោយជាដើម ក៏ឱ្យវិញ្ញាណ មានចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ដល់សេចក្តីជាសភាពល្អ ឬទន់ខ្សោយជាដើម គឺ ធ្វើឱ្យចក្ខុវិញ្ញាណឃើញបានឆ្ងាយ ឃើញបានជិត និងឃើញបានច្បាស់

បើចក្ខុប្បសាទទន់ខ្សោយ ក៏ធ្វើឱ្យការឃើញមិនច្បាស់ជាដើម ។ សូម្បីសោតប្បសាទជាដើម ក៏ន័យនេះឯង ។ ភាវរូប ២ គឺ ឥត្ថិន្ទ្រិយរូប រូបដែលជាធំក្នុងភាពជាស្រីកាលកើត ក៏រមែងកើតឡើងដោយបច្ច័យរបស់ខ្លួន មិនលាយច្រឡំដោយភេទដទៃ និងកើតទូទៅក្នុងសរីរៈ សូម្បីបុរិសិន្ទ្រិយរូប រូបដែលជាធំក្នុងភាពជាប្រុស ក៏ដោយន័យនេះឯង ។

ជីវិតរូប ក៏គឺ ជីវិតិន្ទ្រិយរូប រូបដែលជាធំក្នុងការរក្សា កម្មជរូបដែលកើតព្រមជាមួយខ្លួន គឺ កម្មជរូបកើត ក៏គឺជីវិត រូបកើតព្រមគ្នា ជីវិតរូបនេះឯង រក្សាកម្មជរូបឱ្យមានអាយុ ៥១ ខណៈតូចរបស់ចិត្ត ការកើតឡើងរបស់កម្មជរូបនោះអាស្រ័យអតីតកម្ម មិនបានអាស្រ័យជីវិតរូប, ចំណែករូបដែលនៅសល់ ២០ នោះ មិនជាឥន្ទ្រិយ ហៅថា **អនិន្ទ្រិយរូប** ។

គូទី ៥- ឱឡារិករូប និង សុខុមរូប

ឱឡារិករូប ប្រែថា រូបគ្រោតគ្រាត គឺ រូបដែលប្រាកដច្បាស់ មាន ១២ រូប បានដល់ ប្បសាទរូប ៥ វិសយរូប ៧ គឺ រូប សំឡេង ក្លិន រស និងផោដ្ឋព្វៈ ៣ មានបឋវីផោដ្ឋព្វៈជាដើម, ចំណែករូបដែលនៅសល់ ១៦ រូប ជារូបដែលល្អិតដឹងបានលំបាក ហៅថា **សុខុមរូប** រូបដែលល្អិត ។

គូទី ៦- សន្តិកេរូប និង ទូរេរូប

សន្តិកេរូប ប្រែថា រូបជិត គឺ រូបដែលដឹងបានងាយ មាន ១២ រូប បានដល់ ប្បសាទរូប ៥ និង វិសយរូប ៧, ចំណែករូបដែលនៅសល់ ១៦ ជារូបដែលដឹងលំបាកជាង ហៅថា **ទូរេរូប** គឺ រូបឆ្ងាយ ។

គូទី ៧- សប្បដិឃរូប និង អប្បដិឃរូប

សប្បដិឃរូប ប្រែថា រូបប៉ះខ្ទប់ ជារូបដែលដឹងបាន ដោយការប៉ះខ្ទប់គ្នារបស់រូប ដូចចក្ខុប្បសាទប៉ះខ្ទប់រូប(ពណ៌)ជាដើម ជាហេតុឱ្យចក្ខុវិញ្ញាណឃើញពណ៌ជាដើម មាន ១២ រូប គឺប្បសាទរូប ៥ វិសយរូប ៧, ចំណែករូបដែលនៅសល់ ១៦ រូប ជារូបដែលដឹងមិនបាន ដោយការប៉ះខ្ទប់ទេ ទើបហៅថា **អប្បដិឃរូប** គឺ រូបដែលមិនប៉ះខ្ទប់ ។

គូទី ៨- ឧបាទិន្នរូប និង អនុបាទិន្នរូប

ឧបាទិន្នរូប ជារូបដែលកើតអំពីអកុសលកម្ម និងលោកិយកុសលកម្ម មាន ១៨ រូប បានដល់ កម្មជរូប ១៨ គឺ មហាភូតរូប ៤ ប្បសាទរូប ៥ វណ្ណរូប ១ គន្ធរូប ១ រសរូប ១ អាហាររូប ១ ភាវរូប ២ ហទយរូប ១ ជីវិតរូប ១ និងបរិច្ឆេទរូប ១ រួម ១៨ រូប ។

<u>ក្នុងអភិធម្មត្ថវិភាវិនី</u> ពោលទុកថា ៖

រូប ១៨ យ៉ាង ដែលកើតអំពីកម្ម ឈ្មោះថា ឧបាទិន្នរូប ព្រោះដែលកម្មប្រកបដោយតណ្ហានិងទិដ្ឋិ កាន់យកហើយ គឺគោងទុកដោយសេចក្ដីជាផលរបស់ខ្លួន រូបក្រៅនេះ ១០ រូប ហៅថា អនុបាទិន្នរូប ពោលដោយអគ្គហិតគហណន័យ(កាប់ហើយមិនកាប់ទៀត) អនុបាទិន្នរូប បានដល់ ចិត្តជរូប ១៥ ឧតុជរូប ១៣ និងអាហារជរូប ១២ ។

គូទី ៩- សនិទស្សនរូប និង អនិទស្សនរូប

សនិទស្សនរូប ប្រែថា រូបដែលឃើញ(ដោយភ្នែក)បាន, បានដល់រូបារម្មណ៍ ១ គឺ ពណ៌ផ្សេងៗ, ចំណែករូប ២៧ ដែលនៅសល់ មិនអាចមើលឃើញទេ ហៅថា **អនិទស្សនរូប** ។

គូទី ១០- គោចរគ្គាហិករូប និង អគោចរគ្គាហិករូប

គោចរគាហិករូប ប្រែថា រូបដែលអាចទទួលអារម្មណ៍ បានដល់ ប្រសាទរូប ៥ ដែលទទួលការប៉ះខ្ទប់នឹងបញ្ចារម្មណ៍ មាន ២ យ៉ាង គឺ ៖

១-អសម្បត្តគោចរគាហិករូប : រូបដែលអាចទទួលអារម្មណ៍ ដែលមិនមកដល់ខ្លួន គឺ ចក្ខុប្បសាទរូប និងសោតប្បសាទរូប

២-សម្បត្តគោចរគាហិករូប : រូបដែលអាចទទួលអារម្មណ៍មកដល់ខ្លួន គឺ ឃានប្បសាទរូប ជិវ្ហាប្បសាទរូប និងកាយប្បសាទរូប ។

ចំណែករូបនៅសល់ ២៣ ជា **អគោចរគាហិករូប** គឺ រូបដែលទទួលការប៉ះខ្ទប់នឹងអារម្មណ៍មិនបាន ។

<u>អដ្ឋកថាចារ្យ</u> ពោលថា ៖ អារម្មណ៍ ដែលឈ្មោះថា សម្បត្ត ព្រោះអារម្មណ៍នោះ មកកាន់គន្លងនៃចក្ខុ ឬ សោត ។ ពិតមែន ពណ៌មណ្ឌលនៃព្រះចន្ទនិងព្រះអាទិត្យ នៅឆ្ងាយរហូតដល់ ៤២.០០០ យោជន៍ ក៏អាចមកប៉ះខ្ទប់ចក្ខុប្បសាទបាន, ពណ៌នោះ សូម្បីប្រាកដតាំងនៅក្នុងទីឆ្ងាយ ក៏ឈ្មោះថា

សម្បត្តដូចគ្នា ចក្ខុនោះ ទើបឈ្មោះថា មានអារម្មណ៍ដែលមកដល់ហើយ ព្រោះសេចក្តីដែលពណ៌ (រូប)នោះ ជាអារម្មណ៍ ។

ក្នុងសេចក្តីនេះ **ព្រះពុទ្ធឃោសាចារ្យ** ពោលថា ៖

អារម្មណ៍ដែលឈ្មោះថា សម្បត្ត ព្រោះអារម្មណ៍នោះ មកកាន់គន្លងក៏ពិត តែពណ៌មណ្ឌលព្រះចន្ទ និងព្រះអាទិត្យមិនមកដល់ចក្ខុប្បសាទទេ ក៏រមែងប្រាកដតាំងនៅក្នុងទីឆ្ងាយនោះឯង សូម្បីសំឡេង ក៏គប្បីជះមកបន្តបន្ទាប់គ្នា បើកើតក្នុងទីឆ្ងាយ រមែងបានឮក្នុងពេលយូរដែរ ព្រោះមកដោយការប៉ះខ្ទប់តៗគ្នា (ដូចយើងឮផ្គរលាន់ក្រោយពីពន្លឺផ្លេកបន្ទោរ) កាលប៉ះខ្ទប់ដល់សោតប្បសាទ ក៏មិនប្រាកដថា សំឡេងនោះ នៅក្នុងទិសខាងណោះៗ ព្រោះដូច្នោះ ចក្ខុនិងសោត ទើបមានអារម្មណ៍ ដែលជាអសម្បត្តប៉ុណ្ណោះ ។

គូទី ១១- អវិនិព្ភោគរូប និង វិនិព្ភោគរូប

អវិនិព្ភោគរូប ប្រែថា រូបដែលមិនបែកគ្នា មាន ៨ គឺ មហាភូតរូប ៤ វណ្ណរូប ១ គន្ធរូប ១ រសរូប ១ អាហាររូប ១ ។

រូប ៨ នេះ និងតូចប៉ុនបរមាណូ ១ ក៏មានរូប ៨ មិនថា រូបនោះ នឹងកើតអំពីកម្ម ចិត្ត ឧតុ ឬអាហារក៏ដោយ រូបតូចរហូតដល់មើលដោយភ្នែកមិនឃើញ ក៏មានរូបដែលរួមគ្នា ៨ រូប ។ ចំណែករូបដែលនៅសល់ ២០ ជារូបដែលបែកពីគ្នាបាន ដូច្នោះ ទើបហៅថា **វិនិព្ភោគរូប** ។

ចប់ រូបន័យទី ២ រូបវិភាគ

រូបន័យទី ៣ រូបសមុដ្ឋាន

សមុដ្ឋាន *មានវចនត្ថៈថា ៖*

សមុដ្ឋហន្តិ ជាយន្តិ ឯតេនាតិ = សមុដ្ឋានំ *រូបទាំងឡាយ រមែងតាំងឡើង គឺ រមែងកើតដោយធម៌នេះ ព្រោះហេតុនោះ ធម៌ដែលជាហេតុឱ្យរូបកើតនោះ ទើបឈ្មោះថា* **សមុដ្ឋាន ។**

សង្គហគាថា

៦- អដ្ឋារស បណ្ណរស តេរស ទ្វាទសាតិ ច
កម្មចិត្តោតុកាហារ- ជានិ ហោន្តិ យថាក្កមំ ។
៧- ជាយមានាទិរូបានំ សភាវត្តា ហិ កេវលំ
លក្ខណានិ ន ជាយន្តិ កេហិចីតិ បកាសិតំ ។

រូបដែលកើតអំពីកម្ម ចិត្ត ឧតុ និងអាហារ មានតាមលំដាប់ គឺ កម្មជរូប ១៨ ចិត្តជរូប ១៥ ឧតុជរូប ១៣ អាហារជរូប ១២ ។ ព្រះមានព្រះភាគ ទ្រង់ប្រកាសថា លក្ខណរូប ៤ មានឧបចយរូបជាដើម មិនកើតអំពីសមុដ្ឋានណាៗឡើយ ព្រោះជាសភាវៈនៃរូបដែលកំពុងកើតជាដើមតែម្យ៉ាង ។

សមុដ្ឋាននៃរូបមាន ៤

១-អតីតកម្ម បានដល់ ចេតនា ២៥

២-ចិត្ត បានដល់ ចិត្តុប្បាទ ៧៥ (វៀរចិត្ត ១៤)

៣-ឧតុ បានដល់ ភាពក្តៅ និងភាពត្រជាក់

៤-អាហារ បានដល់ ឱជាដែលមានទៅទាំងខាងក្នុងទាំងខាងក្រៅ

១-កម្មសមុដ្ឋាន

កម្ម បានដល់ ចេតនា ២៥ ប្រភេទ គឺ ចេតនាក្នុងអកុសលចិត្ត ១២ ក្នុងមហាកុសលចិត្ត ៨ ក្នុងរូបាវចរកុសលចិត្ត ៥ ដែលធ្វើស្រេចហើយ ក្នុងអតីតភព ឬក្នុងបច្ចុប្បន្នភព រមែងជាបច្ច័យឱ្យរូបកើតឡើងក្នុងអជ្ឈត្តិកសន្តាន របស់សត្វទាំងឡាយ គ្រប់ខណៈរបស់ចិត្ត តាំងអំពីបដិសន្ធិ គឺ តាំងអំពីឧប្បាទក្ខណៈ ឋិតិខណៈ និងភង្គខណៈរបស់បដិសន្ធិចិត្តជាដើម កម្មជរូបទាំងនេះនឹងប្រាកដនៅត្រឹម ៧ ខណៈថ្មីរបស់ចិត្ត ហើយក៏រលត់ទៅព្រមជាមួយចិត្ត តអំពីនោះ ក៏មានកម្មជរូបថ្មីកើតឡើងទៀត ហើយក៏រលត់ទៅព្រមជាមួយចិត្ត តាមដែលពោលហើយជាយ៉ាងនេះ រហូតដល់ចុតិកើតឡើង ហើយរលត់ព្រមជាមួយចិត្តក្នុងភពនេះ ។

ចេតនាដែលជាកម្មទាំងអស់ មាន ៣៣ តែកម្មដែលធ្វើឱ្យរូបកើតបាន មាន ២៥ ប៉ុណ្ណោះ ចំណែកកម្មដែលមិនធ្វើឱ្យរូបកើត មាន ៨ គឺ អរូបាវចរកុសលកម្ម ៤ និងលោកុត្តរកុសលកម្ម ៤ ។ អរូបាវចរកុសលកម្ម ដែលមិនធ្វើឱ្យរូបកើតឡើងក្នុងអរូបភព ព្រោះអ្នកចម្រើនអរូបកម្មដ្ឋាន ឃើញទោសក្នុងការមានរូបកាយ មិនមានសេចក្ដីប្រាថ្នារូប ទើបចម្រើនរូបវិរាគសញ្ញា កាលចុតិអំពីលោកនេះហើយ ក៏កើតក្នុងអរូបភព ភពដែលមិនមានរូប ។ ចំណែកលោកុត្តរកុសលចិត្ត ដែលមិនញ៉ាំងរូបឱ្យកើតឡើងក្នុងភពថ្មី ព្រោះលោកុត្តរកុសលធម៌ ជាកម្មទម្លាយភពជាតិ ក្នុងសង្សារវដ្ដ ដូច្នេះ ទើបមិនញ៉ាំងរូបឱ្យកើតឡើង ។

រូបដែលមានកម្មជាសមុដ្ឋានមាន ១៨ រូប គឺ មហាភូតរូប ៤ ប្រសាទរូប ៥ គោចររូប ៣ (វៀរសទ្ទរូប) ភាវរូប ២ ហទយរូប ១ ជីវិតរូប ១ អាហាររូប ១ បរិច្ឆេទរូប ១ ។

កម្មជរូបកើតបាន ២៧ ភូមិ គឺ ៖

ក្នុងបញ្ចវោការភូមិ (ភូមិដែលមានខន្ធ ៥) កើតបាន ២៦ ភូមិ

ក្នុងឯកវោការភូមិ (ភូមិដែលមានខន្ធ ១) កើតបាន ១ ភូមិ

២-ចិត្តសមុដ្ឋាន

ចិត្តដែលធ្វើឱ្យរូបកើត មាន ៧៥ (វៀរទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណ ១០ អរូបវិបាក ៤ បដិសន្ធិចិត្ត និងចុតិចិត្តរបស់ព្រះអរហន្ត) ចិត្តក្នុងបច្ចុប្បន្នភពដែលធ្វើរូបឱ្យកើត ហៅថា ចិត្តជរូប ។

ក៏ចិត្តជរូបនេះ រមែងកើតឡើងគ្រប់ៗ ឧប្បាទក្ខណៈរបស់ចិត្តប៉ុណ្ណោះ មានកម្លាំង ចំណែក ២ ខណៈក្រោយ ចិត្តមិនមានកម្លាំង ទើបមិនធ្វើឱ្យរូបកើតឡើង ចិត្តជរូបនោះ ផ្ដើមកើតតាំងអំពីឧប្បាទក្ខណៈរបស់បឋមភវង្គចិត្តជាដើមទៅ ។

ចិត្តទាំងអស់មាន ៨៩ តែដែលធ្វើឱ្យរូបកើត មាន ៧៥ ចិត្តដែលមិនធ្វើរូបឱ្យកើត គឺ ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណ ១០ អរូបវិបាកចិត្ត ៤ ចិត្តដែលធ្វើបដិសន្ធិ និងចុតិចិត្តរបស់ព្រះអរហន្ត ព្រោះទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណមានកម្លាំងខ្សោយ គឺ មិនប្រកបរួមជាមួយអង្គឈានទាំងឡាយ ដែលជាបច្ច័យពិសេសក្នុងការញ៉ាំងរូបឱ្យកើត ។ អរូបវិបាកចិត្តមិនញ៉ាំងរូបឱ្យកើត ព្រោះចម្រើនរូបវិរាគសញ្ញា ជាហេតុឱ្យប្រាសចាករូប និងរូបនោះ មិនមានឱកាស ។

បដិសន្ធិចិត្តទាំងអស់ (វៀរអរូបវិបាកចិត្ត ៤) គឺ ឧបេក្ខាសន្តីរណចិត្ត ២ មហាវិបាកចិត្ត ៨ និងរូបាវចរវិបាកចិត្ត ៥ ណាមួយ កាលផ្តើមកើតក្នុងភពថ្មី រមែងមានកម្លាំងខ្សោយ ទើបមិនអាចធ្វើរូបឱ្យកើតឡើង ។

ចុតិចិត្តរបស់ព្រះអរហន្ត ១៣ គឺ មហាវិបាកញាណសម្បយុត្តចិត្ត ៤ រូបាវចរវិបាកចិត្ត ៥ អរូបាវចរវិបាកចិត្ត ៤ នោះ (វៀរអរូបវិបាក ៤) បើធ្វើ (កិច្ច)ចុតិ ចិត្តរបស់បុគ្គលក្រៅអំពីព្រះអរហន្ត រមែងញុំាងរូបឱ្យកើតឡើងបាន ។

ចិត្តជរូបមាន ៧ យ៉ាង

១- ចិត្តជរូប ដែលជាសាមញ្ញ

២- ចិត្តជរូប ដែលជាប់ទាក់ទងជាមួយការសើច

៣- ចិត្តជរូប ដែលជាប់ទាក់ទងជាមួយការយំ

៤- ចិត្តជរូប ដែលជាប់ទាក់ទងជាមួយការកម្រើកញ័រ

៥- ចិត្តជរូប ដែលជាប់ទាក់ទងជាមួយការនិយាយ

៦- ចិត្តជរូប ដែលជាប់ទាក់ទងជាមួយឥរិយាបថធំ ៤

៧- ចិត្តជរូប ដែលជាប់ទាក់ទងជាមួយឥរិយាបថ ៤ ដែលតាំងមាំ

១- **ចិត្តជរូបសាមញ្ញ** បានដល់ ចិត្តជរូបដែលប្រព្រឹត្តទៅតាមធម្មតា ក្នុងរាងកាយសត្វ ដូចមានការដកដង្ហើមចូល-ចេញ ការលោតរបស់បេះដូង ការលោតរបស់ជីពចរជាដើម មានរូបកើតបាន ៨ រូប ហៅថា អវិនិព្ភោគរូប ៨ ។

ចិត្តដែលធ្វើឱ្យចិត្តជរូបសាមញ្ញកើត មាន ៧៥ គឺ អកុសលចិត្ត ១២ អហេតុកចិត្ត ៨ (វៀរទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណ ១០) កាមាវចរសោភណចិត្ត ២៤

មហាគ្គតចិត្ត ២៣ (វៀរវិបាកចិត្ត ៤) លោកុត្តរចិត្ត ៨ ។

២- **ចិត្តជរូបដែលជាប់ទាក់ទងជាមួយការសើច** បានដល់ ចិត្តដែលធ្វើឱ្យញញឹមសើច ១៣ គឺ សោមនស្សលោភមូលចិត្ត ៤ សោមនស្សមហាកុសលចិត្ត ៤ សោមនស្សមហាកិរិយាចិត្ត ៤ សោមនស្សហសិតុប្បាទចិត្ត ១ ។

* បុថុជ្ជន ញញឹមសើចដោយចិត្ត ៨ ដួង គឺ សោមនស្សលោភមូលចិត្ត ៤ សោមនស្សមហាកុសលចិត្ត ៤
* ព្រះសេក្ខបុគ្គល ញញឹមសើចដោយចិត្ត ៦ គឺ សោមនស្សលោភមូលចិត្ត ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្ត ២ សោមនស្សមហាកុសលចិត្ត ៤
* ព្រះអសេក្ខបុគ្គល ញញឹមដោយចិត្ត ៥ គឺ សោមនស្សមហាកិរិយាចិត្ត ៤ សោមនស្សហសិតុប្បាទចិត្ត ១

សោមនស្សហសិតុប្បាទចិត្តរបស់ព្រះអរហន្ត កាលកើត រមែងកើតព្រោះប្រសព្វជាមួយអារម្មណ៍ល្អិត ដែលបុគ្គលធម្មតាមិនអាចដឹងបាន ។ តែការញញឹមណា កើតព្រោះជួបជាមួយអារម្មណ៍គ្រោតគ្រាត ដែលបុគ្គលធម្មតាក៏អាចដឹងបាន ការញញឹមនោះ រមែងកើតដោយមហាកិរិយាចិត្ត ។

៣- **ចិត្តជរូបដែលជាប់ទាក់ទងជាមួយការយំ** បានដល់ ទោសមូលចិត្ត ២ ។

៤- **ចិត្តជរូបដែលជាប់ទាក់ទងជាមួយការកម្រើកញ័រ** (កាយ) បានដល់ចិត្តឱ្យកើតការកម្រើកញ័រផ្សេងៗ ដោយឥរិយាបថតូច មានការបត់(ចូល) ការលា ឱន ងើប ក្រឡេកឆ្វេង-ស្តាំ ដើរទៅមុខ ថយក្រោយ ប៉ប្រិចភ្នែក ស្ទាប

ដេក ទំពារ និងលេបអាហារជាដើម កើតដោយចិត្ត ៣២ គឺ ៖

+ មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ១ កាមជវនចិត្ត ២៩ អភិញ្ញាចិត្ត ២

៥- **ចិត្តជរូបដែលជាប់ទាក់ទងជាមួយការនិយាយ** បានដល់ ការបញ្ចេញសំឡេងអំពីមាត់កើតដោយចិត្ត ៣២ ដូចចិត្តជរូបដែលជាប់ទាក់ទងជាមួយការកម្រើក ខទី ៤ ។

៦- **ចិត្តជរូបដែលជាប់ទាក់ទងជាមួយឥរិយាបថធំ ៤** បានដល់ ការកម្រើកញ័រដោយឥរិយាបថធំ ៤ គឺ ឈរ ដើរ អង្គុយ និងដេក នេះក៏កើតដោយចិត្ត ៣២ ដូចទី ៤ នុ៎ះឯង ។

៧- **ចិត្តជរូបដែលជាប់ទាក់ទងជាមួយឥរិយាបថ ៤ ដែលតាំងមាំ** បានដល់ ការដើរ ឈរ អង្គុយ និងដេក ដែលប្រព្រឹត្តទៅតាមប្រក្រតីរបស់អ្នកមិនមានរោគភ័យ បៀតបៀនកើតដោយចិត្ត ៥៨ គឺ មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ១ កាមជវនចិត្ត ២៩ អភិញ្ញាចិត្ត ២ អប្បនាជវនចិត្ត ២៦ ។

ក្នុងអភិធម្មត្ថវិភាវិនី

ឥរិយាបថ មានវិគ្រោះថា **ឥរិយាយ កាយិកកិរិយាយ បវត្តិបថភាវតោ = ឥរិយាបថោ គមនាទិ** : ការដើរជាដើម ឈ្មោះថា ឥរិយាបថ ព្រោះជាផ្លូវនៃការប្រព្រឹត្តិទៅរបស់ការកម្រើកញ័រ គឺ កិរិយាផ្លូវកាយ អធិប្បាយថា ដោយអត្ថបានដល់ ការប្រព្រឹត្តិទៅនៃរូបដែលធ្វើឱ្យមានការដើរបានជាដើមនោះ ។

ចិត្តជរូបមាន ១៥ គឺ មហាភូតរូប ៤ គោចររូប ៤ អាហាររូប ១ បរិច្ឆេទរូប ១ វិញ្ញត្តិរូប ២ វិការរូប ៣ ។

៣- ឧតុសមុដ្ឋាន

ឧតុ បានដល់ តេជោធាតុ ដែលជាសីតតេជោ(ភាពត្រជាក់) ឧណ្ហតេជោ (ភាពក្ដៅ) ដែលជាសមុដ្ឋាន មាននៅពេញទូទៅក្នុងកាយរបស់សត្វ និងមានទូទៅខាងក្រៅពីសត្វ ។

ឧតុដែលធ្វើឱ្យរូបកើតខាងក្នុងសន្ដានរបស់សត្វ ហៅថា អជ្ឈត្តឧតុ បានដល់ ភាពក្ដៅដែលកើតឡើងខាងក្នុងកាយរបស់សត្វ, ឧតុជរូបនេះ រមែងកើតឡើងគ្រប់ៗ ឋិតិខណៈរបស់ចិត្ត និងផ្ដើមតាំងអំពីឋិតិខណៈរបស់បដិសន្ធិចិត្តជាដើមទៅ ។

ចំណែកឧតុដែលធ្វើរូបឱ្យកើតខាងក្រៅរបស់សត្វ ហៅថា ពហិទ្ធឧតុ បានដល់ ឧតុដែលនៅក្នុងវត្ថុដទៃ ដូចក្នុងផែនដី ក្នុងអាកាស ក្នុងទន្លេ ក្នុងអូរ ភ្នំ និងដើមឈើជាដើម រូបទាំងនេះ រមែងមានឧតុជាសមុដ្ឋាន ឱ្យកើតឡើងបានរហូតទៅទាល់តែរូបនោះ បែកធ្លាយ រលាយអស់ ។

ឧតុជរូប គឺ រូបដែលកើតអំពីឧតុ មាន ១៣ រូប គឺ ៖

មហាភូតរូប ៤ គោចររូប ៤ អាហាររូប ១ បរិច្ឆេទរូប ១ វិការរូប ៣ ។

៤- អាហារសមុដ្ឋាន

អាហារដែលជាសមុដ្ឋាន ឈ្មោះថា អាហារសមុដ្ឋាន, រូបដែលកើតអំពីអាហារជាសមុដ្ឋាន ហៅថា អាហារជរូប ។

អាហារ គឺ ឱជាដែលមាននៅក្នុងពំនូតបាយផ្សេងៗ ដែលសត្វបរិភោគចូលទៅ កាលត្រូវរំលាយដោយភ្លើងរំលាយអាហារ គឺ បាចកតេជោហើយ ក៏ធ្វើឱ្យអាហាររូបកើតឡើងក្នុងសន្ដានរបស់សត្វ និងរមែងកើតគ្រប់ឋិតិខណៈ ដោយផ្ដើមតាំងអំពីអាហារជរូប ដែលមាតាបរិភោគហើយ ជ្រួតជ្រាបចូលទៅក្នុងកាង

កាយរបស់គព្ភសេយ្យកសត្វ និងចាប់ផ្តើមតាំងពីវេលាដែលឱជានៃស្នេហ៍ ទៅក្នុងមាត់របស់សត្វ ជ្រួតជ្រាបទៅក្នុងសរីរៈរបស់សត្វសំសេទជៈ និងឧបបាតិកកំណើត ។

ឱជា គឺអាហាររូប មានទៅទាំងខាងក្នុងសត្វ និងខាងក្រៅ

ដែលមានខាងក្នុងសត្វ ហៅថា **អជ្ឈត្តឱជា**

ដែលមានខាងក្រៅសត្វ ហៅថា **ពហិទ្ធឱជា** ។

ម្យ៉ាងទៀត ឱជាដែលមានទៅខាងក្នុងសន្តានសត្វទាំងឡាយ ហៅថា កម្មជឱជា,

ឱជាដែលមានទៅក្នុងអាហារខាងក្រៅ ហៅថា ឧតុជឱជា ។

អជ្ឈត្តឱជា ក៏បានដល់ កម្មជឱជាដែលកើតទៅក្នុងកម្មជរូប ១៨ នោះឯង ។ ចំណែកពហិទ្ធឱជា ក៏គឺ ឧតុជឱជាដែលមានទៅក្នុងអវិនិព្ភោគរូប ៨ ក្នុងអាហារផ្សេងៗខាងក្រៅ ។ ពហិទ្ធឱជានេះ កាលសត្វបរិភោគចូលទៅហើយ រំលាយដោយបាចកតេជោល្អហើយ ក៏ផ្សំជាមួយកម្មជឱជា ធ្វើឱ្យអាហាររូបកើតឡើងប្រព្រឹត្តទៅរហូត ៧ ថ្ងៃ ។

បណ្តាឱជាទាំង ២ ប្រភេទនោះ អជ្ឈត្តឱជា ធ្វើនាទីជួយឧបត្ថម្ភអាហារជរូបឱ្យកើតហៅថា ឧបត្ថម្ភកសត្តិ, ចំណែកពហិទ្ធឱជា ធ្វើនាទីឱ្យអាហារជរូបកើតឡើងដោយត្រង់ ហៅថា ជនកសត្តិ ។

កម្មជឱជា មានប្រយោជន៍ ក្នុងការឧបត្ថម្ភ ឱ្យអាហារជរូបកើតច្រើនជាងឧតុជឱជា ។

<u>ក្នុងវិសុទ្ធិមគ្គ</u> ពោលថា អាហារដែលបរិភោគហើយ ក្នុងមួយថ្ងៃ រមែង

ឧបត្ថម្ភកាយឱ្យតាំងនៅបានរហូត ៧ ថ្ងៃ ។ សត្វដែលអាស្រ័យគភ៌មាតាកើត នោះ អាហារជរូប ផ្ដើមកើតក្នុងសប្ដាហ៍ទី ២ ឬទី ៣ រាប់តាំងអំពីបដិសន្ធិ គឺ កាលមាតាបរិភោគអាហារចូលទៅ ក្នុងចន្លោះនៃការតាំងគភ៌ ឱជាក៏ទីងជ្រួតជ្រាប ចូលកាន់រាងកាយទារក ក្នុងគភ៌ដែលនៅជាអព្វុទៈ ឬជាបេសិ ហើយក៏ធ្វើឱ្យ អាហារជរូប កើតឡើងដល់ទារកនោះ ។

ចំណែកសត្វដែលជាសំសេទជកំណើត ឬជាឧបបាតិកកំណើត កាល កើតឡើងគ្រាដំបូង ក៏មានរាងកាយបរិបូណ៌ដោយនៅមិនបានបរិភោគអាហារ ណាៗ គ្រាន់តែអាស្រ័យការលេបស្លេស្ម៍ ឬទឹកមាត់របស់ខ្លួនឯង ល្មមស្លេស្ម៍ ឬទឹកមាត់កន្លងបំពង់កហើយ ឱជានៃស្លេស្ម៍ ឬទឹកមាត់នោះ ក៏ជ្រួតជ្រាបចូលកាន់ រាងកាយ ជាអាហាររបស់រូប ។ កាលបរិភោគអាហារដែលជាខាងក្រៅចូលទៅ ហើយ អាហាររូបរបស់សត្វនេះ ក៏កើតឡើងជាប់បន្តគ្នាទៅ រហូតដល់អស់វេលា រហូតដល់ចុតិកាល ។

អាហារជរូបមាន ១២ គឺ

មហាភូតរូប ៤ គោចររូប ៣ (វៀរសទ្ទរូប) អាហាររូប ១ បរិច្ឆេទរូប ១ វិការរូប ៣ ។

សរុបរូបដែលកើតអំពីសមុដ្ឋាន ៤

រូបកើតអំពីកម្ម ជាសមុដ្ឋាន ឈ្មោះថា **កម្មជរូប** មាន ១៨ រូប

រូបកើតអំពីចិត្ត ជាសមុដ្ឋាន ឈ្មោះថា **ចិត្តជរូប** មាន ១៥ រូប

រូបកើតអំពីឧតុ ជាសមុដ្ឋាន ឈ្មោះថា **ឧតុជរូប** មាន ១៣ រូប

រូបកើតពីអាហារជាសមុដ្ឋាន ឈ្មោះថា **អាហារជរូប** មាន ១២ រូប

សង្ខេបរូបសមុដ្ឋាន ៤

១–កម្មជរូប ១៨

ដោយប្រាកដ មានរូប ៩ គឺ បសាទរូប ៥ ភាវរូប ២ ជីវិតរូប ១ ហទយរូប ១

ដោយមិនប្រាកដ មានរូប ៩ គឺ មហាភូតរូប ៤ គោចររូប ៣ (វៀរសទ្ទរូប)

អាហាររូប ១ បរិច្ឆេទរូប ១ ។

២–ចិត្តជរូប ១៥

ដោយប្រាកដ មានរូប ២ គឺ វិញ្ញត្តិរូប ២

ដោយមិនប្រាកដ មានរូប ១៣ គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ សទ្ទរូប ១

បរិច្ឆេទរូប ១ វិការរូប ៣

៣–ឧតុជរូប ១៣

ដោយប្រាកដ មិនមាន

ដោយមិនប្រាកដ មានរូប ១៣ គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ សទ្ទរូប ១

បរិច្ឆេទរូប ១ វិការរូប ៣

៤–អាហារជរូប ១២

ដោយប្រាកដ មិនមាន

ដោយមិនប្រាកដ មានរូប ១២ គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ បរិច្ឆេទរូប ១

វិការរូប ៣

ចំនួនរូប ដោយសមុដ្ឋាន ៥ន័យ

ន័យទី ១ ឯកសមុដ្ឋានិករូប រូបដែលកើតដោយសមុដ្ឋាន ១ មាន ១១ គឺ ៖

- រូបកើតអំពីកម្ម ៩ គឺ ប្រសាទរូប ៥ ជីវិតរូប ១ ភាវរូប ២ ហទយរូប ១

- រូបកើតអំពីចិត្ត ២ គឺ កាយវិញ្ញត្តិរូប និងវចីវិញ្ញត្តិរូប

ន័យទី ២ ទ្វិសមុដ្ឋានិករូប រូបដែលកើតដោយសមុដ្ឋាន ២ មាន ១ រូប គឺ ៖

-សទ្ទរូបដែលកើតអំពីចិត្តជាសមុដ្ឋាន និងកើតអំពីឧតុជាសមុដ្ឋាន ។

ន័យទី ៣ តិសមុដ្ឋានិករូប រូបដែលកើតដោយសមុដ្ឋាន ៣ មាន ៣ រូប គឺ ៖

-វិការរូប ៣ ដែលកើតអំពីចិត្ត ឧតុ និងអាហារ ជាសមុដ្ឋាន ។

ន័យទី ៤ ចតុសមុដ្ឋានិករូប រូបដែលកើតដោយសមុដ្ឋានទាំង ៤ មាន ៩ រូប គឺ មហាភូតរូប ៤ គោចររូប ៣ (វៀរសទ្ទរូប) បរិច្ឆេទរូប ១ អាហាររូប ១ ។

ន័យទី ៥ នកុតោចិសមុដ្ឋានិករូប រូបដែលមិនកើតអំពីសមុដ្ឋាន ៤ មាន ៤ រូប គឺ លក្ខណរូប ៤ មានឧបចយរូបជាដើម ។

សរុបរូបដែលជាសមុដ្ឋាន **ដោយអភិធម្មន័យ**

ចំនួន	កម្ម	ចិត្ត	ឧតុ	អាហារ	រូបសមុដ្ឋាន
មហាភូតរូប ៤	៤	៤	៤	៤	កើតបាន ៤ សមុដ្ឋាន
ប្រសាទរូប ៥	៥	-	-	-	កើតបានចំពោះកម្ម
គោចររូប ៣	៣	៣	៣	៣	កើតបាន ៤ សមុដ្ឋាន
សទ្ទរូប ១	-	១	១	-	កើតបាន ២ សមុដ្ឋាន
ភាវរូប ២	២	-	-	-	កើតបានចំពោះកម្ម
ហទយរូប ១	១	-	-	-	កើតបានចំពោះកម្ម
ជីវិតរូប ១	១	-	-	-	កើតបានចំពោះកម្ម
អាហាររូប ១	១	១	១	១	កើតបាន ៤ សមុដ្ឋាន
បរិច្ឆេទរូប ១	១	១	១	១	កើតបាន ៤ សមុដ្ឋាន
វិញ្ញត្តិរូប ២	-	២	-	-	កើតបានចំពោះចិត្ត
វិការរូប ៣	-	៣	៣	៣	កើតបាន ៣ សមុដ្ឋាន
លក្ខណរូប ៤	-	-	-	-	មិនកើតពីសមុដ្ឋាន
រួមរូប ២៨	១៨	១៥	១៣	១២	→ ៥៨/ ២៦, ┘

ចែកសមុដ្ឋានិករូប **ដោយសុត្តន្តន័យ**

ក្នុងព្រះសូត្រ ចែករូបធម៌ គឺកងកាយរបស់សត្វ ដែលប្រកបដោយធាតុ ៤ រួមអាការ បាន ៤២ កោដ្ឋាសយ៉ាងនេះ គឺ

១-សសម្ភារបឋវី ២០ កោដ្ឋាស ២-សសម្ភារអាបោ ១២ កោដ្ឋាស

៣-សសម្ភារតេជោ ៤ កោដ្ឋាស ៤-សសម្ភារវាយោ ៦ កោដ្ឋាស

១- សសម្ភារបឋវី ២០

បឋវីដែលជាចំណែកខាងក្នុងកាយរបស់សត្វ ហៅថា **អជ្ឈត្តិកបឋវី** ចែកជា ២ ប្រភេទ គឺ ៖

១. ឧទរិយំ អាហារថ្មី **ករីសំ** អាហារចាស់ មានឧតុ ជាសមុដ្ឋានតែម្យ៉ាង

២. កោដ្ឋាស ១៨ ដែលនៅសល់ មាន ៤ សមុដ្ឋាន គឺ **កេសា** សក់, **លោមា** រោម, **នខា** ក្រចក, **ទន្តា** ធ្មេញ, **តចោ** ស្បែក, **មំសំ** សាច់, **នហារូ** សរសៃ, **អដ្ឋិ** ឆ្អឹង, **អដ្ឋិមិញ្ជំ** ខួរក្នុងឆ្អឹង, **វក្កំ** តម្រងបស្សាវៈ, **ហទយំ** បេះដូង, **យកនំ** ថ្លើម, **កិលោមកំ** វាវ, **បិហកំ** ក្រពះ, **បប្ផាសំ** សួត, **អន្តំ** ពោះវៀនធំ, **អន្តគុណំ** ពោះវៀនតូច, **មត្ថលុង្គំ** ខួរក្នុងក្បាល ។

២- សសម្ភារអាបោ ១២ កោដ្ឋាស

អាបោដែលជាចំណែកខាងក្នុងនៃកាយ ហៅថា **អជ្ឈត្តិកអាបោ** ចែកជា ៣ ប្រភេទ គឺ ៖

១. បុព្វោ ទឹកខ្ទុះ **មុត្តំ** ទឹកមូត្រ មានឧតុជាសមុដ្ឋាន

២. សេទោ ញើស, **អស្សុ** ទឹកភ្នែក, **ខេឡោ** ទឹកមាត់, **សិង្ឃាណិកា** ទឹកសំបោរ, មានចិត្ត និងឧតុ ជាសមុដ្ឋាន ។

៣. កោដ្ឋាស ៦ ដែលនៅសល់ មាន ៤ សមុដ្ឋាន គឺ **បិត្តំ** ទឹកប្រមាត់, **សេម្ហំ** ស្លេស្ម៍, **វសា** ខ្លាញ់រាវ, **លោហិតំ** ឈាម, **លសិកា** ទឹករំអិល, **មេទោ** ខ្លាញ់ខាប់ ។

៣- សសម្ភារតេជោ ៤ កោដ្ឋាស

តេជោដែលជាចំណែកខាងក្នុងនៃរាងកាយ ហៅថា **អជ្ឈត្តិកតេជោ** គឺ ៖

១. បាចកតេជោ ភ្លើងរំលាយអាហារ មានកម្មជាសមុដ្ឋាន

២. **កោដ្ឋាស ៣** គឺ ឧស្មាតេជោ. ជីរណតេជោ. សន្តាបនតេជោ. ដែលនៅសល់ មានសមុដ្ឋាន ៤ ។

៤- សសម្ភារវាយោ ៦ កោដ្ឋាស

វាយោដែលជាចំណែកខាងក្នុងនៃរាងកាយ ហៅថា **អជ្ឈត្តិកវាយោ** ចែកជា ២ ប្រភេទ គឺ ៖

១. អស្សាសបស្សាសវាយោ ខ្យល់ដកដង្ហើមចូល-ចេញ មានចិត្ត ជាសមុដ្ឋានតែម្យ៉ាង

២. **កោដ្ឋាស ៥** គឺ ឧទ្ធង្គមវាយោ អធោគមវាយោ កុច្ឆិសយវាយោ កោដ្ឋាសយវាយោ អង្គមង្គានុសារីវាយោ ដែលនៅសល់ មានសមុដ្ឋាន ៤ ។

ចែកសមុដ្ឋាន ៤ ក្នុងកោដ្ឋាស ៤២

១- **មានកម្ម**	ជាសមុដ្ឋាន មាន ១ គឺ បាចកតេជោ
២- **មានចិត្ត**	ជាសមុដ្ឋាន មាន ១ គឺ អស្សាសបស្សាសវាយោ
៣- **មានឧតុ**	ជាសមុដ្ឋាន មាន ៤ គឺ ឧទរិយំ ករីសំ បុព្វោ មុត្តំ
៤- **មានចិត្ត និងឧតុ**	ជាសមុដ្ឋាន មាន ៤ គឺ សេទោ អស្សុ ខេឡោ សង្ឃាណិកា
៥- **មាន ៤**	សមុដ្ឋាន គឺ កោដ្ឋាស ៣២ ដែលនៅសល់ ។

ចប់ រូបន័យទី ៣ រូបសមុដ្ឋាន

រូបន័យទី ៤ រូបកលាប

រូបកលាប មានវចនត្ថៈថា **កលាបិយន្តិ សមូហវសេន សង្ខ្យាបិយន្តិ ឯត្ថាតិ = កលាបោ** រូបទាំងឡាយ ដែលបណ្ឌិតកំណត់ទុក គឺ រាប់បាន ដោយអំណាចនៃការប្រជុំគ្នា ក្នុងធម៌នេះ ព្រោះហេតុនោះ ធម៌ដែលជាទីប្រជុំនៃរូបនេះ ទើបឈ្មោះថា **កលាប** ។

ឯកុប្បាទា ឯកនិរោធា ឯកនិស្សយា ច សហវុត្តិនោ ឯកវីសតិ រូបកលាបា នាម : រូប ២១ មានការប្រព្រឹត្តិទៅរួមគ្នា គឺកើតជាមួយគ្នា រលត់ជាមួយគ្នា មានទីអាស្រ័យជាមួយគ្នា ឈ្មោះថា រូបកលាប ។

កលាប គឺ ក្រុម ពួក ដែលហៅថា សហវុត្តិ ព្រោះប្រកបដោយអង្គ ៣ គឺ ឯកុប្បាទ ឯកនិរោធ ឯកនិស្សយ ។

ក្នុងសង្គហគាថានេះ សម្ដែងរូបកលាបទុក ២១ រូប

ពិតមែន រូបកលាបទាំងនេះ កាលកើតអំពីកម្មជាដើម រមែងមិនបែកអំពីគ្នា គឺ រមែងកើតរួមគ្នា ជាក្រុមៗ ព្រោះដូច្នោះ ដើម្បីសម្ដែងការកំណត់រាប់រូបដែលជាក្រុមៗ និងដើម្បីសម្ដែងការសរុប ទើបព្រះអនុរុទ្ធាចារ្យ ពោលថា រូបកលាប មានការប្រព្រឹត្តិទៅរួមគ្នាជាដើម ។

សង្គហគាថា

៨- កម្មចិត្តោតុកាហារ សមុដ្ឋានា យថាក្កមំ
នវ ឆ ចតុរោ ទ្វេតិ កលាបា ឯកវីសតិ ។

រូបកលាប ២១ មានកម្មជាសមុដ្ឋាន ៩ កលាប, មានចិត្ត

ជាសមុដ្ឋាន ៦ កលាប, មានឧតុ ជាសមុដ្ឋាន ៤ កលាប មានអាហារ ជាសមុដ្ឋាន ២ កលាប ដោយលំដាប់ ដោយប្រការដូច្នេះ ។

៩- កលាបានំ បរិច្ឆេទ លក្ខណត្តា វិចក្ខណា

ន កលាបំ គមិច្ឆាហុ អាកាសំ លក្ខណានិ ច ។

បណ្ឌិតអ្នកឃើញប្រចក្ស មិនពោលអាកាស និងលក្ខណៈ ទាំងឡាយថា ជាអង្គនៃកលាប ព្រោះអាកាសត្រឹមតែជា គ្រឿងកំណត់រូប និងលក្ខណៈ ក៏ត្រឹមតែជាគ្រឿងសម្គាល់ នៃរូបកលាបទាំងឡាយ ។

១-កម្មជកលាប ៩

(រូបកើតអំពីកម្មមាន ៩ កលាប)

១- ចក្ខុទសកកលាប *ក្រុមនៃចក្ខុប្បសាទមានរូប ១០ មានចក្ខុប្បសាទជាប្រធាន គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ ជីវិតរូប ១ ចក្ខុប្បសាទរូប ១*

២- សោតទសកកលាប *ក្រុមនៃសោតប្បសាទមានរូប ១០ មានសោតប្បសាទជាប្រធាន គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ ជីវិតរូប ១ សោតប្បសាទរូប ១*

៣- ឃានទសកកលាប *ក្រុមនៃឃានប្បសាទមានរូប ១០ មានឃានប្បសាទជាប្រធាន គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ ជីវិតរូប ១ ឃានប្បសាទរូប ១*

៤- ជិវ្ហាទសកកលាប *ក្រុមនៃជិវ្ហាប្បសាទមានរូប ១០ មានជិវ្ហាប្បសាទជាប្រធាន គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ ជីវិតរូប ១ ជិវ្ហាប្បសាទរូប ១*

៥- **កាយទសកកលាប** ក្រុមនៃកាយប្រសាទមានរូប ១០ មានកាយប្រសាទជាប្រធាន គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ ជីវិតរូប ១ កាយប្រសាទរូប ១

៦- **ឥត្ថីភាវទសកកលាប** ក្រុមនៃភាពជាស្ត្រី មានរូប ១០ មានឥត្ថីភាវរូបជាប្រធាន គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ ជីវិតរូប ១ ឥត្ថីភាវរូប ១

៧- **បុរិសភាវទសកកលាប** ក្រុមនៃភាពជាបុរស មានរូប ១០ មានបុរិសភាវរូបជាប្រធាន គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ ជីវិតរូប ១ បុរិសភាវរូប ១

៨- **វត្ថុទសកកលាប** ក្រុមនៃវត្ថុមាន ១០ រូប មានហទយវត្ថុរូបជាប្រធាន គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ ជីវិតរូប ១ ហទយវត្ថុរូប ១

៩- **ជីវិតនវកកលាប** ក្រុមនៃជីវិតមានរូប ៩ មានជីវិរូបជាប្រធាន គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ និងជីវិតរូប ១

អវិនិព្ភោគរូប រូបមិនបែកអំពីគ្នា មាន ៨ គឺ បឋវី អាបោ តេជោ វាយោ វណ្ណៈ គន្ធៈ រសៈ និងឱជា ។ រូបទាំង ៨ នេះ មាននៅប្រចាំក្នុងសមុដ្ឋានទាំង ៤ ទើបឈ្មោះថា សុទ្ធដ្ឋកកលាប ។

កម្មជកលាបទាំង ៩ នេះ កើតអំពីកម្មជរូប ១៧ (វៀរបរិច្ឆេទរូប ព្រោះមិនជាអង្គរបស់កលាប) កម្មជកលាប ពួកនេះ កើតដល់ពួកសត្វដែលមានជីវិតក្នុងម្នាក់ៗ ក៏កើតបាន មិនលើស ៨ កលាប ដោយវៀរភាវទសកកលាប ១ ចេញ ព្រោះភាវៈទាំង ២ គឺ ភាពជាស្រី និងប្រុស មិនកើតព្រមគ្នា ។

ក្នុងទីនេះ ប្រាថ្នាយកកម្មជកលាបដោយត្រង់ មិនបានប្រាថ្នាយកកម្មប្បច្ចយឧតុជកលាប ។

មួយទៀត គប្បីជ្រាបសេចក្ដីផ្សេងគ្នានៃសព្ទថា កម្មជរូប កម្មជកលាប និងកម្មប្បច្ចយឧតុជកលាប ដូច្នេះ គឺ ៖

កម្មជរូប បានដល់ រូបដែលកើតអំពីកម្មជាសមុដ្ឋាន មាន ១៨ រូប

កម្មជកលាប បានដល់ ក្រុមរូបដែលកើតអំពីកម្ម មាន ១៧ រូប (វៀរ បរិច្ឆេទរូប) រាប់ជាកលាប បាន ៩ កលាប ។

កម្មប្បច្ចយឧតុជកលាប បានដល់ កលាបដែលកើតអំពីឧតុ មានកម្មជាបច្ច័យ (ដែលនឹងពោលខាងមុខ) ។

ចែកកម្មជកលាប ៩ ដោយកាយ ៣ ចំណែក

ក្នុងរូបធម៌ គឺ រាងកាយ ចែកចេញជា ៣ ចំណែក គឺ ៖

១-ឧបរិមកាយ កាយខាងលើ តាំងពីករហូតដល់ក្បាល

២-មជ្ឈិមកាយ កាយកណ្ដាល តាំងពីកចុះមកដល់ផ្ចិត

៣-ហេដ្ឋិមកាយ កាយខាងក្រោម តាំងពីផ្ចិតចុះដល់ជើង ។

ឋានរបស់កលាប ក្នុងកាយ ៣ ចំណែក

១- ឧបរិមកាយ មានកម្មជកលាបកើត ៧ គឺ

ចក្ខុទសកកលាប សោតទសកកលាប ឃានទសកកលាប
កាយទសកកលាប ជិវ្ហាទសកកលាប ភាវទសកកលាប
ជីវិតនវកកលាប

២- មជ្ឈិមកាយ មានកម្មជកលាបកើត ៤ គឺ

កាយទសកកលាប វត្ថុទសកកលាប
ភាវទសកកលាប ជីវិតនវកកលាប

៣- ហេដ្ឋិមកាយ មានកម្មជកលាបកើត ៣ គឺ

កាយទសកកលាប ភាវទសកកលាប ជីវិតនវកកលាប ។

កលាប ៣ គឺ កាយទសកកលាប ភាវទសកកលាប ជីវិតនវកកលាប កើតក្នុងកាយទាំង ៣ ចំណែក ដូច្នេះ ទើបហៅថា សព្វដ្ឋានិកកលាប ចំណែក ចក្ខុ-សោត-ឃាន-ជិវ្ហាវត្ថុទសកកលាបទាំង ៥ នេះ មានសមុដ្ឋានតាំងនៅ (១ កន្លែង) ដូច្នេះ ទើបហៅថា បទេសិកកលាប ។

២-ចិត្តជកលាប ៦

ចិត្តជកលាប ប្រែថា ក្រុមរូបកើតអំពីចិត្ត ។

<u>ក្នុងអភិធម្មត្ថសង្គហៈ</u> **មាន ៦ កលាប គឺ**

១-សុទ្ធដ្ឋកកលាប បានដល់ ក្រុមរូប ៨ គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨

២-កាយវិញ្ញត្តិនវកកលាប បានដល់ ក្រុមរូប ៩ គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ កាយវិញ្ញត្តិរូប ១

៣-វចីវិញ្ញត្តិសទ្ទទសកកលាប បានដល់ ក្រុមរូប ១០ គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ សទ្ទរូប ១ វចីវិញ្ញត្តិរូប ១

៤-លហុតាទិឯកាទសកកលាប បានដល់ ក្រុមរូប ១១ គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ វិការរូប ៣

៥-កាយវិញ្ញត្តិលហុតាទិទ្វាទសកកលាប បានដល់ ក្រុមរូប ១២ គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ កាយវិញ្ញត្តិរូប ១ វិការរូប ៣

៦-វចីវិញ្ញត្តិសទ្ទលហុតាទិតេរសកកលាប បានដល់ ក្រុមរូប ១៣ គឺ

អវិនិព្ភោគរូប ៨ វចីវិញ្ញត្តិរូប ១ សទ្ទរូប ១ វិការរូប ៣

១- សុទ្ធដ្ឋកកលាប ជាក្រុមនៃរូបដែលកើតអំពីចិត្តជាសមុដ្ឋាន មានរូបកលាបត្រឹមតែ ៨ រូប ក្រុមនៃរូបនេះ កើតឡើងក្នុងខណៈដែលមិនមានការកម្រើកញ៉ាំកាយ ឬ មិនបាននិយាយ បញ្ចេញសំឡេងមកខ្វះនោះ មានរូបដែលត្រឹមតែជាអាការដកដង្ហើមចូល-ចេញ ឬជារូបសម្តែងមុខស្ងួត មុខក្រហមព្រីភេម បើក្នុងវេលាក្រោធ ក៏ធ្វើឱ្យរូប គួរស្អប់ ឬ គួរខ្លាចជាដើម ។

២- កាយវិញ្ញត្តិនវកកលាប ជាក្រុមនៃរូប ៩ រូបដែលកើតអំពីចិត្ត ធ្វើឱ្យកើតការកម្រើកញ៉ាំកាយ ក្នុងឥរិយាបថផ្សេងៗ មានការដើរ ឈរ អង្គុយ ដេក បត់ លាជាដើម ។

៣-វចីវិញ្ញត្តិសទ្ទទសកកលាប បានដល់ ក្រុមនៃរូប ១០ រូប ជារូបដែលកើតក្នុងវេលានិយាយ ច្រៀង សូត្រ អានសៀវភៅធម៌ជាដើម ។

៤-លហុតាទិឯកាទសកកលាប បានដល់ រូបកលាបដែលកើតឡើងក្នុងខណៈដែលមិនមានការកម្រើកញ៉ាំកាយ និងវាចា មានរូបកើត ១១ រូប ។

៥-កាយវិញ្ញត្តិលហុតាទិទ្វាទសកកលាប បានដល់ រូបកលាបដែលកើតឡើងក្នុងវេលា កម្រើកញ៉ាំកាយ មានអាការផ្សេងៗ ជារូបសមគួរដល់ការងារ មានរូបកើត ១២ រូប

៦- វចីវិញ្ញត្តិសទ្ទលហុតាទិតេរសកកលាប បានដល់ ក្រុមរូបដែលកើតឡើងក្នុងខណៈ កម្រើកញ៉ាំវាចាគួរដល់ការងារ ព្រមទាំងសំឡេងដែលកើតឡើង មានរូបកើត ១៣ រូប ។

ចិត្តជរូប - ចិត្តជកលាប

ចិត្តជរូប បានដល់ រូបដែលកើតអំពីចិត្ត មាន ១៥ រូប

ចិត្តជកលាប បានដល់ ក្រុមរូបដែលកើតពីចិត្តនោះឯង មាន ១៤ រូប វៀរបរិច្ឆេទរូប បើរាប់ជាកលាប បាន ៦ កលាប ។

ចិត្តជរូប ឬចិត្តជកលាបនេះ កើតក្នុងសត្វដែលមានខន្ធ ៥ និងកើតដោយចិត្ត ៧៥ តាមដែលពោលទុកក្នុងពួកទី ៣ (ដោយរូបសមុដ្ឋានន័យ) ចាត់ជាប្រភេទ បាន ៣ ពួក គឺ ៖

១- ចិត្ត ៧៥ ណាមួយ អាចឱ្យរូបដែលជាសុទ្ធដ្ឋកកលាបកើត ។

២- ចិត្តដែលអាចធ្វើឱ្យចិត្តជកលាប ៤ យ៉ាងកើត គឺ កាយវិញ្ញត្តិនវកកលាប វចីវិញ្ញត្តិសទ្ទទសកកលាប កាយវិញ្ញត្តិលហុតាទិទ្វាទសកកលាប និងវចីវិញ្ញត្តិសទ្ទលហុតាទិតេរសកកលាប កើតឡើងបានចិត្ត ៣២ គឺ មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ១ កាមជវនចិត្ត ២៩ អភិញ្ញាចិត្ត ២

៣-ចិត្តដែលអាចឱ្យចិត្តជកលាប ដែលឈ្មោះថា លហុតាទិឯកាទសកកលាប កើតឡើងបានមាន ៥៨ គឺ មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ១ កាមជវនចិត្ត ២៩ អភិញ្ញាចិត្ត ២ អប្បនាជវនចិត្ត ២៦

បណ្តាចិត្ត ៥៨ ណាមួយដែលអាចជាបច្ច័យឱ្យរូបកលាបកើតឡើងបាន ១១ រូប មានមនោទ្វារាវជ្ជនចិត្តជាដើមនោះ ចំពោះអភិញ្ញាចិត្ត ២ គឺ រូបាវចរបញ្ចមជ្ឈានកុសលចិត្ត ១ និងរូបាវចរបញ្ចមជ្ឈានកិរិយាចិត្ត ១ នេះ បានរួមនៅក្នុងអប្បនាជវនចិត្ត ២៦ នោះឯង តែដែលថែមអភិញ្ញាចិត្ត ២ ចូលមកទៀត ព្រោះអភិញ្ញាចិត្ត[១]នេះ ដឹងអារម្មណ៍ដែលជាសាមញ្ញក៏មាន ដែលដឹង

---

១. អភិញ្ញា ៦ គឺ ១.ឥទ្ធិវិធ ២.ទិព្វសោត ៣.ចេតោបរិយញាណ ៤.បុព្វេនិវាសញាណ ៥.ទិព្វចក្ខុ ៦.អាសវក្ខយញាណ ។

អារម្មណ៍វិសេសក៏មាន ដើម្បីមិនឱ្យលាយច្រឡំគ្នា ទើបបានចែកទុកផ្សេងគ្នា ។

ឋានរបស់ចិត្តជកលាប ៦ ក្នុងកាយ ៣ ចំណែក

១-ក្នុងឧបរិមកាយ កាយចំណែកលើ មានចិត្តជកលាបកើតបានទាំង ៦ កលាប

២-ក្នុងមជ្ឈិមកាយ កាយចំណែកកណ្ដាល មានចិត្តជកលាប កើតបាន ៤ កលាប គឺ សុទ្ធដ្ឋកកលាប ១ កាយវិញ្ញត្តិនវកកលាប ១ លហុតាទិឯកាទសកកលាប ១ កាយវិញ្ញត្តិលហុតាទិទ្វាទសកកលាប ១

៣-ហេដ្ឋិមកាយ កាយចំណែកក្រោម មានកលាបកើត ៤ ដូចគ្នានឹងទី ២ ។

៣-ឧតុជកលាប

ឧតុជកលាប ប្រែថា ក្រុមរូបដែលកើតពីឧតុ ។

ក្រុមរូបនេះ មាន ១២ រូប ដោយវៀរបរិច្ឆេទរូប ក៏ឧតុជកលាបនេះ មានទាំងក្នុងកាយ និងខាងក្រៅកាយ ។ ដែលកើតក្នុងកាយសត្វ មាន ៤ កលាប ដែលកើតខាងក្រៅមាន ២ កលាប ។

ឧតុជកលាប ៤ ដែលកើតខាងក្នុងកាយសត្វ

១- សុទ្ធដ្ឋកកលាប បានដល់ ក្រុមរូប ៨ រូប គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ មានទាំងក្នុង និងខាងក្រៅ ឧតុជកលាបដែលជាខាងក្នុងកប់ថា ជាកាយរបស់សត្វដែលមានខន្ធ ៥ ព្រោះជាផ្ទៃឋានឱ្យកលាបដទៃៗកើតឡើង បើមិនមានឧតុជកលាបហើយ កលាបដទៃៗ ក៏មិនប្រាកដ ដូច្នេះ ទើបពោលថា ឧតុជកលាប គឺ

រាងកាយរបស់សត្វ ។ សុទ្ធដ្ឋកកលាបខាងក្រៅ ដូចដើមឈើ ភ្នំជាដើម ។

២- សទ្ទនវកកលាប បានដល់ ក្រុមនៃសទ្ទ មាន ៩ រូប គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ និងសទ្ទរូប ១ ។ កលាបនេះ កើតបានទាំងខាងក្នុងកាយសត្វ និងខាងក្រៅ សំដៅសេចក្តីថា កើតជាមួយវត្ថុមានជីវិតក៏បាន មិនមានជីវិត ដូចដើមឈើ ភ្នំជាដើមក៏បាន ដែលកើតខាងក្នុងកាយសត្វ ដែលមិនជាប់ទាក់ទងជាមួយ ការបញ្ចេញសំឡេង ដូចសំឡេងក្ពោះ សំឡេងស្រមុក សំឡេងទះដៃជាដើម ។ សំឡេងប្រាកដខាងក្រៅ បានដល់ សំឡេងខ្យល់បក់ ផ្គរលាន់ និងសំឡេងទឹកហូរជាដើម ។

៣- លហុតាទិឯកាទសកកលាប បានដល់ ក្រុមនៃវិការរូបមានរូប ១១ គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ និងវិការរូប ៣ ក្រុមកលាបនេះ កើតជាមួយសត្វដែលមានជីវិតប៉ុណ្ណោះ មិនកើតក្នុងវត្ថុខាងក្រៅ ។

៤- សទ្ទលហុតាទិទ្វាទសកកលាប បានដល់ ក្រុមនៃសទ្ទរូប និងវិការរូប មានរូប ១២ គឺ

អវិនិព្ភោគរូប ៨ និងសទ្ទរូប ១ វិការរូប ៣ ។

កលាបនេះ កើតខាងក្នុងសត្វប៉ុណ្ណោះ មិនកើតខាងក្រៅ តែមិនជាប់ទាក់ទងជាមួយការបញ្ចេញសំឡេង ឬការអានសៀវភៅ ដូចសំឡេងស្រមុក សំឡេងទះដៃ និងសំឡេងទះតប់ជាដើមទេ ។

ឧតុជកលាប ២ កើតខាងក្រៅ

១-សុទ្ធដ្ឋកកលាប បានដល់ អវិនិព្ភោគរូប ៨ ដែលមាននៅក្នុងលោក ដូចក្នុងផែនដី ភ្នំ ដើមឈើ ទន្លេ ភ្លើង ខ្យល់ ព្រះចន្ទ ព្រះអាទិត្យ ផ្កាយ ពន្លឺជាដើម ។

២-សទ្ទនវកកលាប បានដល់ សទ្ទរូប ១ អវិនិព្ភោគរូប ៨ ដូចសំឡេងខ្យល់បក់ ផ្គរលាន់ សំឡេងទឹកហូរ សំឡេងរថ សំឡេងទូក និងសំឡេងគោងជាដើម ។

ឋានរបស់ឧតុជកលាបក្នុងកាយ ៣ ចំណែក

ឧបរិមកាយ កាយផ្នែកខាងលើ **មជ្ឈិមកាយ** កាយផ្នែកកណ្ដាល **ហេដ្ឋិមកាយ** កាយផ្នែកខាងក្រោម; ទាំង ៣ ចំណែកនេះ មានកលាបកើតបានទាំង ៤ កលាប ចំណែក ២ កលាបទៀត គឺ សទ្ទនវកកលាបនិងសទ្ទលហុតាទិទ្វាទសកកលាបនោះ រមែងកើតក្នុងគ្រាខ្លះ ។

ឧតុជកលាប ៤ យ៉ាងទៀត

១-កម្មប្បច្ចយឧតុជកលាប បានដល់ ឧតុជកលាបដែលមានកម្មជាបច្ច័យ
២-ចិត្តប្បច្ចយឧតុជកលាប បានដល់ ឧតុជកលាបដែលមានចិត្តជាបច្ច័យ
៣-ឧតុប្បច្ចយឧតុជកលាប បានដល់ ឧតុជកលាបដែលមានឧតុជាបច្ច័យ
៤-អាហារប្បច្ចយឧតុជកលាប បានដល់ ឧតុជកលាបដែលមានអាហារជាបច្ច័យ

ឧតុជកលាបទាំង ៤ នេះ កាលសត្វមានជីវិតហើយ ក៏កើតឡើងក្នុងកាយ គឺ អាការ ៤២ មានសក់ រោម ក្រចក ធ្មេញ ស្បែកជាដើម ក្នុងសត្វមានស្នេង និងក្អកជាដើម រមែងប្រព្រឹត្តទៅតាមគួរដល់ឋានៈ ។

ពិតមែន ឧតុជកលាបទាំង ៤ នេះ មិនមែនរូបដែលកើតអំពីកម្ម ចិត្ត អាហារ, ដោយត្រូវកើតឡើង ព្រោះមានកម្ម ចិត្ត និងអាហារទាំងនោះឯង ជាបច្ច័យ (ជាសមុដ្ឋាន) ទើបហៅថា កម្មប្បច្ចយឧតុជកលាបជាដើម ព្រោះដូច្នោះ កាលសត្វនោះស្លាប់ កម្មជរូបប៉ុណ្ណោះ រលត់ទៅព្រមជាមួយការស្លាប់, តពីនោះ ចិត្តជរូបក៏រលត់ និងអាហារជរូប ក៏រលត់ទៅដោយលំដាប់ នៅសល់ត្រឹមតែ ឧតុជកលាបទាំង ៤ នេះ ដែលនឹងនៅរហូតដល់រូបនោះរលាយអស់ទៅ ។

៤-អាហារជកលាប ២

១- សុទ្ធដ្ឋកកលាប បានដល់ ក្រុមនៃរូបមាន ៨ រូប កាលសត្វបរិភោគអាហារណាៗ ចូលទៅហើយ សូម្បីវត្ថុនោះៗ ជាថ្នាំក៏ដោយ បើធ្វើឱ្យរាងកាយមិនសប្បាយ មិនរាងវៃ មិនរឹងមាំ មិនគួរដល់ការធ្វើការងារ វត្ថុដែលជាអាហារនេះ ក៏មានត្រឹមតែអវិនិព្ភោគរូប ៨ ប៉ុណ្ណោះ ។

២- លហុតាទិឯកាទសកកលាប បានដល់ ក្រុមនៃវិការរូប មានរូប ១១ កាលសត្វបរិភោគវត្ថុណាចូលទៅហើយ សូម្បីជាថ្នាំក៏ដោយ បើធ្វើឱ្យរាងកាយសប្បាយ រាងវៃ រឹងមាំ គួរដល់ការធ្វើការងារ ក៏ព្រោះអាហារនេះ មានវិការរូប ៣ កើតរួមផង ។

ម្យ៉ាងទៀត កាលសត្វបរិភោគអាហារប្រភេទណា ចូលទៅក្នុងបណ្ដាអាហារទាំង ២ នេះ, រមែងធ្វើឱ្យមានអាយុរស់នៅតាមកាលគួរ, ចំណែកឱជា គឺ អាហារដែលជាពហិទ្ធាហារ សត្វនៅមិនបានបរិភោគអាហារ មិនហៅថា អាហារជកលាប ហៅថា ឧតុជកលាប ព្រោះត្រឹមតែជាជុំនៃរូបដែលកើតអំពីឧតុប៉ុណ្ណោះ ។

អាហារជរូប-អាហារជកលាប

អាហារជរូប បានដល់ រូបដែលកើតអំពីអាហារមានរូប ១២ តាមដែលពោលហើយ ។

អាហារជកលាប បានដល់ ក្រុមរូបដែលកើតអំពីអាហារ មាន ១១ រូប ដោយវៀរបរិច្ឆេទរូប បើរាប់ជាកលាប បាន ២ កលាប ។

ឋាននៃអាហារ ២ ក្នុងកាយ ៣ ចំណែក

ពោលដោយឋាននៃអាហារជកលាបដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងកាយ ៣ ចំណែក គឺ ក្នុងឧបរិមកាយ ក្នុងមជ្ឈិមកាយ និងក្នុងហេដ្ឋិមកាយ មានអាហារជកលាបកើតបានទូទៅ ។

កលាប ២១ ក្នុងអាការ ៤២

រូបកលាបដែលកើតអំពីកម្មមាន ៩, កើតអំពីចិត្តមាន ៦, កើតអំពីឧតុមាន ៤, កើតអំពីអាហារមាន ២, រួមជា ២១ កលាប ។ កលាបទាំង ២១ នោះ កាលនៅមានជីវិតរស់នៅ រមែងកើតប្រព្រឹត្តទៅក្នុងអាការ ៤២ ដូច្នេះ គឺ

១. សសម្ភារបឋវី ២០ មាន ២ ន័យ គឺ

១. ឧទរិយំ អាហារថ្មី ករីសំ អាហារចាស់ មានរូបកលាបកើត ១ គឺ ឧតុសុទ្ធដ្ឋកកលាប ១ មានរូប ៨ ប៉ុណ្ណោះ គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨

២. អាការ ១៨ ដែលនៅសល់ កើតអំពីកម្ម ចិត្ត ឧតុ និងអាហារ រួម ៥ កលាប រាប់រូបបាន ៤៤ រូប គឺ

កាយទសកកលាប ១ ជាកម្មជកលាប មានរូប ១០

ភាវទសកកលាប ១ ជាកម្មជកលាប មានរូប ១០

ចិត្តសមុដ្ឋានកលាប ១ ជាចិត្តជកលាប មានរូប ៨

ឧតុសមុដ្ឋានកលាប ១ ជាឧតុជកលាប មានរូប ៨

អាហារសមុដ្ឋានកលាប ១ ជាអាហារជកលាប មានរូប ៨

២. សសម្ភារអាបោ ១២ មាន ៣ ន័យ គឺ

១. អាការ ៦ គឺ បិត្តំ សេម្ហំ លោហិតំ មេទោ វសា លសិកា នេះ មានរូបកលាបកើត ៥ កលាប រាប់ជារូបបាន ៤៤ ដូចសសម្ភារបឋវីទី ២. ន័យ ១៦ ។

២. អាការ ៤ គឺ សេទោ អស្សុ ខេឡោ សិង្ឃាណិកា នេះ មានរូបកលាបកើត ២ រាប់ជារូប បាន ១៦ គឺ ចិត្តសមុដ្ឋានកលាប ១ ជាចិត្តជកលាប មានរូប ៨, ឧតុសមុដ្ឋានកលាប ១ ជាឧតុជកលាប មានរូប ៨

៣. អាការ ២ គឺ បុព្វោ មុត្តំ មានរូបកលាបកើត ១ គឺ ឧតុសមុដ្ឋានកលាប រាប់ជារូបបាន ៨ គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ ។

៣. សសម្ភារតេជោ ៤ មាន ២ ន័យ គឺ

១-អាការ ៣ គឺ ឧស្មាតេជោ ជីរណតេជោ សន្តាបនតេជោ រាប់ជារូបបាន ៣៣ គឺ

ជីវិតនវកកលាប ១ ជាកម្មជកលាប មានរូប ៩

ចិត្តសមុដ្ឋានកលាប ១ ជាចិត្តជកលាប មានរូប ៨

ឧតុសមុដ្ឋានកលាប ១ ជាឧតុជកលាប មានរូប ៨

អាហារសមុដ្ឋានកលាប ១ ជាអាហារជកលាប មានរូប ៨

២- អាការ ១ គឺ បាចកតេជោ មានរូបកលាប ១ គឺ ជីវិតនវកកលាប រាប់ជារូបបាន ៩ គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ ជីវិតរូប ១ ។

៤. សសម្ភារភាវោ ៦ មាន ២ ន័យ គឺ

១- អាការ ៥ គឺ ឧទ្ធុមាភាវោ អធោគមភាវោ កុច្ឆិសយភាវោ កោដ្ឋាសយភាវោ អន្តមន្តានុសារីភាវោ ៥ កោដ្ឋាសនេះ កើតបាន ៤ សមុដ្ឋាន មានរូប ៤ កលាប រាប់រូបបាន ៣៣ ដូចសសម្ភារតេជោទី ១ នុ៎ះឯង ។

២- អាការ គឺ អស្សាសបស្សាសភាវោ មានរូបកលាប ១ រាប់ជារូបបាន ៩ គឺ ចិត្តសុទ្ធដ្ឋកកលាប មានរូប ៨ និងសទ្ទរូប ១

រូបកលាប ២១ ក្នុងសសម្ភាររូប ៥

រូបកលាបដែលកើតពីកម្ម ចិត្ត ឧតុ អាហារជាសមុដ្ឋាន គឺ

១-ចក្ខុសសម្ភារ មានរូបកលាបកើត ៦ រាប់ជារូបបាន ៥៤ គឺ ៖

ចក្ខុទសកកលាប	១ កើតពីកម្ម	មានរូប ១០
ភាវទសកកលាប	១ កើតពីកម្ម	មានរូប ១០
កាយទសកកលាប	១ កើតពីកម្ម	មានរូប ១០
ចិត្តសុទ្ធដ្ឋកកលាប	១ កើតពីចិត្ត	មានរូប ៨
ឧតុសុទ្ធដ្ឋកកលាប	១ កើតពីឧតុ	មានរូប ៨
អាហារសុទ្ធដ្ឋកកលាប	១ កើតពីអាហារ	មានរូប ៨

២-សោតសសម្ភារៈ មាន ៦ កលាប រាប់បាន ៥៤ រូប

៣-ឃានសសម្ភារៈ មាន ៦ កលាប រាប់បាន ៥៤ រូប

៤-ជិវ្ហាសសម្ភារៈ មាន ៦ កលាប រាប់បាន ៥៤ រូប ដូចគ្នានឹងចក្ខុសសម្ភារៈ

៥-កាយសសម្ភារៈ មានរូបកលាបកើតបាន ៥ ពប់ជារូប បាន ៤៤ ដូចគ្នានឹងទី ១ (គឺចក្ខុសសម្ភារៈ) ដោយវៀរចក្ខុប្រសាទ សោតប្រសាទ ឃានប្រសាទ ជិវ្ហាប្រសាទ មានតែកាយប្រសាទ ព្រោះកាយសសម្ភារៈមិនមានចក្ខុ សោត ឃាន និងជិវ្ហាប្រសាទ តែក្នុងចក្ខុសសម្ភារៈ សោតសសម្ភារៈ ឃានសសម្ភារៈ ជិវ្ហាសសម្ភារៈ មានកាយប្រសាទ កើតរួមផង ។

ការបរិភោគអាហារ

មនុស្សបរិភោគអាហារបាន មានពិតឬ ?

ដោយបរមត្ថសច្ចៈ មនុស្សបរិភោគអាហារមិនបាន បើដោយសម្មតិសច្ចៈ មនុស្សបរិភោគអាហារបាន ព្រោះមនុស្សត្រឹមតែជាឧបាទាបញ្ញត្តិ អាហារជាបរមត្ថសច្ចៈ ដែលត្រូវគួរហៅថា យករូបធាតុខាងក្រៅ ដាក់ចូលទៅខាងក្នុងតែជាសច្ចៈដែលជ្រាលជ្រៅពេក ទើបព្រះមានព្រះភាគទ្រង់សម្ដែងដោយសុត្តន្តន័យថា មនុស្សបរិភោគអាហារ ។

ដើមឈើ បរិភោគអាហារឬ ?

ដើមឈើ មិនបានបរិភោគអាហារ ដោយបរមត្ថសច្ចៈ ដើមឈើមិនមានតែអាហារមានរូបកើតអំពីឧតុ ដោយវោហារ ហៅថា ដើមឈើ ក៏ដើមឈើនេះអាស្រ័យអាហារ គឺ ឧតុជរូបជាបច្ច័យទើបចម្រើន មានផ្កា មានផ្លែបាន មិនមែនដើមឈើស៊ីអាហារតាមដែលយល់មកដូចពាក្យថា រថយន្តស៊ីសាំងជាដើមនោះទេ ។

ចប់ រូបន័យទី ៤ រូបកលាប

រូបន័យទី ៥ រូបបវត្តិក្កម

រូបបវត្តិក្កមន័យ ជាន័យដែលសម្តែងលំដាប់នៃការប្រព្រឹត្តិទៅរបស់រូប ដោយសេចក្តីផ្សេងគ្នានៃភព កាល និងសត្វ ។

រូបធម៌ ២៨ រមែងកើតក្នុងភូមិទាំងឡាយ តាមសមគួរ ក្នុងបវត្តិកាល រមែងមិនខ្វះខាត តែថា ក្នុងបដិសន្ធិកាលពោលដោយឧក្កដ្ឋន័យ (ន័យដែលមិនខ្វះខាត) រូបធម៌ទាំងឡាយ រមែងកើតបានគ្រប់ តាមដែលពោលមកតែកាលពោលដោយឱមកន័យ (ន័យដែលខ្វះខាត)រូបធម៌ រមែងខ្វះ ទៅតាមភូមិ និងឋាននោះៗ ។

កាលបន្តនៃរូបកលាបរបស់សត្វដែលមានកម្មជាសមុដ្ឋាន ចាប់ផ្តើមតាំងអំពីបដិសន្ធិកាល ។

ដែលមានចិត្តជាសមុដ្ឋាន ចាប់ផ្តើមតាំងអំពីចិត្តទី ២ គឺ ឧប្បាទក្ខណៈរបស់បឋមភវង្គចិត្ត ។

ដែលមានឧតុជាសមុដ្ឋាន ចាប់ផ្តើមតាំងអំពីឋិតិខណៈរបស់បដិសន្ធិចិត្ត ។

និងដែលមានអាហារជាសមុដ្ឋាន ចាប់ផ្តើមតាំងអំពីឱជាដែលផ្សាយជ្រួតជ្រាបចូលទៅក្នុងសរីរៈ ។

សមុដ្ឋានទាំងឡាយ រមែងប្រព្រឹត្តទៅក្នុងភូមិដែលប្រព្រឹត្តទៅបានដោយមិនដាច់ខ្សែ រហូតដល់អស់អាយុក្ខ័យ ដូចអណ្តាតភ្លើងដែលកំពុងឆេះសន្ធោសន្ធៅ និងដូចក្រសែទឹកដែលកំពុងជន់ ដូច្នោះ ។

តែក្នុងមរណសម័យ សមុដ្ឋានទាំងឡាយ ដូចភ្លើងដែលកំពុងរលត់ ព្រោះកម្មជកលាប មិនកើតឡើង ផ្តើមតាំងអំពីឋិតិខណៈរបស់ចិត្តទី ១៧ ដូចចុតិចិត្ត,

ចំណែកកម្មជរូបដែលកើតមុននោះ រមែងប្រព្រឹត្តទៅរហូតដល់ចុតិចិត្តនោះឯង ហើយរលត់ទៅព្រមជាមួយចុតិចិត្ត, តពីនោះ ចិត្តជរូប ក៏ប្រព្រឹត្តទៅរហូតអស់អាយុហើយរលត់ទៅ, តពីនោះ អាហារជរូបក៏ប្រព្រឹត្តទៅរហូតអស់អាយុ, កាលអាហារដាច់អស់ក្នុងកពនេះហើយ ការបន្តនៃរូបក៏មានតែឧតុជរូបប៉ុណ្ណោះនៅប្រព្រឹត្តទៅរហូតដល់ជាសាកសពដែលត្រូវបោះបោល ទុកដូចកំណាត់ឈើគ្មានប្រយោជន៍ ដូចពាក្យដែលព្រះធម្មសេនាបតីសារីបុត្តពោលទុកថា ៖

អាយុ ឧស្មា ច វិញ្ញាណំ យទា កាយំ ជហន្តិមំ
អបវិទ្ធោ តទា សេតិ និរត្ថំវ កលិង្គរំ ។

អាយុក្តី ភ្លើងធាតុក្តី វិញ្ញាណក្តី តែលះបង់នូវកាយនេះទៅក្នុងកាលណាហើយ (កាយនេះ ក៏ដល់នូវសេចក្តីមិនគួរនឹងទុកដាក់ឱ្យនៅលើផ្ទះសម្បែងបានឡើយ) គេតែងនាំយកទៅបោលឱ្យដេកនៅលើផែនដី ក្នុងកាលណោះឯង ដូចអង្កត់ឧសរកប្រយោជន៍គ្មានឡើយ ដូច្នេះ ។

សង្គហគាថា

១០. ឥច្ចេវំ មតសត្តានំ បុនទេវ ភវន្តរេ
បដិសន្ធិមុបាទាយ តថារូបំ បវត្តតិ ។

រូបរបស់ពួកសត្វក្នុងលោកនេះ ដែលស្លាប់ហើយ រមែងប្រព្រឹត្តទៅយ៉ាងនោះក្នុងភពថ្មីទៀតនុ៎ះឯង ព្រោះអាស្រ័យបដិសន្ធិ មានសេចក្តីដូចដែលពោលមក ដូច្នេះ ។

ក្នុងបវត្តិក្កមន័យនេះ មានអត្ថសម្តែងលំដាប់នៃការប្រព្រឹត្តិទៅរបស់រូបដោយអាការ ៣ យ៉ាង គឺ ៖
១- សម្តែងរូបដោយភូមិ ២៧
២- សម្តែងរូបដោយកាល ៣
៣- សម្តែងរូបដោយកំណើត ៤

១-សម្តែងរូបដោយភូមិ ២៧

ភូមិ គឺ កន្លែងជាទីកើតរបស់រូបធម៌ ២៧ ភូមិ ក្នុងរូបបវត្តិក្កមន័យ តាមដែលពោលទុកក្នុងសង្គហគាថាទី ១១ ថា ៖

សង្គហគាថា

១១- អដ្ឋវីសតិ កាមេសុ ហោន្តិ តេវីស រូបិសុ
សត្តរសេវាសញ្ញីនំ អរូបេ នត្ថិ កញ្ចិបិ ។

ក្នុងកាមភូមិ ១១ មានរូបកើតបាន ២៨, ក្នុងរូបភូមិ ១៥ (វៀរអសញ្ញសត្តភូមិ) មានរូបកើតបាន ២៣, ក្នុងអសញ្ញសត្តភូមិ ១ មានរូបកើតបាន ១៧ ក្នុងអរូបភូមិ មិនមានរូបអ្វីៗ កើតឡើងឡើយ ។

បណ្តាភូមិ ២៧ ដែលឱ្យកើតរូបធម៌ គឺ

១- <u>កាមភូមិ ១១</u> គឺ អបាយភូមិ ៤ និងសុគតិភូមិ ៧ នេះ កាលពោលដោយឧក្កដ្ឋន័យ (ន័យដោយឧក្រិដ្ឋ) មានរូបកើត បាន ២៧ (វៀរភាវរូប), កាលពោលដោយឱមកន័យ ក៏មានរូបណាមួយខ្វះខាត តាំងអំពីបដិសន្ធិកាល ។

២- រូបភូមិ ១៥ បឋមជ្ឈានភូមិ ៣ ទុតិយជ្ឈានភូមិ ៣ តតិយជ្ឈានភូមិ ៣ ចតុត្ថជ្ឈានភូមិ ៦ (វៀរអសញ្ញសត្តភូមិ) មានរូបកើតបាន ២៣ រូប ដោយវៀររូបទាំង ៥ នេះ គឺ ៖

១-ឃានប្បសាទរូប ២-ជិវ្ហាប្បសាទរូប ៣-កាយប្បសាទរូប
៤-ឥត្ថីភាវរូប ៥-បុរិសភាវរូប

រូបទាំង ៥ នេះ ចំណែកច្រើនប្រព្រឹត្តទៅក្នុងការឧបត្ថម្ភ ជួយកាមគុណារម្មណ៍ និងជាឧបនិស្សយរបស់កាមរាគៈយ៉ាងខ្លាំងក្លា ទើបមិនកើតក្នុងរូបព្រហ្មភូមិ ចំណែកចក្ខុប្បសាទរូប និងសោតប្បសាទរូបទាំង ២ នេះ មានប្រយោជន៍ដល់ព្រហ្មបុគ្គលជាចំណែកច្រើន គឺ ក្នុងកាលគ្រាខ្លះ រមែងឱ្យបានទស្សនានុត្តរិយ និងសវនានុត្តរិយជាដើម និងមគ្គ ផល និព្វាន ។

រូប ២៣ ដែលកើតដល់ព្រហ្មបុគ្គលទាំងនោះ ជារូបដែលមានប្រសិទ្ធិភាពល្អ មិនមានការខ្វះខាត ដោយមានការឃើញបានឆ្ងាយ និងឃើញបានច្បាស់ជាដើម ។

៣- អសញ្ញសត្តភូមិ មានរូបកើតបាន ១៧ រូប បានដល់ អវិនិព្ភោគរូប ៨ មានជីវិតរូប ១ បរិច្ឆេទរូប ១ វិការរូប ៣ និងលក្ខណរូប ៤ ។

៤- អរូបភូមិ ៤ ជាភូមិរបស់អរូបព្រហ្មបុគ្គល មិនមានរូបណាៗកើតឡើងទេ ដោយអំណាចនៃរូបវិរាគភាវនា ព្រោះមិនត្រេកអរ មិនប្រាថ្នា ក្នុងរូបធម៌ទាំងពួង ដូច្នេះ ពួកអរូបព្រហ្មបុគ្គល ទើបមិនមានរូប សូម្បីភូមិដែលឈ្មោះថា អរូបភូមិ ក៏មិនមានរូបដែរ តាមគាថាសង្គហៈដែលពោលថា "**អរូបេ នត្ថិ កិញ្ចិបិ**" ។

ចែករូប ២៨ ក្នុងកាមភូមិ ១១ ដោយសមុដ្ឋាន ៤

រូប ២៨ ដែលកើតក្នុងកាមភូមិ ១១ ភូមិ កាលចែកដោយសមុដ្ឋាន ៤ បានរូបចំនួន ៥៨ រូប ដូច្នេះ គឺ កម្មជរូប ១៨ ឧតុជរូប ១៣ ចិត្តជរូប ១៥ អាហារជរូប ១២ ។

រូបដែលកើតអំពីសមុដ្ឋានទាំង ៤ នេះ សមុដ្ឋានមួយៗ មានលក្ខណរូបទាំង ៤ នៅជាមួយគ្រប់ៗ សមុដ្ឋាន គឺ ក្នុងកម្មជរូប ១៨ មានឧបចយកម្មជរូប សន្តតិកម្មជរូប ជរតាកម្មជរូប អនិច្ចតាកម្មជរូប ។

សូម្បីក្នុងចិត្តជរូប ឧតុជរូប និងអាហារជរូប ក៏ប្រព្រឹត្តទៅក្នុងទំនងតែមួយ កាលរួមលក្ខណរូប ៤ ដែលនៅក្នុងសមុដ្ឋាន ៤ ត្រូវជារូប ១៦ (៤ × ៤) និង ១៦ រូបនេះ រួមជាមួយសមុដ្ឋានិករូប ៥៨ ត្រូវជារូប ៧៤ រូប ។ រូបទាំង ៧៤ នេះ កាលរាប់តាមធម្មតា ក៏បានរូប ២៨ នោះឯង ។

ន័យមួយទៀត រាប់សមុដ្ឋានិករូបដោយពិស្តារ

១- កម្មជរូប ១៨ មាននិប្ផន្នរូប ១៧ (វៀរបរិច្ឆេទរូប) រូបនីមួយៗ មានលក្ខណរូប ៤ ផង (១៧ × ៤) ទើបរួមលក្ខណរូបទាំងអស់បាន ៦៨ កម្មជរូបទាំងអស់ ១៨ រួមជាកម្មជរូបទាំងអស់ ៨៦ ។

២-ចិត្តជរូប ១៥ មាននិប្ផន្នរូប ៩ (វៀរ ៦ រូប)រូបនីមួយៗ មានលក្ខណរូប ៤ ផង (៩ × ៤) ទើបរួមលក្ខណរូបទាំងអស់បាន ៣៦ រូប ចិត្តជរូបទាំងអស់ ១៥ រួមជាចិត្តជរូបទាំងអស់ ៥១ ។

៣-ឧតុជរូប ១៣ មាននិប្ផន្នរូប ៩ (វៀរ ៤ រូប) រូបនីមួយៗ មានលក្ខណរូប ៤ ផង ទើបរួមលក្ខណរូបទាំងអស់ បាន ៣៦ រូប ឧតុជរូបទាំងអស់

១៣ រួមជាឧតុជរូបទាំងអស់ ៤៩ ។

៤-អាហារជរូប ១២ មានទិប្ជនរូប ៨ (វៀរ ៤ រូប) រូបមួយៗ មានលក្ខណរូប ៤ ផង ទើបរួមលក្ខណរូបទាំងអស់បាន ៣២ អាហារជរូបទាំងអស់ ១២ រួមជាអាហារជរូបទាំងអស់ ៤៤ ។

ចែករូប ២៣ ក្នុងរូបភូមិ ១៥ ដោយសមុដ្ឋាន ៣

រូប ២៣ ដែលកើតក្នុងរូបភូមិ ១៥ នោះ កាលចែកដោយសមុដ្ឋានបាន ៣ សមុដ្ឋាន គឺ ៖

កម្មជរូប ១៣ (កើតមិនបាន ៥ រូប) ចិត្តជរូប ១៥ ឧតុជរូប ១៣

វៀរអាហារជរូប ១២ រូប ព្រោះពួកព្រហ្មបុគ្គល មិនបរិភោគអាហារ ។ បណ្តារូបទាំង ២៣ នេះ កាលចែកដោយសមុដ្ឋាន ៣ នឹងបានរូបរួម ៤១ និងកាលរួមជាមួយលក្ខណរូប ១២ (៣ × ៤) ទើបជារូប ៥៣ តែបើកប់យ៉ាងជម្មតា ក៏បាន ២៣ ប៉ុណ្ណោះ ។

ចែករូប ១៧ ដែលកើតក្នុងអសញ្ញសត្តភូមិ ដោយសមុដ្ឋាន ២

រូបដែលកើតក្នុងអសញ្ញសត្តភូមិ មាន ១៧ កាលចែកដោយសមុដ្ឋានបាន ២ គឺ ៖

មានកម្មជាសមុដ្ឋាន និងឧតុសមុដ្ឋាន ពួកអសញ្ញសត្តព្រហ្ម មិនមានចិត្ត មិនមានបរិភោគអាហារ ទើបមិនមានចិត្ត និងអាហារជាសមុដ្ឋាន ។

សមុដ្ឋានទាំង ២ នោះ ចែកហើយ នឹងបានដូច្នេះ គឺ ៖

+ កម្មជរូប មាន ១០ រូប គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ បរិច្ឆេទរូប ១

ជីវិតរូប ១

\+ ឧតុជរូប ១២ រូប គឺ អវិនិព្ភោគរូប ៨ បរិច្ឆេទរូប ១ វិការរូប ៣ (វៀរសទ្ទរូប)

រួមរូបដែលកើតក្នុងអសញ្ញសត្តភូមិ ២២ រូប និងកាលរូមលក្ខណរូប ៨ (២ × ៤) ក៏ជារូប ៣០

ក៏កាលរាប់យ៉ាងជម្មតា ក៏ទីងបាន ១៧ រូបនោះឯង ។

២-សម្តែងរូបដោយកាល ៣

រូបទាំងអស់ ២៨ ក្នុងកាមភូមិ ១១ រូបណាខ្លះ ដែលបានកាល ៣ (បដិសន្ធិកាល បវត្តិកាល និងចុតិកាល) គឺ មានរូបណា ដែលកើតបាន និងកើតមិនបាននោះ គប្បីជ្រាបតាមន័យនៃសង្គហគាថាដែលនឹងពោលតទៅ ៖

បដិសន្ធិកាល បានដល់ វេលាដែលនាមរូបបដិសន្ធិគ្រាដំបូង

បវត្តិកាល បានដល់ វេលាដែលនាមរូបកើតរលត់ប្រព្រឹត្តទៅ

ចុតិកាល បានដល់ វេលាដែលនាមរូបឃ្លាតចាកភព ។

សង្គហគាថា

១២- សទ្ទោ វិការោ ជរតា មរណញ្ចោបបត្តិយំ

ន លព្ភន្តិ បវត្តេ តុ ន កិញ្ចិបិ ន លព្ភន្តិ ។

សទ្ទរូប ១ វិការរូប ៥ (គឺវិញ្ញត្តិរូប ២ និងវិការរូប ៣) ជរតារូប ១ អនិច្ចតារូប ១ រួមជា ៨ មិនកើតក្នុងខណៈបដិសន្ធិ ចំណែកក្នុងបវត្តិកាលរូបណាៗ ដែលមិនបានកើត មិនមាន ។

អធិប្បាយ សង្គហគាថា

១- ក្នុងបដិសន្ធិកាល(របស់គព្ភសេយ្យកសត្វ) សំដែងដល់រូបដែលកើតមិនបានទុក ៨ រូប ព្រោះក្នុងខណៈនោះ សំឡេងមិនមាន ការនិយាយ ការកម្រើកញ័រកាយ ភាពស្រាលភាពទន់ ភាពគួរដល់ការងារទាំងនេះ នៅមិនកើត ព្រោះដូច្នោះ រូបដែលកើតឡើងក្នុងខណៈបដិសន្ធិទើបបាន ២០ រូប គឺ ៖

ប្រសាទរូប ៥ ភាវរូប ២ ហទយរូប ១ ជីវិតរូប ១ អវិនិព្ភោគរូប ៨ បរិច្ឆេទរូប ១ ឧបចយរូប ១ សន្តតិរូប ១ ; រូបធម៌ទាំង ២០ នេះ កើតអំពីកម្មជាសមុដ្ឋានតែម្យ៉ាង ។

ចំណែករូបដែលកើតអំពីចិត្ត ឧតុ និងអាហារ ទាំង ៣ សមុដ្ឋាននេះ មិនកើតក្នុងបដិសន្ធិកាល តែកាលសំដែងដោយឧប្បាទក្ខណៈរបស់បដិសន្ធិចិត្ត ចំនួនរូបទាំងឡាយ រមែងកើតបានតាមសមគួរដល់ភូមិ និងកំណើតរបស់សត្វនោះៗ ។

ក្នុងអដ្ឋកថា និងដីកា សំដែងរូបដែលកើតមិនបាន ក្នុងបដិសន្ធិកាល ៩ រូប ដោយបន្ថែមសន្តតិរូប ១ រូបទៀត កាលបើដូច្នេះ រូបដែលកើតក្នុងបដិសន្ធិកាល ទើបនៅសល់ ១៩ រូប ។

២- ក្នុងបវត្តិកាល រូបទាំងអស់ ២៨ រមែងកើតបានតាមសមគួរដល់ភូមិ និងកំណើតរបស់សត្វនោះៗ រូប ២៨ ក្នុងបវត្តិកាលនេះ រមែងបានសមុដ្ឋានទាំង ៤ គឺ កម្មជរូប ចិត្តជរូប ឧតុជរូប និងអាហារជរូប ។

៣- ក្នុងចុតិកាល គឺ ក្នុងសម័យជិតស្លាប់ រូបដែលកើតមិនបាន មាន ២ សមុដ្ឋាន គឺ ៖

១. កម្មជរូបទាំងអស់របស់សត្វទាំងពួង

២. ចិត្តជរូបចំពោះរបស់ព្រះអរហន្ត

ចំណែករូបដែលកើតតទៅ មាន ៣ សមុដ្ឋាន គឺ ៖

១- ចិត្តជរូបរបស់សត្វក្នុងបញ្ចវោការភូមិ (វៀរចុតិចិត្តរបស់ព្រះអរហន្ត) គឺ កាលកម្មជរូប រលត់ទៅព្រមនឹងភង្គខណៈនៃចុតិចិត្ត ហៅថា សត្វស្លាប់ហើយ តែរូបដែលកើតព្រមគ្នានឹងឧប្បាទក្ខណៈនៃចុតិចិត្តនោះ ក៏តាំងនៅតទៅ បន្តិចបន្តួចទៀត ហើយក៏រលត់ទៅ ។

២- អាហារជរូប ក្នុងឋិតិខណៈនៃចុតិចិត្តនោះឯង អាហារជរូប ១ អនុខណចិត្តកើតខាងចុងបំផុត តពីនោះ អាហារជរូបនោះ ក៏តាំងនៅរហូត ៥០ អនុខណចិត្ត អស់អាយុរបស់ខ្លួនហើយរលត់ទៅ ។

៣- ឧតុជរូប ៤ ប្រភេទ គឺ ៖

១-កម្មបច្ចយឧតុជរូប គឺ ឧតុជរូបដែលមានកម្មជាបច្ច័យ

២-ចិត្តបច្ចយឧតុជរូប គឺ ឧតុជរូបដែលមានចិត្តជាបច្ច័យ

៣-ឧតុបច្ចយឧតុជរូប គឺ ឧតុជរូបដែលមានឧតុជាបច្ច័យ

៤-អាហារបច្ចយឧតុជរូប គឺ ឧតុជរូបដែលមានអាហារជាបច្ច័យ ។

ឧតុជរូប គឺ រូបដែលកើតអំពីសមុដ្ឋាន ៤ មានសក់ រោម ក្រចក ធ្មេញ ស្បែកជាដើម

កាលតិជរូប គឺ រូបដែលកើតអំពីកម្ម ចិត្ត អាហារ រលត់អស់ហើយ ឧតុជរូប គឺ សក់ រោម ក្រចក ធ្មេញ ស្បែកជាដើម ទាំងអស់នេះ រមែងតាំងនៅរហូតដល់សាកសពនោះបែកធ្លាយ ខ្ទេចខ្ទី ពុកផុយទៅ ។

៣-សម្ដែងរូប ២៨ ដោយកំណើត ៤

បណ្ដាសព្វសត្វដែលកើតឡើងក្នុងភូមិផ្សេងៗនោះ កាលសម្ដែងដោយកំណើត គឺយោនិ មាន ៣ ឬ ៤ ក៏មានអត្ថដូចគ្នា គឺ

យោនិ កំណើត ៣

១- សំសេទជកំណើត បានដល់ កើតក្នុងកម្ទេចក្អែល ក្នុងជ័រស្អិតក្នុងផ្លែឈើ

២- ឧបបាតិកកំណើត បានដល់ កំណើតផុសឡើង ចម្រើនពេញទី(ធំពេញរូបកាយ)

៣- គព្ភសេយ្យកកំណើត បានដល់ កើតក្នុងគភ៌ មាន ២ គឺ ៖
អណ្ឌជកំណើត កើតក្នុងស៊ុត ១
ជលាពុជកំណើត កើតក្នុងស្បូន ១

យោនិ កំណើត ៤

១- សំសេទជកំណើត ២- អណ្ឌជកំណើត
៣- ឧបបាតិកកំណើត ៤-ជលាពុជកំណើត

អធិប្បាយ កំណើត ៤

១-សំសេទជកំណើត បានដល់ សត្វទាំងឡាយ ដែលបដិសន្ធិដោយមិនអាស្រ័យមាតាបិតា គឺ អាស្រ័យលើដើមឈើខ្លះ ផ្កាឈើខ្លះ ផ្លែឈើខ្លះ អាស្រ័យលោហិត និងក្អែលជាដើមខ្លះ ដូចចិញ្ចាមាណវិកា កើតអំពីដើមអំពិល, នាងវេឡុវតី កើតពីដើមឫស្សី, នាងបុទុមវតី កើតអំពីផ្កាឈូក, ឱរសរបស់នាង

បុទុមវតី ៥០០, ៤៩៩ នាក់ កើតអំពីញើស, ម្នាក់កើតក្នុងគភ៌, ពួកជនទាំងឡាយ កើតអំពីផ្លែឈើនិងក្អួល, សត្វដែលបដិសន្ធិដោយសំសេទជកំណើតនេះ មិនបានកើតឡើងមានរាងកាយធំភ្លាមទេ គឺ កើតជាទារកតូចៗ មុនសិន ហើយចម្រើនធំឡើងបន្តបន្ទាប់ ដូចពួកគត្តសេយ្យកនោះឯង ។

ម្យ៉ាងទៀត សត្វដែលជាសំសេទជកំណើតនេះ កើតក្នុងមនុស្សភូមិនេះក៏មាន ក្នុងទេវតាជាន់ទាប គឺ ភុម្មទេវតាក៏មាន ក្នុងកំណើតសត្វតិរច្ឆានក៏មាន ក្នុងបិត្តិវិស័យ (វៀរនិជ្ឈាមតណ្ហិកប្រេត)ក៏មាន និងក្នុងអសុរកាយក៏មាន ។ ចំណែកទេវតាខ្ពស់ៗ និងនរកកើតដោយឧបបាតិកកំណើត ។

២- ឧបបាតិកកំណើត ពួកឧបបាតិកកំណើតអាស្រ័យអតីតកម្មតែម្យ៉ាងកើតឡើង កាលកើត ក៏កើតផុសឡើងមានរាងកាយពេញភ្លាម ដូចហោះមកអំពីភពដទៃ ឬដូចធ្លាក់អំពីទីខ្ពស់ សត្វដែលជាឧបបាតិកកំណើត មាន ៥ ពួក គឺ ពួកមនុស្សក្នុងសម័យដើមកប្ប ១ ទេវតា ៦ ជាន់ វៀរជាន់ទាបពួកខ្លះ ១ ពួកព្រហ្មទាំងអស់ ១ ពួកប្រេតនិងនិជ្ឈាមតណ្ហិកប្រេត ១ ពួកអសុរកាយ និងសត្វនរកទាំងអស់

៣- អណ្ឌជកំណើត ពួកសត្វដែលបដិសន្ធិដោយអណ្ឌជកំណើត អាស្រ័យគភ៌(ផ្ទៃពោះ)របស់មាតានោះ កើតហើយក្នុងស៊ុតមុន កាលប្រសូតអំពីគភ៌ហើយទើបចេញអំពីស៊ុតម្តងទៀត ហៅសត្វប្រភេទនេះថា ទ្វិជកំណើត (កើត ២ ដង) បានដល់ បក្សី ទា មាន់ ជីងចក់ តុកកែ និងពស់ជាដើម ។

ម្យ៉ាងទៀត សត្វដែលជាអណ្ឌជកំណើតនេះ មានច្រើនពួក គឺ ជាសត្វ

តិរច្ឆានខ្លះ ប្រេតពួកខ្លះ អសុរកាយពួកខ្លះ ទេវតាជាន់ទាបខ្លះ ពួកខ្លះសូម្បីជាមនុស្សក៏មាន ។

ក្នុងធម្មបទពោលថា ៖

ព្រះភិក្ខុ ២ រូប ឈ្មោះថា ទេ្វភាតិកត្ថេរ ជាកូនរបស់កោនតកិន្នរី គឺលោកបដិសន្ធិគ្រាដំបូង កើតហើយក្នុងស៊ុតមុន កាលស៊ុតចេញអំពីគភ៌ហើយ ទើបចេញពីស៊ុតម្តងទៀត ។

៤-ជលាពុជកំណើត ពួកសត្វដែលបដិសន្ធិដោយជលាពុជកំណើត អាស្រ័យមាតាកើតក្នុងស្បូន ជាខ្ទមតូចៗ ហើយធំឡើងបន្តបន្ទាប់តាមលំដាប់ បានដល់ មនុស្ស សត្វតិរច្ឆាន ទេវតាពួកខ្លះ ប្រេតពួកខ្លះ (វៀរនិជ្ឈាមតណ្ហិកប្រេត) និងអសុរកាយពួកខ្លះ ។

<u>ក្នុងអដ្ឋកថានៃបដិច្ចសមុប្បាទ</u> សម្តែងទុកថា ៖

និរយេ ភុម្មវជ្ជេសុ ទេវេសុ ច ន យោនិយោ
តិស្សោ បុរិមិកា ហោន្តិ ចតស្សោបិ គតិត្តយេ ។

កំណើត ៣ ខាងដើម (ជលាពុជៈ អណ្ឌជៈ សំសេទជៈ) រមែងមិនមានក្នុងនរក ក្នុងនិជ្ឈាមតណ្ហិកប្រេត និងក្នុងទេពទាំងឡាយវៀរភុម្មទេវតា ចំណែកកំណើត ៤ រមែងមានក្នុងគតិ ៣ (សត្វតិរច្ឆាន បិត្តិវិស័យ មនុស្ស) និងពួកភុម្មទេវតា ។

ចែកកំណើត ៤ ដោយកម្មជកលាប ៩

ចំណែកសត្វទាំងឡាយ ដែលកើតក្នុងកាមភូមិ ១១ និងរូបភូមិ ១៦ ចែកដោយកំណើត ៤ ដោយក្រុមនៃរូបមានកម្មជាសមុដ្ឋាន រមែងបាន ដូច្នេះ

១. សំសេទជ និងឧបបាតិក ដែលកើតក្នុងកាមភូមិក្នុងបដិសន្ធិកាលពោលដោយឧក្កដ្ឋន័យ មានកម្មជកលាបកើត ៧ កលាប គឺ ១-ចក្ខុទសកកលាប ២-សោតទសកកលាប ៣-ឃានទសកកលាប ៤-ជិវ្ហាទសកកលាប ៥-កាយទសកកលាប ៦-ហទយទសកកលាប ៧-ភាវទសកកលាប

និមកន័យ ក្នុងបដិសន្ធិកាល គឺ

១- ពួកសំសេទជៈ មានកម្មជកលាប ខ្វះខាត មិនលើសអំពី ៤ គឺ ៖

ចក្ខុទសកកលាប សោតទសកកលាប ឃានទសកកលាប ភាវទសកកលាប

២- ទុគ្គតិឧបបាតិកៈ មានកម្មជកលាបខ្វះខាត បាន ៣ គឺ

ចក្ខុទសកកលាប សោតទសកកលាប ភាវទសកកលាប

៣- សុគតិឧបបាតិកៈ ដែលជាមនុស្សក្នុងសម័យដើមកប្បមានភាវទសកកលាបខ្វះខាត

៤- ពួកឧបបាតិកៈ ដែលជាទេវតាក្នុងបដិសន្ធិកាល មានកម្មជកលាបកើតបាន ៧ កលាប គ្រប់បរិបូណ៌ មានចក្ខុទសកកលាបជាដើម ។[១]

---

១. អត្ថយោជនា តតិយភាគពោលថា ក្នុងកាមលោកជីវិតនវកៈរបស់ពួកសំសេទជ និងឧបបាតិកកើតក្នុងបវត្តិកាល ព្រោះប្រព្រឹត្តទៅព្រមនឹងបាចនគ្គិ និងកើតព្រោះអាស្រ័យអាហារដែលបរិភោគចូលទៅ ។

២. ពួកឧបបាតិកកំណើត ដែលជារូបព្រហ្ម (វៀរអសញ្ញសត្តាព្រហ្ម) ក្នុងបដិសន្ធិកាលកម្មជកលាបដែលកើតបាន ៤ កលាប គឺ ចក្ខុទសកកលាប ១ វត្ថុទសកកលាប ១ សោតទសកកលាប ១ ជីវិតនវកកលាប ១ ។ ក្នុងបវត្តិកាល មិនមានកម្មជកលាបកើតថែមទៀតទេ មាននៅត្រឹមតែ ៤ កលាបប៉ុណ្ណោះ ។

៣. ពួកឧបបាតិក ដែលជាអសញ្ញសត្តាព្រហ្ម ទាំងក្នុងបដិសន្ធិកាល ទាំងក្នុងបវត្តិកាល មានជីវិតនវកកលាប ១ ប៉ុណ្ណោះ កើតឡើង ។

៤. គព្ភសេយ្យកកំណើត ក្នុងបដិសន្ធិកាល ដោយឧក្កដ្ឋន័យ(ន័យបរិបូណ៌) មានកម្មជកលាបកើតបាន ៣ គឺ កាយទសកកលាប ១ ភាវទសកកលាប វត្ថុទសកកលាប ១ ; ពោលដោយឱមកន័យ (ន័យដែលខ្វះខាត) មានកម្មជកលាបកើតបាន ២ គឺ កាយទសកកលាប និងវត្ថុទសកកលាប មិនមានភាវទសកកលាប ព្រោះមិនមានភេទ តែក្នុងបវត្តិកាល មានរូបកលាបកើតថែម ៥ ទៀត គឺ ចក្ខុទសកកលាប សោតទសកកលាប ឃានទសកកលាប ជិវ្ហាទសកកលាប ជីវិតនវកកលាប[១] ។

ក្នុងចំនួនរូបកលាបទាំងនេះ អាចមានកលាបណាមួយខ្វះខាតបាន ក្នុង ៣ កលាប គឺ ចក្ខុទសកកលាប សោតទសកកលាប ឬ ឃានទសកកលាប ។

សម្ដែងកម្មជកលាប ដែលកើតក្នុងបវត្តិកាល

ក្នុងបរមត្ថទីបនី សម្ដែងការកើតឡើងនៃកម្មជកលាប ៤ មានចក្ខុទសកៈជាដើមរបស់គព្ភសេយ្យកសត្វ ក្នុងបវត្តិកាលតពីបដិសន្ធិកាលថា ៖

ខាងមុខពីបដិសន្ធិនេះ ទៅកម្មជកលាប ៤ គឺ ចក្ខុទសកកលាប សោតទសកកលាប ឃានទសកកលាប ជិវ្ហាទសកកលាប រមែងកើតឡើង

១. ជីវិតនវកៈនេះ បានដល់ បាចនគ្គិ (ភ្លើងរំលាយអាហារ) ជាឧតុជរូបកើតអំពីកម្មជាបច្ច័យ ។

ចម្រើនជំពាត់ជាបន្តបន្ទាប់ តាមសមគួរតែមិនបានសម្តែងថា កម្មជកលាបណា កើតមុនកើតក្រោយ ជាការសម្តែងដោយទេសនាន័យ មិនបានសម្តែងដោយ ឧប្បត្តិកន័យ (ន័យលំដាប់នៃការកើត) ។

ឧប្បត្តិកន័យ

ពោលដោយលំដាប់នៃការប្រាកដ (កើត) នៃរូប មានចក្ខុទសកជាដើម រមែងប្រព្រឹត្តទៅតាមលំដាប់យ៉ាងនេះគឺ "កន្លងទៅបាន ៧ ថ្ងៃ រាប់តាំងពីថ្ងៃដែល ចក្ខុទសកប្រាកដ សោតទសកប្រាកដ, តពីនោះ គឺ កន្លងទៅបាន ៧ ថ្ងៃ រាប់ តាំងពីថ្ងៃដែលសោតទសកប្រាកដ ឃានទសកប្រាកដ, តពីនោះ គឺ កន្លងទៅបាន ៧ ថ្ងៃ រាប់តាំងពីថ្ងៃដែលឃានទសកប្រាកដ ជិវ្ហាទសកប្រាកដ" ដូច្នេះ ។

<u>ក្នុងសគាថវគ្គ យក្ខសំយុត្ត</u> ព្រះមានព្រះភាគទ្រង់សម្តែងថា ៖

បឋមំ កលលំ ហោតិ កលលា ហោតិ អព្ពុទំ
អព្ពុទា ជាយតេ បេសិ បេសិយា និព្វត្តតី ឃនោ
ឃនា បសាខា ជាយន្តិ កេសា លោមា នខាបិ ច ។

កលលរូបកើតជាដំបូង តពីកលលរូបមក កើតជាអព្ពុទរូប តពីអព្ពុទរូបមក កើតជាបេសិរូប តពីបេសិរូបមកកើតជា ឃនរូប តពីឃនរូបមកកើតជាសាខារូប តមកទៀត ទើបកើត សក់ រោម ក្រចក ។[១]

---

១. សំយុ. សគា. ឥន្ទកសូត្រ. ៣០. ២៨២/២០៨ ។

សប្តាហ៍ដំបូង រូបជា **កលលៈ** មានលក្ខណជាតំណក់ទឹកថ្លា ដូចប្រេងល្ង, ក្នុងសប្តាហ៍ទី ២ រូបជា **អព្វុទៈ** មានលក្ខណៈជាពង ដូចទឹកលាងសាច់, ក្នុងសប្តាហ៍ទី ៣ រូបជា **បេសិ** មានលក្ខណៈជាដុំសាច់កាវ ពណ៌ក្រហម, ក្នុងសប្តាហ៍ទី ៤ រូបជា **ឃនៈ** មានលក្ខណៈជាដុំ ដូចស៊ុតមាន់ ។ ក្នុងសប្តាហ៍ទី ៥ រូបកើតជា **ពក ៥** ។ តពីនោះ ព្រះមានព្រះភាគ កាលទ្រង់សង្ខេបធម៌ទេសនា ដោយកន្លងសប្តាហ៍ទី ៦ ទី ៧ ជាដើម ដើម្បីទឹងសម្តែងវេលាដែលកន្លងទៅដល់ ៤២ សប្តាហ៍ ទើបត្រាស់ថា សក់ រោម និងក្រចកជាដើម ។ សំដៅសេចក្តីថា សក់ រោម ក្រចកជាដើម រមែងកើតក្នុង ៤២ សប្តាហ៍ ។

ក្នុងអភិធម្មវិភាវិនីដីកា អាចារ្យពួកខ្លះថា សប្តាហ៍ទី១ ជា **កលលៈ** សប្តាហ៍ទី ២ ជា **អព្វុទៈ** សប្តាហ៍ទី ៣ ជា **បេសិ** សប្តាហ៍ទី ៤ ជា **ឃនៈ** សប្តាហ៍ទី ៥ ជា **បញ្ចសាខៈ** សប្តាហ៍ទី៦ ជាបរិបាក, សប្តាហ៍ទី៧ កើតចក្ខុប្បសាទ, សប្តាហ៍ទី៨ កើតសោតប្បសាទ, សប្តាហ៍ទី៩ កើតឃានប្បសាទ, សប្តាហ៍ទី១០ កើតជិវ្ហាប្បសាទ, សប្តាហ៍ទី១១ ជាដើម កើតកេសា លោមាជាដើម ក្នុងមួយសប្តាហ៍កើតអាការ មួយៗ ដរាបដល់គ្រប់អាការ ៣២ របស់សត្វក្នុងគភ៌ ។

សម្តែងការកើតឡើងនៃតិជរូប

(គឺចិត្តជរូប ឧតុជរូប អាហារជរូប)

សត្វទាំងឡាយ ដែលកើតក្នុងបញ្ចវោការភូមិនោះ បដិសន្ធិចិត្តកើតព្រមជាមួយកម្មជរូប ក្នុងបដិសន្ធិកាល កាលបដិសន្ធិចិត្តរលត់ហើយ ចិត្តទី ២ គឺបឋមភវង្គ ក៏កើតឡើង, ឧប្បាទក្ខណៈរបស់បឋមភវង្គនេះឯង ចិត្តជរូបក៏កើត

ព្រមជាមួយចិត្ត និងចិត្តជរូបនេះ រមែងកើតឡើងគ្រប់ៗ ឧប្បាទក្ខណៈរបស់ចិត្ត មិនកើតត្រង់ឋិតិខណៈ ឬភង្គខណៈនៃចិត្ត ព្រោះចិត្តុប្បាទ មានកម្លាំងចំពោះត្រង់ឧប្បាទក្ខណៈប៉ុណ្ណោះ ។

ឧតុជរូប គឺ រូបដែលកើតអំពីឧតុជាបច្ច័យ រមែងកើតឡើង ក្នុងកាយរបស់សត្វ តាំងអំពីឋិតិខណៈរបស់បដិសន្ធិចិត្ត ទើងកើតតៗគ្នាទៅ ដោយមិនបានអាស្រ័យចិត្ត អាស្រ័យតែឧតុប៉ុណ្ណោះកើតឡើង ។

អាហារជរូប គឺ រូបកើតអំពីអាហារជាបច្ច័យ រមែងកើតឡើងដល់ពួកសំសេទជនិងឧបបាតិកកំណើត ក្នុងកាមភូមិនោះ ធំភ្លាម គឺ កាលបដិសន្ធិហើយក៏បរិភោគអាហារបាន ព្រោះអាហាររបស់បុគ្គល ២ ពួកនេះ ផ្ដើមកើតតាំងអំពីមនោទ្វារ វិថីដែលកើតក្រោយពីបដិសន្ធិចិត្ត និងភវង្គចិត្ត ។ អាហារជរូបនេះរមែងកើតជាប់តគ្នាទៅ ដូចគ្នានឹងឧតុនោះឯង ។

<u>**អភិធម្មត្ថវិភាវិនី**</u> ពោលថា ៖

“ភាវៈនៃឧតុ និងឱជា មានកម្លាំងក្នុងឋិតិខណៈប៉ុណ្ណោះ ព្រោះបានសេចក្ដីឧបត្ថម្ភពីបច្ឆាជាតបច្ច័យជាដើម ដូច្នេះ ទើបលោកអាចារ្យពោលថា **តេជោធាតុ ឋិតិប្បត្តាជាដើម**” ដូច្នេះ ។

ចំណែកពួកគព្ភសេយ្យកបុគ្គល អាហារជរូប រមែងកើតកាលមាតាបរិភោគអាហារ ចូលទៅល្អយល្អហើយ ក៏ផ្សាយចូលទៅចិញ្ចឹមរាងកាយរបស់ទារកក្នុងគភ៌ ក្នុងសប្ដាហ៍ដំបូង រូបដែលបដិសន្ធិនោះនៅជាកលលៈ អាហារផ្សាយចូលទៅមិនបាន កាលសប្ដាហ៍ទី ២ ឬ ៣ អាហារជរូបនោះ ទើបផ្ដើមចូល

ទៅកាន់រាងកាយរបស់ទារកនោះបាន កាលអាហារជរូបកើតហើយ ក៏កើតជាប់តគ្នាទៅ ព្រោះរូបនេះអាស្រ័យអាហារជាបច្ច័យ ។

ក្នុងសគាថវគ្គ យក្ខសំយុត្ត ពោលថា ៖

យញ្ចស្ស ភុញ្ជតី មាតា   អន្នំ បានំ ភោជនំ
តេន សោ តត្ថ យាបេតិ   មាតុកុច្ឆិគតោ នរោ ។

ឯមាតារបស់សត្វនោះ បរិភោគភោជនណា ទោះបាយក្តី ទឹកក្តី សត្វដែលឋិតនៅក្នុងផ្ទៃមាតានោះ ក៏ញុំាងអត្តភាពឱ្យប្រព្រឹត្តទៅ ដោយភោជននោះ ដូច្នេះ ។[១]

ក្នុងអដ្ឋកថា ពោលថា ពិតមែន ការបរិភោគអាហាររបស់សត្វ ក្នុងគភ៌នោះ ជាប់ដោយខ្សែផ្ចិតរបស់ក្មេងនោះជារន្ធ ដូចទងឈូក និងជាប់គ្នាជាមួយនឹងផ្ទៃពោះមាតា ។ រសអាហារនោះ ស្រូបចូលទៅតាមក្រសែផ្ចិតនោះ អាហារនេះដូចគ្នានឹងរូបដែលមានអាហារជាសមុដ្ឋាន ។ ទារកនោះ រមែងចម្រើនធំឡើងទៅ ដោយលំដាប់កាលមានប្រមាណ ១០ ខែ ដោយប្រការ ដូច្នេះឯង ។

ចប់ រូបន័យទី ៥ រូបបវត្តិក្កម

ចប់ រូបបរមត្ថ

---

១. សំយុ. សគា. ឥន្ទកសូត្រ. ៣០. ២៨២/២០៨ ។

និព្វានបរមត្ថ

ព្រះនិព្វាន ជាបរមត្ថធម៌ដែលល្អិត ប្រណីតជាងនាមធម៌ណាៗទាំងអស់ ជាធម៌ជ្រាលជ្រៅ ឃើញបានលំបាកដឹងតាមបានលំបាក ស្ងប់ ប្រណីត គិតស្មានៗ មិនបានទេ ដឹងបានចំពោះបណ្ឌិតដែលបានសម្រេចមគ្គហើយ និងគប្បីដឹងច្បាស់ ដោយខ្លួនឯង ជាអារម្មណ៍របស់មគ្គចិត្ត និងផលចិត្ត ។ បុថុជ្ជនទាំងឡាយ មិនអាចធ្វើឱ្យជាក់ច្បាស់បាន ។

វចនត្ថៈរបស់និព្វាន

ពាក្យថា **និព្វាន** បានដល់ **និ** បទមុខ **វាន** ធាតុ ។

ពាក្យថា និ ប្រែថា មិនមាន ឬ និក្ខន្តំ ប្រែថា ចេញទៅហើយ ។

ពាក្យថា វាន ប្រែថា គ្រឿងរួបរឹត រួមគ្នាជា **និវាន** (និព្វាន) ប្រែថា មិនមានគ្រឿងរួបរឹត ។

វាន មានវចនត្ថៈថា **ឧន្នាទិភេទេ តេភូមិកធម្មេ ហេដ្ឋុបរិយវសេន វិននតោ សំសិព្វនតោ = វានំ តណ្ហា** : តណ្ហា ឈ្មោះថា វាន ព្រោះរួបរឹត គឺ ដេរទុកនូវធម៌ដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងភូមិ ៣ ដែលផ្សេងដោយធម៌ មានខន្ធជាដើម ដោយអំណាចដែលប្រព្រឹត្តទៅទាំងខាងក្រោម និងខាងលើ ។

និវាន (និព្វាន) មានវចនត្ថៈថា ៖

មគ្គផលានមាលម្ពនភូតំ វានសង្ខាតាយ តណ្ហាយ និក្ខន្តត្តា និព្វានន្តិ បវុច្ចតិ : ធម៌ដែលជាអារម្មណ៍របស់មគ្គផល លោកពោលថា **និព្វាន** ព្រោះ ចេញចាកពីតណ្ហា ពោលគឺ **វានៈ** ។

ក្នុងអភិធម្មាវតារ ពោលវចនត្ថៈ ថា ៖

ភវាភវំ វិនននតោតិ វានំ វុច្ចតិ តណ្ហា តតោ វានតោ និក្ខន្តត្តា និព្វានំ :

តណ្ហា ហៅថា វាន ព្រោះអត្ថថា ដោតក្រងនូវភពតូចធំទុក ដែលឈ្មោះថា និព្វាន ព្រោះចេញចាកពីគ្រឿងដោតក្រងនោះ ។

សង្គហគាថា

១៣- បទមច្ចុតមច្ចន្តំ អសង្ខតមនុត្តរំ

និព្វានមិតិ ភាសន្តិ វានមុត្តា មហេសយោ ។

ព្រះពុទ្ធទាំងឡាយ អ្នកស្វែងរកគុណដ៏ធំ មានសីលាទិគុណជាដើម រួចផុតហើយចាកតណ្ហា ឈ្មោះថា វានៈ ត្រាស់ហៅបទធម៌ដែលចូលដល់បាន មានដោយចំពោះ ជាធម៌មិនកម្រើកញាប់ញ័រ ឈានកន្លងខន្ធ ដែលមិនមានបច្ច័យតាក់តែង ជាធម៌ដែលប្រសើរបំផុតថា ព្រះនិព្វាន ដូច្នេះ ។

អធិប្បាយ គុណរបស់ព្រះនិព្វាន

ព្រះគាថានេះ លោកពណ៌នាគុណរបស់ព្រះនិព្វានទុក ៥ បទ គឺ

បទំ អច្ចុតំ អច្ចន្តំ អសង្ខតំ និង **អនុត្តរំ** ។

សភាវធម៌ ៥ នេះ សុទ្ធតែជាធម៌ដែលសម្ដែងដល់ព្រះនិព្វាន ។

ពាក្យថា **បទំ** ប្រែថា ធម៌មួយចំណែក សំដៅដល់ សភាវធម៌មួយប្រភេទដែលចូលដល់បាន មានដោយចំពោះដឹងបានដោយលំបាក ប្រៀបដូចការហើរទៅក្នុងអាកាសរបស់ពួកសត្វ ដែលមិនអាចដឹងបាន ព្រោះមិនឃើញស្នាមជើង ក្នុង

អាកាស យ៉ាងណា គតិរបស់ព្រះខីណាស្រពទាំងឡាយ ដែលបរិនិព្វានហើយ ក៏យ៉ាងនោះ ដឹងបានលំបាក គឺមិនអាចបញ្ញត្តិបានច្បាស់ ដូចសត្វអ្នកទៅហើយ ក្នុងចំណែកទាំង ៥ គឺ ទៅកាន់ភព ៣, កំណើត ៤, គតិ ៥, វិញ្ញាណឋិតិ ៧, សត្តាវាស ៩ ព្រោះដូច្នោះ ទើបលោកពោលថា **បទំ** បានដល់ ព្រះនិព្វាន ។

ពាក្យថា **អច្ចុតំ** ប្រែថា មិនកម្រើកញ័រ ព្រោះព្រះនិព្វាន មិនកើត មិនរលត់ ។

ពាក្យថា **អច្ចន្តំ** ប្រែថា ឈានកន្លង បានដល់ ធម៌ដែលឈានកន្លងខន្ធទាំងឡាយ ដែលជាអតីត (បុព្វន្តខន្ធ) និងអនាគត ខន្ធ (អបរន្តខន្ធ) ។ ដីកាចារ្យពន្យល់សេចក្តីថា **បុព្វន្តាបរន្តេ អតិក្កម បវត្តតា អច្ចន្តំ** : និព្វាន ឈ្មោះថា អច្ចន្តៈ ព្រោះឈានកន្លងធម៌ដែលជាអតីត និងអនាគតប្រព្រឹត្តទៅ ។ លោកហៅនិព្វានថា កាលវិមុត្ត ។

ពាក្យថា **អសង្ខតំ,** ប្រែថា ធម៌ដែលមិនត្រូវតាក់តែងដោយបច្ច័យអ្វីៗ តែជាបរមត្ថធម៌ ដែលមានដោយពិត ព្រោះដូច្នោះ ទើបហៅព្រះនិព្វានថា អសង្ខតធម៌ ។

ពាក្យថា **អនុត្តរំ** ប្រែថា ធម៌ដែលប្រសើរបំផុត ព្រោះព្រះនិព្វាន មិនមានធម៌ដទៃក្រៃលែងជាង ជាធម្មទំនៀមមានសុខយ៉ាងក្រៃលែង ដូចដែលទ្រង់ត្រាស់ទុកថា ៖

អមតំ អសង្ខតំ បរមំ សុខំ : អមតនិព្វាន មិនមានអ្វីប្រជុំតាក់តែងជាសុខក្រៃលែង ។

ព្រះនិព្វានមាន ១

ព្រះនិព្វាន កាលសម្តែងដោយសភាវលក្ខណៈ ក៏មានតែមួយ ហៅថា សន្តិលក្ខណៈ សំដៅដល់ សេចក្តីស្ងប់ចាកកិលេស និងខន្ធ ៥ និងពោលដល់ លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ព្រះនិព្វានទុក ដូច្នេះ ៖

សន្តិលក្ខណមច្ចុត- រសំ និព្វានមមតំ
អនិមិត្តំ ឧបដ្ឋានំ បទដ្ឋានំ ន លព្ភតិ ។

ក្នុងអភិធម្មាវតារ ពោលទុកម្យ៉ាងទៀតថា ៖

សន្តិលក្ខណំ អច្ចុតរសំ អស្សាសករណរសំ វា
អនិមិត្ត បច្ចុបដ្ឋានំ និស្សរណបច្ចុបដ្ឋានំ វា

គប្បីជ្រាបពាក្យអធិប្បាយតទៅ ៖

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ព្រះនិព្វាន

១-សន្តិលក្ខណំ មានសេចក្តីស្ងប់ចាកកិលេស និងខន្ធ ជាលក្ខណៈ

២-អច្ចុតិរសំ មានសេចក្តីមិនកម្រើកញ័រ ជារស

អស្សាសករណរសំ វា ឬមានសភាពស្រាលចិត្ត ជារស

៣-អនិមិត្តបច្ចុបដ្ឋានំ មិនមាននិមិត្ត ជាអាការប្រាកដ

និស្សរណបច្ចុបដ្ឋានំ វា ឬថា មានការចេញទៅ ជាអាការប្រាកដ

* **បទដ្ឋានំ ន លព្ភតិ** ព្រះនិព្វានមិនមានហេតុជិតឱ្យកើត ព្រោះព្រះនិព្វាន ផុតពីហេតុបច្ច័យទាំងពួង ។

ព្រះនិព្វានមាន ២

ព្រះនិព្វាន កាលសម្តែងដោយបរិយាយនៃហេតុ គឺ ហេតុដែលឱ្យតាំងឈ្មោះមាន ២ យ៉ាង គឺ ៖

១-សឧបាទិសេសនិព្វានធាតុ ២-អនុបាទិសេសនិព្វានធាតុ

អធិប្បាយ និព្វានធាតុ ២

១-សឧបាទិសេសនិព្វានធាតុ បានដល់ និព្វានធាតុដែលមានវិបាកក្ខន្ធនៅសល់ ។ ព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ថា "ម្នាលភិក្ខុទាំងឡាយ ភិក្ខុក្នុងសាសនានេះជាអរហន្តខីណាស្រព មានព្រហ្មចរិយៈប្រព្រឹត្តរួចហើយ មានសោឡសកិច្ចបានធ្វើស្រេចហើយ មានភារៈ ដាក់ចុះហើយ មានប្រយោជន៍របស់ខ្លួនសម្រេចហើយដោយលំដាប់ មានសំយោជនៈក្នុងភពអស់ហើយ ផុតស្រឡះហើយ ព្រោះដឹងច្បាស់ដោយប្រពៃ ប៉ុន្តែឥន្ទ្រិយទាំង ៥ របស់អរហន្តខីណាស្រពនោះ តាំងនៅដដែលអរហន្តខីណាស្រពនោះ នៅសោយអារម្មណ៍ដែលពេញចិត្ត និងមិនពេញចិត្ត សោយសុខនិងទុក្ខ ព្រោះឥន្ទ្រិយទាំង ៥ នោះ មិនមានសេចក្តីថ្នាំងថ្នាក់ទេ ។ ការអស់រាគៈអស់ទោសៈ អស់មោហៈណា របស់ព្រះអរហន្តនោះ ម្នាលភិក្ខុទាំងឡាយ នេះហៅថា សឧបាទិសេសនិព្វានធាតុ"[១] បានដល់ ព្រះអរហន្តដែលនៅមានជីវិត ។

ពាក្យថា សឧបាទិសេសនិព្វានធាតុ មកអំពីពាក្យថា **ស + ឧបាទិ + សេស + និព្វាន + ធាតុ** សភាវធម៌ ដែលឈ្មោះថា ឧបាទិ ព្រោះអត្ថថា ត្រូវឧបាទាន មានកាមជាដើម ប្រកាន់ទុកមាំ ពាក្យថា ឧបាទាននេះ ជាឈ្មោះនៃបញ្ចក្ខន្ធ ។ ឧបាទិនោះឯង ដែលនៅសល់អំពីកិលេសទាំងឡាយ ដូច្នេះ ទើប

---

១. ខុទ្ទ. ឥតិ. ទុកនិបាត. ៥៣. ៤៤/៥០ ។

ឈ្មោះថា **ឧបាទិសេស** ។ និព្វានដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយឧបាទិសេសនោះ ហេតុនោះ ទើបឈ្មោះថា **សឧបាទិសេស** ។ សឧបាទិសេសនោះឯង ជានិព្វានធាតុ ហេតុនោះ ទើបឈ្មោះថា **សឧបាទិសេសនិព្វានធាតុ** ។

២-អនុបាទិសេសនិព្វានធាតុ បានដល់ **និព្វានធាតុ** ដែលមិនមានវិបាកក្ខន្ធនៅសល់ គឺ ព្រះនិព្វានរបស់ព្រះអរហន្ត ដែលបរិនិព្វានហើយ ។

ព្រះនិព្វានមាន ៣

និព្វាន កាលពោលដោយសេចក្ដីផ្សេងគ្នានៃការត្រាស់ដឹង មាន ៣ យ៉ាង គឺ ៖

១- សុញ្ញតនិព្វាន ២- អនិមិត្តនិព្វាន ៣- អប្បណិហិតនិព្វាន

និព្វាន ដែលឈ្មោះថា **សុញ្ញត** ទុះឯង ឈ្មោះថា **សុញ្ញតនិព្វាន** ព្រោះជាធម៌ឆ្ងាយចាករាគៈ ទោសៈ និងមោហៈ ទាំងដោយអារម្មណ៍ និងដោយសម្បយោគ ។ ឈ្មោះថា **អនិមិត្ត** ព្រោះវៀរអំពីនិមិត្ត មានរាគៈជាដើម ដោយអាការយ៉ាងនោះ ។ ឈ្មោះថា **អប្បណិហិត** ព្រោះវៀរអំពីទីតាំង គឺ កិលេស មានរាគៈជាដើម ដោយអាការយ៉ាងនោះ ។

ឈ្មោះថា **សុញ្ញត** ព្រោះសូន្យចាកសង្ខារទាំងពួង ។

ឈ្មោះថា **អនិមិត្ត** ព្រោះមិនមាននិមិត្ត គឺ សង្ខារទាំងពួង ។

ឈ្មោះថា **អប្បណិហិត** ព្រោះមិនមានទីតាំង គឺ សង្ខារទាំងពួង ។

ន័យមួយទៀត និព្វាន ឈ្មោះថា **សុញ្ញត** ព្រោះស្ងប់ចាកបលិពោធទាំងពួង គឺ ព្រះយោគាវចរ ចម្រើនវិបស្សនាឃើញត្រៃលក្ខណ៍ ដោយអនត្តានុបស្សនាជាប្រធាន រហូតដល់ការសម្រេចមគ្គផល មានព្រះនិព្វានជាអារម្មណ៍ និព្វាននេះ

ឈ្មោះថា **សុញ្ញតនិព្វាន** ។

ឈ្មោះថា **អនិមិត្ត** ព្រោះភាពមិនមាននិមិត្ត គឺ ទីកើតនៃកិលេសទាំងឡាយ និង មិនមានទីកើតនៃធម៌ មានជរា និងមរណៈជាដើម គឺ អ្នកចម្រើនវិបស្សនា ឃើញត្រៃលក្ខណ៍ ដោយអនិច្ចានុបស្សនាជាប្រធាន រហូតដល់ការសម្រេច មគ្គផលមានព្រះនិព្វាន ជាអារម្មណ៍នេះ ឈ្មោះថា **អនិមិត្តនិព្វាន** ។

ឈ្មោះថា **អប្បណិហិត** ព្រោះមិនមានតណ្ហាដែលជាហេតុនៃទុក្ខទាំងពួង គឺ អ្នកចម្រើនវិបស្សនា ឃើញត្រៃលក្ខណ៍ ដោយទុក្ខានុបស្សនាជាប្រធាន រហូតដល់ការសម្រេចមគ្គផលមានព្រះនិព្វានជាអារម្មណ៍ នេះឈ្មោះថា **អប្បណិហិត-និព្វាន** ។

មួយទៀត ព្រះនិព្វាននោះ កាលសម្តែងដោយជាអារម្មណ៍របស់មគ្គចិត្ត ក៏មាន ៤ តែកាលសម្តែងដោយការរលត់តណ្ហា ត្រង់ទ្វារ ៦ ក៏ជានិព្វាន ៦ គឺ រូបតណ្ហា សទ្ទតណ្ហា គន្ធតណ្ហា រសតណ្ហា ផោដ្ឋព្វតណ្ហា និងធម្មតណ្ហា ។

ព្រះមានព្រះភាគទ្រង់សម្តែងការមិនមានតណ្ហា(តាមទ្វារ៦) ដែលអរិយមគ្គ កាត់ផ្តាច់ហើយ ដោយអាស្រ័យព្រះនិព្វានជាអារម្មណ៍ ដោយប្រៀបដូចបុរសឃើញ ននោងព្រៃកើតក្នុងស្រែ ហើយរកមើលឫស តាំងអំពីចុងរហូតដល់ឃើញគល់ ហើយកាត់ចោល ននោងព្រៃនោះក៏ស្ងួតស្វិត, ទើបមិនមានការបញ្ញត្តិតទៅ យ៉ាងណា តណ្ហាកើតក្នុងអារម្មណ៍ទាំងឡាយ មានផ្លែក្លែកជាដើម ដែលជាបិយរូប សាតរូប ត្រូវអរិយមគ្គដកឫសឡើងហើយ ព្រោះអាស្រ័យព្រះនិព្វាន ក៏យ៉ាងនោះដែរ ។

ចប់ និព្វានបរមត្ថ

សង្គហគាថា

១៤-ឥតិ ចិត្តំ ចេតសិកំ រូបំ និព្វានមិច្ចបិ
បរមត្ថំ បកាសេន្តិ ចតុធាវ តថាគតា

ព្រះតថាគតទាំងឡាយ ប្រកាសបរមត្ថធម៌ដោយសង្ខេប ត្រឹម ៤ យ៉ាង គឺ ចិត្ត ចេតសិក រូប និងព្រះនិព្វាន ទុកដោយប្រការដូច្នេះ ។

អវសានគាថា

ឥច្ចានុរុទ្ធរចិតេ អភិធម្មត្ថសង្គហេ
ឆដ្ឋោ បរិច្ឆេទោយំ សមាសេនេវ និដ្ឋិតោ។

បរិច្ឆេទទី ៦ នេះ ឈ្មោះថា រូបសង្គហវិភាគក្នុងបករណ៍ ដែលព្រះអនុរុទ្ធាចារ្យរួបរួម រចនាទុកនូវសេចក្តីនៃព្រះអភិធម្ម ដោយសង្ខេប ចប់ហើយដោយប្រការដូច្នេះ ។

បរិច្ឆេទទី ៦ រូបសង្គហវិភាគ-និព្វានបរមត្ថ ចប់

អភិធម្មត្ថសង្គហៈ

បរិច្ឆេទទី ៧

សមុច្ចយសង្គហវិភាគ

ការសម្តែងសង្គ្រោះ

និងចែកពួកធម៌ជាក្រុមៗ

អភិធម្មត្ថសង្គហៈ

បរិច្ឆេទទី ៧ សមុច្ចយសង្គហវិភាគ

នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស ។

សង្គហគាថា

១- *ទ្វាសត្តតិវិធា វុត្តា វត្ថុធម្មា សលក្ខណា*
តេសន្ទានិ យថាយោគំ បវក្ខាមិ សមុច្ចយំ ។

វត្ថុធម៌ (សភាវធម៌) ព្រមទាំងលក្ខណៈ ៧២ យ៉ាង ខ្ញុំបានពោលទុកហើយ, ឥឡូវនេះ ខ្ញុំនឹងពោលសង្គហៈដែលឈ្មោះថា សមុច្ចយៈនៃវត្ថុធម៌ទាំង ៧២ នោះ តាមសមគួរដល់ការប្រកបតទៅ ។

សមុច្ចយសង្គហៈ មាន ៤ មាតិកា

១-អកុសលសង្គហៈ *ការសង្គ្រោះអកុសល មាន ៩*

២-មិស្សកសង្គហៈ *ការសង្គ្រោះមិស្សកធម៌ មាន ៧*

៣-ពោធិបក្ខិយសង្គហៈ *ការសង្គ្រោះពោធិបក្ខិយធម៌ មាន ៣៧*

៤-សព្វសង្គហៈ *ការសង្គ្រោះធម៌ទាំងពួង មាន ៥ ។*

អធិប្បាយ សមុច្ចយសង្គហៈ ៤

ក្នុងអភិធម្មវិភាវិនីដីកា អធិប្បាយថា ៖

វត្ថុធម៌ គឺ សភាវធម៌ ៧២ ប្រភេទ ព្រមទាំងលក្ខណៈ មានការគិតជាដើម ជាលក្ខណៈ ដែលលោកអាចារ្យបានពោលទុកហើយ ដោយអំណាចនៃចិត្ត ១ ចេតសិក ៥២ និប្ផន្នរូប ១៨ និងនិព្វាន ១ ។ ឥឡូវនេះ ខ្ញុំនឹងពោលសមុច្ចយៈ គឺកងនៃការប្រមូល ដែលផ្សេងដោយសង្គហៈ មានអកុសលជាដើម នៃសភាវធម៌ទាំងនោះ តាមដែលប្រកបជាមួយគ្នាបាន ដោយសមគួរដល់ការប្រកបដោយអំណាចនៃសមុច្ចយធម៌នីមួយៗ ។

១.អកុសលសង្គហៈ មានវចនត្ថៈថា **អកុសលានមេវ សភាគធម្មវសេន សង្គហោ = អកុសលសង្គហោ** ប្រែថា សង្គហៈនៃអកុសលតែម្យ៉ាង ដោយអំណាចនៃសភាគធម៌ ឈ្មោះថា **អកុសលសង្គហៈ** ។

២.មិស្សកសង្គហៈ មានវចនត្ថៈថា **កុសលាទិវសេន មិស្សកានំ សង្គហោ = មិស្សកសង្គហោ** : សង្គហៈនៃធម៌ដែលលាយគ្នា ដោយអំណាចនៃកុសលធម៌ជាដើម ឈ្មោះថា **មិស្សកសង្គហៈ** ។

៣. ពោធិបក្ខិយសង្គហៈ មានវចនត្ថៈថា **សច្ចាភិសម្ពោធិសង្ខាតស្ស អរិយមគ្គស្ស បក្ខេ ភវានំ ពោធិបក្ខិយានំ ធម្មានំ សតិប្បដ្ឋានាទិភេទានំ សភាគត្តវសេន សង្គហោ = ពោធិបក្ខិយសង្គហោ** ប្រែថា សង្គហៈនៃពោធិបក្ខិយធម៌ទាំងឡាយ ដែលនៅក្នុងផ្នែកនៃអរិយមគ្គ ពោលគឺ ការត្រាស់ដឹងសច្ចៈ ដោយអំណាចអត្ថមានចំណែកស្មើគ្នានៃធម៌ទាំងឡាយ ដែលផ្សេងដោយ

ធម៌ មានសតិប្បដ្ឋានជាដើម ឈ្មោះថា **ពោធិបក្ខិយសង្គហៈ ។**

៤.សព្វសង្គហៈ *មានវចនត្ថៈថា* **ខន្ធាទិវសេន សព្វេ សង្គហោ = សព្វសង្គហោ** *ប្រែថា សង្គហៈនៃធម៌ទាំងអស់ ដោយអំណាចនៃខន្ធជាដើម ឈ្មោះថា* **សព្វសង្គហៈ ។**

១- អកុសលសង្គហៈ

សង្គហគាថា

២. អាសវោឃា ច យោគា ច   តយោ គន្ថា ច វត្ថុតោ
ឧបាទានា ទុវេ ធម្មា   អដ្ឋ នីវរណា សិយុំ ។
៣. ឆឡេវានុសយា ហោន្តិ   នវ សញ្ញោជនា មតា
កិលេសា ទសេតិ វុត្តោយំ   នវធា បាបសង្គហោ ។

បាបសង្គហៈ (គឺ អកុសលសង្គហៈ) នេះ លោកពោលទុក ដោយសភាវៈ ៩ កង គឺ អាសវៈ ឱឃៈ យោគៈ និងគន្ថៈ នីមួយៗ មាន ៣, ឧបាទាន លោកពោលទុក ២ យ៉ាង, នីវរណៈមាន ៨ យ៉ាង, អនុស័យ មានត្រឹមតែ ៦ យ៉ាង, សញ្ញោជនៈ ពោលទុក ៩ យ៉ាង, កិលេសពោលទុក ១០ យ៉ាង ។

អធិប្បាយ អកុសលសង្គហៈ មាន ៩ កង

១- *អាសវៈ* កិលេសជាគ្រឿងដេកត្រាំនៅក្នុងសន្តាន មាន ៤ គឺ ៖

១ កាមាសវៈ គ្រឿងដេកត្រាំ គឺ កាម **២ ភវាសវៈ** គ្រឿងដេកត្រាំ គឺ ភព

៣ ទិដ្ឋាសវៈ គ្រឿងដេកត្រាំ គឺ ទិដ្ឋិ **៤ អវិជ្ជាសវៈ** គ្រឿងដេកត្រាំ គឺ អវិជ្ជា

២- *ឱឃៈ* កិលេសដូចអន្លង់ទឹក មាន ៤ គឺ ៖

១ កាមោឃៈ អន្លង់ គឺ កាម **២ ភវោឃៈ** អន្លង់ គឺ ភព

៣ ទិដ្ឋោឃៈ អន្លង់ គឺ ទិដ្ឋិ **៤ អវិជ្ជោឃៈ** អន្លង់ គឺ អវិជ្ជា*

៣- *យោគៈ* កិលេសប្រកបសត្វទុកក្នុងវដ្ត មាន ៤ គឺ ៖

១ កាមយោគៈ គ្រឿងប្រកប គឺ កាម **២ ភវយោគៈ** គ្រឿងប្រកប គឺ ភព

៣ ទិដ្ឋិយោគៈ គ្រឿងប្រកប គឺ ទិដ្ឋិ **៤ អវិជ្ជាយោគៈ** គ្រឿងប្រកប គឺ អវិជ្ជា

៤- *គន្ថៈ* កិលេសចងសត្វ មាន ៤ គឺ ៖

១ អភិជ្ឈាកាយគន្ថៈ គ្រឿងចងកាយ គឺ អភិជ្ឈា

២ ព្យាបាទកាយគន្ថៈ គ្រឿងចងកាយ គឺ ព្យាបាទ

៣ សីលព្វតបរាមាសកាយគន្ថៈ គ្រឿងចងកាយ គឺ សីលព្វតបរាមាសៈ

៤ ឥទំសច្ចាភិនិវេសកាយគន្ថៈ គ្រឿងចងកាយ គឺ សេចក្តីប្រកាន់មាំថា វត្ថុនេះពិត ។

---

* អាសវៈ ឱឃៈ យោគៈ មានក្នុងធម្មសង្គណី ភាគ ៧៩ ទំព័រ ២៦៧ និង ២៧៥ ។

យោគៈ មានក្នុងអង្គុត្តរនិកាយ-ចតុក្កនិបាត យោគសូត្រ ភាគ ៤២ ទំព័រ ២៣ ។

៥- ឧបាទាន គ្រឿងប្រកាន់មាំ មាន ៤ គឺ ៖

១ កាមុបាទាន គ្រឿងប្រកាន់មាំក្នុងកាម

២ ទិដ្ឋុបាទាន គ្រឿងប្រកាន់មាំក្នុងទិដ្ឋិ

៣ សីលព្វតុបាទាន គ្រឿងប្រកាន់មាំក្នុងសីលនិងវត្ត

៤ អត្តវាទុបាទាន គ្រឿងប្រកាន់មាំក្នុងវាទថា ខ្លួន

៦- នីវរណៈ គ្រឿងរាំងកំបាំងអំពើល្អ មាន ៦ យ៉ាង គឺ ៖

១ កាមច្ឆន្ទៈ សេចក្តីពេញចិត្តក្នុងកាម

២ ព្យាបាទៈ សេចក្តីបៀតបៀនប្រទូសរ៉ាយ

៣ ថីនមិទ្ធៈ សេចក្តីងោកងក់ រួញរា

៤ ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចៈ សេចក្តីរវើរវាយ ក្តៅក្រហាយចិត្ត

៥ វិចិកិច្ឆា សេចក្តីសង្ស័យ

៦ អវិជ្ជា សេចក្តីមិនដឹង

៧- អនុសយ កិលេសដេកសម្ងំក្នុងសន្តាន មាន ៧ គឺ ៖

១ កាមរាគានុសយ អនុស័យ គឺ កាមរាគៈ

២ ភវរាគានុសយ អនុស័យ គឺ ភវរាគៈ

៣ បដិឃានុសយ អនុស័យ គឺ បដិឃៈ

៤ មានានុសយ អនុស័យ គឺ មានះ

៥ ទិដ្ឋានុសយ អនុស័យ គឺ ទិដ្ឋិ

៦ វិចិកិច្ឆានុសយ អនុស័យ គឺ ការសង្ស័យ

៧ អវិជ្ជានុសយ អនុស័យ គឺ អវិជ្ជា ។

៨- **សញ្ញោជនៈ** ១០ មាន ២ ន័យ គឺ ៖

សុត្តន្តន័យ[១] មាន ១០ : ១.សក្កាយទិដ្ឋិ ២.វិចិកិច្ឆា ៣.សីលព្វតបរាមាសៈ ៤.កាមរាគៈ ៥.ព្យាបាទៈ ៦.រូបរាគៈ ៧.អរូបរាគៈ ៨.មានៈ ៩.ឧទ្ធច្ចៈ ១០.អវិជ្ជា

អភិធម្មន័យ[២] មាន ១០ : ១.កាមរាគៈ ២.បដិឃៈ ៣.មានះ ៤.ទិដ្ឋិ ៥.វិចិកិច្ឆា ៦.សីលព្វតបរាមាសៈ ៧.ភវរាគៈ ៨.ឥស្សា ៩.មច្ឆរិយៈ ១០.អវិជ្ជា

៩- **កិលេស** គ្រឿងសៅហ្មង មាន ១០ គឺ ៖

១ លោភកិលេស គ្រឿងសៅហ្មង គឺ លោភៈ

២ទោសកិលេស គ្រឿងសៅហ្មង គឺ ទោសៈ

៣ មោហកិលេស គ្រឿងសៅហ្មង គឺ មោហៈ

៤ មានកិលេស គ្រឿងសៅហ្មង គឺ មានះ

៥ ទិដ្ឋិកិលេស គ្រឿងសៅហ្មង គឺ ទិដ្ឋិ

៦ វិចិកិច្ឆាកិលេស គ្រឿងសៅហ្មង គឺ វិចិកិច្ឆា

៧ ថីនកិលេស គ្រឿងសៅហ្មង គឺ ថីនៈ

៨ ឧទ្ធច្ចកិលេស គ្រឿងសៅហ្មង គឺ ឧទ្ធច្ចៈ

៩ អហិរិកកិលេស គ្រឿងសៅហ្មង គឺ អហិរិកៈ

១០ អនោត្តប្បកិលេស គ្រឿងសៅហ្មង គឺ អនោត្តប្បៈ

បណ្តាអកុសលធម៌ ៩ កង មានអាសវៈជាដើម, តណ្ហាដែលមានកាមភព នោះ ជាអារម្មណ៍ បណ្ឌិតប្រាជ្ញាយកដោយឈ្មោះថា កាមភព នៅក្នុងអកុសលសង្គហៈនេះ ។ ទិដ្ឋិគតៈដែលប្រព្រឹត្តទៅហើយយ៉ាងនោះ លោកហៅថា សីលព្វតបរាមាសៈ ឥទំសច្ចាភិនិវេសៈ និងអត្តវាទុបាទាន ។

១. អង្គុ. ទស. នាថករណវគ្គ. ៥០. ១៣/៣៦ ។ ២. អភិ. វិភ. ខុទ្ទកវិភង្គ. ៨២. ២៦៣/២៦១ ។

អធិប្បាយអាសវៈ គ្រឿងត្រាំ

អាសវំ មានវចនត្ថៈថា **បុព្វកោដិយា អបញ្ញាយនតោ ចិរបារិវាសិយត្ថេន វណតោ វា វិសន្ទមានបូតិយា វិយ ចក្ខាទិតោ វិសយេសុ វិសន្ទនតោ អាសវា :** ឈ្មោះថា អាសវៈ ដោយអត្ថថា ត្រាំនៅយូរ ព្រោះមិនប្រាកដខាងដើម ឬព្រោះហូរចេញពីទ្វារ ៦ មានចក្ខុទ្វារជាដើម ទៅក្នុងអារម្មណ៍ទាំងឡាយ ដូចជារបស់ស្អុយហូរចេញពីមុខដំបៅ ដូច្នោះ ។

ម្យ៉ាងទៀតថា **ភវតោ អា ភវគ្គំ ធម្មតោ អា គោត្រភុំ សវន្តិ បវត្តន្តីតិ អាសវា :** ធម៌ពួកណា រមែងហូរ គឺ ប្រព្រឹត្តទៅ បើពោលអំពីភពដល់ភវគ្គព្រហ្មជាកំណត់ បើពោលអំពីធម៌ដល់គោត្រភូជាកំណត់ ព្រោះហេតុនោះ ធម៌ទាំងនោះ ទើបឈ្មោះថា **អាសវៈ** ។

ពិតមែន ពួកធម៌មានលោភៈជាដើមនោះ រមែងប្រព្រឹត្តទៅក្នុងភវគ្គព្រហ្មដែលមានទីកើតឡើងផង និងជាអារម្មណ៍ផង និងក្នុងគោត្រភូដែលជាអារម្មណ៍ក៏យ៉ាងនេះឯង ។

បណ្ឌិតគប្បីសន្និដ្ឋានថា "កាលធម៌ដទៃ គឺ មានះ វិចិកិច្ឆា និងឧទ្ធច្ចៈជាដើមមាន, ធម៌ គឺមានះជាដើមទាំងនេះឯង ក៏មិនត្រូវជំទាស់ ដោយសភាពជាអាសវៈ ព្រោះជាធម៌ជ្រួតជ្រាប ផ្សព្វផ្សាយចូលទៅ ។ ដោយអំណាចការប្រកាន់ថា ជាអត្តា ជារបស់ជាប់ដោយអត្តា ព្រោះជាគ្រឿងត្រាំ ដោយអត្ថថា ធ្វើឱ្យស្រវឹង" ។

១- កាមាសវៈ

កាមាសវៈ មានវចនត្ថៈថា **កាមេតីតិ = កាមោ :** ធម្មជាតិណា រមែងចង់បាន ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថា កាម បានដល់ កាមតណ្ហា ។ អាសវៈ គឺ កាម ឈ្មោះថា កាមាសវៈ បានដល់ កាមរាគៈ ។

២- ភវាសវៈ

ភវាសវៈ មានវចនត្ថៈថា **រូបារូបភវេសុ ឆន្ទរាគោ ភវាសវោ :** សេចក្ដីតម្រេក ដោយអំណាចសេចក្ដីពេញចិត្តក្នុងរូបភព និងអរូបភព ឈ្មោះថា ភវាសវៈ បានដល់ ការជាប់ចិត្តនៅក្នុងឈាន ។

រាគៈសហគតដោយសស្សតទិដ្ឋិនោះ លោកសង្គ្រោះចូលក្នុងភវាសវៈនេះដូចគ្នា ។

រាគៈ ៣ ប្រភេទ គឺ

១. កាមរាគៈ ២. ភវរាគៈ ៣. សស្សតទិដ្ឋិសហគតរាគៈ,

រាគៈទី ១ ប្រព្រឹត្តទៅនៅក្នុងឧប្បត្តិភពទាំងឡាយ,

រាគៈទី ២ ប្រព្រឹត្តទៅនៅក្នុងកម្មភព,

រាគៈទី ៣ សហគតដោយភវទិដ្ឋិ ។

កាលរួមកាមរាគៈ និងភវាសវៈ ចូលគ្នា ហៅថា តណ្ហា ទើបមានអត្ថធម៌តែ ៣ ប៉ុណ្ណោះ ។

៣- ទិដ្ឋាសវៈ

ទិដ្ឋិ ៦២ ឈ្មោះថា **ទិដ្ឋាសវៈ** ។

៤-អវិជ្ជាសវៈ

ការមិនដឹងនូវឋាន ៨ គឺ ក្នុងសច្ចៈ ៤ មានទុក្ខសច្ចៈជាដើម, ក្នុងខន្ធ អាយតនៈ និងធាតុ ដែលជាចំណែកខាងដើម ១ មិនដឹងធម៌នោះ នៅក្នុងចំណែកខាងចុង ១ មិនដឹងទាំងក្នុងចំណែកខាងដើម និងក្នុងចំណែកខាងចុង ១ មិនដឹងក្នុងបដិច្ចសមុប្បាទ ១ ឈ្មោះថា **អវិជ្ជាសវៈ** ។

អធិប្បាយ ឱឃកិលេសដូចអន្លង់ទឹក

ឱឃៈ មានវចនត្ថៈថា ៖

ឱត្ថរិត្វា ហរណតោ ឱហននតោ វា ហេដ្ឋា កត្វា ហរណតោ ឱសីទាបនតោ ឱឃោតិ វុច្ចតិ ជលប្បវាហោ : អន្លង់ទឹក លោកហៅថា ឱឃៈ ព្រោះគ្របសង្កត់នូវសត្វ និងសង្ខារ ហើយផាត់នាំទៅ ឬព្រោះឱ្យលិចចុះ គឺធ្វើឱ្យលិចចុះក្រោម ហើយបន្សាត់ទៅ បានដល់ ការធ្វើឱ្យលិចចុះ ។

ពួកធម៌មានលោភៈជាដើមនេះ គ្របសង្កត់នូវសត្វទាំងឡាយ ហើយនាំទៅ គឺដូចជាធ្វើឱ្យសត្វទាំងឡាយ លិចចុះក្នុងវដ្តៈ ព្រោះដូច្នោះ ពួកធម៌មានលោភៈជាដើមនោះ ទើបឈ្មោះថា **ឱឃៈ** ព្រោះដូចនឹងអន្លង់ទឹក ។ ក្នុងឱឃនិទ្ទេសនេះ អាសវៈប៉ុណ្ណោះ លោកហៅថា ឱឃៈ ព្រោះមានអត្ថដូចដែលពោលមកហើយ ។

អធិប្បាយ យោគកិលេស

យោគៈ មានវចនត្ថៈថា ៖

វដ្ដស្មឹ ភវយន្តកេ វា សត្តេ កម្មវិបាកេន ភវន្តរាទីហិ ទុក្ខេន វា សត្តំ យោជេន្តីតិ យោគា ហេដ្ឋាវុត្តធម្មា : *អាសវធម៌ ៤ ដូចដែលពោលហើយ ក្នុងកាលមុនទុំះឯង ឈ្មោះថា យោគៈ ព្រោះអត្ថថា ប្រកបសត្វទុកក្នុងវដ្ដៈ ឬក្នុងយន្ត (ម៉ាស៊ីនគ្រឿងវិលទៅ) គឺ ភពជាប់ជានិច្ច ដោយវិបាកនៃកម្ម ឬប្រកបទុកដោយភពដទៃ (មានភព៣ កំណើត៤ និងគតិ៥)ជាដើម ឬប្រកបសត្វទុកជាមួយនឹងទុក្ខ ។*

គន្ថៈ មានវចនត្ថៈថា ៖

នាមកាយេន រូបកាយំ បច្ចុប្បន្នកាយេន វា អនាគាមិកាយំ គន្ថេន្តិ ទុប្បមុញ្ចំ វេឋេន្តីតិ = កាយគន្ថា : *ធម៌ពួកណា រមែងចងរូបកាយទុកជាមួយនាមកាយ ឬចងកាយដែលមិនទាន់មកដល់ទុកជាមួយកាយបច្ចុប្បន្ន គឺ រមែងទាក់រុំបរិតទុកធ្វើឱ្យស្រាយចេញបានលំបាក ព្រោះហេតុនោះ ធម៌ទាំងនោះ ទើបឈ្មោះថា* **កាយគន្ថៈ** ។

គោសីលាទិនា សីលេន វតេន តទុភយេន ច សុទ្ធីតិ ឯវំ បវតោ អសភាវតោ អាមសនំ បរាមាសោ : *ការប្រកាន់ដោយប្រការដទៃ គឺ ប្រកាន់ខុសយ៉ាងនេះថា "សេចក្ដីបរិសុទ្ធិ(នៃសង្សារ)បាន ដោយសីល និងវត្ត, មានសីលនិងវត្ត ដូចសត្វគោជាដើម និងដោយការប្រកាន់ទាំងពីរយ៉ាងនោះ" ឈ្មោះថា* **បរាមាសៈ** ។

ឥទមេវ សច្ចំ មោឃមញ្ញន្តិ អភិនិវិសនំ ទឡ្ហគ្គាហោ ឥទំសច្ចាភិនិវេសោ : *ការប្រកាន់មាំ គឺ ការប្រកាន់មាំថា "វត្ថុនេះប៉ុណ្ណោះពិត វត្ថុដទៃទទេ (មិនពិត)" ឈ្មោះថា* **ឥទំសច្ចាភិនិវេសៈ** ។

អធិប្បាយ ឧបាទាន

ឧបាទាន មានវចនត្ថៈថា **មណ្ឌូកំ បន្នគោ វិយ ភុសំ ទឡ្ហំ អារម្មណំ អាទិយន្តីតិ = ឧបាទានានិ** : ធម៌ពួកណា រមែងប្រកាន់អារម្មណ៍យ៉ាងខ្លាំងមុតមាំ ដូចពស់រឹតកង្កែប ព្រោះហេតុនោះ ធម៌ពួកនោះ ទើបឈ្មោះថា **ឧបាទាន** ។ សេចក្តីប្រកាន់មាំ គឺ កាមឈ្មោះថា **កាមុបាទាន** ។

ម្យ៉ាងទៀត ឈ្មោះថា **កាមុបាទាន** ព្រោះអត្ថថា ប្រកាន់មាំនូវកាមទាំងឡាយ បានដល់ លោភចេតសិកដែលកើតនៅក្នុងលោភមូលចិត្ត ៨ ។

ឥមិនា មេ សីលវតាទិនា សំសារសុទ្ធីតិ ឯវំ សីលវតាទីនំ គហណំ សីលព្វតុបាទានំ : ការប្រកាន់នូវសីល និងវត្ត ដោយគិតយ៉ាងនេះថា "សេចក្តីបរិសុទ្ធិ(រួច)ចាកពីសង្សាររបស់យើង នឹងមានដោយសីល និងវត្តជាដើមនេះ" ឈ្មោះថា **សីលព្វតុបាទាន** បានដល់ ទិដ្ឋិចេតសិកក្នុងទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តចិត្ត ៤ (វៀរទិដ្ឋិដែលជាសីលព្វតបរាមាស និងអត្តវាទទិដ្ឋិ) ។

វទន្តិ ឯតេនាតិ = វាទោ ដែលឈ្មោះថា វាទៈ ព្រោះអត្ថថា ជាហេតុពោល ។

សភាវៈដែលជាហេតុពោលថា អត្តា, ពួកអន្យតិរ្ថិយ បានកំណត់ទុក ២០ យ៉ាង ដោយអត្តាដែលបែងចេញពីខន្ធមាន ១០ និងមិនបែកចេញពីខន្ធ មាន ១០ ឈ្មោះថា **អត្តវាទ** ។ អត្តវាទៈនោះឯង ជាឧបាទាន ព្រោះដូច្នោះ ទើបឈ្មោះថា អត្តវាទុបាទាន បានដល់ ទិដ្ឋិចេតសិក នៅក្នុងទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តចិត្ត ៤ ។

អធិប្បាយ នីវរណៈ ៥

នីវរណៈ មានវចនត្ថៈថា : **ឈានាទិវិសេន ឧប្បជ្ជនកំ កុសលចិត្តំ និសេធេន្តិ តថា តស្ស ឧប្បជ្ជិតុំ ន ទេន្តីតិ = នីវរណា** : ធម៌ពួកណា រមែងហាមកុសលចិត្ត ដែលកើតឡើងដោយអំណាចនៃឈានជាដើម គឺ រមែងមិនឱ្យកុសលចិត្តនោះ កើតឡើងដោយអាការយ៉ាងនោះ ព្រោះហេតុនោះ ធម៌ពួកនោះ ឈ្មោះថា **នីវរណៈ** ។

ម្យ៉ាងទៀត ឈ្មោះថា នីវរណៈ ព្រោះអត្ថថា បិទបាំងនូវបញ្ញាចក្ខុ ។

កាម ពោលគឺ សេចក្ដីតម្រេកដែលចងព័ន្ធទុក ក្នុងកាមគុណ ៥ នុ៎ះឯង ជាឆន្ទៈ ព្រោះអត្ថថា ពេញចិត្ត ព្រោះហេតុនោះ ទើបឈ្មោះថា **កាមច្ឆន្ទៈ** ។ កាមច្ឆន្ទៈនុ៎ះឯង ជានីវរណៈ ព្រោះហេតុនោះ ទើបឈ្មោះថា **កាមច្ឆន្ទនីវរណៈ** បានដល់ លោភចេតសិកនៅក្នុងលោភមូលចិត្ត ៨ ។

ព្យាបជ្ជតិ វិនស្សតិ ឯតេន ចិត្តន្តិ = ព្យាបាទោ : ចិត្តរមែងក្ដៅក្រហាយ គឺ រមែងវិនាសដោយសភាវៈនេះ ព្រោះហេតុនោះ សភាវៈនោះ ឈ្មោះថា **ព្យាបាទៈ**, បានដល់ ទោសៈ ៩ យ៉ាង ដោយមានអាឃាតវត្ថុផ្សេងៗ ដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយន័យជាដើមថា "គេបានប្រព្រឹត្តធ្វើវត្ថុដែលមិនជាប្រយោជន៍ដល់យើង" ជាហេតុឱ្យកើតឡើង ឬទោសៈ ១០ យ៉ាង រួមជាមួយនឹងសេចក្ដីក្រោធដែលមិនមែនជាឋានៈ ។ ព្យាបាទនោះឯង ជានីវរណៈ ព្រោះហេតុនោះ ទើបឈ្មោះថា **ព្យាបាទនីវរណៈ** បានដល់ ទោសចេតសិក នៅក្នុងទោសមូលចិត្ត ២ ។

នីវរណៈ គឺ ថីនៈ មិទ្ធៈ ឈ្មោះថា **ថីនមិទ្ធនីវរណៈ** ។

នីវរណៈ គឺ ឧទ្ធច្ចៈ កុក្កុច្ចៈ ឈ្មោះថា **ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចនីវរណៈ** ។

សួរថា "ធម៌ដែលមានសេចក្ដីផ្សេងគ្នា គឺ ថីនៈ ជាមួយនឹងមិទ្ធៈ, ឧទ្ធច្ចៈ ជាមួយនឹងកុក្កុច្ចៈ នីវរណៈទាំងនេះ នីមួយៗមានធម៌ ២ យ៉ាង, ព្រោះហេតុអ្វី បាន ជាព្រះមានព្រះភាគទ្រង់ត្រាស់ទុក ដោយរួមជានីវរណៈមួយយ៉ាងៗ វិញហ្ន៎ ?" ។

ឆ្លើយថា "ព្រោះធម៌ទាំងនេះ មានកិច្ច មានអាហារ និង ជាធម៌ដែលមាន បដិបក្ខ ដូចគ្នា" ។

ពិតមែន ថីនៈ និងមិទ្ធៈ មានការធ្វើចិត្តឲ្យរួញរា ជាកិច្ចដូចគ្នា, ឧទ្ធច្ចៈ និងកុក្កុច្ចៈ មានការធ្វើមិនឱ្យចិត្តស្ងប់ ជាកិច្ចដូចគ្នា ។

មួយទៀត ធម៌ ២ ខាងដើម មានភាពខ្ជិលច្រអូស និងរមួលកាយ(ខ្ជិល) ជាអាហារ គឺ ជាហេតុ, ធម៌ ២ ខាងក្រោយ មានការនឹករឭកដល់សេចក្ដីវិនាស ញាតិជាដើម ជាអាហារ ។

មួយទៀត វីរិយៈ ជាបដិបក្ខដល់ធម៌ ២ ខាងដើម, សមថៈ ជាបដិបក្ខ ដល់ធម៌ ២ យ៉ាង ខាងក្រោយ ព្រោះហេតុនោះ ទើបព្រះបូរាណាចារ្យពោលថា ៖

> បណ្ដានីវរណៈទាំងនេះ ឧទ្ធច្ចៈ កុក្កុច្ចៈ និងថីនៈ មិទ្ធៈ ព្រះជិនស្រី ទ្រង់សម្ដែងចូលគ្នាតែម្យ៉ាងប៉ុណ្ណោះ ព្រោះមានកិច្ច អាហារ និងជា បដិបក្ខ ដូចគ្នា ព្រោះឧទ្ធច្ចៈ កុក្កុច្ចៈជាដើមទាំងនោះ មានការរួញរា និងការមិនស្ងប់ជាកិច្ច មានសេចក្ដីពត់កាយ និងត្រិះរិះដល់ញាតិជា ហេតុ មានសេចក្ដីព្យាយាមនិងសេចក្ដីស្ងប់ទាំងនេះ ជាបដិបក្ខ ។

អត្ថធម៌ បានដល់ ថីនមិទ្ធចេតសិក នៅក្នុងអកុសលសសង្ខារិក ៥, ឧទ្ធច្ចចេសិក នៅក្នុងអកុសលចិត្ត ១២ និងកុក្កុច្ចចេតសិក នៅក្នុងទោសមូលចិត្ត ២ ។

អធិប្បាយអនុស័យកិលេស

អនុសយៈ មានវចនត្ថៈថា **អប្បហីនដ្ឋេន អនុ អនុ សន្តានេ សេន្តីតិ = អនុសយា** : ធម៌ពួកណា រមែងដេកត្រាំជាប់ក្នុងសន្ដានៃសត្វ ដោយអត្ថថា មិនអាចលះបាន ព្រោះហេតុនោះ ធម៌ពួកនោះ ទើបឈ្មោះថា **អនុស័យ**, អធិប្បាយថា អនុស័យនោះ មានហេតុដ៏សមគួរ រមែងកើតឡើង ។

ពិតមែន កិលេសដែលមិនទាន់លះបាន គួរដល់ការកើតឡើង ក្នុងកាលមានការបានហេតុ ដូចដេកត្រាំជាប់នៅក្នុងសន្ដាន ព្រោះហេតុនោះ កិលេសដែលលោកកំណត់ទុក ដូច្នោះ ទើបហៅថា អនុស័យ ។ ក៏កិលេសទាំងនោះ ដែលជាអនាគត ហៅថា អនុស័យ, ដោយនិប្បរិយាយ សូម្បីដែលជាអតីតនិងបច្ចុប្បន្ន លោកក៏ហៅថា អនុស័យដូចគ្នា ព្រោះមានឱកាស រមែងកើតឡើង ជាសភាវៈ (ធម្មតា) ។ ពិតណាស់ សេចក្ដីផ្សេងគ្នាដោយកាលនៃកិលេសទាំងនោះ មិនមាន, មានតែសេចក្ដីផ្សេងគ្នានៃសភាវៈប៉ុណ្ណោះ ។

សួរថា ប្រសិនជាកិលេស ដែលឈ្មោះថា អនុស័យ ព្រោះអត្ថថា មិនអាចលះបាននោះសោត កិលេសទាំងអស់ដែលលះមិនបាន ក៏គួរ ហៅថា អនុស័យដែរឬ ?

ឆ្លើយថា ពួកយើងមិនពោលថា ដែលឈ្មោះថា អនុស័យ មិនមែនដោយហេតុត្រឹមតែលះមិនបានទេ តាមពិត ពួកយើងពោលថា កិលេសដែលមានកម្លាំង ដោយអត្ថថា មិនទាន់លះបោលបាន ឈ្មោះថា អនុស័យ ។ ក៏ការដល់ភាពមានកម្លាំងនៃអនុស័យ មានកាមានុស័យជាដើម មិនបានទូទៅដល់កិលេសដទៃទៀតឡើយ ។

អនុស័យ ៧ គឺ

១. កាមរាគ: ឈ្មោះថា កាមរាគានុស័យ បានដល់ លោភចេតសិក នៅក្នុងលោភមូលចិត្ត ៨

២. ភវរាគានុស័យ បានដល់ លោភចេតសិក នៅក្នុងទិដ្ឋិវិប្បយុត្តចិត្ត ៤

៣. បដិឃានុស័យ បានដល់ ទោសចេតសិក នៅក្នុងទោសមូលចិត្ត ២

៤. មានានុស័យ បានដល់ មានចេតសិក នៅក្នុងទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្ត លោភមូលចិត្ត ៤

៥. ទិដ្ឋានុស័យ បានដល់ ទិដ្ឋិចេតសិក នៅក្នុងទិដ្ឋិគតសម្បយុត្ត លោភមូលចិត្ត ៤

៦. វិចិកិច្ឆានុស័យ បានដល់ វិចិកិច្ឆាចេតសិក នៅក្នុងវិចិកិច្ឆាសម្បយុត្ត មោហមូលចិត្ត ១

៧. អវិជ្ជានុស័យ បានដល់ មោហចេតសិក នៅក្នុងអកុសលចិត្ត ១២ ។

អធិប្បាយ សញ្ញោជន:

សញ្ញោជន: មានវិចនត្ថ:ថា **សំយោជេន្តិ ពន្ធន្តីតិ = សញ្ញោជនោ** : ធម៌ពួកណា រមែងចងសត្វទុកក្នុងវដ្ដ: ព្រោះហេតុនោះ ធម៌ពួកនោះ ទើបឈ្មោះថា **សញ្ញោជន:** (ឬសំយោជន:) ។

សញ្ញោជន: នៅក្នុងព្រះសុត្តន្ត: និងក្នុងព្រះអភិធម្ម ចែកជា ២ ពួក ដោយអំណាចនៃភូមិដែលកើត គឺ ៖

១-ឱរម្ភាគិយសញ្ញោជន: សំយោជន:ជាចំណែកខាងក្រោម ។

២-ឧទ្ធម្ភាគិយសញ្ញោជន: សំយោជន:ជាចំណែកខាងលើ ។

សំយោជនៈ ១០ ក្នុងព្រះសុត្តន្តៈ

ឱរម្ភាគិយសញ្ញោជនៈ ៥ គឺ

១.ទិដ្ឋិ ២.វិចិកិច្ឆា ៣.សីលព្វតបរាមាសៈ ៤.កាមច្ឆន្ទៈ ៥.ព្យាបាទៈ

ឧទ្ធម្ភាគិយសញ្ញោជនៈ ៥ គឺ

១. រូបរាគៈ ២. អរូបរាគៈ ៣. មានះ ៤. ឧទ្ធច្ចៈ ៥. អវិជ្ជា

សញ្ញោជនៈ ១០ ក្នុងព្រះអភិធម្ម

ឱរម្ភាគិយសញ្ញោជនៈ ៧ គឺ ១. កាមរាគៈ ២. បដិឃៈ ៣. ទិដ្ឋិ ៤. សីលព្វតបរាមាសៈ ៥. វិចិកិច្ឆា ៦. ឥស្សា ៧. មច្ឆរិយៈ ។

ឧទ្ធម្ភាគិយសញ្ញោជនៈ ៣ គឺ ១. មានះ ២. ភវរាគៈ ៣. អវិជ្ជា ។

អង្គធម៌សញ្ញោជនៈ រួមមាន ២ ន័យ

១. កាមរាគៈ	គឺ លោភចេតសិក	នៅក្នុងលោភមូលចិត្ត	៨
២. រូបរាគៈ អរូបរាគៈ	គឺ លោភចេតសិក	នៅក្នុងទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តចិត្ត	៤
៣. បដិឃៈ	គឺ ទោសចេតសិក	នៅក្នុងទោសចិត្ត	២
៤. មានះ	គឺ មានចេតសិក	នៅក្នុងទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តចិត្ត	៤
៥. ទិដ្ឋិ សីលព្វតបរាមាសៈ	គឺ ទិដ្ឋិចេតសិក	នៅក្នុងទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តចិត្ត	៤
៦. វិចិកិច្ឆា	គឺ វិចិកិច្ឆាចេតសិក	នៅក្នុងវិចិកិច្ឆាសម្បយុត្ត	១
៧. ឥស្សា	គឺ ឥស្សាចេតសិក	នៅក្នុងទោសមូលចិត្ត	២
៨. មច្ឆរិយៈ	គឺ មច្ឆរិយចេតសិក	នៅក្នុងទោសមូលចិត្ត	២
៩. ឧទ្ធច្ចៈ	គឺ ឧទ្ធច្ចចេតសិក	នៅក្នុងអកុសលចិត្ត	១២
១០. អវិជ្ជា	គឺ មោហចេតសិក	នៅក្នុងអកុសលចិត្ត	១២

សញ្ញោជនៈ ក្នុងព្រះសូត្រ និងព្រះអភិធម្ម កាលរួមគ្នា ទើងបានអង្គធម៌ តាមដែលពោលមកហើយនេះ កាលបែកគ្នាក្នុងព្រះសូត្រ បានអង្គធម៌ ត្រឹមតែ ៧ គឺ

១. លោភៈ ២. ទោសៈ ៣. មានះ ៤. ទិដ្ឋិ ៥. វិចិកិច្ឆា

៦. ឧទ្ធច្ចៈ ៧. មោហចេតសិក

ចំណែកនៅក្នុងព្រះអភិធម្ម អង្គធម៌ មាន ៨ គឺ ៖

១.លោភៈ ២.ទោសៈ ៣.មានះ ៤.ទិដ្ឋិ ៥.វិចិកិច្ឆា

៦.ឥស្សា ៧.មច្ឆរិយៈ ៨.មោហចេតសិក

អធិប្បាយកិលេស ១០

កិលេស មានវចនត្ថៈថា ៖

កិលិស្សន្តិ ឧបតប្បន្តិ ឯតេហីតិ = កិលេសា : សត្វរមែងសៅហ្មង គឺ រមែងក្តៅក្រហល់ក្រហាយដោយធម៌នោះ ព្រោះហេតុនោះ ធម៌នោះ ទើប ឈ្មោះថា **កិលេស** ។

<u>ក្នុងវិភាវិនីដីកា</u>ថា ចិត្តរមែងសៅហ្មង គឺ រមែងក្តៅក្រហាយ ឬ ត្រូវ រុករានដោយធម៌នេះ ព្រោះហេតុនោះ ធម៌នោះ ឈ្មោះថា **កិលេស** ។

អង្គធម៌កិលេស ១០

១. លោភៈ	គឺ លោភចេតសិក	នៅក្នុងលោភមូលចិត្ត	៨
២. ទោសៈ	គឺ ទោសចេតសិក	នៅក្នុងទោសមូលចិត្ត	២
៣. មោហៈ	គឺ មោហចេតសិក	នៅក្នុងអកុសលចិត្ត	១២
៤. មានះ	គឺ មានះចេតសិក	នៅក្នុងទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តចិត្ត	៤

៥. ទិដ្ឋិ	គឺ ទិដ្ឋិចេតសិក	នៅក្នុងទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តចិត្ត	៤
៦. វិចិកិច្ឆា	គឺ វិចិកិច្ឆាចេតសិក	នៅក្នុងវិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តចិត្ត	១
៧. ថីនៈ	គឺ ថីនចេតសិក	នៅក្នុងអកុសលសសង្ខារិកចិត្ត	៥
៨. ឧទ្ធច្ចៈ	គឺ ឧទ្ធច្ចចេតសិក	នៅក្នុងអកុសលចិត្ត	១២
៩. អហិរិកៈ	គឺ អហិរិកចេតសិក	នៅក្នុងអកុសលចិត្ត	១២
១០. អនោត្តប្បៈ	គឺ អនោត្តប្បចេតសិក	នៅក្នុងអកុសលចិត្ត	១២

កិលេស ១.៥០០

អារម្មណ៍ដែលជាហេតុឱ្យកិលេសកើត មាន ១៥០ គឺ ចិត្ត ១, ចេតសិក ៥២, និប្ផន្នរូប ១៨, និងលក្ខណរូប ៤ រួម ៧៥ ។ អារម្មណ៍ ៧៥ នេះ កើតក្នុងសន្តាន ២ គឺ អជ្ឈត្តសន្តាន និងពហិទ្ធសន្តាន ទើបរួមបានជាអារម្មណ៍ ១៥០, ហើយគុណនឹងកិលេស ១០ ត្រូវជាកិលេស ១.៥០០ ដូច្នេះឯង ។

តណ្ហា ១០៨

-តណ្ហាក្នុងអារម្មណ៍ ៦ គឺ ១.រូបតណ្ហា ២.សទ្ទតណ្ហា ៣.គន្ធតណ្ហា ៤.រសតណ្ហា ៥.ផោដ្ឋព្វតណ្ហា ៦.ធម្មតណ្ហា ។

-តណ្ហា ៣ គឺ កាមតណ្ហា ភវតណ្ហា និងវិភវតណ្ហា ។

-តណ្ហាក្នុងអារម្មណ៍ ៦ គុណនឹងតណ្ហា ៣ ជាតណ្ហា ១៨ ។

-តណ្ហា ១៨ កើតក្នុងសន្តាន ២ ជាតណ្ហា ៣៦ ។

-តណ្ហា ៣៦ កើតក្នុងកាល ៣ មានអតីតកាលជាដើម រួមជាតណ្ហា ១០៨ ដោយប្រការ ដូច្នេះ ។

អធិប្បាយគាថាទី ២ ជាដើម

អាសវៈ ឱឃៈ យោគៈ និងគន្ថៈ នីមួយៗ មាន ៣ យ៉ាង (លោភៈ ទិដ្ឋិ អវិជ្ជា) ដោយវត្ថុធម៌ គឺ ដោយសភាវធម៌តាមន័យដែលព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ទុក ។ **ឧបាទាន** ត្រាស់ទុក ២ យ៉ាងប៉ុណ្ណោះ (ដោយសភាវៈ) ដោយអំណាចនៃតណ្ហានិងទិដ្ឋិ, **នីវរណៈ** មាន ៨ ព្រោះថែកថីនៈ និងមិទ្ធៈ ឧទ្ធច្ចៈ និងកុក្កុច្ចៈ ចេញជាមួយយ៉ាងៗ, **អនុស័យ** មានត្រឹមតែ ៦ ប៉ុណ្ណោះ ព្រោះរួមកាមរាគានុស័យ និងភវរាគានុស័យចូលជាមួយគ្នាដោយសភាពជា**តណ្ហា**, **សញ្ញោជនៈ** លោកពោលទុក ៩ យ៉ាង ព្រោះរួមសញ្ញោជនៈដែលជាទិដ្ឋិ និងសីលព្វតបរាមាសៈ តាមដែលត្រាស់ទុកក្នុងព្រះសូត្រ និងព្រះអភិធម្មទាំង ២ ចូលជាមួយយ៉ាងៗ, ចំណែកកិលេស មាន ១០ យ៉ាង ទាំងដោយព្រះសូត្រ និងព្រះអភិធម្ម ។ ខ្ញុំពោលអកុសលសង្គហៈ ទុក ៩ យ៉ាង ដោយប្រការដូច្នេះ ។

សង្គ្រោះអង្គធម៌ (អកុសលចេតសិក) ១៤
មានលោភៈជាដើម គឺ

-លោភៈ បាន ៩ ឋាន		-មានៈ និងឧទ្ធច្ចៈ បាន ៣ ឋាន
-ទិដ្ឋិ បាន ៨ ឋាន		-ថីនៈ បាន ២ ឋាន
-អវិជ្ជា បាន ៧ ឋាន		-កុក្កុច្ចៈ មិទ្ធៈ អហិរិកៈ អនោត្តប្បៈ
-បដិឃៈ បាន ៥ ឋាន		ឥស្សា និងគូហនា (មច្ឆរិយៈ) ៦
-វិចិកិច្ឆា បាន ៤ ឋាន		នេះ សង្គ្រោះបាន ១ ឋាន ។

ធម៌ ១៤ សង្គ្រោះចូលក្នុងអកុសលសង្គហៈ ៩ យ៉ាង នេះ ដោយប្រការដូច្នេះ ។

អធិប្បាយ ធម៌ ១៤ ចូលក្នុងឋាន ៩

១. លោភចេតសិក សង្គ្រោះចូលក្នុងអកុសល ៩ ឋាន

២. ទិដ្ឋិចេតសិក សង្គ្រោះចូលក្នុងអកុសល ៨ ឋាន (វៀរនីវរណៈ)

៣. មោហចេតសិក សង្គ្រោះចូលក្នុងអកុសល ៧ ឋាន (វៀរគន្ថៈ និងឧបាទាន) ។

៤. ទោសចេតសិក សង្គ្រោះចូលក្នុងអកុសល ៥ ឋាន (វៀរអាសវៈ ឱឃៈ យោគៈ ឧបាទាន) ។

៥. វិចិកិច្ឆាចេតសិក សង្គ្រោះចូលក្នុងអកុសល ៤ ឋាន គឺ អនុស័យ នីវរណៈ សំយោជនៈ កិលេស ។

៦. ឧទ្ធច្ចចេតសិក សង្គ្រោះក្នុងអកុសល ៣ ឋាន គឺ នីវរណៈ សំយោជនៈ កិលេស ។

៧. មានចេតសិក សង្គ្រោះចូលក្នុងអកុសល ៣ ឋាន គឺ អនុស័យ សំយោជនៈ កិលេស ។

៨. ថីនចេតសិក សង្គ្រោះចូលក្នុងអកុសល ២ ឋាន គឺ នីវរណៈ និងកិលេស ។

៩. មិទ្ធចេតសិក សង្គ្រោះក្នុងអកុសល ១ ឋាន គឺ នីវរណៈ

១០. កុក្កុច្ចចេតសិក សង្គ្រោះក្នុងអកុសល ១ ឋាន គឺ នីវរណៈ

១១. ឥស្សាចេតសិក សង្គ្រោះចូលក្នុងអកុសល ១ ឋាន គឺ សញ្ញោជនៈ

១២. មច្ឆរិយចេតសិក សង្គ្រោះចូលក្នុងអកុសល ១ ឋាន គឺ សញ្ញោជនៈ

១៣. អហិរិកចេតសិក សង្គ្រោះចូលក្នុងអកុសល ១ ឋាន គឺ កិលេស

១៤. អនោត្តប្បចេតសិក សង្គ្រោះចូលក្នុងអកុសល ១ ឋាន គឺ កិលេស

ចប់ ពួកទី ១ អកុសលសង្គហៈ

២- មិស្សកសង្គហៈ

មិស្សកសង្គហៈ បានដល់ ការសង្គ្រោះធម៌ជាកុសល អកុសល និងអព្យាកតៈ លាយចូលជាពួកតែមួយរួមគ្នា ហៅថា មិស្សកសង្គហៈ ។

មិស្សកសង្គហៈ មានធម៌ ៧ ពួក

១. ហេតុ ៦ គឺ លោភៈ ១ ទោសៈ ១ មោហៈ ១ អលោភៈ ១ អទោសៈ ១ អមោហៈ ១ ។

២. អង្គឈាន ៧ គឺ វិតក្កៈ ១ វិចារៈ ១ បីតិ ១ ឯកគ្គតា ១ សោមនស្ស ១ ទោមនស្ស ១ ឧបេក្ខា ១ ។

៣. អង្គមគ្គ ១២ គឺ សម្មាទិដ្ឋិ ១ សម្មាសង្កប្បៈ ១ សម្មាវាចា ១ សម្មាកម្មន្តៈ ១ សម្មាអាជីវៈ ១ សម្មាវាយាមៈ ១ សម្មាសតិ ១ សម្មាសមាធិ ១ មិច្ឆាទិដ្ឋិ ១ មិច្ឆាសង្កប្បៈ ១ មិច្ឆាវាយាមៈ ១ មិច្ឆាសមាធិ ១ ។

៤. ឥន្ទ្រិយ ២២ គឺ ចក្ខុន្ទ្រិយ ១ សោតិន្ទ្រិយ ១ ឃានិន្ទ្រិយ ១ ជិវ្ហិន្ទ្រិយ ១ កាយិន្ទ្រិយ ១ ឥត្ថិន្ទ្រិយ ១ បុរិសិន្ទ្រិយ ១ ជីវិតិន្ទ្រិយ ១ មនិន្ទ្រិយ ១ សុខិន្ទ្រិយ ១ ទុក្ខិន្ទ្រិយ ១ សោមនស្សិន្ទ្រិយ ១ ទោមនស្សិន្ទ្រិយ ១ ឧបេក្ខិន្ទ្រិយ ១ សទ្ធិន្ទ្រិយ ១ វិរិយិន្ទ្រិយ ១ សតិន្ទ្រិយ ១ សមាធិន្ទ្រិយ ១ បញ្ញិន្ទ្រិយ ១ អនញ្ញ-តញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយ ១ អញ្ញិន្ទ្រិយ ១ និងអញ្ញាតាវិន្ទ្រិយ ១ ។

៥. ពលៈ ៩ គឺ សទ្ធាពលៈ ១ វិរិយពលៈ ១ សតិពលៈ ១ សមាធិពលៈ

១ បញ្ញាពលៈ ១ ហិរិពលៈ ១ ឱត្តប្បពលៈ ១ អហិរិកពលៈ ១ អនោត្តប្បពលៈ ១ ។

៦. អធិបតី ៤ គឺ ឆន្ទាធិបតី ១ វិរិយាធិបតី ១ ចិត្តាធិបតី ១ វីមំសាធិបតី ១ ។

៧. អាហារ ៤ គឺ កពឡិង្ការាហារ ១ ផស្សាហារ ១ មនោសញ្ចេតនាហារ ១ វិញ្ញាណាហារ ១ ។

ក៏មិស្សកសង្គហៈ ៧ នេះ ក្នុងឥន្ទ្រិយទាំងឡាយ សោតាបត្តិមគ្គញាណ លោកហៅថា អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយ អរហត្តផលញាណ លោកហៅថា អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយ ចំណែកញាណ ៦ នៅចន្លោះកណ្តាល (គឺសោតាបត្តិផលដល់អរហត្តមគ្គញាណ) លោកហៅថា អញ្ញិន្ទ្រិយ ។

ចំណែកជីវិតិន្ទ្រិយ មាន ២ យ៉ាង ដោយអំណាចនៃរូប និងអរូប ។ អង្គឈានមិនមាននៅក្នុងបញ្ចវិញ្ញាណ, ពលៈមិនមាននៅក្នុងពួកអវិរិយៈ, អង្គមគ្គមិនមាននៅក្នុងពួកអហេតុកៈ ។ មួយទៀត ឯកគ្គតានៅក្នុងចិត្តដែលសម្បយុត្តដោយវិចិកិច្ឆា មិនប្រព្រឹត្តទៅដល់ភាពជាមគ្គ ឥន្ទ្រិយ ពលៈ ចំពោះក្នុងទ្វិហេតុកជវនៈ និងតិហេតុកជវនៈ បានត្រឹមតែអធិបតីម្យ៉ាង តាមគួរដល់ការកើតដូច្នេះឯង ។

សង្គហគាថា

៨- ឆ ហេតូ បញ្ច ឈានង្គា   មគ្គង្គា នវ វត្ថុតោ
សោឡសិន្ទ្រិយធម្មា ច   ពលធម្មា នវេរិតា ។

៩- ចត្តារោធិបតី វុត្តា   តថាហារាតិ សត្តធា
កុសលាទិសមាកិណ្ណោ   វុត្តោ មិស្សកសង្គហោ ។

មិស្សកសង្គហៈ ដែលលាយដោយកុសលជាដើម លោកពោលទុក ៧ យ៉ាង ដោយសភាវៈ គឺ ហេតុលោកពោលទុក ៦, អង្គឈានពោលទុក ៥, អង្គមគ្គ ពោលទុក ៩, ឥន្ទ្រិយពោលទុក ១៦, ពលៈ ពោលទុក ៩, អធិបតី ពោលទុក ៤, និងអាហារពោលទុក ៤ ដូចគ្នា ។

អធិប្បាយ មិស្សកសង្គហៈ ៧

ពាក្យដែលគប្បីពោលនៅក្នុងពួកហេតុ ៦ ខ្ញុំបានពោលទុកហើយ នៅក្នុងបរិច្ឆេទទី ៣ នោះឯង ។

អធិប្បាយ អង្គឈាន ៧

ធម៌មានវិតក្កៈជាដើមនោះ ឈ្មោះថា **ឈាន** *ព្រោះអត្ថថា ចូលទៅសម្ងឹង គឺ ចូលទៅសញ្ជឹងគិតពិចារណាអារម្មណ៍ និងព្រោះអត្ថថា ដុតបំផ្លាញធម៌ជាសត្រូវ តាមសមគួរ និងវិតក្កៈជាដើមទាំងនោះ ។*

ឈ្មោះថា អង្គ ក៏ព្រោះជាគ្រឿងកំណត់ គឺ ជាគ្រឿងដឹងដោយជាចំណែកប្រែកបរបស់ធម៌ទាំងឡាយដែលកើតឡើង ព្រោះដូច្នោះ ទើបឈ្មោះថា ឈានង្គ ប្រែថា **អង្គឈាន** *។*

មួយទៀត សូម្បីមិនមានពួកធម៌ដែលកើតឡើង ដែលជាធម៌ផុតចាកចំណែកប្រែកប បណ្ឌិតក៏ហៅវិតក្កៈជាដើមដោយភាពជាអង្គតែមួយយ៉ាងៗ ដូចអង្គនៃរថ និងអង្គនៃសេនាតែមួយយ៉ាងៗ ដោយរួមចូលគ្នា ជាឈាន ។ បណ្ដាអង្គឈានទាំងនោះ ទោមនស្សជាអង្គនៃអកុសលឈានដែលនៅសល់ទ្រឹះឯង មាន

វិតក្កៈជាដើម ជាអង្គឈានរបស់កុសល អកុសល និងអព្យាកតៈ ។

អង្គឈាន ផុតបដិបក្ខធម៌

១. វិតក្កៈ	ផុតថីនមិទ្ធៈ
២. វិចារៈ[១]	ផុតវិចិកិច្ឆា
៣. បីតិ	ផុតព្យាបាទៈ
៤. សោមនស្ស, ឧបេក្ខា	ផុតឧទ្ធច្ចៈ កុក្កុច្ចៈ ទោមនស្ស
៥. ឯកគ្គតា	ផុតកាមច្ឆន្ទៈ ។

អង្គធម៌នៃអង្គឈាន

១. **វិតក្កៈ** បានដល់ វិតក្កចេតសិក នៅក្នុងកាមចិត្ត ៤៤ និងបឋមជ្ឈានចិត្ត ១១ រួមជា ៥៥ ។

២. **វិចារៈ**[១] បានដល់ វិចារចេតសិកនៅក្នុងកាមចិត្ត ៤៤ និងបឋមជ្ឈានចិត្ត ១១ ទុតិយជ្ឈាន ១១ រួម ៦៦ ។

៣. **បីតិ** បានដល់ បីតិចេតសិក នៅក្នុងកាមសោមនស្ស ១៨ (លោភមូលចិត្ត ៤ មហាកុសលចិត្ត ៤ មហាវិបាកចិត្ត ៤ មហាកិរិយាចិត្ត ៤ សោមនស្សសន្តីរណចិត្ត ១ ហសិតុប្បាទចិត្ត ១), បឋមជ្ឈានចិត្ត ១១ ទុតិយជ្ឈានចិត្ត ១១ តតិយជ្ឈានចិត្ត ១១ រួមទាំងអស់ ៥១ ។

៤. **សោមនស្ស** បានដល់ សោមនស្សវេទនា នៅក្នុងសោមនស្ស

---

១ វិចារៈ មានគតិដូចបញ្ញា តែមិនមែនជាបញ្ញា ទើបអាចផុតវិចិកិច្ឆា ។

សហគតចិត្ត ៦២ (លោភមូលចិត្ត ៤ អហេតុកចិត្ត ២ កាមាវចរសោភណចិត្ត ១២ បឋមជ្ឈានចិត្ត ១១ ទុតិយជ្ឈានចិត្ត ១១ តតិយជ្ឈានចិត្ត ១១ ចតុត្ថជ្ឈានចិត្ត ១១) ។

៥. **ទោមនស្ស** បានដល់ ទោមនស្សវេទនា ក្នុងទោសមូលចិត្ត ២ ។

៦. **ឧបេក្ខា** បានដល់ ឧបេក្ខាវេទនា នៅក្នុងឧបេក្ខាសហគតចិត្ត ៤៧ (អកុសលចិត្ត ៦ អហេតុកចិត្ត ៦ វៀរឧបេក្ខាទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណ ៨ កាមាវចរសោភណឧបេក្ខាចិត្ត ១២ រូបាវចរបញ្ចមជ្ឈាន ៣, អរូបាវចរឈាន ១២ និងលោកុត្តរចិត្ត ៨) ។

៧. **ឯកគ្គតា** បានដល់ ឯកគ្គតាចេតសិក នៅក្នុងចិត្ត ៧៩ ឬ ១១១ (វៀរទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណ ១០) ។

អធិប្បាយ អង្គមគ្គ ១២

ឈ្មោះថា មគ្គ ព្រោះធ្វើឱ្យសត្វបែរតម្រង់ទៅសុគតិ ទុគ្គតិ និងព្រះនិព្វាន អង្គជាផ្លូវនៃមគ្គទាំងនោះ ឬអង្គនៃអដ្ឋង្គិកមគ្គ ឈ្មោះថា **មគ្គង្គ** (អង្គនៃមគ្គ) ។

ធម្មជាតិ ឈ្មោះថា **សម្មាទិដ្ឋិ** ព្រោះអត្ថថា ឃើញដោយប្រពៃ គឺ មិនវិបរិត ។

សម្មាទិដ្ឋិនោះ មាន ១០ យ៉ាង ដោយអំណាចនៃន័យថា "ទានដែលបុគ្គលឱ្យហើយមានផល"ជាដើម ឬសម្មាទិដ្ឋិ ៤ យ៉ាង ដោយអំណាចនៃកិច្ចមានបរិញ្ញាតព្វកិច្ចជាដើម[១] ។

---

១. អត្ថយោជនាតតិយភាគ. កិច្ច ៤ គឺ បរិញ្ញា បហានៈ សច្ឆិកិរិយា ភាវនា ។ បរិច្ឆិន្ទិត្វា ជានាទំ បរិញ្ញា ប្រែថា ដឹងការកំណត់ ។

សភាវៈ ឈ្មោះថា **សម្មាសង្កប្បៈ** ព្រោះអត្ថថា ជាគ្រឿងត្រិះរិះប្រពៃ ។

សម្មាសង្កប្បៈនោះ មាន ៣ គឺ នេក្ខម្មសង្កប្បៈ ១ អព្យាបាទសង្កប្បៈ ១ អវិហិង្សាសង្កប្បៈ ១ ។

សម្មាវាចាជាដើម ខ្ញុំបានពន្យល់ច្បាស់ទុកក្នុងកាលមុននុ៎ះឯង ។[1]

សភាវៈ ឈ្មោះថា **សម្មាវាយាមៈ** ព្រោះអត្ថថា ជាគ្រឿងព្យាយាមប្រពៃ ។

សភាវៈ ឈ្មោះថា **សម្មាសតិ** ព្រោះអត្ថថា ជាគ្រឿងរលឹកប្រពៃ ។ មួយវិញទៀត ជនទាំងឡាយ រមែងរលឹកដោយប្រពៃ ដោយធម្មជាតិនេះ ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះ ទើបឈ្មោះថា សម្មាសតិ ។

សភាវៈ ឈ្មោះថា **សម្មាសមាធិ** ព្រោះអត្ថថា ជាហេតុតាំងមាំនៃចិត្តដោយប្រពៃ និងដោយស្មើជានិច្ច បានដល់ ឯកគ្គតា ៥ ដោយអំណាចនៃឈានមានបឋមជ្ឈានជាដើម ។

មិច្ឆាទិដ្ឋិ ១ មិច្ឆាសង្កប្បៈ ១ មិច្ឆាវាយាមៈ ១ មិច្ឆាសមាធិ ១ ឈ្មោះថា មគ្គង្គៈ ព្រោះជាអង្គ គឺ ផ្លូវនៃទុគ្គតិ ។

* អដ្ឋង្គិកមគ្គ ៨ និងមិច្ឆាមគ្គ ៤ រួមជាមគ្គង្គៈ ១២ យ៉ាង ដោយប្រការដូច្នេះ ។

---

១. ក្នុងបរិច្ឆេទទី ២ ទំព័រ ៣២១ ។

អង្គធម៌មគ្គង្គ: ១២*

១. **សម្មាទិដ្ឋិ** គឺ បញ្ញាចេតសិក នៅក្នុងញាណសម្បយុត្តចិត្ត ៤៧ ឬ ៧៩ (វៀរអសោភណចិត្ត ៣០ និងសោភណញាណវិប្បយុត្តចិត្ត ១២)

២. **សម្មាសង្កប្បៈ** គឺ វិតក្កចេតសិក នៅក្នុងកាមាវចរសោភណចិត្ត ២៤ និងបឋមជ្ឈានចិត្ត ១១

៣. **សម្មាវាចា** គឺ សម្មាវាចាចេតសិក នៅក្នុងមហាកុសលចិត្ត ៨ លោកុត្តរចិត្ត ៤០

៤. **សម្មាកម្មន្តៈ** គឺ សម្មាកម្មន្តចេតសិក នៅក្នុងមហាកុសលចិត្ត ៨ លោកុត្តរចិត្ត ៤០

៥. **សម្មាអាជីវៈ** គឺ សម្មាអាជីវចេតសិក នៅក្នុងមហាកុសលចិត្ត ៨ លោកុត្តរចិត្ត ៤០

៦. **សម្មាវាយាមៈ** គឺ វីរិយចេតសិក នៅក្នុងសោភណចិត្ត ៩១

៧. **សម្មាសតិ** គឺ សតិចេតសិក នៅក្នុងសោភណចិត្ត ៩១ ទុំះឯង

៨. **សម្មាសមាធិ** គឺ ឯកគ្គតាចេតសិក នៅក្នុងសោភណចិត្ត ៩១

៩. **មិច្ឆាទិដ្ឋិ** គឺ ទិដ្ឋិចេតសិក នៅក្នុងទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តចិត្ត ៤

១០. **មិច្ឆាសង្កប្បៈ** គឺ វិតក្កចេតសិក នៅក្នុងអកុសលចិត្ត ១២

១១. **មិច្ឆាវាយាមៈ** គឺ វីរិយចេតសិក នៅក្នុងអកុសលចិត្ត ១២

១២. **មិច្ឆាសមាធិ** គឺ ឯកគ្គតាចេតសិក នៅក្នុងអកុសលចិត្ត ១១ (វៀរឧទ្ធច្ចៈ) ។

---

* នៅក្នុងព្រះសូត្រមានមគ្គបន្ថែមទៀត គឺ មិច្ឆាវាចា មិច្ឆាកម្មន្តៈ មិច្ឆាអាជីវៈ មិច្ឆាសតិ ។

ក៏មគ្គង្គ: ១២ នោះ ពោលដោយអង្គធម៌មាន ៩ គឺ

១.បញ្ញា ២.វិតក្កៈ ៣.សម្មាវាចា ៤.សម្មាកម្មន្តៈ ៥.សម្មាអាជីវៈ ៦.វីរិយៈ ៧.សតិ ៨.ឯកគ្គតា ៩.ទិដ្ឋិ ។

ក្នុងមគ្គ ៩ នេះ ទិដ្ឋិជាអកុសលតែម្យ៉ាង, បញ្ញា វិរតិ ៣ សតិ ជាកុសល និងអព្យាកតៈ, ចំណែកវិតក្កៈ វីរិយៈ ឯកគ្គតា ជាកុសល អកុសល និង អព្យាកតៈទាំងឯង ។

អធិប្បាយ ឥន្ទ្រិយ ២២

ធម៌ទាំងឡាយ មានចក្ខុន្ទ្រិយជាដើម ធ្វើចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ឱ្យប្រព្រឹត្ត ទៅតាមខ្លួន ក្នុងកិច្ចទាំងឡាយ មានទស្សនកិច្ចជាដើម ឈ្មោះថា **ឥន្ទ្រិយ** ព្រោះអត្ថថា ជាធំ ។

ធម៌ទាំងឡាយ ធ្វើភេទជាដើមឱ្យប្រព្រឹត្តទៅតាមខ្លួនក្នុងសន្តាន ដែល ប្រកបដោយសភាវៈនោះ ដោយច្រើនធ្វើកម្មជរូប និងសម្បយុត្តធម៌ដែលរស់ នៅឱ្យប្រព្រឹត្តទៅតាមខ្លួន ក្នុងខណៈរស់នៅធ្វើសម្បយុត្តធម៌ ឱ្យប្រព្រឹត្តទៅតាម ខ្លួន ក្នុងខណៈដឹងអារម្មណ៍, ធ្វើធម៌ដែលកើតរួមជាមួយធម៌ មានសេចក្តីសុខជា ដើម ឱ្យប្រព្រឹត្តទៅតាមខ្លួន ក្នុងវេលាមានសេចក្តីសុខជាដើម ។ ធ្វើធម៌ដែល កើតរួមគ្នាទាំងនោះឯង ដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចសទ្ធាជាដើម ឱ្យប្រព្រឹត្ត ទៅតាមខ្លួន ក្នុងខណៈមានការជឿ ធ្វើធម៌ដែលកើតរួមគ្នា ដែលប្រព្រឹត្តទៅយ៉ាង នោះ ក្នុងខណៈប្រព្រឹត្តទៅដោយអធ្យាស្រ័យថា "**យើងនឹងដឹងវត្ថុ ដែលនៅមិន ទាន់ដឹង**" ឱ្យប្រព្រឹត្តទៅតាមខ្លួន ។ ធ្វើធម៌ដែលកើតរួមគ្នា ដែលប្រព្រឹត្តទៅ ដោយអំណាចសេចក្តីដឹងទូទៅជាដើម ឱ្យប្រព្រឹត្តទៅតាមខ្លួន ក្នុងខណៈដឹងទូទៅ

និងក្នុងភាពជាអ្នកដឹងទូទៅ ឈ្មោះថា ឥន្ទ្រិយ ព្រោះអត្ថថា ជាធំ ព្រោះដូច្នោះ ទើបលោកអាចារ្យពោលពាក្យជាដើមថា **ចក្ខុន្ទ្រិយំ** (ចក្ខុន្ទ្រិយ)ជាដើម ។

តែក្នុងអដ្ឋកថាវិភង្គ ព្រះពុទ្ធឃោសាចារ្យបានពោលអត្ថនៃឥន្ទ្រិយទុក ដោយប្រការដទៃថា "អត្ថនៃឥន្ទ្រិយ មានអត្ថថា ជាគ្រឿងសំគាល់ដល់វត្ថុដែលធំជាដើម" ។

ឥន្ទ្រិយ ២២ នេះ ព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ទុកក្នុងព្រះអភិធម្ម ចំណែកក្នុងព្រះសូត្រត្រាស់ឥន្ទ្រិយ ២ ខ្លះ ៣ ខ្លះ ៥ ខ្លះ តាមអធ្យាស្រ័យរបស់វេនេយ្យសត្វ ។

ពាក្យថា ជីវិតិន្ទ្រិយ បានដល់ រូបជីវិតិន្ទ្រិយ និងអរូបជីវិតិន្ទ្រិយ ។

ឥន្ទ្រិយរបស់បុគ្គលអ្នកប្រតិបត្តិហើយ ដោយអធ្យាស្រ័យ យ៉ាងនេះថា "យើងនឹងដឹងអមតបទ ឬសច្ចធម៌ ៤ ដែលមិនធ្លាប់ដឹងក្នុងសង្សារវដ្ដ មានខាងដើម និងទីបំផុតដែលបុគ្គលដឹងមិនបាន ឈ្មោះថា អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយ ។

ញាណណា រមែងដឹងទូទៅ គឺ ដឹងមិនហួសវែត្រដែនដែលបឋមមគ្គឃើញហើយ* និងជាឥន្ទ្រិយផង ព្រោះហេតុនោះ ញាណនោះ ទើបឈ្មោះថា អញ្ញិន្ទ្រិយ ។

ឥន្ទ្រិយរបស់ព្រះអរហន្ត ដឹងទូទៅ គឺ អ្នកចាក់ធ្លុះអរិយសច្ចៈ ៤ ហើយនៅមានជីវិតរស់នៅ ឈ្មោះថា អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយ ។

ក៏ការកាន់យកឥន្ទ្រិយ គឺ បញ្ញាក្នុងទីនេះ ដើម្បីសេចក្ដីជាក់ច្បាស់នៃការសរុបធម៌ ។ ការកាន់យកឥន្ទ្រិយ មានអនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយជាដើម ដើម្បីការជាក់ច្បាស់នៃកិច្ចវិសេសរបស់អធ្យាស្រ័យ សម្រាប់បុគ្គលជាវេនេយ្យសត្វទុំឯង ។

---

* អភិធានទប្បទីបិកាសូចិ ពោលថា "បឋមមគ្គជាដើម ឃើញហើយ" ។

សម្តែងលំដាប់ ឥន្ទ្រិយ ២២

ក៏នៅក្នុងឥន្ទ្រិយនេះ ព្រះមានព្រះភាគ ទ្រង់ត្រាស់អាយតនៈខាងក្នុងទុកខាងដើម ព្រោះជាទីអាស្រ័យពិសេសនៃការបញ្ញត្តិថា **សត្វ** (សត្តបញ្ញត្តិ) ។ ចំណែកមនិន្ទ្រិយ សូម្បីគួរត្រាស់ទុកក្នុងអាយតនៈខាងក្នុងនេះដែរ ប៉ុន្តែ ក៏ត្រាស់ទុកក្នុងលំដាប់នៃជីវិតិន្ទ្រិយ ដើម្បីសម្តែងរួមគ្នាជាមួយអរូបជីវិតិន្ទ្រិយ ។ ត្រាស់ភាវៈ ២ ទុកលំដាប់នៃអាយតនៈខាងក្នុងនោះ ដើម្បីសម្តែងថា បញ្ញត្តិនោះ រមែងមានការបែងចែកថា "**ជាស្រី ជាប្រុស**" ដោយអំណាចនៃភាវៈទាំងនេះ ។ ត្រាស់ជីវិតិន្ទ្រិយទុកក្នុងលំដាប់ភាវរូបនោះ ដើម្បីសម្តែងថា "ឧបាទិន្នធម៌ទាំងនោះ រមែងតាំងនៅបានដោយអំណាចជីវិតិន្ទ្រិយនេះ" ។ ត្រាស់វេទនា ៥ ក្នុងលំដាប់នៃជីវិតិន្ទ្រិយនោះ ដើម្បីសម្តែងថា "កងធម៌ដែលសំគាល់ថា ជាសត្វ កាលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចការបន្ត រមែងសៅហ្មងដោយវេទនាទាំងនេះ" ។

ចំណែកឥន្ទ្រិយ ៥ មានសទ្ធាជាដើម ត្រាស់ទុកក្នុងលំដាប់នៃវេទនា ៥ នោះ ដើម្បីសម្តែងភាវទាន(ភាពផូរផង់) និងសម្ភារៈរបស់ពួកសត្វ ដែលប្រាថ្នាសេចក្តីបរិសុទ្ធិចាកវេទនាទាំងនោះ ។ និងត្រាស់ឥន្ទ្រិយ ៣ ទុកក្នុងទីបំផុត ដើម្បីសម្តែងថា "ក៏សត្វទាំងឡាយ អ្នកមានភាវទាននិងសម្ភារៈដែលខ្វនសន្សំទុកហើយ រមែងបរិសុទ្ធហ្មត់ចត់ដោយឥន្ទ្រិយទាំង ៣ នេះ ព្រោះដូច្នោះ សត្វទាំងនោះ ទើបជាអ្នកបរិសុទ្ធហើយ និងសម្រេចកិច្ចហើយ ការសម្រេចនៃសេចក្តី មានត្រឹមតែប៉ុណ្ណោះឯង ។

អង្គធម៌ ឥន្ទ្រិយ ២២

១-៥ ចក្ខុន្ទ្រិយជាដើម បានដល់ ចក្ខុប្បសាទជាដើម

៦-៧ ឥត្ថិន្ទ្រិយ-បុរិសិន្ទ្រិយ បានដល់ ភាវរូបទាំង ២

៨- ជីវិតិន្ទ្រិយ បានដល់ ជីវិតរូប ជីវិតិន្ទ្រិយចេតសិក

៩- មនិន្ទ្រិយ បានដល់ ចិត្តទាំងអស់

១០- សុខិន្ទ្រិយ បានដល់ សុខនៅក្នុងសុខសហគតកាយវិញ្ញាណ ១

១១- ទុក្ខិន្ទ្រិយ បានដល់ ទុក្ខនៅក្នុងទុក្ខសហគតកាយវិញ្ញាណ ១

១២- សោមនស្សិន្ទ្រិយ បានដល់ សោមនស្ស នៅក្នុងសោមនស្សសហគតចិត្ត ៦២

១៣- ទោមនស្សិន្ទ្រិយ បានដល់ ទោមនស្សនៅក្នុងទោមនស្សសហគតចិត្ត ២

១៤- ឧបេក្ខិន្ទ្រិយ បានដល់ ឧបេក្ខានៅក្នុងឧបេក្ខាសហគតចិត្ត ៥៥

១៥- សទ្ធិន្ទ្រិយ បានដល់ សទ្ធានៅក្នុងសោភណចិត្ត ៩១

១៦- វីរិយិន្ទ្រិយ បានដល់ វីរិយៈនៅក្នុងវីរិយសម្បយុត្តចិត្ត ១០៥

១៧- សតិន្ទ្រិយ បានដល់ សតិនៅក្នុងសោភណចិត្ត ៩១

១៨- សមាធិន្ទ្រិយ បានដល់ ឯកគ្គតានៅក្នុងចិត្ត ៧២ (វៀរអវីរិយចិត្ត ១៦ និងវិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តចិត្ត ១)

១៩-បញ្ញិន្ទ្រិយ បានដល់ បញ្ញានៅក្នុងញាណសម្បយុត្តចិត្ត ៤៧ ឬ ៧៩

២០-អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយ បានដល់ បញ្ញានៅក្នុងសោតាបត្តិមគ្គចិត្ត ១

២១-អញ្ញិន្ទ្រិយ បានដល់ បញ្ញានៅក្នុងមគ្គខាងលើ ៣ ផលខាងក្រោម ៣

២២-អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយ បានដល់ បញ្ញានៅក្នុងអរហត្តផលចិត្ត ១ ។

ឥន្ទ្រិយ ២២ នេះ មានសភាវៈ ១៦ គឺ

បសាទរូប ៥ ភាវរូប ២ និងជីវិតរូប ១ រួមជា ៨ នេះ ជារូបធម៌, និងអរូបធម៌ ៨ គឺ វេទនា ១ សទ្ធា ១ វិរិយៈ ១ សតិ ១ ឯកគ្គតា ១ បញ្ញា ១ អរូបជីវិតិន្ទ្រិយ ១ និងចិត្ត ១ ។

ឥន្ទ្រិយ ២២ នេះ ជាលោកិយតែម្យ៉ាង មាន ១០ ឥន្ទ្រិយ គឺ រូបឥន្ទ្រិយ ៥ មានចក្ខុន្ទ្រិយជាដើម ឥត្ថិន្ទ្រិយ ១ បុរិសិន្ទ្រិយ ១ សុខិន្ទ្រិយ ១ ទុក្ខិន្ទ្រិយ ១ ទោមនស្សិន្ទ្រិយ ១ ។

ដែលជាលោកុត្តរតែម្យ៉ាងមាន ៣ បានដល់ អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយជាដើម ។

ដែលជាលោកិយផង និងជាលោកុត្តរៈផង បានដល់ ឥន្ទ្រិយ ៩ ដែលនៅសល់ គឺ ជីវិតិន្ទ្រិយ ១ មនិន្ទ្រិយ ១ សោមនស្សិន្ទ្រិយ ១ ឧបេក្ខិន្ទ្រិយ ១ សទ្ធិន្ទ្រិយ ១ វិរិយិន្ទ្រិយ ១ សតិន្ទ្រិយ ១ សមាធិន្ទ្រិយ ១ និងបញ្ញិន្ទ្រិយ ១ ។

អធិប្បាយ ពលៈ ៩

ធម៌ ៧ គឺ សទ្ធា ១ វិរិយៈ ១ សតិ ១ សមាធិ ១ បញ្ញា ១ ហិរិ ១ ឱត្តប្បៈ ១ ឈ្មោះថា ពលៈ ព្រោះអត្ថថា មិនញាប់ញ័រចំពោះធម៌ដែលជាសត្រូវពោលគឺ ការមិនមានសទ្ធាការខ្ជិលច្រអូស ការប្រមាទ ការរវើរវាយ ការមិនដឹងការមិនខ្មាស និងការមិនខ្លាចបាប និងព្រោះជាធម៌ តាំងមាំក្នុងសម្បយុត្តធម៌ទាំងឡាយ ។ ប៉ុន្តែ អហិរិកៈ និងអនោត្តប្បៈទាំងពីរនេះ ឈ្មោះថា ពលៈ ព្រោះជាធម៌ តាំងមាំក្នុងសម្បយុត្តធម៌តែម្យ៉ាង ។

អង្គធម៌ ពលៈ ៩

១-សទ្ធាពលៈ បានដល់ សទ្ធាចេតសិកនៅក្នុងសោភណចិត្ត ៩១ ។

២-វីរិយពលៈ បានដល់ វីរិយចេតសិកនៅក្នុងវីរិយសម្បយុត្តចិត្ត ១០៥ (វៀរអវីរិយចិត្ត ១៦) ។

៣-សតិពលៈ បានដល់ សតិចេតសិកនៅក្នុងសោភណចិត្ត ៩១ ។

៤-សមាធិពលៈ បានដល់ ឯកគ្គតាចេតសិកនៅក្នុងចិត្ត ១០៤ (វៀរអវីរិយចិត្ត ១៦ និងវិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តចិត្ត ១) ។

៥-បញ្ញាពលៈ បានដល់ បញ្ញាចេតសិកនៅក្នុងញាណសម្បយុត្តចិត្ត ៧៩ (វៀរអសោភណចិត្ត ៣០ និងសោភណចិត្តដែលជាញាណវិប្បយុត្ត ១២) ។

៦-ហិរិពលៈ បានដល់ ហិរិចេតសិកនៅក្នុងសោភណចិត្ត ៩១ ។

៧-ឱត្តប្បពលៈ បានដល់ ឱត្តប្បចេតសិកនៅក្នុងសោភណចិត្ត ៩១ ។

៨-អហិរិកពលៈ បានដល់ អហិរិកចេតសិកនៅក្នុងអកុសលចិត្ត ១២ ។

៩-អនោត្តប្បពលៈ បានដល់ អនោត្តប្បចេតសិកនៅក្នុងអកុសលចិត្ត ១២ ។

អធិប្បាយ អធិបតិ ៤

ធម៌ដែលជាធំជាងសម្បយុត្តធម៌ ដែលប្រព្រឹត្តទៅព្រមជាមួយខ្លួន ឈ្មោះថា អធិបតី ។ ពិតមែន ធម៌ ៤ មាន ឆន្ទៈជាដើម ក្នុងចិត្តដែលកើតឡើង មានឧបនិស្សយបច្ច័យ ប្រជុំតាក់តែងពីខាងដើម មានជាដើមថា **"ដែលឈ្មោះថាអ្វីៗ នឹងសម្រេចដល់មនុស្សអ្នកមានឆន្ទៈ"** ដូច្នេះ, ជាធុរៈ ជាធម៌ញ៉ាំងសម្បយុត្តធម៌ ឱ្យប្រព្រឹត្តទៅបានសម្រេចដោយខ្លួនឯង, ក៏សម្បយុត្តធម៌ទាំងនោះ រមែង

ប្រព្រឹត្តទៅបាន ដោយអំណាចនៃឆន្ទៈជាដើមទាំងនោះ ព្រោះហេតុនោះ ធម៌មានឆន្ទៈជាដើមនោះ ទើបប្រព្រឹត្តទៅដោយភាពជាធំជាងធម៌ដែលទាក់ទងជាមួយខ្លួន ។

អធិបតី ៤ មានឆន្ទៈជាដើមនេះ មិនជាអធិបតីព្រមគ្នាទេ គឺ ត្រឹមតែជាអធិបតីបានម្តងមួយៗ ប៉ុណ្ណោះ ។

អធិបតី (អ្នកជាធំ) និងឥន្ទ្រិយ (ភាពជាធំ) មានសេចក្តីផ្សេងគ្នា គឺ អធិបតីនោះ ជាធំដោយអំណាចហាមភាពជាអធិបតីធម៌ដទៃទៀត មិនឱ្យជាអធិបតីបាន, បានត្រឹមតែជាធម៌ញ៉ាំងចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ឱ្យប្រព្រឹត្តទៅតាមកិច្ចរបស់ខ្លួន មានការឃើញជាដើមតែម្យ៉ាង ទើបឈ្មោះថា **អធិបតី** ។

ចំណែកឥន្ទ្រិយវិញ អាចមានឥន្ទ្រិយដទៃទៀតដែរ (មិនហាមឃាត់ ទើបត្រាស់ថា) ទើបឈ្មោះថា ឥន្ទ្រិយ ។

អង្គធម៌អធិបតី ៤

១-ឆន្ទាធិបតិ បានដល់ ឆន្ទចេតសិកនៅក្នុងសាធិបតិជវនចិត្ត ៥២ គឺ

-ទ្វិហេតុកជវនចិត្ត ១៨ (លោភមូលចិត្ត ៨ ទោសមូលចិត្ត ២ មហាកុសលញាណវិប្បយុត្តចិត្ត ៤ មហាកិរិយាញាណវិប្បយុត្តចិត្ត ៤)

-តិហេតុកជវនចិត្ត ៣៤ (មហាកុសលញាណសម្បយុត្តចិត្ត ៤ មហាកិរិយាញាណសម្បយុត្តចិត្ត ៤ មហគ្គតជវនចិត្ត ១៨ និងលោកុត្តរចិត្ត ៨) ។

២-វីរិយាធិបតិ បានដល់ វីរិយចេតសិក នៅក្នុងសាធិបតិជវនចិត្ត ៥២ ទុំះឯង ។

៣-ចិត្តាធិបតិ បានដល់ សាធិបតិជវនចិត្ត ៥២ ដូចគ្នា ។

៤-វិមំសាធិបតិ បានដល់ បញ្ញាចេតសិក ក្នុងតិហេតុកជវនចិត្ត ៣៤ ។

អធិប្បាយ អាហារ ៤

ធម៌ពួកណា រមែងនាំមកនូវរូបមានឱជា ជាគម្រប់ ៨ ជាដើម ព្រោះហេតុនោះ ធម៌ទាំងនោះ ទើបឈ្មោះថា **អាហារ** ។

ពិតមែន កពឡិង្ការាហារ រមែងនាំមកនូវរូប មានឱជាជាគម្រប់ ៨, ផស្សាហារ រមែងនាំមកនូវវេទនា ៣, កម្មដែលជាកុសល និងអកុសល ពោលគឺ មនោសញ្ចេតនាហារ រមែងនាំមកនូវបដិសន្ធិក្នុងភពទាំង ៣, បដិសន្ធិវិញ្ញាណ ពោលគឺ វិញ្ញាណាហារ រមែងនាំមកនូវនាម និងរូបដែលកើតរួមគ្នា ។

សូម្បីពួកធម៌ដទៃទៀត មានវេទនាជាដើម នាំមកនូវបច្ចុប្បន្ន(ផល) របស់ខ្លួនៗ ក៏ពិតមែនហើយ ប៉ុន្តែ ធម៌ ៤ នេះប៉ុណ្ណោះ ដែលត្រាស់ហៅថា អាហារ ព្រោះការបន្តខាងក្នុងជាបច្ច័យពិសេស ។

ពិតមែន កពឡិង្ការាហារ ជាបច្ច័យពិសេសដល់រូបកាយរបស់សត្វ អ្នកបរិភោគអាហារ ព្រោះរូបកាយនោះ សូម្បីបច្ច័យទាំងឡាយ មានកម្មជាដើម នាំឱ្យកើតហើយ ក៏ប្រព្រឹត្តទៅបាន ១០ ឆ្នាំជាដើម ដោយកម្លាំងជួយឧបត្ថម្ភនៃកពឡិង្ការាហារនុ៎ះឯង ។ ពិតមែន អាចារ្យទាំងឡាយ ពោលថា កពឡិង្ការាហារនេះ ដូចមេនំ (អ្នកបំបៅដោះ) ចិញ្ចឹមក្មេងតូច ឬដូចសសរជួយទល់ផ្ទះទុក ។

សូម្បីផស្សៈកាលប៉ះខ្ទប់អារម្មណ៍ ដែលជាទីតាំងនៃវេទនា មានសុខជាដើមនុ៎ះឯង ក៏ដើម្បីការតាំងនៅនៃសត្វទាំងឡាយ ដោយការប្រព្រឹត្តិទៅនៃសុខវេទនាជាដើម ។ មនោសញ្ចេតនាហារ ប្រមូលមកដោយអំណាចនៃកម្មដែលជាកុសល និងអកុសលនុ៎ះឯង រមែងមានដើម្បីការតាំងនៅនៃសត្វទាំងឡាយ ព្រោះញុំាងមូលនៃភពឱ្យសម្រេច ។ វិញ្ញាណដឹងច្បាស់អារម្មណ៍នុ៎ះឯង រមែងជា

បច្ច័យដល់ការតាំងនៅរបស់សត្វទាំងឡាយ ដោយការប្រព្រឹត្តិទៅនៃនាម និងរូប, ធម៌ ៤ នេះឯង ព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ ហៅថា អាហារ ព្រោះជាបច្ច័យវិសេស ដល់ការប្រព្រឹត្តិទៅខាងក្នុងសន្តាន ដោយប្រការដូច្នេះ ។

អង្គធម៌អាហារ ៤

១-កពឡិង្ការាហារ	បានដល់ ឱជានៅក្នុងអាហារផ្សេងៗ ។
២-ផស្សាហារ	បានដល់ ផស្សចេតសិកនៅក្នុងចិត្តទាំងអស់ ។
៣-មនោសញ្ចេតនាហារ	បានដល់ ចេតនាចេតសិកនៅក្នុងចិត្តទាំងអស់ ។
៤-វិញ្ញាណាហារ	បានដល់ ចិត្តទាំងអស់ ។

ធម៌ដែលមិនមែនជាអង្គឈាន

ពាក្យថា "អង្គឈាន មិនមាននៅក្នុងបញ្ចវិញ្ញាណ, ពលៈ មិនមាននៅក្នុងពួកអវីរិយៈ, អង្គមគ្គ មិនមាននៅក្នុងពួកអហេតុកៈ"ជាដើម ។

<u>ក្នុងអភិធម្មត្ថវិភាវិនី</u> បរិយាយពង្រីកសេចក្តីទុកថា ៖

"ឧបេក្ខា សុខ និងទុក្ខ, សូម្បីមាននៅក្នុងបញ្ចវិញ្ញាណទាំងនោះ ព្រះមានព្រះភាគទ្រង់មិនលើកឡើង ជាអង្គឈានទេ ព្រោះមិនមានអាការ គឺ ចូលទៅសម្លឹង ព្រោះបញ្ចវិញ្ញាណ ជាធម៌ត្រឹមតែធ្លាក់ទៅក្នុងអារម្មណ៍ ដោយវៀរចាកវិតក្កៈ, ដែលពិតនោះ ព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ថា អង្គឈាន មានវិតក្កៈកើតខាងក្រោយ ។ សមាធិ (ឯកគ្គតា) សូម្បីមាននៅក្នុងអវីរិយចិត្ត ១៦ នោះ ក៏មិនដល់ភាពជាពលៈ ព្រោះមិនមានសេចក្តីព្យាយាម ក្នុងចិត្ត ១៦ ដោយអំណាចនៃ

ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណ ១០ មនោធាតុ ៣ និងសន្តីរណចិត្ត ៣ ព្រោះត្រាស់ថា ពលៈមានសេចក្តីព្យាយាមកើតខាងក្រោយ ។

ម្យ៉ាងទៀត ក្នុងពួកអហេតុកចិត្ត ១៨ រមែងមិនមានមគ្គង្គៈ ព្រោះវៀរចាកហេតុ ។ ពិតមែន ព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ថា "អង្គមគ្គ មានហេតុកើតខាងក្រោយ" ដូច្នេះ ។ ឯកគ្គតា ក្នុងចិត្តដែលសម្បយុត្តដោយវិចិកិច្ឆា ត្រឹមតែជាការឈប់នៃចិត្ត ព្រោះវៀរចាកអធិមោក្ខៈ មិនហៅថា មិច្ឆាសមាធិ សមាធិន្ទ្រិយ និងសមាធិពលៈ ។ លោកអាចារ្យ សម្តែងការមិនមានអធិបតីនៅក្នុងពួកចិត្តដែលមានហេតុតែមួយ ដោយស័ព្ទថា ទ្វិហេតុកៈ និងតិហេតុកៈ ការកំណត់ថា ក្នុងទ្វិហេតុកៈ និងតិហេតុកៈនេះ លោកពោលទុកដើម្បីសម្តែងថា **អធិបតី** មិនមានការកើតក្នុងពួកចិត្តដែលជាលោកិយវិបាក ។ លោកអាចារ្យសំដៅយកអធិបតី គឺ វីមំសា មិនកើតក្នុងពួកទ្វិហេតុកជវនចិត្ត ទើបពោលថា "តាមសមគួរដល់ការកើត" ។

បណ្ឌិត រមែងបានអធិបតីធម៌ត្រឹមតែម្យ៉ាងប៉ុណ្ណោះ ព្រោះកាលមាន ២-៣ យ៉ាង ក៏មិនជាអធិបតី គឺ ជាអធិបតីបានត្រឹមតែមួយយ៉ាង ក៏ព្រោះហេតុនេះឯង ទើបព្រះមានព្រះភាគ មិនត្រាស់ដោយន័យជាដើមថា "អធិបតីជាបច្ច័យដល់ធម៌ ដែលសម្បយុត្តដោយអធិបតី ដោយអំណាចអធិបតី ដូចក្នុងនិទ្ទេសនៃហេតុប្បច្ច័យ ដូច្នោះ" ត្រាស់អធិបតិប្បច្ច័យឡើង ដោយអំណាចអធិបតីនីមួយៗតែម្យ៉ាង ដោយន័យជាដើមថា ឆន្ទាធិបតី ជាបច្ច័យដល់ធម៌ ដែលសម្បយុត្ត ដោយឆន្ទៈ ដូច្នេះ ។

មិស្សកៈ មានសភាវៈ ៥៣

ពោលដោយសភាវៈ ហេតុធម៌ មាន ៦, ឈានធម៌មាន ៥ ព្រោះរួមសោមនស្ស ទោមនស្ស ឧបេក្ខា ចូលក្នុងឋានតែមួយ ដោយអំណាចនៃវេទនា, អង្គមគ្គមាន ៩ ព្រោះរួមមិច្ឆាសង្កប្បៈ មិច្ឆាវាយាមៈ មិច្ឆាសមាធិ ចូលក្នុងឋានជាមួយ នឹងសម្មាសង្កប្បៈ សម្មាវាយាមៈ ចិត្តេកគ្គតា ដោយជាសភាគៈ, ឥន្ទ្រិយធម៌មាន ១៦ ព្រោះវេទនា ៥ ចូលក្នុងឋានតែមួយជាមួយគ្នា និងព្រោះរួមឥន្ទ្រិយជាលោកុត្តរ ៣ ចូលជាមួយនឹងបញ្ញិន្ទ្រិយ ទុកក្នុងឋានតែមួយរួមគ្នា និងព្រោះកាន់យករូបជីវិតិន្ទ្រិយ និងអរូបជីវិតិន្ទ្រិយទុក (ក្នុងរូបនិងអរូប) មួយផ្នែកៗចំណែកពលៈ ព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ទុក ៩ ដោយន័យដែលពោលហើយ, អធិបតីត្រាស់ទុក ៤ និងអាហារត្រាស់ទុក ៤ ដូចគ្នា ។

មិស្សកសង្គហៈ មាន ៧ ឋាន ដោយប្រការដូច្នេះ ។

កំបណ្ដាសភាវៈ មានហេតុជាដើម លោកដីកាចារ្យពោលគាថា សង្ខេបសង្គ្រោះធម៌ទុកក្នុងឋាន ដូច្នេះ គឺ ៖

- **បញ្ញា** សង្គ្រោះបាន ៥ ឋាន
- **វាយាមៈ** និង **ឯកគ្គតា** សង្គ្រោះបាន ៤ ឋាន,
- **ចិត្ត** និង **សតិ** សង្គ្រោះបាន ៣ ឋាន,
- **សង្កប្បៈ វេទនា សទ្ធា** សង្គ្រោះទុក ២ ឋាន,
- **ធម៌នៅសល់ ២៨** សង្គ្រោះឋានបាន ១ ឋាន ។

សង្គ្រោះធម៌ចូលក្នុងឋាន ៧ គឺ

-បញ្ញា សង្គ្រោះបាន ៥ ឋាន គឺ ហេតុ ១ អង្គមគ្គ ១ ឥន្ទ្រិយ ១ ពលៈ ១ អធិបតី ១

-វាយាមៈ គឺ វិរិយៈ សង្គ្រោះបាន ៤ ឋាន គឺ អង្គមគ្គ១ ឥន្ទ្រិយ១ ពលៈ១ អធិបតី១

-ឯកគ្គតា សង្គ្រោះបាន ៤ ឋាន គឺ ឈាន ១ មគ្គ ១ ឥន្ទ្រិយ ១ ពលៈ ១

-ចិត្ត សង្គ្រោះបាន ៣ ឋាន គឺ ឥន្ទ្រិយ ១ អធិបតី ១ អាហារ ១)

-សតិ សង្គ្រោះបាន ៣ ឋាន គឺ មគ្គ ១ ឥន្ទ្រិយ ១ ពលៈ ១

-សង្កប្បៈ គឺ វិតក្កៈ សង្គ្រោះបាន ២ ឋាន គឺ ឈាន ១ មគ្គ ១

-វេទនា សង្គ្រោះបាន ២ ឋាន គឺ ឈាន ១ ឥន្ទ្រិយ ១

-សទ្ធា សង្គ្រោះបាន ២ ឋាន គឺ ឥន្ទ្រិយ ១ ពលៈ ១

ធម៌តាំងនៅក្នុងឋានមួយដែលជាពួករបស់ខ្លួនមាន ២៨

១-ហេតុ ៥ (វៀរអមោហៈ)

២-អង្គឈាន ២ គឺ វិចារៈ បីតិ

៣-អង្គមគ្គ ៤ គឺ វិរតិ ៣ ទិដ្ឋិ ១

៤-ឥន្ទ្រិយ ៩ គឺ ប្រសាទ ៥ ភាវៈ ២ ជីវិត ២

៥-ពលៈ ៤ គឺ ហិរិ ឱត្តប្បៈ អហិរិកៈ អនោត្តប្បៈ

៦-អធិបតិ ១ គឺ ឆន្ទៈ

៧-អាហារ ៣ គឺ កពឡីង្ការាហារ ផស្សៈ ចេតនា ។

ធម៌ទាំងនេះ ដែលឈ្មោះថា តាំងនៅក្នុងឋានតែមួយ គឺ តាំងនៅក្នុងឋានរបស់ខ្លួននោះឯង ។

ចប់ ពួកទី ២ មិស្សកសង្គហៈ

ពួកទី ៣ ពោធិបក្ខិយសង្គហៈ

១-សតិប្បដ្ឋាន ៤ គឺ ១- កាយានុបស្សនា ២- វេទនានុបស្សនា
៣- ចិត្តានុបស្សនា ៤- ធម្មានុបស្សនា ។

២-សម្មប្បធាន ៤ គឺ

១-បហានប្បធាន ព្យាយាមលះបាបអកុសលធម៌ដែលកើតឡើងហើយ ។

២-សំវរប្បធាន ព្យាយាមញុំាងបាបអកុសលដែលមិនទាន់កើត មិនឱ្យកើតឡើងបាន ។

៣-ភាវនាបធាន ព្យាយាមញុំាងកុសល ដែលមិនទាន់កើត ឱ្យកើតឡើង ។

៤-អនុរក្ខនាបធាន ព្យាយាមរក្សាកុសលធម៌ដែលកើតឡើងហើយ ឱ្យរឹងរឹតតែចម្រើនឡើង ។

៣-ឥទ្ធិបាទ ៤ គឺ ១-ឆន្ទិទ្ធិបាទ ៣-ចិត្តិទ្ធិបាទ ២-វីរិយិទ្ធិបាទ ៤-វីមំសិទ្ធិបាទ ។

៤- ឥន្ទ្រិយ ៥ គឺ ១-សទ្ធិន្ទ្រិយ ២-វីរិយិន្ទ្រិយ ៣-សតិន្ទ្រិយ
៤-សមាធិន្ទ្រិយ ៥-បញ្ញិន្ទ្រិយ ។

៥-ពលៈ ៥ គឺ ១-សទ្ធាពលៈ ២-វីរិយពលៈ ៣-សតិពលៈ
៤-សមាធិពលៈ ៥-បញ្ញាពលៈ

៦-ពោជ្ឈង្គៈ ៧ គឺ ១-សតិសម្ពោជ្ឈង្គៈ ២-ធម្មវិចយសម្ពោជ្ឈង្គៈ
៣-វីរិយសម្ពោជ្ឈង្គៈ ៤-បីតិសម្ពោជ្ឈង្គៈ ៥-បស្សទ្ធិសម្ពោជ្ឈង្គៈ
៦-សមាធិសម្ពោជ្ឈង្គៈ ៧-ឧបេក្ខាសម្ពោជ្ឈង្គៈ ។

៧-អង្គមគ្គ ៨ គឺ ១-សម្មាទិដ្ឋិ ២-សម្មាសង្កប្បៈ ៣-សម្មាវាចា ៤-សម្មាកម្មន្តៈ

៥-សម្មាអាជីវ: ៦-សម្មាវាយាម: ៧-សម្មាសតិ ៨-សម្មាសមាធិ ។ បណ្ដាធម៌ទាំង ៧ នេះ សម្មាសតិតែម្យ៉ាងប៉ុណ្ណោះ លោកហៅថា សតិប្បដ្ឋាន ៤, និងសម្មាវាយាម: លោកហៅថា សម្មប្បធាន ៤ ដូចគ្នា ។

សង្គហគាថា សម្ដែងសភាវធម៌

៦- ឆន្ទោ ចិត្តមុបេក្ខា ច សទ្ធាបស្សទ្ធិបីតិយោ
សម្មាទិដ្ឋិ ច សង្កប្បោ វាយាមោ វិរតិត្តយំ ។
៧- សម្មាសតិ សមាធីតិ ចុទ្ទសេតេ សភាវតោ
សត្តតឹសប្បភេទេន សត្តធា តត្ថ សង្គហោ ។

ធម៌ទាំងនេះ ដោយសភាវ: មាន ១៤ យ៉ាង គឺ ឆន្ទ: ១ ចិត្ត: ១ ឧបេក្ខា ១ សទ្ធា ១ បស្សទ្ធិ ១ បីតិ ១ សម្មាទិដ្ឋិ ១ សម្មាសង្កប្ប: ១ សម្មាវាយាម: ១ វិរតិ ៣ សម្មាសតិ ១ សម្មាសមាធិ ១ ពោលដោយប្រភេទមាន ៣៧ ក្នុងពោធិបក្ខិយសង្គហៈនោះ មានការសង្គ្រោះចូលក្នុង ៧ ឋាន ។

សង្គហគាថា សម្ដែងឋានពោធិបក្ខិយ:

៨. សង្កប្បបស្សទ្ធិ ច បីត្យុបេក្ខា ឆន្ទោ ច
ចិត្តំ វិរតិត្តយញ្ច នវេកឋានា វីរិយំ នវដ្ឋ
សតី សមាធី ចតុ បញ្ច បញ្ញា សទ្ធា ទុឋានុត្ត-
មសត្តតឹសធម្មាន មេសោ បវរោ វិភាគោ ។
៩. សព្វេ លោកុត្តរេ ហោន្តិ ន វា សង្កប្បបីតិយោ

លោកិយេបិ យថាយោគំ ឆព្វិសុទ្ធិប្បវត្តិយំ ។

ធម៌ ៩ មានឋានតែមួយ គឺ សម្មាសង្កប្បៈ ១ បស្សទ្ធិ ១ បីតិ ១ ឧបេក្ខា ១ ឆន្ទៈ ១ ចិត្តៈ ១ និងវិរតិ ៣, វីរិយៈ មាន ៩ ឋាន, សតិ មាន ៨ ឋាន, សមាធិ មាន ៤ ឋាន, បញ្ញា មាន ៥ ឋាន, និង សទ្ធា មាន ២ ឋាន, នេះជាការចែកដ៏ប្រសើរបំផុតនៃធម៌ខ្ពស់បំផុត ៣៧ ប្រការ ។

ក្នុងលោកុត្តរចិត្តទាំង ៨ មានពោធិបក្ខិយធម៌ទាំងអស់ ៣៧ ខ្លះ មិនមានសង្កប្បៈ និងបីតិខ្លះ សូម្បីក្នុងលោកិយចិត្ត ក៏មាន នៅក្នុងពេលប្រព្រឹត្តទៅនៃវិសុទ្ធិ ៦ ប្រព្រឹត្តទៅតាមសមគួរដល់ការប្រកប ។

អធិប្បាយ សតិប្បដ្ឋាន ៤

ធម៌ណា រមែងតាំងមាំ ព្រោះហេតុនោះ ធម៌នោះ ឈ្មោះថា បដ្ឋាន, បដ្ឋាន គឺ សតិ ឈ្មោះថា **សតិប្បដ្ឋាន** *។*

សតិប្បដ្ឋាននោះ មាន ៤ យ៉ាង ដោយអំណាចការកាន់យកអាការថា "មិនស្អាត ជាទុក្ខ មិនទៀង ជាអនត្តា ក្នុងកាយ វេទនា ចិត្ត ធម៌ និងដោយអំណាចការលះនូវសញ្ញាវិបល្លាសថា ស្អាត ជាសុខ ទៀង ជាអត្តា ព្រោះដូច្នោះ ទើបលោកពោលថា សតិប្បដ្ឋាន ៤ " ដូច្នេះ ។

អធិប្បាយ ពាក្យថា កាយជាដើម

ឈ្មោះថា កាយ ព្រោះអត្ថថា ជាទីកើតនៃកោដ្ឋាស ដែលបណ្ឌិតគួរខ្ពើម មានកេសាជាដើម បានដល់ រាងកាយ ។ម្យ៉ាងទៀត កងនៃខ្យល់អស្សាស: និងបស្សាស: ក៏ឈ្មោះថា កាយ ។

ការតាមឃើញកាយនោះ គឺ ការរលឹកដល់កាយនោះ ដោយចំណាចនៃបរិកម្ម(ការធ្វើខាងដើម) និងដោយអំណាចនៃវិបស្សនា ឈ្មោះថា **កាយានុបស្សនា** ។

ការតាមឃើញវេទនា ដែលជាទុក្ខ ព្រោះអត់ទ្រាំបានដោយលំបាក (ទុក្ខទុក្ខ), ដែលជាទុក្ខ ព្រោះការប្រែប្រួលទៅ (វិបរិណាមទុក្ខ), ដែលជាទុក្ខ ព្រោះសង្ខារ(សង្ខារទុក្ខ), ឈ្មោះថា **វេទនានុបស្សនា** ។

ការតាមឃើញចិត្ត ដែលផ្សេងពីគ្នានៃសម្បយោគនិងភូមិ ដោយអំណាចនៃសរាគចិត្ត និងមហគ្គតចិត្តជាដើម ឈ្មោះថា **ចិត្តានុបស្សនា** ។

ការតាមឃើញធម៌ គឺ សញ្ញា និងសង្ខារ ដែលមានលក្ខណ:ផ្សេងគ្នា ឈ្មោះថា **ធម្មានុបស្សនា** ។

អធិប្បាយ សម្មប្បធាន ៤

ធម្មជាតិ ដែលឈ្មោះថា សម្មប្បធាន ព្រោះអត្ថថា ជាគ្រឿងតាំងសេចក្តីព្យាយាមដោយប្រពៃ បានដល់ វាយាម: ។

ក៏សេចក្តីព្យាយាមនោះ មាន ៤ យ៉ាង ដោយការផ្សេងគ្នានៃចិត្ត ព្រោះដូច្នោះ ទើបលោកពោលថា "សម្មប្បធាន ៤"ជាដើម ។ សេចក្តីព្យាយាមដោយអំណាចនៃកិច្ច មានការប្រែកបរឿយៗក្នុងកម្មដ្ឋាន មានមនសិការ:ក្នុងអសុភ:

ជាដើម ឈ្មោះថា វាយាមៈ ។ សម្មប្បធាន ៤ នេះ បានដល់ វីរិយចេតសិក នៅក្នុងកុសលចិត្ត ២១ ប៉ុណ្ណោះ ។

អធិប្បាយ ឥទ្ធិបាទ ៤

ចិត្តមានការតាំងមាំជាដើមទុំះឯង រមែងសម្រេចដោយធម្មជាតិនេះ ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថា ឥទ្ធិ បានដល់ ញាណក្នុងឥទ្ធិវិធៈ ។ បាទ គឺ ធម៌ជាគ្រឿងទ្រនៃឥទ្ធិ ឈ្មោះថា ឥទ្ធិបាទ ។ ឥទ្ធិបាទ គឺ ឆន្ទៈ ឈ្មោះថា ឆន្ទិទ្ធិបាទ ។

អង្គធម៌ ឥទ្ធិបាទ

១. **ឆន្ទិទ្ធិបាទ** បានដល់ ឆន្ទចេតសិក នៅក្នុងកុសលចិត្ត ២១ ។
២. **វីរិយិទ្ធិបាទ** បានដល់ វីរិយចេតសិក នៅក្នុងកុសលចិត្ត ២១ ។
៣. **ចិត្តិទ្ធិបាទ** បានដល់ កុសលចិត្ត ២១ ។
៤. **វិមំសិទ្ធិបាទ** បានដល់ បញ្ញាចេតសិកនៅក្នុងកុសលញាណសម្បយុត្តចិត្ត ១៧ ។

* ឥន្ទ្រិយ ៥ ជាដើមអធិប្បាយរួចហើយ ក្នុងមិស្សកសង្គហៈ ។

អធិប្បាយពោជ្ឈង្គៈ ៧

បុគ្គល អ្នកឈ្មោះថា ពោធិ ព្រោះអត្ថថា ត្រាស់ដឹង ។

ម្យ៉ាងទៀត ចាប់ផ្តើមតាំងពីវិបស្សនា ព្រះយោគាវចរ រមែងត្រាស់ដឹង គឺ ចាក់ធ្លុះសច្ចៈ រមែងក្រោកពីដេកលក់ គឺ កិលេស រមែងរីករាយដោយសម្រេចនូវមគ្គនិងផល ព្រោះមិនមានកិលេសកម្រើក ដោយធម៌សាមគ្គី មានសតិជាដើមយ៉ាងណា ធម៌សាមគ្គីយ៉ាងនោះ ឈ្មោះថា ពោធិ ។

ធម៌ជាអង្គ គឺ ជាការណ៍របស់បុគ្គលអ្នកត្រាស់ដឹងនោះ ឬរបស់ធម៌សាមគ្គី

ជាហេតុត្រាស់ដឹងនោះ ព្រោះដូច្នោះ ទើបឈ្មោះថា ពោជ្ឈង្គៈ (អង្គនៃការត្រាស់ដឹង) ។ ពោជ្ឈង្គៈនោះ មាន ៧ យ៉ាង ដោយអំណាចនៃធម៌ ព្រោះហេតុនោះ ទើបលោកអាចារ្យពោលថា "សតិសម្ពោជ្ឈង្គៈ"ជាដើម ។

ពោជ្ឈង្គៈដែលល្អ គឺ សតិ ឈ្មោះថា សតិសម្ពោជ្ឈង្គៈ ។

ម្យ៉ាងទៀត សតិសម្ពោជ្ឈង្គៈ ព្រោះអត្ថថា អង្គនៃបុគ្គលដែលត្រាស់ដឹងល្អ ឬ(អង្គ)នៃធម៌សាមគ្គី ជាហេតុត្រាស់ដឹងល្អ ។

ធម្មជាតិ ឈ្មោះថា ធម្មវិចយៈ ព្រោះអត្ថថា វិច័យ គឺ ថ្លឹងថ្លែង ពិនិត្យពិច័យធម៌ បានដល់ វិបស្សនាបញ្ញា ។ល។

ក្នុងពាក្យថា "ឧបេក្ខា" នេះ លោកប្រាថ្នាយកតត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខា ។

លោកអាចារ្យពោលថា "ក្នុងពោធិបក្ខិយសង្គហៈនោះ មានការត្រង់ ៧ យ៉ាង" ហើយពោលពាក្យថា "សង្កប្បៈនិងបស្សទ្ធិ"ជាដើម ដើម្បីសម្តែងសង្គហៈនោះទៀត ។ ក្នុងធម៌ទាំងឡាយ មានសម្មាសង្កប្បៈជាដើមនោះ វិរិយៈមាន ៩ ឋាន ។

វិរិយៈ មាន ៩ ឋាន ព្រោះមានកិច្ច ៩		សតិ មាន ៨ ឋាន ព្រោះមានកិច្ច ៨	
-សម្មប្បធាន	មាន ៤ ឋាន	-សតិប្បដ្ឋាន	មាន ៤ ឋាន
-វិរិយិទ្ធិបាទ	មាន ១ ឋាន	-សតិន្ទ្រិយ	មាន ១ ឋាន
-វិរិយិន្ទ្រិយ	មាន ១ ឋាន	-សតិពលៈ	មាន ១ ឋាន
-វិរិយពលៈ	មាន ១ ឋាន	-សតិសម្ពោជ្ឈង្គៈ	មាន ១ ឋាន
-វិរិយសម្ពោជ្ឈង្គៈ	មាន ១ ឋាន	-សម្មាសតិ	មាន ១ ឋាន
-សម្មាវាយាមៈ	មាន ១ ឋាន ។[១]		

១. មើលសង្គហគាថាទី ៨ ទំព័រ ៨៣៥-៦ ។

សមាធិ មាន ៤ ឋាន ព្រោះមានកិច្ច ៤		បញ្ញា មាន ៥ ឋាន ព្រោះមានកិច្ច ៥	
-សមាធិន្ទ្រិយ	មាន ១ ឋាន	-វិមំសិទ្ធិបាទ	មាន ១ ឋាន
-សមាធិពលៈ	មាន ១ ឋាន	-បញ្ញិន្ទ្រិយ	មាន ១ ឋាន
-សមាធិសម្ពោជ្ឈង្គៈ	មាន ១ ឋាន	-បញ្ញាពលៈ	មាន ១ ឋាន
-សម្មាសមាធិ	មាន ១ ឋាន	-ធម្មវិចយសម្ពោជ្ឈង្គៈ	មាន ១ ឋាន
		-សម្មាទិដ្ឋិ	មាន ១ ឋាន

សទ្ធា មាន ២ ឋាន ព្រោះមានកិច្ច ២ យ៉ាង គឺ សទ្ធិន្ទ្រិយ មាន ១ ឋាន សទ្ធាពលៈ មាន ១ ឋាន ។

នេះជាការចែកដ៏ប្រសើរ គឺ កំពូលនៃធម៌ ៣៧ ប្រសើរខ្ពស់បំផុត គឺ វិសេសបំផុត ព្រោះជាប្រភេទនៃធម៌ ជាគ្រឿងត្រាស់ដឹង ។ ធម៌ ៣៧ នេះ មាន ក្នុងលោកុត្តរចិត្ត ៨, ចិត្តខ្លះ មិនមានសង្កប្បៈ និងបីតិ ព្រោះសង្កប្បៈមិនកើតក្នុង ចិត្តជាទុតិយជ្ឈានជាដើម និងបីតិមិនកើតក្នុងចិត្តជាចតុត្ថជ្ឈាន និងបញ្ចមជ្ឈាន ។

សូម្បីនៅក្នុងលោកិយចិត្ត ពោធិបក្ខិយធម៌ពួកខ្លះ ក៏មាន នៅក្នុង លោកិយចិត្តខ្លះ មិនមាននៅក្នុងលោកិយចិត្តខ្លះ តាមសមគួរដល់ការប្រកប គឺ តាមអំណាចដែលសមគួរដល់កិច្ចនោះៗ ក្នុងវេលាវិសុទ្ធិ ៦ មានសីលវិសុទ្ធិជា ដើមប្រព្រឹត្តទៅ ។

ចប់ ពោធិបក្ខិយសង្គហៈ ពួកទី ៣

ពួកទី ៤ សព្វសង្គហៈ

ការសង្គ្រោះបរមត្ថធម៌ទាំងពួង ហៅថា សព្វសង្គហៈ ។

ក្នុងសព្វសង្គហៈនេះ ព្រះអនុរុទ្ធាចារ្យសម្ដែងធម៌ទុក ៥ ពួក គឺ ខន្ធ ៥ ឧបាទានខន្ធ ៥ អាយតនៈ ១២ ធាតុ ១៨ និងអរិយសច្ចៈ ៤ ។

១- ខន្ធ ៥ គឺ ១.រូបក្ខន្ធ ២.វេទនាខន្ធ ៣.សញ្ញាខន្ធ ៤.សង្ខារក្ខន្ធ ៥.វិញ្ញាណក្ខន្ធ ។

២-ឧបាទានក្ខន្ធ ៥ គឺ ១. រូបូបាទានក្ខន្ធ ២. វេទនូបាទានក្ខន្ធ ៣. សញ្ញូបាទានក្ខន្ធ ៤. សង្ខារូបាទានក្ខន្ធ ៥. វិញ្ញាណូបាទានក្ខន្ធ ។

៣-អាយតនៈ ១២ គឺ ១.ចក្ខ្វាយតនៈ ២.សោតាយតនៈ ៣.ឃានាយតនៈ ៤.ជិវ្ហាយតនៈ ៥.កាយាយតនៈ ៦.មនាយតនៈ ៧.រូបាយតនៈ ៨.សទ្ទាយតនៈ ៩.គន្ធាយតនៈ ១០.រសាយតនៈ ១១.ផោដ្ឋព្វាយតនៈ ១២.ធម្មាយតនៈ ។

៤- ធាតុ ១៨ គឺ ១.ចក្ខុធាតុ ២.សោតធាតុ ៣.ឃានធាតុ ៤.ជិវ្ហាធាតុ ៥.កាយធាតុ ៦.មនោធាតុ ៧.រូបធាតុ ៨.សទ្ទធាតុ ៩.គន្ធធាតុ ១០.រសធាតុ ១១.ផោដ្ឋព្វធាតុ ១២.ធម្មធាតុ ១៣.ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុ ១៤.សោតវិញ្ញាណធាតុ ១៥.ឃានវិញ្ញាណធាតុ ១៦.ជិវ្ហាវិញ្ញាណធាតុ ១៧.កាយវិញ្ញាណធាតុ ១៨.មនោវិញ្ញាណធាតុ ។

៥-អរិយសច្ច : ៤ គឺ ១.ទុក្ខអរិយសច្ចៈ ២.ទុក្ខសមុទយអរិយសច្ចៈ ៣.ទុក្ខនិរោធអរិយសច្ចៈ ៤.ទុក្ខនិរោធគាមិនីបដិបទាអរិយសច្ចៈ ។

ធម៌ទាំង ៦៩ នេះ គឺ ចេតសិក ៥២ សុខុមរូប ១៦ និង និព្វាន ១ ហៅថា ធម្មាយតនៈ និងធម្មធាតុ ។

មនាយតនៈប៉ុណ្ណោះ រមែងចែកបានដោយអំណាចនៃវិញ្ញាណធាតុ ៧ យ៉ាង ។

សង្គហគាថា

១០– រូបញ្ច វេទនា សញ្ញា　សេសា ចេតសិកា តថា
វិញ្ញាណមិតិ បញ្ចេតេ　បញ្ចក្ខន្ធាតិ ភាសិតា ។
១១– បញ្ចុបាទានក្ខន្ធាតិ　តថា តេភូមិកា មតា
ភេទាភាវេន និព្ពានំ　ខន្ធសង្គហនិស្សដំ ។
១២– ទ្វារាលម្ពនភេទេន　ភវន្តាយតនានិ ច
ទ្វារាលម្ពនតទុប្បន្ន　បរិយាយេន ធាតុយោ ។
១៣– ទុក្ខំ តេភូមិកំ វដ្ដំ　តណ្ហា សមុទយោ ភវេ
និរោធោ នាម និព្ពានំ　មគ្គោ លោកុត្តរោ មតោ ។
១៤– មគ្គយុត្តា ផលា ចេវ　ចតុសច្ចវិនិស្សដា
ឥតិ បញ្ចប្បភេទេន　បវុត្តោ សព្ពសង្គហោ ។

ធម៌ ៥ នេះ គឺ រូប វេទនា សញ្ញា ចេតសិកដែលនៅសល់ (សង្ខារ) និងវិញ្ញាណ ហៅថា ខន្ធ ៥ ។ មួយទៀត ធម៌ដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងភូមិ ៣ ត្រាស់ហៅថា ឧបាទានក្ខន្ធ ៥ ព្រះនិព្វានផុតចាកការសង្គ្រោះចូលក្នុងខន្ធ ព្រោះមិនមានប្រភេទ (១១ មានអតីតជាដើម) ។ អាយតនៈ ១២ រមែងមានដោយប្រភេទនៃទ្វារ និងអារម្មណ៍ ធាតុ ១៨ រមែងមានដោយបរិយាយ ដែលកើតឡើងនៃទ្វារ អារម្មណ៍ និងវិញ្ញាណ ដែលជាទីអាស្រ័យទ្វារ និងអារម្មណ៍ ទាំងពីរនោះ ។ វដ្ដៈដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងភូមិទាំង ៣ នេះ ឈ្មោះថា ទុក្ខ, តណ្ហា ឈ្មោះ

ថា សមុទយៈ, ព្រះនិព្វាន ឈ្មោះថា និរោធ, លោកុត្តរមគ្គ លោកហៅថា មគ្គ ។ ធម៌ដែលសម្បយុត្តដោយមគ្គ និងផល ផុតចាកសច្ចៈទាំង ៤, សព្វសង្គហៈ លោកពោលទុកដោយប្រភេទ ៥ យ៉ាង ដោយប្រការដូច្នេះ ។

អធិប្បាយ ខន្ធ ៥

សភាគធម៌ គឺ ធម៌ដែលមានចំណែកស្មើគ្នានោះៗ ដែលផ្សេងគ្នា ដោយកាល មានអតីតកាល អនាគតកាល និងបច្ចុប្បន្នកាលជាដើម ឈ្មោះថា ខន្ធ ព្រោះអត្ថគឺ ជាគំនរក្នុងទីតែមួយជាមួយគ្នា (ដោយរុប្បនលក្ខណៈ) ព្រោះហេតុនោះ ទើបព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ថា ៖

"នេះហៅថា រូបក្ខន្ធ ព្រោះប្រមូលរូបរួមនូវរូបទាំងអស់ (១១ ប្រភេទ) នោះ ក្នុងទីជាមួយគ្នា"[១] *។ ក៏ប៉ុន្តែ ខន្ធទាំងនោះ ព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ទុក ៥ យ៉ាងប៉ុណ្ណោះ ដោយការកំណត់ផ្សេងគ្នា ដូចជា***ភាជនី ភោជន ព្យញ្ជនៈ ភត្តការកៈ និងភុញ្ជកៈ** *ព្រោះដូច្នោះ ទើបលោកអាចារ្យពោលពាក្យថា "***រូបក្ខន្ធ***"ជាដើម ។*

ពិតមែន រូបតាំងនៅក្នុងឋានដូច **ភាជនី** *ព្រោះជាទីអាស្រ័យនៃវេទនា, វេទនាតាំងនៅក្នុងឋានដូច***ភោជន** *ព្រោះជារបស់ដែលគប្បីបរិភោគ ។ សញ្ញា តាំងនៅក្នុងឋានដូចជា***ម្ហូបគ្រឿង**(សម្ល) *ព្រោះជាហេតុ បានទទួលសេចក្ដីត្រេកអរពីវេទនា ។ សង្ខារតាំងនៅក្នុងឋានដូចជា***អ្នកធ្វើម្ហូប** *ព្រោះតាក់តែងឱ្យត្រេកអរក្រៃកាយ ។ វិញ្ញាណតាំងនៅក្នុងឋានដូច***អ្នកបរិភោគ** *ព្រោះជាអ្នកចូលទៅបរិភោគនូវអារម្មណ៍ ។*

---

១. អភិ. វិភ. ខន្ធវិភង្គ. ៨០. ២/១ ។

អត្ថផ្សេងៗ គ្នារបស់ខន្ធ ៥

១-**រូប** មានវចនត្ថៈថា **រុប្បតីតិ = រូបំ** ប្រែថា ធម្មជាតិណា រមែងបែកធ្លាយ គឺ រមែងកម្រើក (វិការៈ) ដោយបច្ច័យទាំងឡាយ មានត្រជាក់ជាដើម ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថា រូប ។

ន័យមួយទៀត ធម្មជាតិណា ដែលបច្ច័យ មានត្រជាក់ជាដើម រមែងប៉ះខ្ទប់ រមែងបៀតបៀន ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថា រូប ។

២-**វេទនា** មានវចនត្ថៈថា **វេទិយតិ អាលម្ពនរសំ អនុភវតីតិ = វេទនា** : ធម្មជាតិណា រមែងដឹងខ្លួន គឺរមែងសោយរសនៃអារម្មណ៍ ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថា វេទនា ។

៣-**សញ្ញា** មានវចនត្ថៈថា **នីលាទិភេទារម្មណំ សញ្ញានាតិ សញ្ញំ កត្វា ជានាតីតិ = សញ្ញា** : ធម្មជាតិណា រមែងសំគាល់ចាំនូវអារម្មណ៍ មានអារម្មណ៍ពណ៌ខៀវជាដើម គឺថា រមែងធ្វើសេចក្តីកំណត់ដឹង ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថា សញ្ញា ។

ម្យ៉ាងទៀត បុគ្គលរមែងស្គាល់អារម្មណ៍ ដោយធម្មជាតិនេះ ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថា សញ្ញា ។

៤-**សង្ខារ** មានវចនត្ថៈថា **សង្ខតំ អភិសង្ខរោន្តីតិ = សង្ខារា** : ធម្មជាតិពួកណា រមែងប្រជុំតាក់តែងនូវសង្ខតធម៌ ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថា សង្ខារ ។

៥-**វិញ្ញាណ** មានវចនត្ថៈថា **វិជានាតីតិ = វិញ្ញាណំ** : ធម្មជាតិណា រមែងដឹងច្បាស់ (នូវអារម្មណ៍) ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថា **វិញ្ញាណ** ។

អធិប្បាយ ឧបាទានក្ខន្ធ

ខន្ធ ជាអារម្មណ៍ដល់ឧបាទាន ឈ្មោះថា **ឧបាទានក្ខន្ធ** ។ ប៉ុន្តែ ខន្ធមានរូបជាដើមនោះ ដែលព្រះមានព្រះភាគទ្រង់កាន់យកដោយជាអារម្មណ៍ដល់ឧបាទានមាន ៥ ទុះឯង ដូច្នោះ ទើបលោកអាចារ្យពោលពាក្យថា "រូបុបាទានក្ខន្ធោ"ជាដើម ។ ពិតមែន ដើម្បីសង្គ្រោះធម៌ ដែលមានចំណែកស្មើគ្នា គឺ ទាំងធម៌មានអាសវៈ ទាំងមិនមានអាសវៈ ព្រះមានព្រះភាគទ្រង់សម្តែងថា បញ្ចក្ខន្ធ ដោយមិនផ្សេងគ្នា តែដើម្បីទ្រង់ចង្អុលប្រាប់នូវភូមិវិបស្សនា ក៏ត្រាស់ថា ធម៌មានអាសវៈប៉ុណ្ណោះ ជាឧបាទានក្ខន្ធ ដូចជាថា ក្នុងធម៌មានរូបជាដើមមានអាសវៈក៏មាន មិនមានអាសវៈក៏មាន យ៉ាងណា រូបទីងជាយ៉ាងនោះ មិនមានទេ ព្រោះរូបជាកាមាវចរៈតែម្យ៉ាង ។ តែបណ្ឌិតគប្បីឃើញថា រូបនោះ ដែលទ្រង់សម្តែងទុកក្នុងខន្ធទាំងឡាយ ដោយអំណាចនៃធម៌ជាកង ដែលមានចំណែកស្មើគ្នា ចំណែករូបទ្រង់សម្តែងទុកក្នុងឧបាទានក្ខន្ធ ដោយជាទីតាំងនៃឧបាទាន និង(ជាទីតាំង)នៃកសី (គំនរ) ។

អង្គធម៌ ឧបាទានក្ខន្ធ

១- រូបុបាទានក្ខន្ធ[១] បានដល់ រូប ២៨

២- វេទនុបាទានក្ខន្ធ បានដល់ វេទនាចេតសិកនៅក្នុងលោកិយចិត្ត ៨១ ។

៣- សញ្ញុបាទានក្ខន្ធ បានដល់ សញ្ញាចេតសិកនៅក្នុងលោកិយចិត្ត ៨១ ។

---

១. ព្រះសូត្រសម្តែងរូប ១១ ពួកមានរូបអតីតជាដើម ក្នុងព្រះអភិធម្មសម្តែង រូប ៣ ខណៈ គឺ ឧប្បាទៈ ឋិតិ ភង្គៈ ចូរពិនិត្យសេចក្តីពិស្តារក្នុងគម្ពីរេកង្គ ។

៤- សង្ខារូបាទានក្ខន្ធ បានដល់ ចេតសិក ៥០ នៅក្នុងលោកិយចិត្ត ៨១ ។

៥- វិញ្ញាណូបាទានក្ខន្ធ បានដល់ លោកិយចិត្ត ៨១ ។

អធិប្បាយ អាយតនៈ ១២

ចិត្តនិងចេតសិក ដែលមានអារម្មណ៍ក្នុងទ្វារនោះៗ រមែងខ្វល់ខ្វាយ គឺ រមែងបន្ត បានដល់ រមែងព្យាយាមដោយកិច្ច មានការសោយអារម្មណ៍ជាដើម នោះៗ ក្នុងចក្ខុនិងរូបជាដើមនេះ ព្រោះហេតុនោះ ចក្ខុនិងរូបជាដើមនោះ ទើបឈ្មោះថា អាយតនៈ ។

មួយទៀត ចក្ខុនិងរូបជាដើមនេះ រមែងផ្សព្វផ្សាយ គឺ រមែងពង្រីកធម៌ទាំងនោះ ឱ្យទូលំទូលាយទៅ ព្រោះដូច្នោះ ចក្ខុនិងរូបជាដើមនេះ ទើបឈ្មោះថា អាយតនៈ ។

មួយទៀត ចក្ខុនិងរូបជាដើម រមែងនាំទៅនូវសង្សារទុក្ខដ៏វែងឆ្ងាយ គឺ រមែងឱ្យប្រព្រឹត្តបន្តបន្ទាប់ទៅ ព្រោះដូច្នោះ ទើបឈ្មោះថា **អាយតនៈ** ។

ម្យ៉ាងទៀត ឈ្មោះថា **អាយតនៈ** ព្រោះអត្ថថា ជាការណៈ គឺ ជាហេតុនៃចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ។

ន័យមួយទៀត ក្នុងផ្លូវលោក **ស្ថានទីនៅ អណ្តូងកើត ទីប្រជុំ និង កន្លែងកំណើត** គេហៅថា **អាយតនៈ** ព្រោះដូច្នោះ ចក្ខុជាដើមនោះ ឈ្មោះថា អាយតនៈ ព្រោះជាស្ថានទីនៅនៃចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងទ្វារ និងអារម្មណ៍នោះៗ ។ ឈ្មោះថា អាយតនៈ ព្រោះជាអណ្តូងកើតនៃចក្ខុវិញ្ញាណជាដើមនុ៎ះឯង ដែលប្រព្រឹត្តទៅយ៉ាងច្រើនសន្ធឹកសន្ធាប់ ។ ឈ្មោះថា អាយតនៈ

ព្រោះជាទីប្រជុំនៃចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ដែលប្រជុំគ្នាតាមទ្វារ និងអារម្មណ៍ ។ និងឈ្មោះថា **អាយតនៈ** ព្រោះជាកន្លែងកើតរបស់ចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ដែលកើតនៅក្នុងទ្វារ និងអារម្មណ៍នុ៎ះឯង ។

អាយតនៈទាំងនោះ មាន ១២ យ៉ាង គឺ អាយតនៈ ខាងក្នុងដែលជាទ្វារ មាន ៦ យ៉ាង ចំណែកខាងក្រៅក៏មានអារម្មណ៍ ៦ យ៉ាង ព្រោះហេតុនោះ ទើបលោកអាចារ្យពោលពាក្យថា "ចក្ខាយតនៈ"ជាដើម ។ ក្នុងពាក្យនេះមានវិគ្រោះស័ព្ទថា "ចក្ខុនោះផង ជាអាយតនៈផង ព្រោះដូច្នេះ ទើបឈ្មោះថា ចក្ខាយតនៈ" ។ សូម្បីក្នុងពាក្យដែលនៅសល់ ក៏មានវិគ្រោះយ៉ាងនេះឯង ។

លំដាប់អាយតនៈ ១២

អាយតនៈទាំង ១២ នោះ ពួកអាយតនៈ ខាងក្នុង(មានចក្ខាយតនៈ) ជាក់ច្បាស់ហើយ ព្រោះមានអារម្មណ៍ ជាសនិទស្សនៈ និងសប្បដិឃៈ ព្រោះដូច្នោះ ទើបព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ចក្ខាយតនៈទុកមុន ។ ត្រាស់អាយតនៈ ខាងក្រៅនេះ ដែលមានអារម្មណ៍ជាអនិទស្សនៈ និងសប្បដិឃៈ ទុកក្នុងលំដាប់នៃចក្ខាយតនៈនោះ ។

សូម្បីក្នុងអាយតនៈដែលនៅសល់ មានសោតាយតនៈជាដើមនោះ ទ្រង់ត្រាស់ទុកក្នុងលំដាប់នៃចក្ខាយតនៈ ព្រោះទទួលអារម្មណ៍ដែលមិនទាន់មកដល់បានដោយប្រក្រតី ។ បណ្ដាអាយតនៈពីរក្រៅនេះ ត្រាស់ឃានាយតនៈទុកមុន ព្រោះអាចទទួលអារម្មណ៍បានរហ័ស, ពិតមែន ក្លិនរបស់កោជនជាដើម គ្រាន់តែ

ដាក់ទុកនៅខាងមុខភ្នាម ក៏ប៉ះខ្ទប់ឃានៈ(ច្រមុះ)បាន ដោយការហុយភាយទៅតាមខ្យល់ ។ ត្រាស់ជិវ្ហាយតនៈ ក្នុងលំដាប់នៃឃានាយតនៈ ព្រោះប្រព្រឹត្តទៅចំពោះទីដែលប៉ះខ្ទប់ ។ តពីនោះ ត្រាស់កាយាយតនៈដែលប្រព្រឹត្តទៅទូទាំងកាយគ្រប់កន្លែង ។ បន្ទាប់ពីនោះ ក៏ត្រាស់មនាយតនៈដែលអាចទទួលអារម្មណ៍របស់អាយតនៈ បានទាំង ៥ ។ ប៉ុន្តែ ក៏ត្រាស់អាយតនៈខាងក្រៅ ដែលជាអារម្មណ៍ មានរូបាយតនៈជាដើមនោះ ដោយលំដាប់នៃអាយតនៈដែលពោលមកហើយ ។

បណ្ដាអាយតនៈទាំង ១២ នោះ អាយតនៈ ១០ ខាងដើម ជារូបតែម្យ៉ាង, ធម្មាយតនៈ ជារូប(សុខុមរូប ១៦)ផង ជានាម(គឺចេតសិក ៥២ និងនិព្វាន)ផង, ចំណែកមនាយតនៈជានាមតែម្យ៉ាង បានដល់ ចិត្តទាំងអស់ទ្ទុះឯង ។

អធិប្បាយ ធាតុ ១៨

ធម៌ពួកណា រមែងទ្រទ្រង់ទុកនូវសភាវលក្ខណៈរបស់ខ្លួន ព្រោះហេតុនោះ ធម៌ទាំងនោះ ឈ្មោះថា ធាតុ ។ វិគ្រោះនេះ បានទាំងលោកិយធាតុ និងលោកុត្តរធាតុ, ចំណែកធាតុជាលោកិយនោះ លោកសម្ដែងទុកមកដែលមានសេចក្ដីដូចតទៅនេះ ៖

ម្យ៉ាងទៀត ដែលឈ្មោះថា **ធាតុ** ព្រោះអត្ថថា ទ្រទ្រង់ទុកនូវសង្សារទុក្ខច្រើនអនេកប្រការ តាមសមគួរដល់ការកើត ។

មួយទៀត ឈ្មោះថា **ធាតុ** ព្រោះអត្ថថា ដែលសត្វទ្រទ្រង់ទុក គឺ លី(ឬរែក)

ទុក ដូចរបស់ធ្ងន់ដែលអ្នកលី(ឬរែក) ត្រូវលី(ឬរែក)របស់ធ្ងន់នោះទៅ ដូច្នោះ ។

មួយទៀត ឈ្មោះថា **ធាតុ** ព្រោះអត្ថថា ត្រឹមតែជាការទ្រទ្រង់ទុកនូវសេចក្ដីទុក្ខប៉ុណ្ណោះ ព្រោះមិនប្រព្រឹត្តទៅក្នុងអំណាច ។

មួយទៀត ឈ្មោះថា **ធាតុ** ព្រោះអត្ថថា ជាហេតុឱ្យសត្វត្រូវសោយនូវសង្សារទុក្ខ ។

មួយទៀត ឈ្មោះថា **ធាតុ** ព្រោះអត្ថថា ជាទីតាំងនៅ គឺ តម្រង់នៅនៃទុក្ខមានប្រការយ៉ាងនោះ ។

មួយទៀត ឈ្មោះថា **ធាតុ** ព្រោះអត្ថថា ជាចំណែកនៃធម៌ដែលគួរដឹងដូចជាតុនៅក្នុងអវយវៈនៃរាងកាយដែលមានរស និងលោហិតជាដើម និងដូចជាតុ ចំណែកតូចៗនៃវត្ថុខាងក្រៅ ដែលកើតពីសិលា មានថ្មដា និងមនោសិលាជាដើម ។

សមដូចពាក្យដែលលោកអាចារ្យទាំងឡាយ ពោលទុកថា ៖

> **ធម្មជាតិ ដែលបណ្ឌិតហៅថា ធាតុ ព្រោះអត្ថថា ទ្រទ្រង់ទុកនូវសង្សារទុក្ខ ។ មួយទៀត ការទ្រទ្រង់សង្សារទុក្ខទុកក៏ហៅថា ធាតុ, មួយទៀត ឈ្មោះថា ធាតុ ព្រោះអត្ថថា ដែលពួកសត្វទ្រទ្រង់ទុក មួយទៀត ព្រោះអត្ថថា ជាហេតុធ្វើឱ្យពួកសត្វ ត្រូវសោយសង្សារទុក្ខ, ម្យ៉ាងទៀត ឈ្មោះថា ធាតុ ព្រោះអត្ថថា ជាទីតាំងនៅនៃសង្សារទុក្ខ មួយទៀត ព្រោះអត្ថថា ដូចជាធាតុ ចំណែកតូចៗ នៃសរីរៈ និងចំណែកតូចៗ នៃវត្ថុខាងក្រៅដែលកើតពីសិលា ។**

ក៏ធាតុទាំងនោះ ព្រះមានព្រះភាគទ្រង់ចែកមនាយតនៈជា ៧ ប្រការ ដោយអំណាចនៃវិញ្ញាណធាតុ ៧ ហើយទើបត្រាស់ទុក ១៨ យ៉ាង រួមទាំងអាយតនៈ ១១ ដែលនៅសល់ ព្រោះដូច្នោះ ទើបលោកអាចារ្យពោលថា "ចក្ខុធាតុ"ជាដើម ។

គប្បីជ្រាបលំដាប់នៃធាតុ តាមន័យនៃអាយតនៈ ។

ក្នុងសម្មោហវិនោទនី លោកសម្តែងលំដាប់នៃធាតុទុកថា ៖

ព្រះមានព្រះភាគ ត្រាស់លំដាប់នៃធាតុ ដោយការកំណត់ហេតុ និងផល ពិតមែន ចក្ខុធាតុនិងរូបធាតុ ជាហេតុ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុ ជាផល, គឺចក្ខុធាតុ គប្បីឃើញដូចផ្ទៃស្គរ, រូបធាតុ ដូចអន្ទង់វាយស្គរ, ចក្ខុវិញ្ញាណ ដូចសំឡេងស្គរ; បណ្ឌិតគប្បីជ្រាបបទទាំងពួងដោយន័យនេះឯង ។

ធាតុមានច្រើនអនេកប្រការ

ធាតុតាមន័យព្រះសូត្រ និងព្រះអភិធម្ម សូម្បីធាតុដទៃៗ ក៏មានច្រើន អនេកប្រការ ដូចជាអាភាធាតុ, សុភធាតុ អាកាសានញ្ចាយតនធាតុជាដើម, សញ្ញាវេទយិតនិរោធធាតុ, កាមធាតុ, ព្យាបាទធាតុ, វិហឹង្សាធាតុ, សង្ខតធាតុ, អសង្ខតធាតុ, និងលោកជាអនេកធាតុជាដើម ។

សួរថា បើធាតុមានច្រើនយ៉ាងនេះ ព្រោះហេតុអ្វី ទើបត្រាស់ទុកត្រឹមតែ ១៨ ប៉ុណ្ណោះ ។

ឆ្លើយថា អាភាធាតុ ក៏គឺ រូបធាតុនោះឯង, សុភធាតុ ក៏ជាធម៌ជាប់ដោយ រូបធាតុ ចិត្តក្នុងអាកាសានញ្ចាយតនធាតុជាដើម បានដល់ មនោវិញ្ញាណធាតុ ធាតុដែលនៅសល់ជាធម្មធាតុ ចំណែកសញ្ញាវេទយិតនិរោធធាតុ ដោយសភាវៈ រមែងមិនមាន ។ មួយទៀត កាមធាតុ បានដល់ ធាតុ ១៨ ដូចដែលបានត្រាស់ថា

ខាងក្រោមតាំងពីអវចី ខាងលើកំណត់ទៅតាមជាន់បរនិម្មិតវសវត្តីជាទីបំផុត ក្នុងរវាងនេះ ខន្ធ អាយតនៈ និងធាតុ ១៨ ជាដើម យ៉ាងណា ត្រាច់អន្ទោលទៅមកក្នុងទីនេះ រាប់បញ្ចូលក្នុងខេត្តនេះ ធម៌នេះ ហៅថា **កាមធាតុ** ។ ក៏ធម្មធាតុនោះមួយចំណែកជាសង្ខតធាតុមួយចំណែកទៀត ជាអសង្ខតធាតុ, លោកជាអនេកធាតុ និងនានាធាតុ ក៏ជាប្រភេទរបស់ធាតុ ១៨ នុ៎ះឯង ដូច្នោះ ធាតុដែលជាសភាវៈព្រះអង្គទើបត្រាស់ទុក ១៨ ប៉ុណ្ណោះ[១] ។

ទ្រង់សម្ដែងធាតុដកអត្តានុទិដ្ឋិ

ម្យ៉ាងទៀត ទ្រង់សម្ដែងធាតុ ១៨ ដើម្បីដកការយល់ខុសថា មានជីវាត្មន័ក្នុងវិញ្ញាណដែលមានការដឹងអារម្មណ៍ ទ្រង់ប្រាថ្នានឹងដកឡើងនូវសេចក្ដីសំគាល់ថា មានជីវាត្មន័ដែលដេកត្រាំជាប់នៅរឿយៗ អស់កាលដ៏យូរ វែងឆ្ងាយរបស់សត្វទាំងនោះ ទើបទ្រង់ត្រាស់ប្រកាសសេចក្ដីមានច្រើនយ៉ាងនៃធាតុទាំងនោះដោយចែកជាចក្ខុវិញ្ញាណធាតុ សោតវិញ្ញាណធាតុ មនោវិញ្ញាណធាតុ និងទ្រង់ប្រកាស សេចក្ដីដែលធាតុទាំងនោះ ជារបស់មិនទៀងជាដើម ព្រោះត្រូវប្រព្រឹត្តទៅដោយបច្ច័យមានចក្ខុ និងរូបជាដើម ទើបមាន, ចំណែកធម៌ដទៃ នឹងជាធម៌បៀតបៀនជាដើមមិនមាន ទ្រង់ប្រកាសធាតុទុក ១៨ យ៉ាង ។ មួយទៀតហេតុដទៃដែលក្រៃលែងជាងនេះ ក៏ដោយអធ្យាស្រ័យរបស់សត្វ ដែលនឹងត្រាស់ដឹង ដោយទ្រង់សម្ដែងធម៌ដែលមិនសង្ខេប និងមិនពិស្ដារលើសពីនេះ ដោយពិតនុ៎ះឯង ។

---

១. សំយុ. និទា. ៣២. ១/១ ធាតុ ១៦ ខាងដើមជាកាមាវចរ ធាតុ ២ ខាងចុងប្រព្រឹត្តទៅក្នុងភូមិ ៤ ។

អធិប្បាយ អរិយសច្ចៈ ៤

ធម្មជាតិ មានទុក្ខជាដើម ឈ្មោះថា អរិយៈ ព្រោះការធ្វើភាពជាអរិយៈ, ឈ្មោះថា សច្ចៈ ព្រោះជារបស់ពិត ព្រោះដូច្នោះ ទុក្ខជាដើមនោះ ទើបឈ្មោះថា អរិយសច្ចៈ ។

ពិតមែន សច្ចៈទាំង ៤ នេះ រមែងធ្វើឱ្យសម្រេចជាព្រះអរិយបុគ្គល ៨ ពួក គឺ ព្រះអរិយៈ (អ្នកតាំងនៅក្នុងមគ្គ ៤ ពួក និងអ្នកតាំងនៅក្នុងផល ៤ ពួក គឺ ព្រោះថា កាលមិនមានការត្រាស់ដឹងសច្ចៈ បុគ្គលទាំងនោះ ក៏មិនចូលដល់ភាពជាព្រះអរិយៈ និងកាលមានការត្រាស់ដឹងសច្ចៈនោះ បុគ្គលទាំងនោះ ទើបចូលដល់ភាពជាព្រះអរិយៈបានដោយពិត ។ ក៏សេចក្ដីដែលទុក្ខ ជាធម្មជាតិបៀតបៀន, សមុទយជាដែនកើត, និរោធជាធម៌រលាស់ចេញ និងមគ្គជាធម៌នាំចេញ ប៉ុណ្ណោះឡើយ; តែទុក្ខជាដើម នឹងមិនបៀតបៀនជាដើម ក៏មិនមានព្រោះហេតុនោះ ទុក្ខជាដើមនោះ ទើបឈ្មោះថា ជារបស់ពិតដោយលក្ខណៈ ពោលគឺការបៀតបៀនជាដើម ដែលមិនមាននៅក្នុងធម៌ដទៃ និងប្រាកដក្នុងសច្ចៈ មានទុក្ខជាដើមនោះ ព្រោះហេតុនោះ ទើបព្រះបូរាណាចារ្យពោលទុកថា ៖

សច្ចៈ ៤ មានទុក្ខជាដើម រមែងឱ្យសម្រេចជាព្រះអរិយបុគ្គល
៤ ពួក អ្នកកំពុងកាត់ទ្វរមន្ទិល និងព្រះអរិយបុគ្គល ៤ ពួក
អ្នកដាច់អស់ទោសហើយ តាមសមគួរដល់ការត្រាស់ដឹង
ព្រោះការបៀតបៀនជាដើម នឹងមិនមានក្នុងពួកធម៌ដទៃ
ក្រៅពីទុក្ខជាដើមទាំងនេះ ការដែលទុក្ខជាដើមទាំងនេះ
និងមិនបៀតបៀនជាដើម ក៏មិនមាន ព្រោះហេតុនោះឯង

ទុក្ខជាដើមទាំងនេះ ទើបឈ្មោះថា ជាសច្ចៈ ពិត ។

ម្យ៉ាងទៀត សច្ចៈរបស់ព្រះអរិយៈ ឈ្មោះថា អរិយសច្ចៈ ព្រោះជាសច្ចៈដែលលោកទាំងនោះ គប្បីត្រាស់ដឹង, ម្យ៉ាងទៀត សច្ចៈរបស់ព្រះសម្មាសម្ពុទ្ធអ្នកជាអរិយៈ ព្រោះជាសច្ចៈដែលព្រះអង្គ ទ្រង់សម្តែងទុក ព្រោះហេតុនោះ ទើបឈ្មោះថា អរិយសច្ចៈ ។ ក៏អរិយសច្ចៈនោះ មាន ៤ ដោយអំណាចនៃផល និងហេតុដែលសៅហ្មង និងមិនសៅហ្មង* ព្រោះហេតុនោះ ទើបលោកអាចារ្យពោលថា **"អរិយសច្ចៈ ៤"** ដូច្នេះ ។

វិគ្រោះស័ព្ទ អរិយសច្ចៈ ៤

សច្ចៈទី ១ ឈ្មោះថា **ទុក្ខ** ព្រោះជាធម៌ដែលបណ្ឌិតស្អប់ខ្ពើម និងព្រោះជារបស់សោះសូន្យទទេ ។

សច្ចៈទី ២ ឈ្មោះថា **សមុទយ** ព្រោះជានិមិត្តនៃការកើតទុក្ខ ក្នុងពេលមានការតាំងមាំនៃបច្ច័យ មានកម្មជាដើម ដោយធ្វើវិគ្រោះថា ទុក្ខរមែងកើតអំពីតណ្ហានេះ ជាហេតុនាំឱ្យកើតនៃទុក្ខ ទើបឈ្មោះថា ទុក្ខសមុទយ ។ ការរលត់ គឺការមិនកើតឡើងនៃទុក្ខ ក្នុងព្រះនិព្វាននេះ ដោយព្រះនិព្វាននេះ ព្រោះហេតុនោះ ការរលត់ គឺ ការមិនកើតឡើងនៃទុក្ខនោះ ទើបឈ្មោះថា **ទុក្ខនិរោធ** ។ ធម្មជាតិដែលឈ្មោះថា **ទុក្ខនិរោធគាមិនីបដិបទា** ព្រោះអត្ថថា ដល់សេចក្តីរលត់ទុក្ខ និងជាហេតុដំណើរឆ្ពោះទៅកាន់សេចក្តីរលត់ទុក្ខនោះ ។

---

* ផលដែលសៅហ្មង គឺ ទុក្ខសច្ចៈ ហេតុដែលសៅហ្មង គឺ សមុទ័យ, ដែលនៅសល់ក៏ទំនងនេះឯង ។

អធិប្បាយ បកិណ្ណកធម៌

ធម៌ ៦៩ យ៉ាង គឺចេតសិក ៥២ សុខុមរូប ១៦ និព្វាន ១ រមែងដល់ការរាប់ថា ជាធម្មាយតនៈ ក្នុងពួកអាយតនៈ និងដល់ភាពជាធម្មធាតុក្នុងពួកធាតុ ។

សួរថា ព្រោះហេតុអ្វី ទើបព្រះអង្គទ្រង់ចែកវេទនា និង សញ្ញា ទុកជាខន្ធមួយផ្នែក ។

ឆ្លើយថា ព្រោះវេទនាជាធម៌ដែលត្រេកអរក្នុងវដ្ដៈ និងសញ្ញាជាធម៌ជួយឧបត្ថម្ភគាំទ្រវេទនានោះ ។

ពិតមែន វេទនា ប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចសេចក្ដីត្រេកអរក្នុងធម៌ ដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងភូមិ ៣ និងប្រព្រឹត្តទៅដោយអាការនៃសេចក្ដីត្រេកអរនោះ ដោយអំណាចសញ្ញាវិបល្លាស គឺសេចក្ដីសំគាល់ខុសថា ល្អស្អាត ក្នុងរបស់ដែលមិនល្អស្អាតជាដើម ព្រោះហេតុនោះ សញ្ញា ទើបជាធម៌ ជួយឧបត្ថម្ភគាំទ្រដល់វេទនានោះ ព្រោះហេតុនេះ ទើបព្រះមានព្រះភាគទ្រង់ចែកវេទនា និងសញ្ញានេះ (ចេញពីចេតសិកទាំងឡាយ) ព្រោះហេតុថា ជាប្រធាននៃសង្ខារ ។

ពិតណាស់ ដូចពាក្យដែលលោកអាចារ្យពោលទុកថា ៖

ដើម្បីទ្រង់ចែកសម្ដែងនូវចំណែក ដែលត្រេកអរក្នុងវដ្ដធម៌
និងចំណែកដែលរង់ចាំជួយឧបត្ថម្ភ គាំទ្រធម៌ដែលត្រេកអរ
នោះទុកផ្សេងពីគ្នា ទើបព្រះមានព្រះភាគទ្រង់លើកខន្ធ ២
(វេទនានិងសញ្ញា) ឡើងសម្ដែងទុក ។

សម្តែងនិរោធសច្ចៈ ផុតចាកខន្ធ

លោកអាចារ្យធ្វើទុកក្នុងចិត្តថា "ក៏ព្រះនិព្វាន ព្រះមានព្រះភាគ ទ្រង់សង្គ្រោះចូលក្នុងអាយតនៈ និងធាតុមិនមែនឬ ? ព្រោះហេតុអ្វី ទើបមិនសង្គ្រោះចូលក្នុងខន្ធផង ?" ដូច្នេះ, ទើបពោលពាក្យជាដើមថា "ព្រោះព្រះនិព្វានមិនមានប្រភេទ" ដូច្នេះ ។ ព្រោះថា ការបញ្ញត្តិថា ខន្ធ ដោយអត្ថ គឺ ការប្រជុំគ្នានៃធម៌ដែលមានការផ្សេងគ្នានៃកាល មានអតីតកាលជាដើម ព្រោះដូច្នោះ ព្រះនិព្វានទើបផុតចាកការសង្គ្រោះជាខន្ធ ព្រោះមិនមានការបែកជាប្រភេទ ។

អាយតនៈ មាន ១២ ដោយការផ្សេងគ្នានៃទ្វារ ៦ និងអារម្មណ៍ ៦ ។ ធាតុមាន ១៨ ដោយបរិយាយ គឺ ដោយលំដាប់នៃទ្វារ ៦ អារម្មណ៍ ៦ និងវិញ្ញាណដែលអាស្រ័យទ្វារ និងអារម្មណ៍ទាំង ២ នោះកើត ក៏មាន ៦ ដូចគ្នា ។

សម្តែងវដ្តៈនៃទុក្ខសច្ចៈជាដើម

ភូមិនៃវដ្តៈនេះ មាន ៣ (គឺកាមភូមិ រូបភូមិ អរូបភូមិ) ព្រោះហេតុនោះវដ្តៈនោះ ទើបមានភូមិ ៣ គឺ ប្រព្រឹត្តទៅក្នុងភូមិ ៣ ។ ដែលឈ្មោះថា វដ្តៈព្រោះអត្ថថា ជាទីប្រព្រឹត្តទៅនៃកម្មនិងវិបាកនៃកម្មនោះ ។

ទុក្ខសមុទ័យ គឺ តណ្ហា ។ បទថា **តណ្ហា** បានដល់ តណ្ហា ៣ គឺ កាមតណ្ហា ភវតណ្ហា វិភវតណ្ហា ។ តណ្ហា ១០៨ គឺ តណ្ហា ៣ នុ៎ះឯង ប្រព្រឹត្តទៅក្នុងអារម្មណ៍ ៦ ។ តណ្ហា ៥៤ គឺ តណ្ហា ១៨ ប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចនៃកាល ៣ មានអតីតកាលជាដើម និងតណ្ហា ១០៨ គឺតណ្ហា ដែលជាចំណែកខាង

ក្នុង(អជ្ឈត្តិកៈ) និងប្រព្រឹត្តទៅក្នុងចំណែកខាងក្រៅ(ពាហិរៈ) ។

សួរថា កាលបើធម៌ដទៃ មានអវិជ្ជាជាដើមដែលជាហេតុនៃទុក្ខ ក៏មានច្រើន ព្រោះហេតុអ្វី ទើបព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ត្រឹមតែតណ្ហាប៉ុណ្ណោះថា ជាសមុទយៈ (ហេតុឱ្យកើតទុក្ខ) ។

ឆ្លើយថា ព្រោះតណ្ហាជាហេតុ និងជាប្រធាន ។

ពិតមែន តណ្ហា ជាហេតុពិសេសនៃទុក្ខ ព្រោះជាហេតុនៃកម្មដែលវិចិត្រ ព្រោះចូលដល់ភាពជាមិត្តសម្លាញ់នៃកម្ម និងព្រោះជាហេតុនៃទុក្ខដ៏ច្រើនប្រការទុំះឯង ។

សម្តែងអរិយមគ្គ

ក្នុងពាក្យថា "មគ្គ" បណ្ឌិតគប្បីប្រកបមគ្គសព្ទដទៃទៀតថា មគ្គ ដែលលោកពោលដោយឈ្មោះថា និរោធគាមិនីបដិបទា លោកហៅថា លោកុត្តរមគ្គ ។

ក្នុងសច្ចវិភង្គ សម្តែងសេចក្តីឧបមាសច្ចៈទាំង ៤ ថា

ភារោ វិយ ហិ ទុក្ខសច្ចំ ទដ្ឋព្វំ, ភារាទានមិវ សមុទយសច្ចំ, ភារនិក្ខេបនមិវ និរោធសច្ចំ, ភារនិក្ខេបនូបាយោ វិយ មគ្គសច្ចំ ។ រោគោ វិយ ច ទុក្ខសច្ចំ, រោគនិទានមិវ សមុទយសច្ចំ, រោគវូបសមោ វិយ និរោធសច្ចំ, ភេសជ្ជមិវ មគ្គសច្ចំ ។ ទុព្ភិក្ខមិវ វា ទុក្ខសច្ចំ, ទុព្វុដ្ឋិ វិយ សមុទយសច្ចំ, សុភិក្ខមិវ និរោធសច្ចំ សុវុដ្ឋិ វិយ មគ្គសច្ចំ ។

ពិតមែន ទុក្ខសច្ចៈ បណ្ឌិតគប្បីឃើញដូចជាភារៈ, សមុទយសច្ចៈ ដូចជាការកាន់យកភារៈ, និរោធសច្ចៈ ដូចជាការដាក់ចុះនូវភារៈ, មគ្គសច្ចៈ ដូចជាឧបាយជាគ្រឿងការដាក់ចុះនូវភារៈ ។ ម្យ៉ាងទៀត ទុក្ខសច្ចៈ គប្បីឃើញដូច

ជារោគ, សមុទយសច្ច: ដូចជាហេតុនាំឱ្យកើតរោគ, និរោធសច្ច: ដូចជាការស្ងប់រម្ងាប់រោគ, មគ្គសច្ច: ដូចជាថ្នាំព្យាបាលរោគ ។ មួយវិញទៀត ទុក្ខសច្ច: គប្បីឃើញដូចជាស្រុកអត់បាយ, សមុទយសច្ច: ដូចជាការរាំងភ្លៀង, និរោធសច្ច: ដូចជាស្រុកសម្បូរណ៌បាយ, មគ្គសច្ច: ដូចជាការធ្លាក់ភ្លៀងមកដោយល្អ ។

សម្ដែងសច្ចវិមុត្ត

ធម៌ទាំងនេះ គឺ ធម៌មានផស្សៈជាដើមដែលប្រកបដោយមគ្គ គឺ ដែលសម្បយុត្តដោយមគ្គ ដែលនៅសល់ក្រៅពីអង្គ ៨ និងផលព្រមដោយធម៌ដែលសម្បយុត្ត ផុតចាកសច្ច: ៤ ដោយនិប្បរិយាយ (គឺ មគ្គចិត្តុប្បាទ ២៩ ផលចិត្តុប្បាទ ៣៧) ។

តែដោយបរិយាយ (ដោយអម) ព្រោះហេតុដែលលោកពោលថា "**មគ្គង្គំ បរិយាបន្នំ**" ទុក សូម្បីក្នុងនិទ្ទេសនៃអញ្ញាតាវិន្ទ្រិយ ទើបអាចធ្វើការសង្គ្រោះសម្មាទិដ្ឋិជាដើម ក្នុងផលធម៌ចុះក្នុងមគ្គសច្ច: និងមគ្គផល សម្បយុត្តធម៌ក្រៅពីនេះ ចុះក្នុងទុក្ខសច្ច: ដែលជាសង្ខារទុក្ខដូចគ្នា ព្រោះថា កាលមានការសង្គ្រោះយ៉ាងនេះ សូម្បីកាលសម្ដែងសច្ច: ជាសព្វសង្គាហិក គឺ សង្គ្រោះធម៌ទាំងពួងក៏រមែងឱ្យកើតឡើងបាន ។

សួរថា ព្រោះហេតុអ្វី បានជាលោកអាចារ្យពោលធម៌មានខន្ធជាដើមទុកច្រើនម្ល៉េះ ?

ឆ្លើយថា ព្រោះធម៌ទាំងនោះ ព្រះមានព្រះភាគ ទ្រង់សម្ដែងទុកច្រើនយ៉ាងនេះ ដូចគ្នា ។

សួរថា ព្រោះហេតុអ្វី ទើបទ្រង់សម្តែងធម៌ទុកច្រើនយ៉ាងនោះ ?

ឆ្លើយថា ព្រោះទ្រង់ប្រាថ្នាអនុគ្រោះសត្វ ៣ ពួក ។

ពិតមែន សត្វមាន ៣ ពួក ដោយអំណាចសេចក្តីល្ងង់ខ្លៅ ក្នុងនាម ១ ក្នុងរូប ១ និងក្នុងនាមរូប ១, ដោយអំណាចឥន្ទ្រិយចាស់ក្លា ១ មិនទាន់ចាស់ក្លា ១ ទន់ ១, និងដោយអំណាចពេញចិត្តធម៌សង្ខេប ១ កណ្តាល ១ និងពិស្តារ ១ ។

បណ្តាវេនេយ្យសត្វទាំង ៣ នោះ សត្វល្ងង់ខ្លៅក្នុងនាម ក៏នឹងកាន់យក គឺ កំណត់ដឹងខន្ធបាន ព្រោះក្នុងខន្ធនោះ បែងចែកនាមទុក ៤ យ៉ាង ។ សត្វអ្នកល្ងង់ខ្លៅក្នុងរូបនឹងកាន់យក គឺ កំណត់ដឹងបានក្នុងអាយតនៈ ព្រោះបែងចែករូប ១០ និងកន្លះ (១០½) អាយតនៈទៀត ។ សត្វល្ងង់ខ្លៅក្នុងនាម និងរូបទាំងពីរ នឹងយល់នូវធាតុបាន ព្រោះបែងចែកនាម និងរូបទាំង ២ ទុកក្នុងពួកធាតុនោះ ដោយពិស្តារ ។

មួយទៀត បណ្ឌិតគប្បីប្រកបពាក្យថា សត្វអ្នកមានឥន្ទ្រិយចាស់ក្លា នឹងពេញចិត្តក្នុងធម៌សង្ខេប នឹងយល់ដឹងនូវខន្ធដូច្នេះជាដើម និងគប្បីឃើញថា ខន្ធ អាយតនៈ ធាតុទាំង ៣ នេះ នាំមកនូវឧបការៈប្រចក្សដោយអំណាចនៃទុក្ខសច្ចៈ និរោធសច្ចៈ និងហេតុនៃទុក្ខ គឺសមុទយសច្ចៈ និងហេតុនៃនិរោធៈ គឺ មគ្គសច្ចៈ មិនមែនប្រព្រឹត្តទៅដោយប្រការដទៃទេ ព្រោះដូច្នោះ វេនេយ្យសត្វ ទើបកាន់យក គឺ ដឹងសច្ចៈបាន ។

បរិច្ឆេទទី ៧ សមុច្ចយសង្គហវិភាគ ចប់

អភិធម្មត្ថសង្គហៈ

បរិច្ឆេទទី ៨

បច្ចយសង្គហវិភាគ

ការសម្តែងសង្ខេប

និងចែកបច្ច័យ១២ និង២៤

អភិធម្មត្ថសង្គហៈ

បរិច្ឆេទទី ៨ បច្ចយសង្គហវិភាគ

នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស ។

សង្គហគាថា

១. យេសំ សង្ខតធម្មានំ យេ ធម្មា បច្ចយា យថា
តំវិភាគំ មិហេធានិ បវក្ខាមិ យថារហំ ។

ឥឡូវនេះ ខ្ញុំនឹងពោលការចែកធម៌ទាំងឡាយ ដែលជាបច្ច័យ ដល់ធម៌ ដែលជាសង្ខតៈទាំងឡាយ ដោយការប្រព្រឹត្តទៅ បានក្នុងបច្ចយសង្គហៈនេះ តាមសមគួរ ។

បច្ច័យសង្គហៈ មាន ២ ន័យ

១-បដិច្ចសមុប្បាទន័យ **២-បដ្ឋានន័យ**

បណ្តាន័យទាំង ២ នោះ ន័យដែលលោកកំណត់ទុកដោយត្រឹមតែអាការ គឺការៈនៃធម៌ដែលមានជាប្រក្រតីកើតឡើង ដោយជាបច្ច័យដល់ធម៌នោះ ហៅថា បដិច្ចសមុប្បាទន័យ ។

ចំណែកដែលសល់ហៅថា បដ្ឋានន័យ ព្រោះប្រារព្ធឋិតិ (ការតាំងនៅដ៏វិសេស) គឺ បច្ច័យពិសេសចេញទៅ ។ តែលោកអាចារ្យទាំងឡាយ អធិប្បាយន័យទាំងពីរឱ្យពិស្តារបញ្ចូលគ្នាទៅក្នុងន័យទាំង ២ យ៉ាងនេះថា ៖

+ សង្ខារទាំងឡាយកើតមាន ព្រោះអវិជ្ជាជាបច្ច័យ
+ វិញ្ញាណកើតមាន ព្រោះសង្ខារជាបច្ច័យ
+ នាមរូបកើតមាន ព្រោះវិញ្ញាណជាបច្ច័យ
+ អាយតនៈ ៦ កើតមាន ព្រោះនាមរូបជាបច្ច័យ
+ ផស្សៈកើតមាន ព្រោះអាយតនៈ ៦ ជាបច្ច័យ
+ វេទនាកើតមាន ព្រោះផស្សៈជាបច្ច័យ
+ តណ្ហាកើតមាន ព្រោះវេទនាជាបច្ច័យ
+ ឧបាទានកើតមាន ព្រោះតណ្ហាជាបច្ច័យ
+ ភពកើតមាន ព្រោះឧបាទានជាបច្ច័យ
+ ជាតិកើតមាន ព្រោះភពជាបច្ច័យ
+ ជរាមរណៈ សេចក្តីសោកស្តាយ សេចក្តីខ្សឹកខ្សួល សេចក្តីលំបាកកាយ លំបាកចិត្ត និងសេចក្តីចង្អៀតចង្អល់ចិត្តចិត្ត កើតមានព្រម ព្រោះជាតិជាបច្ច័យ

ការកើតឡើងព្រមនៃកងទុក្ខទាំងអស់នុ៎ះ រមែងមានយ៉ាងនេះ ដូច្នេះ ឈ្មោះថា បដិច្ចសមុប្បាទន័យ ។

ន័យនៃបដិច្ចសមុប្បាទមាន ៧ យ៉ាង គឺ ៖

១- **តយោ អទ្ធា**	កាល	៣	៥- **ចតុសង្ខេបា**	សង្ខេប	៤
២- **ទ្វាទសង្គានិ**	អង្គ	១២	៦- **តីណិ វដ្ដានិ**	វដ្ដៈ	៣
៣- **វិសតិ អាការា**	អាការ	២០	៧- **ទ្វេ មូលានិ**	មូល	២ ។
៤- **តិសន្ធិ**	សន្ធិ	៣			

១. បដិច្ចសមុប្បាទន័យ

* អទ្ធា ៣ គឺ ១-អវិជ្ជា និងសង្ខារ (រួម ២) ជាអតីតអទ្ធា,

២-ជាតិ ជរា មរណៈ (រួម ៣) ជាអនាគតអទ្ធា,

៣-អង្គទាំង ៨ ត្រង់ចន្លោះកណ្ដាល មានវិញ្ញាណជាដើម មានភព ជាទីបំផុត ជាបច្ចុប្បន្នអទ្ធា ។

* អង្គ ១២ គឺ ១. អវិជ្ជា ២. សង្ខារ ៣. វិញ្ញាណ ៤. នាមរូប ៥. សឡាយតនៈ ៦. ផស្សៈ ៧. វេទនា ៨. តណ្ហា ៩. ឧបាទាន ១០. ភព ១១. ជាតិ ១២. ជរាមរណៈ ។

ក៏ពាក្យថា "សោក"ជាដើម ក្នុងបដិច្ចសមុប្បាទន័យនេះ ជាពាក្យសម្ដែងដល់ផលដែលហូរចេញអំពីជាតិ ។

* អាការ ២០ គឺ ក្នុងបដិច្ចសមុប្បាទន័យនេះ តណ្ហាឧបាទាន ភព លោកកាន់យកថា អវិជ្ជា និងសង្ខារ ។

មួយទៀត អវិជ្ជា និងសង្ខារ លោកកាន់យកដោយសព្ទថា តណ្ហា ឧបាទាន និងភព ជាអង្គ ៥ គឺ អវិជ្ជា សង្ខារ តណ្ហា ឧបាទាន ភព ជាអាការ ៥ ហៅថា ក្នុងអតីតកាល មានហេតុ ៥, និងផល ៥ គឺ វិញ្ញាណ នាមរូប សឡាយតនៈ ផស្សៈ និងវេទនា រួម ៥ អាការនេះ ហៅថា បច្ចុប្បន្នកាល មានផល ៥, អាការ ៥ ដែលជាហេតុនៅក្នុងបច្ចុប្បន្ន ក៏បានដល់ អវិជ្ជា សង្ខារ តណ្ហា ឧបាទាន និងភពនោះឯង សូម្បីអាការ ៥ ដែលជាផលក្នុងអនាគតកាល ក៏បានដល់ វិញ្ញាណ នាមរូប សឡាយតនៈ ផស្សៈ និងវេទនានោះឯង ។

មួយទៀត ផល ៥ មានវិញ្ញាណជាដើម ដែលកាន់យកដោយសំពួចជា ជាតិ ជរា និងមរណៈ ជាមួយគ្នា ព្រោះធ្វើការអធិប្បាយយ៉ាងនេះហើយ ទើបពោលសង្ខេបសេចក្ដីទៅ ៖

សង្គហគាថា

២– អតីតេ ហេតវោ បញ្ច ឥទានិ ផលបញ្ចកំ

ឥទានិ ហេតវោ បញ្ច អាយតឹ ផលបញ្ចកំ ។

ក្នុងអតីតកាល មានហេតុ ៥ យ៉ាង ក្នុងបច្ចុប្បន្នកាលមាន ផល ៥ យ៉ាង ក្នុងបច្ចុប្បន្នកាលមានហេតុ ៥ យ៉ាង ក្នុង អនាគតកាល មានផល ៥ យ៉ាង ដូច្នេះ ។

* សន្ធិ ៣ គឺ ១- សង្ខារ តជាមួយនឹងវិញ្ញាណ ជាសន្ធិ

២- វេទនា តជាមួយនឹងតណ្ហា ជាសន្ធិ

៣- ភព តជាមួយនឹងជាតិ ជាសន្ធិ ។

* សង្ខេប ៤ គឺ អវិជ្ជា និង សង្ខារ រួម ២ អង្គ ជាសង្ខេប ១

វិញ្ញាណ នាមរូប សឡាយតនៈ ផស្សៈ វេទនា រួម ៥ អង្គ ជាសង្ខេប ១

តណ្ហា ឧបាទាន ភព រួមអង្គ ៣ នេះ ជាសង្ខេប ១

ជាតិនិងជរាមរណៈ ជាវិបាកវដ្តៈ ជាសង្ខេប ១ ។

* វដ្តៈ ៣ គឺ អវិជ្ជា តណ្ហា ឧបាទាន ជាកិលេសវដ្តៈ, សង្ខារ និងភព (កម្មភព) ជាកម្មវដ្តៈ

អង្គដែលនៅសល់ ៧ គឺ វិញ្ញាណ នាមរូប សឡាយតនៈ ផស្សៈ វេទនា ភព (ឧប្បត្តិភព) គឺ ជាតិ និងជរាមរណៈ ជាវិបាកវដ្ដៈ ។

** មូល ២ គឺ អវិជ្ជា និង តណ្ហា ។*

សង្គហគាថា

៣-តេសមេវ ច មូលានំ   និរោធេន និរុជ្ឈតិ

ជរាមរណមុច្ឆាយ   បីឡិតានមភិណ្ហសោ

អាសវានំ សមុប្បាទា   អវិជ្ជាច បវត្តតិ ។

៤-វដ្ដមាពន្ធមិច្ចេវំ   តេភូមិកមនាទិកំ

បដិច្ចសមុប្បាទោតិ   បដ្ឋបេសិ មហាមុនិ ។

ក៏ព្រោះធម៌ទាំងឡាយ ដែលជាមូលទាំងនោះឯង នឹងរលត់ វដ្ដៈដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងភូមិទាំង ៣ ទើបរលត់ និងព្រោះអាសវៈកើត អវិជ្ជាក៏ចម្រើនឡើងក្រៃលែងដល់សត្វដែលមានការទ្រុឌទ្រោម គឺ ជរា និងមរណៈបៀតបៀនរឿយៗ ។ ព្រះសម្មាសម្ពុទ្ធ ជាមហាមុនី ទ្រង់បញ្ញត្តិវដ្ដៈដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងភូមិទាំង ៣ ដែលវិលទៅមិនដាច់ ដែលមិនមានកំណត់ខាងដើមយ៉ាងនេះថា "បដិច្ចសមុប្បាទ" ដោយប្រការដូច្នេះ ។

ចប់ បដិច្ចសមុប្បាទន័យ

២. បដ្ឋាននយ

នយយ៉ាងនេះថា ៖

១- ហេតុប្បច្ចយោ	ហេតុជាបច្ច័យ
២- អារម្មណប្បច្ចយោ	អារម្មណ៍ជាបច្ច័យ
៣- អធិបតិប្បច្ចយោ	អធិបតីជាបច្ច័យ
៤- អនន្តរប្បច្ចយោ	អនន្តរៈជាបច្ច័យ
៥- សមនន្តរប្បច្ចយោ	សមនន្តរៈជាបច្ច័យ
៦- សហជាតប្បច្ចយោ	សហជាតៈជាបច្ច័យ
៧- អញ្ញមញ្ញប្បច្ចយោ	អញ្ញមញ្ញៈជាបច្ច័យ
៨- និស្សយប្បច្ចយោ	និស្សយៈជាបច្ច័យ
៩- ឧបនិស្សយប្បច្ចយោ	ឧបនិស្សយៈជាបច្ច័យ
១០- បុរេជាតប្បច្ចយោ	ធម៌កើតមុនជាបច្ច័យ
១១- បច្ឆាជាតប្បច្ចយោ	ធម៌កើតក្រោយជាបច្ច័យ
១២- អាសេវនប្បច្ចយោ	អាសេវនៈជាបច្ច័យ
១៣- កម្មប្បច្ចយោ	កម្មជាបច្ច័យ
១៤- វិបាកប្បច្ចយោ	វិបាកជាបច្ច័យ
១៥- អាហារប្បច្ចយោ	អាហារជាបច្ច័យ
១៦- ឥន្ទ្រិយប្បច្ចយោ	ឥន្ទ្រិយជាបច្ច័យ
១៧- ឈានប្បច្ចយោ	ឈានជាបច្ច័យ
១៨- មគ្គប្បច្ចយោ	មគ្គជាបច្ច័យ

១៩- សម្បយុត្តប្បច្ចយោ សម្បយុត្តធម៌ជាបច្ច័យ
២០- វិប្បយុត្តប្បច្ចយោ វិប្បយុត្តធម៌ជាបច្ច័យ
២១- អត្ថិប្បច្ចយោ អត្ថិធម៌ជាបច្ច័យ
២២- នត្ថិប្បច្ចយោ នត្ថិធម៌ជាបច្ច័យ
២៣- វិគតប្បច្ចយោ វិគតធម៌ជាបច្ច័យ
២៤- អវិគតប្បច្ចយោ អវិគតធម៌ជាបច្ច័យ

ឈ្មោះថា បដ្ឋានន័យ ក្នុងអធិការនៃបច្ចយសង្គហៈនេះ ។

សង្គហគាថា

៥- ឆធា នាមន្តុ នាមស្ស បញ្ចធា នាមរូបីនំ
ឯកធា បុន រូបស្ស រូបំ នាមស្ស ចេកធា ។

៦- បញ្ញត្តិនាមរូបានិ នាមស្ស ទុវិធា ទ្វយំ
ទ្វយស្ស នវធា ចេតិ ឆព្ពិធា បច្ចយា កថំ ។

បច្ច័យធម៌ មាន ៦ ក្រុម គឺ

១-នាម ជាបច្ច័យដល់នាម ដោយអាការ ៦ យ៉ាង

២-នាម ជាបច្ច័យដល់នាមរូប ៥ យ៉ាង

៣-នាម ជាបច្ច័យដល់រូប ៦ យ៉ាង

៤-រូប ជាបច្ច័យដល់រូប ៦ យ៉ាង

៥-បញ្ញត្តិ, នាមរូប ជាបច្ច័យដល់នាម ២ យ៉ាង

៦-នាមរូបទាំងពីរ ជាបច្ច័យដល់នាមរូបទាំង ២ បាន ៩ យ៉ាង គឺ

អ្វីខ្លះ ?

១-នាមជាបច្ច័យដល់នាម ៦ យ៉ាង គឺ

ធម៌ គឺ ចិត្តនិងចេតសិកដែលរលត់ទៅហើយ មិនមានរវាងចន្លោះជាបច្ច័យ(គឺឧបការៈ)ដល់ធម៌ គឺ ចិត្តនិងចេតសិកដែលជាបច្ចុប្បន្ន ដោយអំណាចនៃអនន្តរប្បច្ច័យ ១, សមនន្តរប្បច្ច័យ ១ នត្ថិប្បច្ច័យ ១, វិគតប្បច្ច័យ ១, ជវនដែលកើតមុនៗ ជាបច្ច័យដល់ជវនក្រោយៗ ដោយអំណាចអាសេវនប្បច្ច័យ ១ ជាបច្ច័យដល់គ្នានិងគ្នា, និងធម៌ គឺ ចិត្ត និងចេតសិកដែលកើតព្រមគ្នា ដោយអំណាចនៃសម្បយុត្តប្បច្ច័យ ១ ។

២-នាមជាបច្ច័យដល់នាមរូប ៥ យ៉ាង គឺ

ហេតុ ៦ អង្គឈាន ៥ អង្គមគ្គ ៨ ជាបច្ច័យដល់នាមរូបដែលកើតព្រមគ្នា ដោយអំណាចនៃហេតុប្បច្ច័យ ១, ឈានប្បច្ច័យ ១, មគ្គប្បច្ច័យ ១, សហជាតចេតនា (ចេតនាដែលកើតព្រមគ្នា) ជាបច្ច័យដល់នាមរូបដែលកើតព្រមគ្នា និងនានក្ខណិកចេតនា (ចេតនាដែលកើតផ្សេងខណៈគ្នា) ជាបច្ច័យដល់នាមរូបដែលកើតព្រោះកម្មដោយអំណាចនៃកម្មប្បច្ច័យ ១, វិបាកនាមក្ខន្ធ ៤ ជាបច្ច័យដល់គ្នានិងគ្នា និងដល់រូបដែលកើតព្រមគ្នា ដោយអំណាចនៃវិបាកប្បច្ច័យ ។

៣-នាមជាបច្ច័យដល់រូប ១ យ៉ាង គឺ នាមធម៌ជាចិត្តនិងចេតសិក ដែលកើតខាងក្រោយជាបច្ច័យ ដល់កាយនេះ ដែលកើតមុនដោយអំណាចនៃបច្ឆាជាតប្បច្ច័យ ។

៤-រូបជាបច្ច័យដល់រូប ១ យ៉ាង គឺ វត្ថុរូប ៦ ជាបច្ច័យដល់វិញ្ញាណធាតុ ៧ ក្នុងបវត្តិកាល អារម្មណ៍ ៥ មានរូបារម្មណ៍ជាដើមជាបច្ច័យដល់វិញ្ញាណវិថី ដោយអំណាចនៃបុរេជាតប្បច្ច័យ ។

៥-បញ្ញត្តិនាម និងរូបជាបច្ច័យដល់នាមប៉ុណ្ណោះ ២ យ៉ាង គឺ

ដោយអំណាចនៃអារម្មណប្បច្ច័យ និងដោយអំណាចឧបនិស្សយប្បច្ច័យ ។ ក្នុងបច្ច័យទាំង ២ នោះ អារម្មណ៍មាន ៦ យ៉ាង គឺ ដោយអំណាចនៃរូបារម្មណ៍ជាដើម ។

ចំណែកឧបនិស្សយប្បច្ច័យមាន ៣ យ៉ាង គឺ អារម្មណូបនិស្សយប្បច្ច័យ ១, អនន្តរូបនិស្សយប្បច្ច័យ ១, បកតូបនិស្សយប្បច្ច័យ ១ ។

បណ្ដាឧបនិស្ស័យ ៣ យ៉ាងនោះ អារម្មណ៍នោះឯង ដែលចិត្ត និងចេតសិក ធ្វើឱ្យធ្ងន់ខ្លាំង ឈ្មោះថា អារម្មណូបនិស្សយ ។ ធម៌ គឺចិត្ត និងចេតសិក ដែលរលត់ទៅមិនដាច់ឡើយ ឈ្មោះថា អនន្តរូបនិស្សយ ។

ចំណែកបកតូបនិស្ស័យ មានច្រើនយ៉ាង គឺ ធម៌ទាំងឡាយ(ទាំងខាងក្នុងនិងទាំងខាងក្រៅ) មានរាគៈនិងសទ្ធាជាដើម ១, សុខកាយនិងទុក្ខកាយ ១, បុគ្គល ១, ភោជនៈ ១, ឧតុ ១, សេនាសនៈ ១, រមែងជាបច្ច័យដល់ធម៌ មានកុសលជាដើម ដែលជាផលនៃកម្មទាំងខាងក្នុងនិងខាងក្រៅ តាមសមគួរ ។

៦-នាមរូបជាបច្ច័យដល់នាមរូប ៩ យ៉ាង តាមសមគួរ គឺ

១- ដោយអំណាចនៃអធិបតិបច្ច័យ ១	៦- ដោយអំណាចនៃឥន្ទ្រិយប្បច្ច័យ ១
២- ដោយអំណាចនៃសហជាតប្បច្ច័យ ១	៧- ដោយអំណាចនៃវិប្បយុត្តប្បច្ច័យ ១
៣- ដោយអំណាចនៃអញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យ ១	៨- ដោយអំណាចនៃអត្ថិប្បច្ច័យ ១
៤- ដោយអំណាចនៃនិស្សយប្បច្ច័យ ១	៩- ដោយអំណាចនៃអវិគតប្បច្ច័យ ១ ។
៥- ដោយអំណាចនៃអាហារប្បច្ច័យ ១	

បណ្ដាបច្ច័យទាំងនោះ អធិបតិប្បច្ច័យមាន ២ យ៉ាង គឺ អារម្មណ៍ដែលចិត្តនិងចេតសិកធ្វើឱ្យធ្ងន់ខ្លាំង (គឺ យកចិត្តទុកដាក់មាំ) ជាបច្ច័យដល់នាម

ទាំងឡាយ ដោយអំណាចនៃអារម្មណាធិបតិប្បច្ច័យ ១, សហជាតាធិបតិ ទាំង ៤ មានឆន្ទៈជាដើមជាបច្ច័យដល់នាមរូបទាំងឡាយ ដែលកើតព្រមគ្នាដោយអំណាចសហជាតាធិបតិប្បច្ច័យ ១ ។

សហជាតប្បច្ច័យ មាន ៣ យ៉ាង គឺ

+ ធម៌ គឺចិត្តនិងចេតសិកដែលកើតព្រមគ្នាជាបច្ច័យដល់គ្នានិងគ្នា និងដល់រូបទាំងឡាយ ដែលកើតរួមគ្នា ១
+ មហាភូតរូប ៤ ជាបច្ច័យដល់គ្នានិងគ្នា និងដល់ឧបាទាយរូបទាំងឡាយ ១
+ ក្នុងខណៈបដិសន្ធិវត្ថុរូបនិងវិបាកនាមខន្ធ ៤ ជាបច្ច័យដល់គ្នានិងគ្នា ១ ។

អញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យ មាន ៣ យ៉ាង គឺ

+ ធម៌ គឺ ចិត្តនិងចេតសិកជាបច្ច័យដល់គ្នានិងគ្នា ១
+ មហាភូតរូប ៤ ជាបច្ច័យដល់គ្នានិងគ្នា ១
+ ក្នុងខណបដិសន្ធិ វត្ថុរូបនិងវិបាកនាមក្ខន្ធ ៤ ជាបច្ច័យដល់គ្នានិងគ្នា ១ ។

និស្សយប្បច្ច័យ មាន ៣ គឺ

+ ធម៌ គឺ ចិត្តនិងចេតសិកជាបច្ច័យដល់គ្នានិងគ្នា និងដល់រូបដែលកើតព្រមគ្នា ១
+ មហាភូតរូបជាបច្ច័យ ដល់គ្នានិងគ្នា និងដល់ឧបាទាយរូបទាំងឡាយ ១
+ វត្ថុ ៦ ជាបច្ច័យ ដល់វិញ្ញាណធាតុ ៧ ទៀត ១ ។

អាហារប្បច្ច័យ មាន ២ យ៉ាង គឺ

+ កវឡិង្ការាហារជាបច្ច័យដល់រូបកាយនេះ ១
+ អរូបអាហារ ៣ មានផស្សាហារជាដើមជាបច្ច័យដល់នាមរូបដែលកើតព្រមគ្នា ១ ។

ឥន្ទ្រិយប្បច្ច័យ មាន ៣ គឺ

+ ប្រសាទរូប ៥ ជាបច្ច័យដល់ បញ្ចវិញ្ញាណ ១

+ រូបជីវិតិន្ទ្រិយជាបច្ច័យដល់ឧបាទិន្នករូប(កម្មជរូប) ១

+ នាមឥន្ទ្រិយ (មាន ៨ អរូបជីវិតិន្ទ្រិយ មនិន្ទ្រិយ វេទនិន្ទ្រិយ និងឥន្ទ្រិយ ៥ មានសទ្ធិន្ទ្រិយជាដើម) ជាបច្ច័យដល់នាមរូបដែលកើតព្រមគ្នា ១ ។

វិប្បយុត្តប្បច្ច័យ មាន ៣ គឺ

+ ក្នុងខណៈបដិសន្ធិ ហទយវត្ថុជាបច្ច័យដល់វិបាកនាមខន្ធ ៤ ដោយអំណាចសហជាតប្បច្ច័យ និងធម៌ទាំងឡាយ គឺចិត្តនិងចេតសិកជាបច្ច័យដល់រូបកាយដែលកើតព្រមគ្នាដោយអំណាចសហជាតប្បច្ច័យ ១

+ ធម៌ទាំងឡាយ គឺ ចិត្ត និងចេតសិកដែលកើតខាងក្រោយជាបច្ច័យដល់រូបកាយនេះ ដែលកើតមុនដោយអំណាចបច្ឆាជាតប្បច្ច័យ ១ ។

+ វត្ថុរូប ៦ ជាបច្ច័យ ដល់វិញ្ញាណធាតុ ៧ ក្នុងបវត្តិកាលដោយអំណាចបុរេជាតប្បច្ច័យ ១ ។

(ក្នុងវិប្បយុត្តប្បច្ច័យនេះ មានឈ្មោះហៅ ៣ យ៉ាង គឺ សហជាតវិប្បយុត្ត បច្ឆាជាតវិប្បយុត្ត និងបុរេជាតវិប្បយុត្ត តែបុរេជាតវិប្បយុត្ត មាន ២ គឺ វត្ថុបុរេជាតវិប្បយុត្ត និងវត្ថារម្មណបុរេជាតវិប្បយុត្ត) ។

អត្ថិបច្ច័យមាន ៥ យ៉ាង គឺ

សង្គហគាថា

៧- សហជាតំ បុរេជាតំ បច្ឆាជាតញ្ច សព្វថា
កពឡីង្ការោ អាហារោ រូបជីវិតមិច្ចយំ ។

សហជាតៈ ១ បុរេជាតៈ ១ បច្ឆាជាតៈ ១ កពឡីង្ការាហារ ១ រូបជីវិតិន្ទ្រិយ ១ មានដោយប្រការទាំងពួង ដូច្នេះ ។

អធិប្បាយ

សហជាតត្ថិ បានដល់ រូបនាមដែលកើតព្រមគ្នានៅមាន ទើបជាបច្ច័យបាន ។

បុរេជាតត្ថិ បានដល់ រូបដែលកើតមុននៅមាន ទើបជាបច្ច័យបាន ។

បច្ឆាជាតត្ថិ បានដល់ នាមដែលកើតខាងក្រោយនៅមាន ទើបជាបច្ច័យបាន ។

កពឡីង្ការាហារត្ថិ បានដល់ រូបអាហារ នៅមាន (វៀរនាមអាហារ ៣) ទើបជាបច្ច័យបាន ។

រូបជីវិតិន្ទ្រិយត្ថិ បានដល់ ឥន្ទ្រិយរូបតែម្យ៉ាង (វៀរឥន្ទ្រិយនាម) ដែលនៅមាន ទើបជាបច្ច័យបាន ។

អវិគតប្បច្ច័យ ក៏មាន ៥ ដូចគ្នា ។

សរុបបច្ច័យ ២៤

ក៏បច្ច័យទាំង ២៤ រមែងដល់ការប្រជុំចុះក្នុងបច្ច័យ ៤ គឺ ក្នុងអារម្មណប្បច្ច័យ ១, ក្នុងឧបនិស្សយប្បច្ច័យ ១, ក្នុងកម្មប្បច្ច័យ ១ និងក្នុងអត្ថិប្បច្ច័យ ១ ។

ក៏ក្នុងបដ្ឋានន័យនេះ ពាក្យថា "សហជាតរូប" មាន ២ យ៉ាង សូម្បីដោយប្រការទាំងពួង គឺ ដោយអំណាចនៃរូបដែលមានចិត្ត ជាសមុដ្ឋានក្នុងបវត្តិកាល ១ និងកដត្តារូបក្នុងបដិសន្ធិកាល ១ ។

សង្គហគាថា

៨- ឥតិ តេកាលិកា ធម្មា កាលមុត្តា ច សម្ភវា
អជ្ឈត្តញ្ច ពហិទ្ធា ច សង្ខតាសង្ខតា តថា ។
៩- បញ្ញត្តិនាមរូបានំ វសេន តិវិធា ឋិតា
បច្ចយា នាម បដ្ឋានេ ចតុវីសតិ សព្វថា ។

ធម៌ទាំងឡាយ ប្រកបដោយកាល ៣ និងផុតចាកកាលទាំង ខាងក្នុង ទាំងខាងក្រៅ ជាសង្ខតៈ និង អសង្ខតៈ តាម ដែលកើតឡើង តាំងនៅហើយដោយអាការ ៣ យ៉ាង ដោយអំណាចនៃបញ្ញត្តិ នាមនិងរូប ឈ្មោះថា បច្ច័យ ២៤ ក្នុងបដ្ឋាន ដោយប្រការទាំងពួង ដូច្នេះ ។

បណ្តាបញ្ញត្តិ នាម និងរូបទាំងនោះ រូបធម៌ ហៅថា រូបក្ខន្ធ, ធម៌ ៥ គឺ អរូបក្ខន្ធ ៤ (គឺ ចិត្ត ចេតសិក) និងនិព្វាន ១ ហៅថា អរូប និង នាមដែលក្រៅពីនោះ ហៅថា បញ្ញត្តិ ។

បញ្ញត្តិនោះ មាន ២ យ៉ាង

១- **បញ្ញាបិយត្តាបញ្ញត្តិ** *ការតែងតាំង ព្រោះត្រូវការដឹងសេចក្តីសំដៅ ។*

២- **បញ្ញាបនតោបញ្ញត្តិ** *ការតែងតាំង ដោយឱ្យដឹងអត្ថតាមសំឡេង ។*

បញ្ញាបិយត្តាបញ្ញត្តិ ៦

១- **សន្តានបញ្ញត្តិ** *បញ្ញត្តិអាស្រ័យការបន្ត*

២- **សមូហបញ្ញត្តិ** *បញ្ញត្តិអាស្រ័យការប្រជុំ*

៣- **សម្មុតិប្បញ្ញត្តិ** បញ្ញត្តិថា ជាសត្វបុគ្គល
៤- **ទិសាកាលាទិប្បញ្ញត្តិ** បញ្ញត្តិទិសនិងកាលជាដើម
៥- **អាកាសប្បញ្ញត្តិ** បញ្ញត្តិប្រហោងទទេ មានរណ្ដៅ ល្អាងរូងភ្នំជាដើម
៦- **និមិត្តប្បញ្ញត្តិ** បញ្ញត្តិនិមិត្តកសិណ ។

តើយ៉ាងណា ?

គឺបញ្ញត្តិថា "ផែនដី និងភ្នំជាដើម" ដែលតែងតាំងគ្នា ដោយប្រការនោះ. ដោយអាស្រ័យអាការ គឺ សេចក្ដីប្រែប្រួលរបស់ភូតរូបនោះ ឈ្មោះថា សន្តានបញ្ញត្តិ ។

បញ្ញត្តិថា "រថ និងរទេះជាដើម" ដោយអាស្រ័យ អាការ គឺសេចក្ដីប្រជុំនៃសម្ភារៈ ឈ្មោះថា សមូហបញ្ញត្តិ ។

បញ្ញត្តិថា "បុរស និងបុគ្គលជាដើម" ដោយអាស្រ័យ ខន្ធបញ្ចកៈ ឈ្មោះថា សម្មុតិបញ្ញត្តិ ។ បញ្ញត្តិថា "ទិស និងកាលជាដើម" ដោយអាស្រ័យការវិលជុំវិញព្រះចន្ទមានទិសខាងកើតជាដើម ឈ្មោះថា ទិសាកាលាទិបញ្ញត្តិ ។

បញ្ញត្តិថា "រណ្ដៅ ល្អាងជាដើម" ដោយអាស្រ័យ ការដែលភូតរូបមិនទល់ដល់គ្នា ឈ្មោះថា កូបគុហាទិបញ្ញត្តិ ។ បញ្ញត្តិថា "កសិណនិមិត្ត"ជាដើម ដោយអាស្រ័យភូតនិមិត្តនោះហើយការនាពិសេស ឈ្មោះថា និមិត្តបញ្ញត្តិ ។

ក៏បញ្ញត្តិដែលផ្សេងគ្នា ដូចពោលមកហើយយ៉ាងនេះ រមែងមិនមានដោយបរមត្ថ តែក៏ជាអារម្មណ៍នៃចិត្តុប្បាទបាន ដោយអាការ គឺ ស្រមោលរបស់អត្ថ

ដែលគេកំណត់សំដៅយកអាការនោះៗ ព្រោះចូលទៅអាស្រ័យ គឺការប្រៀបធៀប ដោយអាការនោះៗ ឱ្យជាហេតុ ពោលឱ្យយល់ចូលចិត្តគ្នានាំគ្នាហៅឱ្យដឹងន័យ សេចក្ដីដល់គ្នា ព្រោះហេតុនោះ ទើបលោកហៅថា បញ្ញត្តិ ។ បញ្ញត្តិនេះ ឈ្មោះថា បញ្ញាបិយត្ថាបញ្ញត្តិ ។ (ម្យ៉ាងទៀតហៅថា អត្ថបញ្ញត្តិ) ។

ចំណែកបញ្ញាបនតោបញ្ញត្តិ លោកសម្ដែងដោយនាមបញ្ញត្តិ មានឈ្មោះ និងការតាំងឈ្មោះជាដើម ។

នាមបញ្ញត្តិនេះ មាន ៦ យ៉ាង គឺ ៖

១-វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ បញ្ញត្តិរបស់ដែលមានដោយបរមត្ថ

២-អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ បញ្ញត្តិរបស់ដែលមិនមាន

៣-វិជ្ជមានេន អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ បញ្ញត្តិរបស់ដែលមិនមាន ជាមួយនិងរបស់ដែលមាន

៤-អវិជ្ជមានេន វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ បញ្ញត្តិរបស់ដែលមាន ជាមួយរបស់ដែលមិនមាន

៥-វិជ្ជមានេន វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ បញ្ញត្តិរបស់ដែលមាន ជាមួយរបស់ដែលមាន

៦-អវិជ្ជមានេន អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ បញ្ញត្តិរបស់ដែលមិនមាន ជាមួយរបស់ដែលមិនមាន ។

ក្នុងបញ្ញត្តិ ៦ នោះ កាលណាបណ្ឌិតតែងតាំងនូវរូប និងវេទនាជាដើម ដែលតាំងនៅដោយបរមត្ថ ដោយបញ្ញត្តិនេះ កាលនោះ បញ្ញត្តិនោះ លោកហៅថា វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ ។ តែបើកាលណា បណ្ឌិតតែងតាំងផែនដី និងភ្នំជាដើម

ដែលមិនមានដោយបរមត្ថ ដោយបញ្ញត្តិនេះ ក្នុងកាលនោះ បញ្ញត្តិនេះ លោកហៅថា អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ ។

ចំណែកបញ្ញត្តិដែលនៅសល់ បណ្ឌិតគប្បីជ្រាបដោយអំណាចការផ្សំគ្នា របស់បញ្ញត្តិទាំងពីរនេះថា អ្នកមានអភិញ្ញា ៦ សំឡេងរបស់ស្ត្រី ចក្ខុវិញ្ញាណ និងពាក្យថា ឱរសរបស់ព្រះរាជាដែលប្រព្រឹត្តទៅតាមលំដាប់ ។

សង្គហគាថា

១០. វចីឃោសានុសារេន សោតវិញ្ញាណវីថិយា

បវត្តានន្តរុប្បន្ន មនោទ្វារស្ស គោចរា ។

១១. អត្ថា យស្សានុសារេន វិញ្ញាយន្តិ តតោ បរំ

សាយំ បញ្ញត្តិ វិញ្ញេយ្យា លោកសង្កេតនិម្មិតា ។

អត្ថទាំងឡាយ ដែលជាអារម្មណ៍នៃមនោទ្វារ ដែលកើតឡើងក្នុងលំដាប់នៃការប្រព្រឹត្តិរបស់សោតវិញ្ញាណវិថី ដោយក្រសែសំឡេងនៃវាចា, តពីនោះ បុគ្គលទាំងឡាយ រមែងដឹងបានដោយក្រសែនៃនាមបញ្ញត្តិណា នាមបញ្ញត្តិនោះ ក៏គប្បីជ្រាបថា ជាបញ្ញត្តិដែលសត្វលោកកំពុងធ្វើការកំណត់ទុក ដូច្នោះឯង ។

អធិប្បាយ សេចក្ដីជ្រាលជ្រៅនៃបច្ច័យ ២ ន័យ

ន័យនៃបច្ច័យទាំង ២ ក្នុងបច្ចយសង្គហវិភាគនេះ មានសេចក្ដីវិចិត្រពិស្ដារ ជ្រាលជ្រៅ ល្អិតសុខុម ទើបនាំពាក្យព្រះពុទ្ធឃោសាចារ្យ ដែលលោកប្រារព្ធ សម្ដែងបច្ចយាការជាយ៉ាងច្រើន មកផ្សំផ្សំបន្តិចបន្តួច តាមដែលលោកពោលទុកហើយថា ៖

ព្រះពុទ្ធវចនៈដែលជាតន្តិភាសា ដែលព្រះមានព្រះភាគទ្រង់តាំងទុកដោយន័យថា **អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា** ជាដើមនេះ កុលបុត្រដែលនឹងធ្វើការពណ៌នាសេចក្ដីនៃព្រះបាលីនោះ គួរចូលកាន់ទីប្រជុំពុទ្ធសាវកដែលជាវិភជ្ជវាទី គប្បីជាអ្នកមិនពោលបង្អាច់អាចារ្យរបស់ខ្លួន មិនប្រកាន់ជឿលទ្ធិរបស់ខ្លួន មិនកន្លល់ខ្លួល់ខ្វាយក្នុងលទ្ធិដទៃ មិនបដិសេធព្រះសូត្រ ស្របតាមព្រះវិន័យ ត្រួតពិនិត្យមើលមហាប្រទេស សម្ដែងធម៌ឬឲ្យអត្ថៈ មិនផ្លាស់ប្ដូរ(ថែមថយ)សេចក្ដី និងមិនសម្ដែងដោយបរិយាយយ៉ាងដទៃ ទើបសមគួរធ្វើការពណ៌នាតាមព្រះបាលី ។

មួយទៀត ការពណ៌នាសេចក្ដីនៃបដិច្ចសមុប្បាទ សូម្បីដោយបរមត្ថ ជារឿងធ្វើបានដោយលំបាក ដូចគាថាព័ន្ធដែលបុរាណាចារ្យទាំងឡាយពោលទុកថា ៖

ធម៌ ៤ យ៉ាង គឺ សច្ចៈ ១ សត្វបញ្ញត្តិ ១ បដិសន្ធិ ១
បច្ចយាការ ១ ជាធម៌ឃើញបានដោយលំបាក និងសម្ដែង
បាន ក៏សែនលំបាក ដូច្នេះ ។

ព្រោះដូច្នោះ ការពណ៌នាបដិច្ចសមុប្បាទ ទើបធ្វើមិនបានដោយងាយ វៀរតែលោកអ្នកបានសម្រេចបរិយត្តិ និងលោកអ្នកសម្រេចមគ្គផល ដូចជាព្រះអានន្ទជាដើម ព្រះពុទ្ធឃោសាចារ្យពោលទុកដូច្នេះ ។

ចំណែកបច្ច័យ ទ្រង់សម្ដែងទុកក្នុងបដ្ឋាននោះ មានន័យវិចិត្រពិស្ដារក្រៃលែងជាង ព្រោះន័យដែលមិនមានទីបំផុត ដែលហៅថា មហាបដ្ឋានអនន្តន័យ និងហៅថា សមន្តប្បដ្ឋាន មានធម្មានុលោមជាដើម ទូលំទូលាយពិស្ដារ មិនដូចបច្ច័យដែលទ្រង់កំណត់ទុកក្នុងបដិច្ចសមុប្បាទនោះ ។

ក្នុងអភិធម្មវិភាវិនីដីកា វិនិច្ឆ័យពាក្យថា បច្ច័យក្នុងន័យនៃបដិច្ចសមុប្បាទ និងក្នុងបដ្ឋានទុកផ្សេងគ្នាដូចវចនត្ថៈដែលលោកពោលទុកដូចតទៅនេះ

ន័យទី ១ មានវចនត្ថៈថា **បច្ចយសាមគ្គឹ បដិច្ច សមំ គន្ត្វា ផលានមុប្បាទោ ឯតស្មាតិ = បដិច្ចសមុប្បាទោ បច្ចយោ** ប្រែថា បច្ច័យដែលឈ្មោះថា បដិច្ចសមុប្បាទ ព្រោះអត្ថថា ជាដែនដែលផលទាំងឡាយ តែងអាស្រ័យគឺគប្បីពឹងផ្អែកគ្នាជានិច្ច ដោយការព្រមគ្នានៃបច្ច័យកើតឡើង ។

ន័យទី ២ មានវចនត្ថៈថា **នានប្បការានិ ឋានានិ បច្ចយា ឯត្ថាតិ អាទិនា = បដ្ឋានំ អនន្តនយសមន្តបដ្ឋានំ** : បករណ៍ ដែលឈ្មោះថា **បដ្ឋាន** ដោយន័យជាដើមថា ឋានៈ គឺបច្ច័យមានប្រការផ្សេងៗ មាននៅក្នុងបករណ៍នេះ បានដល់ មហាបករណ៍ ដែលឈ្មោះថា អនន្តន័យ និងសមន្តប្បដ្ឋាន ។ ន័យដែលព្រះពុទ្ធអង្គទ្រង់សម្ដែងទុកក្នុងមហាបករណ៍នេះ ឈ្មោះថា បដ្ឋាន ។

ក្នុងន័យទាំង ២ នោះ ភាវៈនៃធម៌ដែលមានប្រក្រតីកើតឡើង ព្រោះមានបច្ច័យធម៌នោះៗ ឈ្មោះថា តព្ភាភាវៈ ភាវិភាវៈ (បច្ច័យធម៌មានអវិជ្ជាជាដើម ឈ្មោះថា តព្ភាភាវៈ, ភាវៈនៃធម៌ដែលមានប្រក្រតីកើតឡើងព្រោះអវិជ្ជា មានសង្ខារជាដើម ឈ្មោះថា ភាវិភាវៈ) ។ តព្ភាភាវៈ ភាវិភាវៈនោះឯង ជាន័យដែលលោកកំណត់យកត្រឹមតែអាការ គឺ ភាវៈនៃបច្ច័យ និងភាវៈនៃធម៌ដែលកើតអំពី

បច្ច័យនោះៗ ដោយពាក្យនេះឯង សូម្បីការៈនៃន័យដែលលោកកំណត់យកដោយត្រឹមតែអាការ គឺ ធម៌ដែលមានប្រក្រតីមិនកើតឡើង ដោយមិនជាបច្ច័យដល់ធម៌នោះ រមែងជាការដែលលោកសម្តែងហើយដោយអត្ថ ។

ពិតណាស់ លក្ខណៈនៃបច្ច័យ គួរសម្តែងដោយអំណាចនៃការអនុលោមទៅតាម (វដ្តន័យ មានពាក្យថា "**អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា** : សង្ខារទាំងឡាយកើតមាន ព្រោះអវិជ្ជាជាបច្ច័យ ជាដើម)[១] និងសេចក្តីផ្ទុយគ្នា (វិវដ្តន័យ មានពាក្យថា **អវិជ្ជាយ ត្វេវ អសេសវិរាគនិរោធា សង្ខារនិរោធោ** : ការរលត់នៃសង្ខារព្រោះការវិនាសនិងរលត់ឥតសេសសល់នៃអវិជ្ជាជាដើម)[២] ។ ព្រោះហេតុនោះទើបព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ថា "**ឥមស្មឹ សតិ ឥទំ ហោតិ, ឥមស្សុប្បាទា ឥទំ ឧប្បជ្ជតិ ។ ឥមស្មឹ អសតិ ឥទំ ន ហោតិ, ឥមស្ស និរោធា ឥទំ និរុជ្ឈតិ** : កាលបើធម្មជាតិនេះមាន ធម្មជាតិនេះក៏មានដែរ, ព្រោះការកើតឡើងនៃធម្មជាតិនេះ ទើបធម្មជាតិនេះកើតឡើងដែរ, កាលបើធម្មជាតិនេះមិនមាន ធម្មជាតិនេះក៏មិនមានដែរ, ព្រោះការរលត់ទៅនៃធម្មជាតិនេះ ទើបធម្មជាតិនេះរលត់ទៅដែរ"[៣] ដូច្នេះ ។

បច្ច័យ មានវចនត្ថៈថា **បដិច្ច ផលំ ឯតស្មា ឯត្តីតិ = បច្ចយោ** : ធម៌ដែលឈ្មោះថា បច្ច័យ ព្រោះអត្ថថា ជាដែនអាស្រ័យប្រព្រឹត្តនៃផល ។ **តិដ្ឋតិ ផលំ ឯត្ថ តទាយត្តវុត្តិតាយាតិ = ឋិតិ** : បច្ច័យដែលឈ្មោះថា ឋិតិ ព្រោះអត្ថថា ជាទីតាំងនៅនៃផល ដោយមានការប្រព្រឹត្តទៅជាប់ដោយហេតុនោះ ឋិតិ ពោលគឺបច្ច័យដែលប៉ះខ្ទប់(កើត)ហើយ ប្រព្រឹត្តទៅដែលពិសេសចេញទៅ ឈ្មោះថា

---

១. សំយុ. និទា. ពុទ្ធវគ្គ. ៣១. ២/២ ។ ២. សំយុ. និទា. ពុទ្ធវគ្គ. ៣១. ៣/៣ ។
៣. សំយុ. និទា. ទសពលវគ្គ. ៣១. ៦៤/៥៩ ។

អាហច្ចប្បច្ចយឋិតិ ។

ពិតមែន បដិច្ចសមុប្បាទន័យ មិនសម្ដែងដល់សេចក្ដីពិសេសដែលកំណត់បច្ច័យ មានហេតុប្បច្ច័យជាដើម រមែងប្រព្រឹត្តទៅដោយមិនវិសេស ព្រោះការប្រព្រឹត្តិទៅ ប្រាថ្នាសំដៅត្រឹមតែអាការ គឺ ភាវៈនៃធម៌មានប្រក្រតីកើតឡើងដោយមានបច្ច័យធម៌នោះ ចំណែកបដ្ឋានន័យនេះ ឈ្មោះថា ប្រព្រឹត្តវិសេសហើយ ព្រោះសំដៅយកសេចក្ដីវិសេសនៃអាការដែលអាច ក្នុងភាពជាបច្ច័យនោះៗ នៃបច្ច័យនោះៗ មានហេតុបច្ច័យជាដើម ដែលជាបច្ច័យដូច្នោះ ដល់ធម៌ដទៃនោះៗ ព្រោះដូច្នោះ ទើបលោកហៅថា បដ្ឋានន័យ ព្រោះប្រាព្ធអាហច្ចប្បច្ចយឋិតិ ។ តែអាចារ្យពួកខ្លះពោលថា ឋិតិ គឺ បច្ច័យដែលនិយាយចេញមកប៉ះ គឺ ប៉ះខ្ទប់ទីឋានករណ៍(ជាហេតុធ្វើសំឡេង)ទាំងឡាយ មានក និងពិដានជាដើម ឈ្មោះថាអាហច្ចប្បច្ច័យ ។ ក៏ពាក្យដែលពោលនោះ រមែងប្រកាសសេចក្ដីដែលអាចារ្យទាំងនោះ ជាអ្នកមានពាក្យសំដីគួរសើច ដោយត្រឹមតែបានឮប៉ុណ្ណោះ ។ ពិតមែនបដិច្ចសមុប្បាទន័យក្ដី ន័យអ្វីដទៃក្ដី ព្រះមានព្រះភាគទ្រង់អាចដើម្បីនឹងសម្ដែងមិនឱ្យប៉ះខ្ទប់កន្លែងសូរង និងពិតានជាដើមបាន ក៏ទេ ដូច្នោះឯង ។

មួយទៀត លោកអាចារ្យទាំងឡាយ មានសង្គហកាចារ្យជាដើមផ្សំ គឺរួមបញ្ចូលនូវបដ្ឋានន័យក្នុងបដិច្ចសមុប្បាទនុ៎ះឯង ហើយអធិប្បាយ គឺ ពង្រីកឱ្យលាយគ្នា ដោយភាវៈនៃធម៌ ដែលមានប្រក្រតីកើតឡើង ព្រោះមានបច្ច័យធម៌នោះ និងដោយអំណាចនៃបច្ច័យ មានហេតុប្បច្ច័យជាដើម ។ ចំណែកពួកខ្ញុំមានសេចក្ដីប្រាថ្នាចែកសម្ដែងជាផ្នែកៗតែម្ដង ។

អធិប្បាយ បដិច្ចសមុប្បាទន័យ

១- អវិជ្ជា

អវិជ្ជា មានវចនត្ថៈថា **ន វិជ្ជានាតីតិ = អវិជ្ជា** ធម្មជាតិ ដែលឈ្មោះថា អវិជ្ជា ព្រោះអត្ថថា មិនដឹង ។

មួយទៀត ធម្មជាតិដែលឈ្មោះថា អវិជ្ជា ព្រោះអត្ថថា ប្រសព្វ គឺ ប្រសព្វរបស់ដែលមិនគួរប្រសព្វ មានកាយទុច្ចរិតជាដើម ឬថា មិនធ្វើរបស់ដែលគួរដឹង មានអរិយសច្ចៈ ៤ ជាដើមឱ្យប្រាកដ រមែងញ៉ាំងសត្វឱ្យត្រាច់ទៅក្នុងអារម្មណ៍ដែលមិនមាន(ដោយបរមត្ថ) ឬមិនឱ្យត្រាច់ទៅក្នុងអារម្មណ៍ដែលមាន ។

ពាក្យថា "អវិជ្ជា" នេះ ជាឈ្មោះនៃសេចក្ដីមិនដឹងក្នុងអរិយសច្ចៈ ៤ និងក្នុងឋានៈ ៤ មានសេចក្ដីមិនដឹងក្នុងខន្ធ ដែលជាចំណែកខាងដើម ។ បច្ច័យគឺអវិជ្ជា ព្រោះហេតុនោះ ទើបឈ្មោះថា អវិជ្ជាបច្ច័យ ។ ព្រោះអវិជ្ជាបច្ច័យនោះ ទើបមានសង្ខារទាំងឡាយ ។

២- សង្ខារ

សង្ខារ មានវចនត្ថៈថា **សង្ខតមភិសង្ខរោន្តីតិ = សង្ខារា កុសលា-កុសលកម្មានិ** សភាវៈ ដែលឈ្មោះថា សង្ខារ ព្រោះអត្ថថា ប្រជុំតាក់តែងសង្ខតធម៌ បានដល់ កុសលកម្មនិងអកុសលកម្ម ។

សង្ខារនោះ មាន ៣ យ៉ាង គឺ បុញ្ញាភិសង្ខារ ១ អបុញ្ញាភិសង្ខារ ១ អានេញ្ជាភិសង្ខារ ១ ។

បណ្ដាសង្ខារទាំងនោះ កុសលចេតនាជាកាមាវចរ ៨ និងរូបាវចរ ៥ ឈ្មោះថា បុញ្ញាភិសង្ខារ ។

អកុសលចេតនា ១២ ឈ្មោះថា អបុញ្ញាភិសង្ខារ
អរូបាវចរកុសលចេតនា ៤ ឈ្មោះថា អនេញ្ជាភិសង្ខារ
រួមចេតនា ២៩ នេះហើយ ឈ្មោះថា សង្ខារ ។

៣- វិញ្ញាណ

វិញ្ញាណ មានវចនត្ថៈថា **វិជានាតីតិ = វិញ្ញាណំ** : ឈ្មោះថា វិញ្ញាណ ព្រោះអត្ថថា ដឹង ។

វិបាកចិត្ត ១៩ ដោយអំណាចនៃបដិសន្ធិកាលនិងវិបាកចិត្ត ៣២ ដោយអំណាចនៃបវត្តិកាល ឈ្មោះថា វិញ្ញាណ ។

៤- នាមរូប

នាមរូប មានវចនត្ថៈថា **នាមញ្ច រូបញ្ច = នាមរូបំ** : នាមផង រូបផង ឈ្មោះថា នាមរូប ។

បណ្តានាមនិងរូបនោះ នាម បានដល់ នាមក្ខន្ធ ៣ មានវេទនាជាដើម, ចំណែករូប បានដល់ រូបដែលមានកម្មជាសមុដ្ឋាន មាន ២ យ៉ាង ដោយចែកជាភូតរូបនិងឧបាទាយរូប, សូម្បីរូបទាំង ២ នោះ បណ្ឌិតគប្បីជ្រាបថា កើតព្រមគ្នាបដិសន្ធិវិញ្ញាណ ក្នុងពាក្យថា "នាមរូបប្បច្ចយា"នេះ គប្បីជ្រាបសរូបកសេសន័យថា ៖

នាមញ្ច រូបញ្ច នាមរូបញ្ច = នាមរូបំ ប្រែថា នាមផង រូបផង នាមរូបផង ឈ្មោះថា នាមរូប ។

(លោកធ្វើសរូបកសេសន័យទុកដូច្នេះ ព្រោះពេលខ្លះវិញ្ញាណជាបច្ច័យឱ្យនាម ពេលខ្លះជាបច្ច័យឱ្យរូប ពេលខ្លះជាបច្ច័យឱ្យនាមរូប) ។

អាយតនៈខាងក្នុង ៦ មានចក្ខុជាដើម ឈ្មោះថា អាយតនៈ ម្យ៉ាងទៀត តាមមតិអាចារ្យពួកខ្លះ អាយតនៈខាងក្រៅ ៦ មានរូបជាដើម ក៏ឈ្មោះថា អាយតនៈ ។

៥- សឡាយតនៈ

សឡាយតន មានវចនត្ថៈថា **ឆ អាយតនានិ ច អជ្ឈាយតនញ្ច = សឡាយតនំ** : អាយតនៈ ៦ និងអាយតនៈទី ៦ ឈ្មោះថា សឡាយតនៈ ។

៦- ផស្ស

ផស្ស មានវចនត្ថៈថា **ផុសតីតិ = ផស្សោ** : ឈ្មោះថា ផស្សៈ ព្រោះអត្ថថា ពាល់ត្រូវ ។

ផស្សៈ ដែលប្រព្រឹត្តទៅនៅក្នុងទ្វារ ៦ ដោយអំណាចចក្ខុសម្ផស្សជាដើម ឈ្មោះថា ផស្សៈ ។

៧- វេទនា

វេទនា មានវចនត្ថៈថា **វេទយតីតិ = វេទនា** : ឈ្មោះថា វេទនា ព្រោះអត្ថថា ដឹងខ្លួន គឺសោយអារម្មណ៍ ។

វេទនាមាន ៣ យ៉ាង ដោយអំណាចនៃសុខ ទុក្ខ និងឧបេក្ខា ។

៨- តណ្ហា

តណ្ហា មានវចនត្ថៈថា **បរិតស្សតីតិ = តណ្ហា** : ឈ្មោះថា តណ្ហា ព្រោះអត្ថថា ប្រាថ្នា ឬចង់ ឬញៀន (ឱ្យត្រេកអរ) ។

តណ្ហាមាន ៣ យ៉ាង គឺ ១-កាមតណ្ហា ២-ភវតណ្ហា ៣-វិភវតណ្ហា ។ តែដោយអំណាចនៃអារម្មណ៍ ៦ ជាដើម ទើបមាន ១០៨ ប្រភេទ ។

៩- ឧបាទាន

ឧបាទាន មានវចនត្ថៈថា **ឧបាទិយតីតិ = ឧបាទានំ** ប្រែថា ឈ្មោះថា ឧបាទាន ព្រោះអត្ថថា ប្រកាន់មាំ ។

ឧបាទានមាន ៤ គឺ ១. កាមុបាទាន ២. ទិដ្ឋុបាទាន ៣. សីលព្វតុបាទាន ៤. អត្តវាទុបាទាន ។

ក៏បណ្តាតណ្ហា និងឧបាទាននោះ មានសេចក្តីផ្សេងគ្នា ដូច្នេះ គឺ តណ្ហាដែលមានកម្លាំងខ្សោយ ឈ្មោះថា តណ្ហា, ចំណែកតណ្ហាដែលមានកម្លាំងខ្លាំង ឈ្មោះថា ឧបាទាន ។

ម្យ៉ាងទៀត សេចក្តីប្រាថ្នាក្នុងអារម្មណ៍ នៅមិនមកដល់ជាតណ្ហា ប្រៀបដូចជាចោរលូកដៃចេញទៅក្នុងទីងងឹត, សេចក្តីប្រកាន់មាំក្នុងអារម្មណ៍ដែលដល់ហើយ ជាឧបាទាន ដូចចោរចាប់របស់បានហើយ ។

តណ្ហាជាបដិបក្ខនឹងសេចក្តីប្រាថ្នាតិច, ឧបាទាន ជាបដិបក្ខនឹងសេចក្តីសន្តោស ។

តណ្ហា ជាមូលហេតុនៃទុក្ខក្នុងការស្វែងរក ចំណែកឧបាទាន ជាមូលហេតុនៃទុក្ខក្នុងការរក្សា ។

សេចក្តីផ្សេងគ្នាយ៉ាងនេះ ។

១០- ភព

ភពមាន ២ យ៉ាង គឺ កម្មភព និងឧបបត្តិភព ។

ភពទី ១ **កម្មភព** មានវចនត្ថៈថា **ភវតិ ឯតស្មា ផលន្តិ = ភវោ :** ឈ្មោះថា ភព ព្រោះអត្ថថា ជាទីកើតនៃផល ភពទី ១ នេះ មានចេតនា ២៩ យ៉ាងដោយអំណាចកាមាវចរកុសល និងអកុសលជាដើម ។

ភពទី ២-**ឧប្បត្តិភព** មានវចនត្ថៈថា **ភវតីតិ = ភវោ** : ឈ្មោះថា ភព ព្រោះអត្ថថា កើត ។

ភព គឺ ឧប្បត្តិភពនោះ មាន ៩ យ៉ាង ដោយអំណាចនៃកាមភពជាដើម ។

ឧប្បត្តិភព ៩ គឺ ៖

១- **កាមភព** ដោយបរមត្ថ បានដល់ កាមវិបាកចិត្ត ២៣ ចេតសិក ៣៣ កម្មជរូប ២០,

២- **រូបភព** ដោយបរមត្ថ បានដល់ រូបវិបាកចិត្ត ៥ ចក្ខុវិញ្ញាណ ២ សោតវិញ្ញាណ ២ សម្បដិច្ឆន្នចិត្ត ២ សន្តីរណចិត្ត ៣ ចេតសិក ៣៥ កម្មជរូប ១៥,

៣- **អរូបភព** ដោយបរមត្ថ បានដល់ អរូបវិបាកចិត្ត ៤ ចេតសិក ៣០,

៤- **សញ្ញីភព** ដោយបរមត្ថ បានដល់ លោកិយវិបាកចិត្ត ៣១ (វៀរនេវសញ្ញានាសញ្ញាវិបាកចិត្ត ១),

៥- **អសញ្ញីភព** ដោយបរមត្ថ បានដល់ ជីវិតនវកកលាប,

៦- **នេវសញ្ញីនាសញ្ញីភព** ដោយបរមត្ថ បានដល់ នេវសញ្ញានាសញ្ញា-យតនវិបាកចិត្ត ១ ចេតសិក ៣០,

៧- **ឯកវោការភព** ដោយបរមត្ថ បានដល់ ជីវិតនវកកលាប,

៨- **ចតុវោការភព** ដោយបរមត្ថ បានដល់ អរូបវិបាកចិត្ត ៤ ចេតសិក ៣០,

៩- **បញ្ចវោការភព** ដោយបរមត្ថ បានដល់ កាមវិបាកចិត្ត ៣២ រូបវិបាកចិត្ត ៥ ចេតសិក ៣៥ កម្មជរូប ២០,

ន័យមួយទៀត បានដល់ សត្តាវាស ៩

ភពទាំងនេះ កាលសំដែងដោយបុគ្គលាធិដ្ឋាន បានដល់ សត្វដែលកើតនៅក្នុងភពនោះ ៗ

ឧប្បត្តិភព ៩ នេះ បើសម្តែងដោយសង្ខេបទើងមានត្រឹមតែ ៣ គឺ

កាមភព ១, រូបភព ១, និងអរូភព ១,

ក៏ក្នុងបទថា "ឧបាទានបច្ចយាភវោ" នេះ សូម្បីឧប្បត្តិភព លោកក៏ប្រាថ្នាយក ។

ក្នុងពាក្យថា "ភវប្បច្ចយា ជាតិ" នេះ លោកប្រាថ្នាយកកម្មភពប៉ុណ្ណោះ ។ ពិតមែន កម្មភពនោះ រមែងជាបច្ច័យដល់ជាតិ, ភពក្រៅពីនេះ មិនជាបច្ច័យទេ ព្រោះឧប្បត្តិភពនោះ ជាសភាវៈនៃខន្ធដែលកើតមុនដំបូង ក៏គឺ ជាតិនោះឯង ក៏ឧប្បត្តិភព ជាហេតុដល់ឧប្បត្តិភពនោះ មិនគួរទេ ។

១១- ជាតិ ១២- ជរាមរណៈ

ការបានចំពោះអត្តភាពរបស់សត្វនោះ. ក្នុងទីកន្លែងទាំងឡាយ មានគតិជាដើមនោះ. ឈ្មោះថា **ជាតិ** ។

ភាវៈនៃអត្តភាព ដែលកើតមកហើយយ៉ាងនោះ ចាស់ទ្រុឌទ្រោមទៅ ឈ្មោះថា **ជរា** ។

សេចក្តីផុតលេត់ អស់នៃអត្តភាពនោះហើយ ដែលកំណត់នៅក្នុងភពមួយ ឈ្មោះថា **មរណៈ** ។

សេចក្តីសៅហ្មងចិត្តរបស់មនុស្ស ដែលត្រូវទុក្ខធ្វើទារុណកម្ម(បៀតបៀន) មានសេចក្តីវិនាសញាតិជាដើម ពាល់ត្រូវហើយ ឈ្មោះថា **សោកៈ** ។

សេចក្តីត្អូញត្អែររៀបរាប់ ដោយវាចារបស់មនុស្សនោះឯង ឈ្មោះថា **បរិទេវៈ** ។

ទុក្ខវេទនា ប្រព្រឹត្តទៅតាមផ្លូវកាយ ឈ្មោះថា ទុក្ខ ។

ទុក្ខវេទនា ប្រព្រឹត្តទៅតាមផ្លូវចិត្ត ឈ្មោះថា ទោមនស្ស ។

សេចក្ដីចង្អៀតចង្អល់ចិត្ត ហួសពីការអត់ទ្រាំត្រូវទុក្ខផ្លូវចិត្ត មានប្រមាណក្រៃលែងបន្ថែមឱ្យជាទ្វេឡើងរបស់ខ្លួន ដែលទុក្ខធ្វើទារុណកម្ម (បៀតបៀន) មានជាសេចក្ដីវិនាសញាតិជាដើម ឈ្មោះថា ឧបាយាសៈ ។

អធិប្បាយ បច្ច័យក្នុងបដិច្ចសមុប្បាទ

ក៏ក្នុងបដិច្ចសមុប្បាទន័យនេះ គប្បីឃើញថា កាលបច្ច័យដទៃៗ មានវត្ថុនិង អារម្មណ៍ជាដើម ក៏សំដៅយកបច្ច័យមួយយ៉ាងៗ មានអវិជ្ជាជាដើម ព្រោះភាវៈនៃបច្ច័យដែលជាប្រធាន និងព្រោះភាវៈនៃបច្ច័យដែលប្រាកដ ។

ក៏ក្នុងបច្ច័យ មានអវិជ្ជាជាដើមនេះ សង្ខារទាំងឡាយ រមែងកើតចេញពីអវិជ្ជាបច្ច័យ ព្រោះសង្ខារទាំងឡាយ ប្រព្រឹត្តទៅក្នុងសន្តានដែលមានអវិជ្ជាដេកសម្ងំជាប់នៅហើយប៉ុណ្ណោះ ជាហេតុនៃវិបាកធម៌ ។

ចំណែកវិញ្ញាណ ជាធម្មជាតិដែលសង្ខារឱ្យកើត រមែងតាំងនៅក្នុងភពដទៃ ។ ពិតមែន កាលបច្ច័យកើតមិនមាន វិញ្ញាណនោះក៏កើតមិនបាន ព្រោះដូច្នោះ វិញ្ញាណ ទើបកើតពីសង្ខារ ។

ក៏នាមរូបដែលនាមរូបដល់មុន ហើយជាទីអាស្រ័យ ជួយឧបត្ថម្ភហើយ រមែងតាំងនៅក្នុងបដិសន្ធិកាល និងក្នុងបវត្តិកាល ព្រោះដូច្នោះ នាមរូប ទើបឈ្មោះថា កើតពីវិញ្ញាណបច្ច័យ ។

ក៏សឡាយតនៈ មាននាមរូបចូលទៅអាស្រ័យ រមែងប្រព្រឹត្តទៅដោយទ្វារនៃផស្សៈ ៦ តាមសមគួរ, មិនមែន ដោយប្រការដទៃទេ ព្រោះដូច្នោះ

សឡាយតន ទើបឈ្មោះថា កើតអំពីនាមរូប ។ ក៏ផស្សៈ កាលមានសឡាយតនៈ កើតឡើងប៉ុណ្ណោះ រមែងប៉ះខ្ទប់អារម្មណ៍ តែកាលមិនមានទ្វារ ផស្សៈនោះ ក៏កើតមិនបាន ព្រោះដូច្នោះ ផស្សៈ ទើបឈ្មោះថា កើតអំពីសឡាយតនៈ ។

ក៏សត្វទាំងឡាយ អ្នកត្រូវប៉ះខ្ទប់អារម្មណ៍ដែលគួរប្រាថ្នា ឬមិនគួរប្រាថ្នា និងជាកណ្តាលនោះឯង ទើបវេទនាសោយ មិនមែនដោយប្រការដទៃទេ ព្រោះដូច្នោះ វេទនា ទើបឈ្មោះថា កើតអំពីផស្សៈ ។

តណ្ហា មានវេទនាជាហេតុ រមែងកើតឡើងដល់សត្វ មានប្រក្រតីត្រេកអរក្នុងធម៌ទាំងឡាយ ដែលអាស្រ័យវេទនា ព្រោះដូច្នោះ តណ្ហា ទើបកើតអំពីវេទនា ។

ក៏ពួកសត្វទាំងឡាយ អ្នកក្រហល់ក្រហាយ(ស្រេកឃ្លានយ៉ាងខ្លាំង) ព្រោះជស្អិត គឺ តណ្ហាប៉ុណ្ណោះ រមែងប្រព្រឹត្តទៅដើម្បីសេចក្តីប្រកាន់ ក៏ដើម្បីសេចក្តីប្រកាន់មាំក្នុងធម៌ទាំងឡាយ ដែលជាទីតាំងនៃឧបាទាន ។ ពិតមែនសត្វទាំងឡាយ ត្រេកអរក្នុងអារម្មណ៍ទាំងឡាយ មានរូបជាដើម ព្រោះតណ្ហារមែងដល់ភាពជាអ្នកជ្រុមជ្រុល ជាប់ចិត្តក្នុងកាមទាំងឡាយ ព្រោះដូច្នោះ តណ្ហា ទើបជាបច្ច័យដល់កាមុបាទាន ។

មួយទៀត សត្វដែលជាប់ចិត្តក្នុងអារម្មណ៍ មានរូបជាដើម ជាអ្នកប្រាថ្នាដើម្បីនឹងរួចចាកផុតពីសង្សារ រមែងប្រកាន់សេចក្តីឃើញខុស ដោយន័យជាដើមថា "ផលនៃទានដែលធ្វើហើយ មិនមានផល"ជាដើម និងការប្រកាន់ក្នុងផ្លូវដែលមិនបរិសុទ្ធថា បរិសុទ្ធ, និងការឃើញទាំង ២ ថា អត្តភាវៈ ការប្រកាន់ថា ខ្លួន និងរបស់ខ្លួនក្នុងខន្ធទាំងឡាយ ព្រោះដូច្នោះ តណ្ហា ទើបជាបច្ច័យដល់ទិដ្ឋុបាទាន

ជាដើម ព្រោះដូច្នោះឧបាទាន ទើបឈ្មោះថា កើតអំពីបច្ច័យ គឺ តណ្ហា ។

សត្វទាំងឡាយ អ្នកតាំងនៅក្នុងឧបាទាន រមែងប្រព្រឹត្តទៅដើម្បីការប្រកបកម្ម ដោយអំណាចនៃកុសលសម្បយោគ និងអនុស័យតាមសមគួរ ព្រោះដូច្នោះឧបាទាន ទើបជាបច្ច័យដល់ភព (ឧប្បត្តិភព) ។

ក៏ជាតិ ពោលគឺ ឧប្បត្តិភពដែលមានកម្មភពជាហេតុនុ៎ះឯង រមែងកើតបានក្នុងភពនោះ ប្រៀបដូចជាពន្លកនៃពូជរុក្ខជាតិ កើតចេញពីពូជដូច្នោះ ព្រោះហេតុនោះ ភព (កម្មភព) ទើបជាបច្ច័យដល់ជាតិ ។ ក៏កាលជាតិនោះឯងមានទើបកើតជរានិងមរណៈ ។ ពិតមែន ជរា ឬមរណៈ រមែងមិនមានដល់សត្វដែលមិនកើត ព្រោះហេតុនោះ ជាតិ ទើបឈ្មោះថា ជាបច្ច័យដល់ជរានិងមរណៈ ដោយប្រការដូច្នេះ ។ បណ្ឌិតគប្បីឃើញការៈនៃបច្ច័យទាំងឡាយ មានអវិជ្ជាជាដើម ជាធម៌មានប្រក្រតីកើតឡើង ដោយមានបច្ច័យនោះៗ ដូច្នោះឯង ។

សរុបអត្ថនៃបដិច្ចសមុប្បាទន័យ

ការកើតឡើងនៃកងទុក្ខទាំងអស់ ពោលគឺ វដ្ដៈសុទ្ធៗ មិនលាយឡំដោយសុខជាដើម រមែងមានវិធី គឺ ការបន្តនៃបច្ច័យ តាមដែលពោលហើយ មិនបានមានដោយការនិម្មិតរបស់ព្រះជាម្ចាស់ មានព្រះឥស្សរជាដើម ហើយទាំងមិនមែនជាការកើតឡើងនៃសភាវៈ មានសេចក្ដីសុខនិងសេចក្ដីល្អស្អាត ក្នុងអធិការនៃបច្ច័យសង្គហៈនេះឯង ។

អធិប្បាយពាក្យថា អទ្ធាជាដើម

អទ្ធា មានវចនត្ថៈថា **អតតិ សតតំ គច្ឆតិ បវត្តតីតិ = អទ្ធា** : កាលណា រមែងធ្វើដំណើរទៅ បានដល់ រមែងប្រព្រឹត្តទៅបានជាប់តគ្នារឿយៗ ជានិច្ច ព្រោះហេតុនោះ កាលនោះ ឈ្មោះថា អទ្ធា ។

អវិជ្ជា និងសង្ខារ ជាអតីតអទ្ធា ព្រោះសេចក្ដីដែលអវិជ្ជានិងសង្ខារទាំងនោះជាហេតុ រាប់បញ្ចូលហើយនៅក្នុងអតីតភពនុ៎ះឯង លោកប្រាថ្នាយកក្នុងទីនេះ ។ ក៏ដោយ **អទ្ធា** ស័ព្ទ សំដៅយកធម៌ មានអវិជ្ជាជាដើម ព្រោះធម៌អ្វីៗផុតចាកកាលនោះ មិនមានទេ ។ ពិតមែន ធម៌ទាំងឡាយ ដែលរលត់ទៅហើយនិងមិនកើតឡើង បណ្ឌិតពោលដោយអំណាចនៃអតីតកាល និងអនាគតកាល ចំណែកធម៌ដែលមានការរាប់បញ្ចូលក្នុងខណៈទាំង ៣ មានឧប្បាទខណៈជាដើម លោកពោលដោយអំណាចនៃបច្ចុប្បន្នកាល ។

ជាតិ ជរា និងមរណៈ ឈ្មោះថា អនាគតអទ្ធា ព្រោះនឹងកើតក្នុងអនាគតកាល ចាកហេតុប្បច្ច័យ ។ អង្គ ៨ ចន្លោះកណ្ដាលបច្ចុប្បន្នអទ្ធា បានដល់ អង្គ ៨ មានវិញ្ញាណជាដើមចន្លោះកណ្ដាល ឈ្មោះថា បច្ចុប្បន្នអទ្ធា ព្រោះអង្គទាំងនោះ ជាផលដែលកើតនៅក្នុងភពនេះ បន្ទាប់ពីអតីតហេតុ និងព្រោះមានសភាវៈជាហេតុក្នុងភពនេះដល់អនាគតផល ។

លោកអាចារ្យធ្វើទុកក្នុងចិត្ត ដល់ការជំទាស់ថា "សូម្បីសោកៈ និងបរិទេវៈជាដើម ក៏គួរពោលថា ជាអង្គ មិនមែនឬ" ដូច្នេះ ទើបពោលថា សោកៈ អធិប្បាយថា ពាក្យថា សោកៈជាដើម ជាការសម្ដែងផលដែលហូរចេញនៃជាតិ គឺត្រឹមតែអមុខផល តែមិនជាការសម្ដែងញែកអង្គផ្សេងមិនអាចធ្វើបានឡើយ ។

អធិប្បាយ អាការ ២០

ពាក្យថា "សូម្បីតណ្ហាឧបាទាន និងភពជាធម៌ដែលសង្គ្រោះយកហើយ" អធិប្បាយថា តណ្ហា និងឧបាទាន លោកកាន់យកដោយអវិជ្ជាសព្ទ ព្រោះជាធម៌ស្មើគ្នាដោយភាពជាកិលេស, កម្មភព លោកកាន់យកដោយសង្ខារសព្ទ ព្រោះដូចគ្នានឹងកម្មភព ។ គប្បីជ្រាបការជាប់ទាក់ទងគ្នាថា "ក៏អវិជ្ជានិងសង្ខារ លោកកាន់យកដោយសព្ទថា តណ្ហាឧបាទាន និងភពដូចគ្នា" សូម្បីក្នុងពាក្យដែលពោលហើយនេះ បណ្ឌិតគប្បីជ្រាបការសង្គ្រោះអវិជ្ជា និងសង្ខារទាំងនោះដោយការកាន់យកតណ្ហា ឧបាទាន និងភពនោះ ដោយន័យដែលពោលហើយ ។

ក៏លោកអាចារ្យធ្វើទុកក្នុងចិត្តថា "ការកើត ការចាស់ និងការរលត់វិញ្ញាណ នាមរូប សឡាយតនៈ ផស្សៈ វេទនាទុំះឯង ព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ថា ជាតិ ជរា និង មរណៈ" ដូច្នេះ ទើបពោលពាក្យជាដើម ដោយសព្ទថា ជាតិ ជរា និងមរណៈ ដូច្នេះ ។

អធិប្បាយ សង្គហគាថាទី ២

ហេតុ ៥ យ៉ាង ដែលកើតហើយ ក្នុងភពអតីតជាបច្ច័យដល់ផលដែលជាបច្ចុប្បន្ន ដោយអំណាចនៃអវិជ្ជា និងសង្ខារទាំង ២ ដែលលោកពោលទុកដោយសង្ខេបថា "អតីតេ ហេតវោ បញ្ច" និងដោយអំណាចនៃតណ្ហា ឧបាទាន និងភពទាំង ៣ ដែលលោកកាន់យកដោយអំណាចសង្គ្រោះនៃអវិជ្ជា និងសង្ខារ ។

ពាក្យថា **ឥទានិ ផលបញ្ចកំ** បានដល់ ផល ៥ យ៉ាង មានវិញ្ញាណជាដើមដែលកើតក្នុងបច្ចុប្បន្ននេះ មានបច្ច័យ គឺ អតីតហេតុ ៥ ។ ហេតុក្នុងបច្ចុប្បន្ន ៥

យ៉ាង ជាបច្ច័យដល់ផលក្នុងអនាគត ដោយអំណាចនៃហេតុទាំង ៣ មានតណ្ហាជាដើម ដែលលោកពោលទុកដោយសង្ខេបថា **ឥទានិ ហេតវោ បញ្ច** និងដោយអំណាចនៃអវិជ្ជានិងសង្ខារទាំង ២ ដែលលោកសង្គ្រោះចូលជាមួយគ្នា ។ ពាក្យថា **អាយតឹ ផលបញ្ចកំ** បានដល់ ផល ៥ យ៉ាង មានវិញ្ញាណជាដើម ដែលលោកពោលទុកដោយសព្ទថា ជាតិ ជរា និងមរណៈ ដែលនឹងកើតក្នុងអនាគត បន្ទាប់ពីបច្ច័យ គឺ បច្ចុប្បន្នហេតុ ៥ ។

អាការមាន ២០ យ៉ាង ដោយប្រការដូច្នេះ ។

ពាក្យថា អាការ មានវចនត្ថៈថា **អតីតាទីសុ តត្ថ តត្ថ អាកិរិយន្តីតិ អាការា** : ហេតុជាដើម ឈ្មោះថា អាការ ព្រោះអត្ថថា ត្រូវខ្ចាត់ខ្ចាយទៅក្នុងទីនោះ ក្នុងកាលមានអតីតកាលជាដើម ។

អធិប្បាយ សន្ធិ ៣ យ៉ាង

សន្ធិ ៣ យ៉ាង គឺ ក្នុងរវាងនៃអតីតហេតុទាំងឡាយ និងបច្ចុប្បន្នផល ៥ ជាសន្ធិ ១, ក្នុងរវាងនៃបច្ចុប្បន្នផល ៥ និងបច្ចុប្បន្នហេតុទាំងឡាយជាសន្ធិ ១, និងក្នុងរវាងបច្ចុប្បន្នហេតុទាំងឡាយ និងអនាគតផលជាសន្ធិ ១, ។ សមពិតដូចពាក្យលោកអាចារ្យពោលទុកថា "ក្នុងរវាងសង្ខារ និងវិញ្ញាណ ជាសន្ធិ ១, ក្នុងរវាងវេទនា និងតណ្ហា ជាសន្ធិ ១, ក្នុងរវាងភព និង ជាតិ ជាសន្ធិ ១ " ។

ពិតមែន បណ្តាសន្ធិទាំងនោះ សន្ធិទី ១ ជាការសម្ពន្ធគ្នាជាមួយផលនឹងហេតុ ព្រោះផលប្រព្រឹត្តទៅមិនផុតចាកពីហេតុ ។ សន្ធិទី ៣ ក៏ដូចគ្នា ។ សន្ធិទី ២ សម្ពន្ធជាមួយហេតុនិងផល ព្រោះហេតុប្រព្រឹត្តទៅមិនដាច់ខ្សែចាកពីផលដែរ ។ ពិតមែន ធម៌ជាផល ក៏ជាបច្ច័យដល់ធម៌ដទៃដែលមានសភាវៈជាហេតុ ។

អធិប្បាយសង្ខេបជាដើម

សង្ខេប មានវចនត្ថៈថា **សង្ខិបីយន្តិ ឯត្ថ អវិជ្ជាទយោ វិញ្ញាណាទយោ ចាតិ សង្ខេបា :** ធម៌មានហេតុជាដើម ឈ្មោះថា សង្ខេប ព្រោះអត្ថថា ជាទីដែលព្រះមានព្រះភាគទ្រង់សង្ខេបអតីតហេតុ មានអវិជ្ជាជាដើម និងបច្ចុប្បន្នផល មានវិញ្ញាណជាដើមទុក ។

សង្ខេប ៤ គឺ អតីតហេតុ ១, បច្ចុប្បន្នផល ១, បច្ចុប្បន្នហេតុ ១, អនាគតផល ១, រួមជាសង្ខេប ៤ ដោយប្រការដូច្នេះ ។

ក្នុងពាក្យថា "មួយចំណែករបស់ភព ពោលគឺ កម្មភព" នេះ ចេតនាជាបច្ច័យដល់បដិសន្ធិតទៅក្នុងអនាគត ឈ្មោះថា ភព ។ ចេតនាក្នុងកម្មភពមុនជាបច្ច័យដល់បដិសន្ធិក្នុងភពនេះ គប្បីជ្រាបថា ឈ្មោះថា សង្ខារ ។ ពាក្យថា "អន្តដែលនៅសល់" បានដល់ ធម៌ដែលលោកពោលទុកដោយអំណាចនៃបច្ចុប្បន្នផល ៧ ដោយអំណាចនៃពួក ៥ មានវិញ្ញាណជាដើម មានជាតិ ជរាមរណៈ ជាទីបំផុត ។ ក៏ធម៌មានវិញ្ញាណជាដើម ដែលរាប់បញ្ចូលក្នុងអនាគតបណ្ឌិតគប្បីជ្រាបថា ភព ក្នុងពាក្យថា "មួយចំណែកនៃភព" ពោលគឺ ឧប្បត្តិភព ។ សព្ទថា ចំណែកមួយនៃភព លោកពោលហើយ ព្រោះសូម្បីកម្មភព លោកក៏ពោលដោយភាវៈសព្ទ ។

លោកអាចារ្យធ្វើក្នុងចិត្តថា "អវិជ្ជាជាមូលហេតុដល់ធម៌ដែលជាទីបំផុតខាងដើម តណ្ហាជាមូលហេតុដល់ធម៌ដែលជាចំណែកខាងចុង ទើបពោលមូលហេតុទុក ២ យ៉ាង ដោយអំណាចនៃអវិជ្ជា និងតណ្ហា" ដូច្នេះ ។

អធិប្បាយ សង្គហគាថាទី ៣-៤

វដ្ដ: រមែងលែតទៅ ដោយការលែតមូលហេតុនៃវដ្ដ: ពោលគឺអវិជ្ជានិង តណ្ហាទាំងនោះនុ៎ះឯង គឺ ដល់ការមិនកើតទៀតជាធម្មតា បានដល់ ការមិនប្រព្រឹត្ត ទៅនៃមូលហេតុដែលសម្រេចហើយ ដោយការចាក់ធ្លុះនូវសច្ច: ។

ក៏អវិជ្ជារមែងត្រឡប់ចម្រើនឡើងទៀត ព្រោះការកើតឡើងនៃអាសវ: មានកាមាសវ:ជាដើម ដល់សត្វអ្នកពោរពេញដោយសោក:ជាដើម អ្នកដែល មានសេចក្ដីទុក្ខទោម ពោលគឺ ការចាស់ និងសេចក្ដីស្លាប់បៀតបៀនរឿយៗ ។ សមពិត ដូចព្រះតម្រាស់ដែលព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ទុកថា ***"អាសវសមុទយា អវិជ្ជាសមុទយោ*** : ការកើតឡើងនៃអវិជ្ជា ព្រោះការកើតឡើងនៃអាសវ:"[១] ដូច្នេះ ។ ដោយពាក្យថា "អាសវ:"ជាដើមនេះ សូម្បីអាសវ:ធម៌ដែលជាបច្ច័យដល់អវិជ្ជា រមែងជាការដែលព្រះមានព្រះភាគ ទ្រង់ត្រាស់សម្ដែងហើយ ដោយប្រការដែល សម្ដែងបច្ច័យនៃអវិជ្ជាយ៉ាងនេះ ចក្រ គឺ បដិច្ចសមុប្បាទនឹងគប្បីជាធម៌ មិនយោងសណ្ដោងគ្នាឡើយ ។

ព្រះមហាមុនី គឺព្រះសម្មាសម្ពុទ្ធ ទ្រង់តែងតាំង គឺ ទ្រង់បញ្ញត្តិវដ្ដ: គឺ ធម្មជាតិដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងភូមិ ៣ ដោយអំណាចនៃកិលេស កម្ម និងវិបាក ដែលប្រព្រឹត្តទៅជានិច្ចមិនដាច់ខ្សែ មិនមានខាងដើម គឺ ប្រាសចាកខាងដើម ឈ្មោះថា តេភូមិក: ព្រោះមានការរាប់ចូលក្នុងភូមិថា "បដិច្ចសមុប្បាទ" ដោយ ន័យដែលពោលហើយ ដោយប្រការដូច្នេះ ។

១. មជ្ឈិ. មូល. សម្មាទិដ្ឋិសូត្រ. ២០. ១២៨/១៨០ ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់អវិជ្ជា

១. **អញ្ញាណលក្ខណា** មានការមិនដឹង ជាលក្ខណៈ

២. **សម្មោហនរសា** មានសេចក្ដីវង្វេងព្រម ជាកិច្ច

៣. **ឆាទនបច្ចុប្បដ្ឋានា** មានការបិទបាំងសភាវៈ ជាផល

៤. **អាសវបទដ្ឋានា** មានអាសវៈ ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់សង្ខារ

១. **អភិសង្ខរណលក្ខណា** មានការប្រជុំតាក់តែង ជាលក្ខណៈ

២. **អាយូហនរសា** មានសេចក្ដីខ្វល់ខ្វាយ ជាកិច្ច

៣. **ចេតនាបច្ចុប្បដ្ឋានា** មានចេតនា ជាផល

៤. **អវិជ្ជាបទដ្ឋានា** មានអវិជ្ជា ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់វិញ្ញាណ

១. **វិជាននលក្ខណំ** មានការដឹងច្បាស់ ជាលក្ខណៈ

២. **បុព្វង្គមរសំ** មានភាពជាប្រធាន ជាកិច្ច

៣. **បដិសន្ធិបច្ចុប្បដ្ឋានំ** មានការកើតបន្ត ជាផល

៤. **សង្ខារបទដ្ឋានំ វា** មានសង្ខារ ជាបទដ្ឋាន ឬ

វត្ថារម្មណបទដ្ឋានំ មានវត្ថុនិងអារម្មណ៍ ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់នាម

១. **នមនលក្ខណំ** មានការបង្អោនទៅ ជាលក្ខណៈ

២. **សម្បយោគរសំ** មានការប្រកបព្រមគ្នា ជាកិច្ច

៣. **អវិនិព្ភោគបច្ចុបដ្ឋានំ** មានការមិនបែកចេញពីចិត្ត ជាផល
៤. **វិញ្ញាណបទដ្ឋានំ** មានវិញ្ញាណ ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់រូប

១. **រុប្បនលក្ខណំ** មានការប្រែប្រួល ជាលក្ខណៈ
២. **វិករណរសំ** មានការខ្ចាត់ខ្ចាយ ជាកិច្ច
៣. **អព្យាកតបច្ចុបដ្ឋានំ** មានភាពជាអព្យាកត ជាផល
៤. **វិញ្ញាណបទដ្ឋានំ** មានវិញ្ញាណ ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់សឡាយតនៈ

១. **អាយតនលក្ខណំ** មានការធ្វើឱ្យវដ្តៈវែងឆ្ងាយ ជាលក្ខណៈ
២. **ទស្សនាទិរសំ** មានការឃើញជាដើម ជាកិច្ច
៣. **វត្ថុទ្វារភាវបច្ចុបដ្ឋានំ** មានវត្ថុនិងទ្វារ ជាផល
៤. **នាមរូបបទដ្ឋានំ** មាននាមរូប ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ផស្សៈ

១. **ផុស្សនលក្ខណោ** មានការប៉ះខ្ទប់ ជាលក្ខណៈ
២. **សំឃដ្ដនរសោ** មានអារម្មណ៍តភ្ជាប់ជាមួយចិត្ត ជាកិច្ច
៣. **សង្គតិបច្ចុបដ្ឋានោ** មានការប្រជុំ (វត្ថុ អារម្មណ៍ ចិត្ត) ជាផល
៤. **សឡាយតនបទដ្ឋានោ** មានសឡាយតនៈ ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់វេទនា

១. **អនុភាវនលក្ខណា** មានការដឹងខ្ទួនឬសោយអារម្មណ៍ ជាលក្ខណៈ
២. **វិសយរសសម្ភោគរសា** មានការសោយអារម្មណ៍ ជាកិច្ច

៣. **សុខទុក្ខបទដ្ឋានា** មានសុខនិងទុក្ខ ជាផល

៤. **ផស្សបទដ្ឋានា** មានផស្សៈ ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់តណ្ហា

១. **ហេតុលក្ខណា** មានភាពជាហេតុ ជាលក្ខណៈ

២. **អភិនន្ទនរសា** មានសេចក្តីត្រេកអរ ជាកិច្ច

៣. **អតិត្តភាវបច្ចុប្បដ្ឋានា** មានសេចក្តីមិនចេះឆ្អែត មិនល្មមក្នុងអារម្មណ៍ ៦ ជាផល

៤. **វេទនាបទដ្ឋានា** មានវេទនា ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ឧបាទាន

១. **គហណលក្ខណំ** មានការប្រកាន់មាំ ជាលក្ខណៈ

២. **អមុញ្ចនរសំ** មានការមិនលែងចោល ជាកិច្ច

៣. **តណ្ហាទឡ្ហត្តទិដ្ឋិបច្ចុប្បដ្ឋានំ** មានតណ្ហាមាំទាំ(ខ្ជាំង) និងទិដ្ឋិ ជាផល

៤. **តណ្ហាបទដ្ឋានំ** មានតណ្ហា ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់កម្មភវៈ

១. **កម្មលក្ខណោ** មានកម្ម ជាលក្ខណៈ

២. **ភាវនរសោ** មានការឱ្យកើត ជាកិច្ច

៣. **កុសលាកុសលបច្ចុប្បដ្ឋានោ** មានកុសលនិងអកុសល ជាផល

៤. **ឧបាទានាបទដ្ឋានោ** មានឧបាទាន ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ឧប្បត្តិភវៈ

១. **កម្មផលលក្ខណោ** មានភាពជាផលរបស់កម្ម ជាលក្ខណៈ

២. **ភាវនរសោ** មានការកើតឡើង ជាសម្បត្តិរស

៣. **អព្យាកតបច្ចុប្បដ្ឋានោ** មានអព្យាកតៈ ជាផល

៤. **ឧបាទានបទដ្ឋានោ** មានឧបាទាន ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ជាតិ

១. **តត្ថ តត្ថ ភវេ បឋមាភិនិព្វត្តិលក្ខណា** មានការកើតនៅក្នុងភពនោះៗ ជាលក្ខណៈ

២. **និយ្យាតនរសា** មានការប្រគល់ឱ្យ(នូវខន្ធ) ជាកិច្ច

៣. **អតីតភវតោ ឥធ ឧម្មុជ្ជនបច្ចុប្បដ្ឋានា** មានការ(ឃ្លាត)ចាកពីអតីតភពមក ផុសឡើងក្នុងភពថ្មីនេះ ជាផល

ផលវិសេស ទុក្ខវិចិត្តតាបច្ចុប្បដ្ឋានា វា ឬមានការសន្សំទុក្ខដោយអំណាចផល ជាអាការប្រាកដ

៤. **ឧបចិតនាមរូបបទដ្ឋានា** មាននាមរូបដែលសន្សំហើយ ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ជរា

១. **ខន្ធបរិបាកលក្ខណា** មានការចាស់គ្រាំគ្រានៃខន្ធ ជាលក្ខណៈ

២. **មរណូបនយនរសា** មានការបង្អោនទៅជិតសេចក្ដីស្លាប់ ជាកិច្ច

៣. **យោព្វនវិនាសបច្ចុប្បដ្ឋាន** មានការវិនាសនូវវ័យក្មេងកំពុងកម្លោះក្រមុំ ជាអាការប្រាកដ

៤. **បរិបច្ចនាមរូបបទដ្ឋានា** មានរូបកំពុងចាស់គ្រាំគ្រា ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់មរណៈ

១. ចុតិលក្ខណំ មានការឃ្លាតចាកទៅ ជាលក្ខណៈ
២. វិយោគរសំ មានការព្រាត់ប្រាស ជាសម្បត្តិរស
៣. គតិវិប្បវាសបច្ចុប្បដ្ឋានំ មានការប្រាសចាកគតិ ជាផល
៤. បរិភិជ្ជមាននាមរូបបទដ្ឋានំ មាននាមរូបកំពុងបែកធ្លាយ ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់សោកៈ

១. អន្តោនិជ្ឈាយនលក្ខណោ មានការដុតបំផ្លាញភាពខាងក្នុងខ្លួន ជាលក្ខណៈ
២. ចេតសោ បរិនិជ្ឈាយនរសោ មានការដុតកេលចិត្ត ជាកិច្ច
៣. អនុសោចនបច្ចុប្បដ្ឋានោ មានការសោកសៅរឿយៗ ជាអាការប្រាកដ ។
៤. ទោសចិត្តុប្បាទបទដ្ឋានោ មានទោសចិត្តកើតឡើង ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់បរិទេវៈ

១. លាលប្បនលក្ខណោ មានការត្អូញត្អែ ជាលក្ខណៈ
២. គុណទោសបរិកិត្តនរសោ មានការរៀបរាប់ពណ៌នា ដល់គុណនិងទោស ជាកិច្ច
៣. សម្ភមបច្ចុប្បដ្ឋានោ មានការគ្រវល់គ្រវាយចិត្ត ជាផល
៤. ទោសចិត្តមហាភូតបទដ្ឋានោ មានមហាភូតរូបកើតចេញពីទោសចិត្ត ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ទុក្ខ

១. **កាយបីឡនលក្ខណំ** មានការបៀតបៀនកាយ ជាលក្ខណៈ

២. **ទុប្បញ្ញានំ ទោមនស្សករណរសំ** មានការធ្វើទោមនស្សដល់អ្នកមានបញ្ញាតិច ជាកិច្ច

៣. **កាយិកាពាធបច្ចុប្បដ្ឋានំ** មានអាពាធផ្លូវកាយ ជាផល

៤. **កាយបសាទបទដ្ឋានំ** មានកាយប្រសាទ ជាបទដ្ឋាន

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ទោមនស្ស

១. **ចិត្តបីឡនលក្ខណំ** មានការបៀតបៀនចិត្ត ជាលក្ខណៈ

២. **មនោវិឃាតនរសំ** មានការរុកគួនចិត្ត ជាកិច្ច

៣. **មានសព្យាធិបច្ចុប្បដ្ឋានំ** មានការឈឺចិត្ត ជាផល

៤. **ហទយវត្ថុបទដ្ឋានំ** មានហទយវត្ថុ ជាបទដ្ឋាន ។

លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ឧបាយាសៈ

១. **ព្យាសត្តលក្ខណោ** មានចិត្តជាប់ក្នុងអារម្មណ៍ផ្សេងៗ ជាលក្ខណៈ **ចិត្តបរិទហនលក្ខណោ វា** ឬមានការដុតចិត្តយ៉ាងខ្លាំង ជាលក្ខណៈ

២. **និត្ថុននរសោ** មានការដកដង្ហើមចិត្ត ជាកិច្ច

៣. **វិសាទបច្ចុប្បដ្ឋានោ** មានការសៅហ្មងចិត្ត ជាផល

៤. **ហទយវត្ថុបទដ្ឋានោ** មានហទយវត្ថុ ជាបទដ្ឋាន ។

ចប់ បដិច្ចសមុប្បាទន័យ

អធិប្បាយបច្ច័យ ២៤ ក្នុងបដ្ឋានន័យ

ន័យនៃបដ្ឋាន បានដល់ បច្ច័យ ២៤ មានហេតុបច្ច័យជាដើម ទាំងនោះ បណ្ឌិតគប្បីជ្រាបវិនិច្ឆ័យ ក្នុងពាក្យថា "ហេតុប្បច្ច័យ"ជាដើម ។

១- ហេតុ

ហេតុ មានវចនត្ថៈថា **ហិនោតិ បតិដ្ឋាតិ ឯតេនាតិ = ហេតុ** : បច្ចយុប្បន្នធម៌[1] រមែងតាំងនៅ គឺ រមែងតាំងមាំដោយបច្ច័យនេះ ព្រោះហេតុនោះ បច្ច័យនោះ ទើបឈ្មោះថា **ហេតុ** ។

ម្យ៉ាងទៀត **ហិនោតិ វា ឯតេន កម្មនិទានភូតេន ឧទ្ធំ ឱជំ អភិហរន្តេន មូលេន វិយ បាទបោ តប្បច្ចយំ ផលំ គច្ឆតិ បវត្តតិ វុឌ្ឍឹ វិរុឡ្ហឹ អាបជ្ជតីតិ = ហេតុ** : ផលមានលោភៈជាដើមនោះ ជាបច្ច័យ រមែងប្រព្រឹត្តទៅ ដំណើរទៅ បានដល់ ការចម្រើនលូតលាស់ល្អដោយបច្ច័យ មានលោភៈជាដើមនេះ ដែលជាហេតុនៃកម្ម ដូចដើមឈើ រមែងតាំងមាំដល់សេចក្ដីចម្រើនលូតលាស់ល្អ ដោយឫសដែលស្រូប ឱជៈ(អាហារ) ឡើងទៅខាងលើ ព្រោះហេតុនោះ បច្ច័យមានលោភៈជាដើមនោះ ទើបឈ្មោះថា ហេតុ ។ ហេតុនោះផង ជាបច្ច័យផង ព្រោះដូច្នោះ ទើបឈ្មោះថា ហេតុប្បច្ច័យ ។ មានពាក្យអធិប្បាយលោកពោលទុកថា ហេតុជាបច្ច័យ គឺជាបច្ច័យដោយសេចក្ដីជាហេតុ ដូច្នេះ ។ ធម៌គ្រឿងជួយឧបត្ថម្ភគាំទ្រ ដោយអត្ថថា ជាមូលហេតុ ឈ្មោះថា ហេតុប្បច្ច័យ ដោយសង្ខេបថា ឈ្មោះ

---

១. បច្ចយុប្បន្ន មានវចនត្ថៈថា បច្ចយតោ ឧប្បន្នំ = បច្ចយុប្បន្នំ ផលធម៌ដែលកើតឡើងអំពីបច្ច័យ ឈ្មោះថា បច្ចយុប្បន្នធម៌ ។

ថា ហេតុ ព្រោះអត្ថថា ជាមូល, ឈ្មោះថា បច្ច័យ ព្រោះអត្ថថា ឧបការៈ ដូច្នេះ ។

គប្បីជ្រាបសន្និដ្ឋានថា "ក៏ហេតុបច្ច័យនោះ ជាធម៌ ៦ យ៉ាង ដែលជាគ្រឿងឧបត្ថម្ភដល់រូបទាំងឡាយ មានចិត្តជាសមុដ្ឋានក្នុងបវត្តិកាល និងមានកម្មជាសមុដ្ឋានក្នុងបដិសន្ធិកាល ទាំងដល់នាមធម៌ដែលសម្បយុត្តគ្នាក្នុងបវត្តិកាល និងបដិសន្ធិកាលទាំង ២ ដោយអត្ថថា ជាមូល ពោលគឺ ការញ៉ាំងធម៌ ឱ្យតាំងនៅដោយល្អ ឱ្យសម្រេចដោយល្អ ដូចឫសទាំងឡាយនៃដើមឈើ ជាគ្រឿងតាំងនៅនៃដើមឈើ ដូច្នោះ ។

២- អារម្មណប្បច្ច័យ

អាលម្ពណៈ មានវចនត្ថៈថា **អាលម្ពិយតិ ទុព្វលេន វិយ ទណ្ឌាទិកំ ចិត្តចេតសិកេហិ គណ្ហិយតីតិ = អាលម្ពនំ** : ធម្មជាតិ ដែលឈ្មោះថា អាលម្ពណៈ ព្រោះអត្ថថា ដែលចិត្តនិងចេតសិក តោងទុក គឺ ប្រកាន់ទុក ដូចមនុស្សទុព្វលតោងវត្ថុមានឈើច្រត់ជាដើម ដូច្នោះ ។ ពិតមែន ចិត្ត និងចេតសិកប្រារព្ធនូវធម៌ណាៗ រមែងប្រព្រឹត្តធម៌នោះ ឈ្មោះថា អារម្មណប្បច្ច័យដល់ធម៌ទាំងឡាយនោះ ព្រោះធម៌ណា មិនគប្បីដល់សេចក្តីជាអារម្មណប្បច្ច័យ ធម៌នោះ មិនមានទេ ។

៣-អធិបតិប្បច្ច័យ

អធិបតិ មានវចនត្ថៈថា **អត្តាធីនប្បវត្តីនំ បតិភូតោ បច្ចយោ = អធិបតិប្បច្ចយោ** : បច្ច័យដែលជាធំនៃធម៌ទាំងឡាយ ដែលមានការប្រព្រឹត្តទៅជាប់តាមខ្លួន ឈ្មោះថា អធិបតិប្បច្ច័យ ។

ន័យទៀតថា អធិបតីនោះផង ជាបច្ច័យផង ព្រោះហេតុនោះ ឈ្មោះថា អធិបតិប្បច្ច័យ ។

៤-អនន្តរប្បច្ច័យ ៥-សមនន្តរប្បច្ច័យ

អនន្តរៈ មានវចនត្ថៈថា **ន វិជ្ជតិ បច្ចយុប្បន្នេន សហ អន្តរំ ឯតស្ស បច្ចយស្សាតិ = អនន្តរប្បច្ចយោ** : ឈ្មោះថា **អនន្តរប្បច្ច័យ** ព្រោះអត្ថថា មិនមានរវាងចន្លោះនៃបច្ច័យនេះ ជាមួយនឹងបច្ចយុប្បន្នធម៌ ។

សណ្ឋានាភាវេន សំ សុដ្ឋុ អនន្តរប្បច្ចយោ = សមនន្តរប្បច្ចយោ : បច្ច័យមិនមានរវាងចន្លោះដោយល្អ ព្រោះមិនមានសណ្ឋាន ឈ្មោះថា **សមនន្តរប្បច្ច័យ** ។

ធម៌ដែលកើតមុនៗ រលត់ទៅហើយ អាចញ៉ាំងចិត្តុប្បាទដែលសមគួរឱ្យកើតឡើងក្នុងលំដាប់នៃខ្លួន ព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ថា អនន្តរប្បច្ច័យ និង សមនន្តរប្បច្ច័យ ។ ពិតមែន សេចក្ដីប្លែកគ្នានៃបច្ច័យទាំងពីរនោះ ដោយត្រឹមតែព្យញ្ជនៈប៉ុណ្ណោះ តែដោយអត្ថសូម្បីពាក្យទាំង ២ ជាឈ្មោះនៃបច្ច័យដែលរលត់ទៅហើយ ដោយមិនមានធម៌ដទៃខណ្ឌជាចន្លោះ ដូចគ្នាតែម្យ៉ាង ព្រោះសេចក្ដីផ្សេងគ្នាដោយអត្ថនៃបច្ច័យប៉ុណ្ណោះ មិនមាន ។

ចំណែកពាក្យដែលលោកអាចារ្យពួកខ្លះ ពោលថា "ឈ្មោះថា អនន្តរប្បច្ច័យ ព្រោះមិនមានរវាងចន្លោះដោយអត្ថ. ឈ្មោះថា សមនន្តរប្បច្ច័យ ព្រោះមិនមានរវាងចន្លោះដោយកាល" ដូច្នេះ ពាក្យនោះ រមែងខុសចាកព្រះបាលីថា "**និរោធា វុដ្ឋហន្តស្ស នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ ផលសមាបត្តិយា សមនន្តរប្បច្ចយេន**

បច្ឆយោ : នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនៈនៃព្រះអរិយៈ អ្នកចេញចាកនិរោធជាបច្ច័យដល់ផលសមាបត្តិ ដោយអំណាចសមនន្តរប្បច្ច័យ"ជាដើម ។

ក៏នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនចិត្ត ដែលរលត់អស់ហើយ ៧ ថ្ងៃជាដើម (សត្តាហាទិកាលនិរុទ្ធំ)[១] នៅតែជាសមនន្តរប្បច្ច័យដល់ផលសមាបត្តិបាន ព្រោះដូច្នោះ មិនគប្បីធ្វើសេចក្ដីប្រកាន់ គប្បីជឿសេចក្ដីផ្សេងគ្នាក្នុងបច្ច័យទាំង ២ នេះ ដោយត្រឹមតែព្យញ្ជនៈប៉ុណ្ណោះ មិនមែនផ្សេងគ្នាដោយអត្ថ ។ ពិតមែន សេចក្ដីផ្សេងគ្នាត្រឹមតែព្យញ្ជនៈតែម្យ៉ាងយ៉ាងនេះថា "សេចក្ដីរលត់ដោយជាធម៌ អាចក្នុងការញ៉ាំងធម៌ដទៃឱ្យកើតឡើង ដោយមិនមានរវាងចន្លោះនៃការរលត់របស់ធម៌ដែលកើតមុន និងការកើតរបស់ធម៌ដែលកើតខាងក្រោយ ឈ្មោះថា ភាពជាអនន្តរប្បច្ច័យ, ការរលត់នៃធម៌ដែលជាធម៌អាចដើម្បីញ៉ាំងធម៌ដទៃឱ្យកើតឡើងដោយមិនមានរវាងចន្លោះដោយល្អ ដូចបង្អោនចូលទៅកាន់សេចក្ដីតែម្យ៉ាងជាមួយនឹងខ្លួន ដោយមិនមានការចែកថា ធម្មជាតិនេះនៅខាងលើ, ធម៌នេះនៅខាងក្រោម, ធម៌នេះនៅដោយជុំវិញ ដូច្នេះ ឈ្មោះថា សមនន្តរប្បច្ច័យ" ដូច្នេះ ។

ពិតមែន សេចក្ដីដែលនេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនៈជាបច្ច័យ សូម្បីដល់និរោធ, និងចុតិចិត្ត ដែលមានក្នុងកាលមុនពីការកើតនៅក្នុងអសញ្ញីភព ជាធម៌អាចក្នុងការញ៉ាំងបដិសន្ធិដែលជាផល ដែលនឹងកើតសូម្បីក្នុងកាលដទៃ ក៏ឱ្យកើតដោយមិនមានរវាងចន្លោះ និងក្នុងការឱ្យកើត ដូចបង្អោនចូលទៅកាន់ភាពដូចគ្នា ព្រោះអរូបធម៌ ដែលមានជាតិស្មើគ្នា មិនមានមកជ្រៀតជ្រែកត្រង់ចន្លោះ

១. ពាក្យថា ជាដើម អាចារ្យពួកខ្លះពោលថា ចិត្តសូម្បីរលត់ទៅក្នុងអសញ្ញីភព ៥០០ កប្បក៏ដោយ កាលកើតឡើង ក៏លោកហៅថា អនន្តរ-សមនន្តរប្បច្ច័យ ។

និងព្រោះរូបធម៌ដែលមានជាតិផ្សេងគ្នា មិនអាចធ្វើការជៀតជ្រែក ព្រោះហេតុនោះ ភាពជាអនន្តរប្បច្ច័យ និងសមនន្តរប្បច្ច័យ សូម្បីនៃនេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនៈ និងចុតិចិត្តនោះ ទើបមានបាន ។ ព្រោះដូច្នោះ សូម្បីកាលមិនមានសេចក្តីប្លែកគ្នាដោយធម៌ ក៏គប្បីជឿសេចក្តីផ្សេងគ្នា ដោយត្រឹមតែសេចក្តីប្លែកគ្នា ដោយអត្ថនៃឧបសគ្គៈ ដោយអំណាចនៃវេនេយ្យសត្វទាំងឡាយ អ្នកនឹងត្រាស់ដឹង ដោយប្រការនោះៗ យ៉ាងនេះឯង ។

៦-សហជាតៈ ៧-អញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យ

សហជាតប្បច្ច័យ មានវចនត្ថៈថា ៖

អត្តនោ អនុប្បត្តិយា សហុប្បន្នានម្បិ អនុប្បត្តិតោ បកាសស្ស បទីបោ វិយ សហុប្បន្នានំ សហុប្បាទភាវេន បច្ចយោ = សហជាតប្បច្ចយោ : ធម៌ដែលជាបច្ច័យដល់ធម៌ទាំងឡាយ ដែលកើតព្រមនឹងខ្លួន ដោយភាពជាធម៌មានការកើតរួមគ្នា ដូចប្រទីបជាបច្ច័យដល់ពន្លឺ ឈ្មោះថា សហជាតប្បច្ច័យ ព្រោះកាលខ្លួនមិនទាន់កើត សូម្បីធម៌ទាំងឡាយ ដែលនឹងកើតរួមជាមួយនឹងខ្លួន ក៏មិនកើត ។ សហជាតធម៌នោះ បានដល់ អរូបក្ខន្ធ ៤ មហាភូតរូប ៤ និងធម៌ដែលជាវត្ថុ និងវិបាកក្នុងបដិសន្ធិខណៈ ។

អញ្ញមញ្ញៈ មានវចនត្ថៈថា ៖

អញ្ញមញ្ញំ ឧបត្ថម្ភិយមានំ តិទណ្ឌំ វិយ អត្តនោ ឧបការកធម្មានំ ឧបត្ថម្ភកភាវេន បច្ចយោ = អញ្ញមញ្ញប្បច្ចយោ : ធម៌ដែលជាបច្ច័យដល់ធម៌ដែលឧបការៈដល់ខ្លួន ដោយភាពជាធម៌ឧបត្ថម្ភ ដូចឈើ ៣ កំណាត់ ដែលទល់ជ្រែងគ្នានឹងគ្នាទុក ឈ្មោះថា **អញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យ** ។

បច្ច័យទាំង ២ គឺ សហជាតៈ និងអញ្ញមញ្ញៈ មានការប្លែកគ្នាយ៉ាងនេះ គឺ ភាពជាធម៌ឧបការៈដោយអំណាចនៃភាពអញ្ញមញ្ញៈប៉ុណ្ណោះ ឈ្មោះថា **ភាពជាអញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យ** មិនមែនដោយត្រឹមតែជាធម៌ដែលកើតរួមគ្នាទេ ប្រាកដយ៉ាងនេះហើយ ធម៌ខ្លះមានប្រក្រតីជាសហជាតប្បច្ច័យតែម្យ៉ាង ទើបមិនហៅថា អញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យ ព្រោះនាមដែលមានប្រក្រតីជាសហជាតប្បច្ច័យដល់ចិត្តជរូប និងមហាភូតរូប ដែលមានប្រក្រតីជាសហជាតប្បច្ច័យ ដល់ឧបាទាយរូប លោកមិនបានលើកឡើងជាអញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យ, ពិតមែន បើសិនថា ភាពជាធម៌ឧបការៈដល់ធម៌ទាំងឡាយ ដែលឧបការៈដល់ខ្លួន ដោយសហជាតតែម្យ៉ាង ទឹងគប្បីជាអញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យបានមែននោះ ក្នុងកាលនោះ សហជាតប្បច្ច័យ និងអញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យក៏នឹងគប្បីជាបច្ច័យដូចគ្នា ដូច្នេះឯង ។

៨-និស្សយៈ ៩-ឧបនិស្សយប្បច្ច័យ

និស្សយ មានវចនត្ថៈថា ៖

ចិត្តកម្មស្ស បដោ វិយ សហជាតនាមរូបានំ និស្សយភូតា ចតុក្ខន្ធា តរុបព្វតាទីនំ បឋវី វិយ អាធារា ការតោយេវ សហជាតរូបសត្តវិញ្ញាណធាតូនំ យថាក្កមំ និស្សយា ភូតរូបំ វត្ថុ ចាតិ = ឥមេ និស្សយប្បច្ចយា នាម :

ធម៌ទាំងនេះ គឺ នាមក្ខន្ធ៤* ជាទីអាស្រ័យដល់នាមរូបដែលកើតរួមគ្នា ដូចផ្ទាំងសំពត់

* នាមរូប រមែងកើតព្រោះនាមជាបច្ច័យ ភូតរូបជាទីអាស្រ័យនៃវត្ថុ ៦, វត្ថុ ៦ ជាទីអាស្រ័យនៃវិញ្ញាណធាតុ ៧, ក្នុងចតុវោការភូមិ មិនមានរូប, ក្នុងឯកវោការភូមិ មិនមាននាម ។

ជាទីទទួលរងភាពចិត្រកម្ម, កូតរូប និងវត្ថុជាទីអាស្រ័យរបស់រូបដែលកើតរួមគ្នា, និងវិញ្ញាណធាតុ ៧ តាមលំដាប់ដោយអាការ គឺ ភាពជាទីទទួលរងនោះឯង ដូចផែនដីជាទីអាស្រ័យទទួលរងដើមឈើ និងគំនូរជាដើម ឈ្មោះថា និស្សយប្បច្ច័យ ព្រោះធ្វើអធិប្បាយថា អ្នកត្រូវអាស្រ័យពឹងផ្អែកនូវធម៌ទាំងឡាយ ។

ក្នុងអភិធម្មត្ថវិភាវិនី ពោលថា **និស្សយតីតិ = និស្សយោ** : បច្ច័យណា ត្រូវធម៌ទាំងឡាយ គប្បីពឹងផ្អែក ព្រោះហេតុនោះ បច្ច័យនោះ ឈ្មោះថា **និស្សយៈ** ។

ឧបនិស្សយ មានវចនត្ថៈថា **ពលវភាវេន និស្សយោ បច្ចយោ = ឧបនិស្សយប្បច្ចយោ** : បច្ច័យជាទីអាស្រ័យដោយភាពជាបច្ច័យ មានកម្លាំងខ្លាំង ឈ្មោះថា ឧបនិស្សយប្បច្ច័យ (ឧប ស័ព្ទ បំភ្លឺដល់សេចក្ដីឱ្យរឹងរឹតតែល្អ ទីង ពោលខាងមុខ) ។

១០-បុរេជាតៈ ១១-បច្ឆាជាតប្បច្ច័យ

បុរេជាត មានវចនត្ថៈថា **ឆ វត្ថូនិ ឆាលម្ពនានិ ចាតិ ឥមេ បច្ចយុប្បន្នតោ បឋមំ ឧបជ្ជិត្វា បវត្តមានភាវេន ឧបការកា = បុរេជាតប្បច្ចយោ** : ធម៌ទាំងនេះ គឺ វត្ថុ ៦ និងអារម្មណ៍ ៦ ជាធម៌ ឧបការៈដោយភាពជាធម៌កើតឡើង ហើយប្រព្រឹត្តទៅមុន បច្ចយុប្បន្នធម៌ ឈ្មោះថា **បុរេជាតប្បច្ច័យ** ។

បច្ឆាជាត មានវចនត្ថៈថា **បច្ឆាជាតបច្ចយេ អសតិ សន្តានដ្ឋិតិ ហេតុភាវំ អគច្ឆន្តស្ស កាយស្ស ឧបត្ថម្ភនភាវេន ឧបការកា បច្ឆាជាតាចិត្តចេតសិកា ធម្មា = បច្ឆាជាតប្បច្ចយោ** : កាលមិនមានបច្ឆាជាតប្បច្ច័យ ធម៌ទាំងឡាយ គឺ ចិត្ត និងចេតសិក ដែលកើតខាងក្រោយ ជាធម៌ឧបការៈ ដោយជាការឧបត្ថម្ភដល់

កាយដែលមិនទាន់ដល់ភាពជាហេតុនៃការតាំងនៅរបស់ការបន្ត ឈ្មោះថា បច្ឆាជាតប្បច្ច័យ ។

ម្យ៉ាងទៀតថា **បច្ឆាជាតោ បច្ចយោ = បច្ឆាជាតប្បច្ចយោ** បច្ច័យធម៌ដែលកើតខាងក្រោយ ឈ្មោះថា បច្ឆាជាតប្បច្ច័យ ។

បច្ឆាជាតប្បច្ច័យនោះ បណ្ឌិតគប្បីឃើញដូចចេតនា មានការហួងហែងក្នុងអាហារជាបច្ច័យ ដល់សរីរៈរបស់កូនសត្វត្មាតទាំងឡាយ ដូច្នោះ ។

១២-អាសេវនប្បច្ច័យ

អាសេវន មានវចនត្ថៈថា **បុរិមបរិចិតគន្ថោ វិយ ឧត្តរុត្តរស្ស គន្ថស្ស កុសលាទិភាវេន អត្តសទិសស្ស បគុណពលភាវវិសិដ្ឋ អត្តសជាតិយតាគហណំ = អាសេវនំ :** ការប្រែកាន់ធម៌ (ជាអារម្មណ៍) ដូចគ្នានឹងខ្លួន ដោយភាពជាកុសលជាដើម ដោយភាពជាធម៌ មានជាតិស្មើគ្នានឹងខ្លួន ដល់ការសម្រេចពិសេសហើយ ដោយជាធម៌ជុំនាញនិងមានកម្លាំង ដូចគម្ពីរដែលខ្លួនចងចាំទុកក្នុងកាលមុនជាបច្ច័យដល់ការស្ទាត់ជំនាញ ក្នុងកាលខាងក្រោយតៗមក ដូច្នោះ ឈ្មោះថា **អាសេវនប្បច្ច័យ** ។ ធម៌ទាំងឡាយ ដែលមានជាតិស្មើគ្នានោះឯងជាបច្ច័យដល់ធម៌ទាំងឡាយ ដែលមានជាតិស្មើគ្នា ដោយការសេពគប់នោះ ឈ្មោះថា អាសេវនប្បច្ច័យ ។

ពិតមែន ធម៌ដែលមានជាតិផ្សេងគ្នា រមែងមិនអាចញុំាងធម៌ដែលមានជាតិផ្សេងគ្នា ឱ្យកាន់យកគតិ ពោលគឺ ភាពជាកុសលជាដើម ដែលសម្រេចពិសេសហើយ ដោយភាពជាធម៌មានកម្លាំងស្ទាត់ជំនាញរបស់ខ្លួន ដោយគុណ គឺ ការ

សេពគប់ទាំងខ្លួនឯង ក៏មិនកាន់យកគតិបាកពីធម៌មាន ជាតិផ្សេងគ្នានោះ ។

បណ្ឌិតគប្បីជ្រាបថា "ក៏អាសេវនប្បច្ច័យធម៌នោះ ជាកុសលនិងអកុសល ដែលជាលោកិយ និងជាកិរិយាជវ័ន តែមិនមានទោសកំហុស ដែលកន្លងទៅមិនមានចនោះ" ដូច្នេះ ។

១៣-កម្មប្បច្ច័យ ១៤-វិបាកប្បច្ច័យ

កម្ម *មានវចនត្ថៈថា* **ចិត្តប្បយោគសង្ខាតក្រិយាភាវេន សហជាតានំ នានក្ខណិកានញ្ច ឧបការិកា ចេតនា = កម្មប្បច្ចយោ** *ចេតនាដែលឧបការៈដល់បច្ចយុប្បន្នធម៌ដែលកើតរួមគ្នា និងឧបការៈដល់បច្ចយុប្បន្នធម៌ដែលកើតខណៈផ្សេងគ្នា ដោយភាពជាការធ្វើ ពោលគឺ សេចក្ដីខ្វល់ខ្វាយនៃចិត្ត ឈ្មោះថា* **កម្មប្បច្ច័យ** ។

កម្មប្បច្ច័យមាន ២ យ៉ាង គឺ សហជាតកម្មប្បច្ច័យ និងនានាខណិកកម្មប្បច្ច័យ, បណ្ដា ២ យ៉ាងនោះ កម្មជាបច្ច័យ កើតព្រមនឹងធម៌ដែលជាបច្ចយុប្បន្ន ហៅថា សហជាតកម្មប្បច្ច័យ ចំណែកកម្មដែលជាកុសល និងអកុសលដែលលត់ទៅជាបច្ច័យឱ្យកើតវិបាកនាមក្ខន្ធ ៤ និងកដត្តារូបដែលមានខណៈផ្សេងគ្នា ហៅថា នានក្ខណិកកម្មប្បច្ច័យ ។

វិបាក *មានវចនត្ថៈថា* **អត្តនោ និរុស្សាហសន្តភាវេន សហជាតនាមរូបានំ និរុស្សាហសន្តភាវាយ ឧបការកា វិបាកចិត្តចេតសិកា = វិបាកប្បច្ចយោ** *: ចិត្ត និងចេតសិកដែលជាវិបាក ជាធម៌ឧបការៈដល់នាមរូបដែលកើតរួមគ្នា ដោយភាពដែលខ្លួន ជាធម៌ស្ងប់ចំពោះភាពជាធម៌ស្ងប់គ្មានឧស្សាហ៍ (ជាមួយគ្នា)*

ទើបឈ្មោះថា វិបាកប្បច្ច័យ ។ (បច្ច័យក៏ស្ងប់ បច្ចយុប្បន្នក៏ស្ងប់) ។

ពិតមែន វិបាកមានកវ័គ្គចិត្តជាដើម ជាវត្ថុដែលដឹងបានដោយលំបាក ព្រោះជាសេចក្ដីស្ងប់នៃសន្តានដែលគ្មានបច្ច័យនោះឯង ព្រោះត្រឹមតែជាសេចក្ដីសម្រេចចាកពីកម្មដែលសត្វធ្វើទុក ព្រោះភាពជាវិបាកទាំងនោះ ដែលសត្វទាំងឡាយ មិនគប្បីឱ្យសម្រេចដោយការព្យាយាម ។

ក៏វិបាកចិត្តទាំងឡាយ ត្រឹមតែការធ្លាក់ទៅក្នុងអារម្មណ៍ មានរូបារម្មណ៍ជាដើម, សម្បដិច្ឆនៈ (ការទទួល) សន្តីរណៈ (ការពិចារណា) ជារបស់ដឹងបានដោយលំបាកតែម្ដង ។ សេចក្ដីដែលបញ្ចវិញ្ញាណ សម្បដិច្ឆនចិត្ត សន្តីរណចិត្តទាំងនេះ ទទួលអារម្មណ៍ មានរូបជាដើម បណ្ឌិតរមែងដឹងបានដោយការប្រព្រឹត្តទៅនៃជវនប៉ុណ្ណោះ ដូច្នេះឯង ។

១៤-អាហារប្បច្ច័យ

អាហារ មានវចនត្ថៈថា **រូបារូបានំ ឧបត្ថម្ភកត្តេន ឧបការកា ចត្តារោ អាហារា = អាហារប្បច្ចយោ** : អាហារ ៤ ឧបការៈដល់រូបនិងអរូប ដោយភាពជាគ្រឿងឧបត្ថម្ភ ឈ្មោះថា អាហារប្បច្ច័យ ។

ពិតមែន សូម្បីកាលមានកម្មតាក់តែងឱ្យកើតអាហារជាគ្រឿងជួយឧបត្ថម្ភនោះឯង ដែលជាកិច្ចសំខាន់របស់អាហារ ។ សូម្បីអាហារកាលឱ្យកើតឡើងក៏ជួយឧបត្ថម្ភ ដោយអំណាចនៃការបន្ត មិនដាច់ខ្សែឱ្យកើតឡើង ព្រោះដូច្នោះគ្រឿងជួយឧបត្ថម្ភនោះ ឈ្មោះថា **អាហារ** ។

១៦-ឥន្ទ្រិយប្បច្ច័យ

ឥន្ទ្រិយ *មានវចនត្ថៈថា* **តេសុ តេសុ កិច្ចេសុ បច្ចយុប្បន្នធម្មេហិ អត្តានំ អនុវត្តាបនសង្ខាតអធិបច្ចត្ថេន បច្ចយោ = ឥន្ទ្រិយប្បច្ចយោ** *: ធម៌ឈ្មោះថា បច្ច័យ ព្រោះអត្ថ គឺ ភាពជាធំ ពោលគឺ ការញ៉ាំងបច្ចយុប្បន្នធម៌ទាំងឡាយ ឱ្យស្របតាមខ្លួន ក្នុងកិច្ចនោះ ឈ្មោះថា ឥន្ទ្រិយប្បច្ច័យ ។*

១៧-ឈានប្បច្ច័យ

ឈាន *មានវចនត្ថៈថា* **អាលម្ពនូបនិជ្ឈានលក្ខណូបនិជ្ឈានវសេន ឧបគន្ត្វា អាលម្ពនំ និជ្ឈានកា វិតក្កាទយោ = ឈានបច្ចយោ** *: ធម៌ទាំងឡាយ មានវិតក្កៈជាដើម ដែលចូលទៅសម្ញឹងអារម្មណ៍ ដោយអំណាចអារម្មណូបនិជ្ឈាន និងលក្ខណូបនិជ្ឈាន ឈ្មោះថា ឈានប្បច្ច័យ ។*

១៨-មគ្គប្បច្ច័យ

មគ្គ *មានវចនត្ថៈថា* **សុគតិតោ ទុគ្គតិតោ បុញ្ញតោ បាបតោ វា និយ្យានត្ថេន ឧបការកា សម្មាទិដ្ឋាទយោ = មគ្គប្បច្ចយោ** *: ធម៌មាន សម្មាទិដ្ឋិជាដើម ឈ្មោះថា ឧបការៈ ព្រោះអត្ថថា ជាហេតុនាំចេញចាកសុគតិ ឬទុគ្គតិ ចាកបុណ្យ ឬ បាប ឈ្មោះថា* **មគ្គប្បច្ច័យ** *។*

១៩-សម្បយុត្ត ២០-វិប្បយុត្តប្បច្ច័យ

សម្បយុត្ត *មានវចនត្ថៈថា* **បរមត្ថតោ ភិន្នាបិ ឯកីភាវំ គតា វិយ ឯកុប្បាទាទិសង្ខាត សម្បយោគលក្ខណេន ឧបការកា នាម ធម្មាវំ = សម្បយុត្តប្បច្ចយោ** : *នាមធម៌ទាំងឡាយនោះឯង សូម្បីផ្សេងគ្នាដោយបរមត្ថ ក៏ដូចជាដល់សភាពដូចគ្នាតែម្យ៉ាង ជាធម៌ឧបការៈដោយលក្ខណៈនៃសម្បយោគៈ ពោលគឺ មានការកើតឡើងជាមួយគ្នាជាដើម ឈ្មោះថា សម្បយុត្តប្បច្ច័យ ។*

សម្បយោគលក្ខណៈមាន ៤ គឺ

១- **ឯកុប្បាទ** *កើតព្រមគ្នា*	៣- **ឯកាលម្ពន** *មានអារម្មណ៍ជាមួយគ្នា*
២- **ឯកនិរោធ** *រលត់ព្រមគ្នា*	៤- **ឯកវត្ថុក** *មានវត្ថុជាមួយគ្នា*

វិប្បយុត្ត *មានវចនត្ថៈថា* **អញ្ញមញ្ញសម្ពន្ធតាយ យុត្តាបិ សមានា វិប្បយុត្តភាវេន វិសំសណ្ឋតាយ នានត្តូបគមនេន ឧបការកា វត្ថុចិត្តចេតសិកា = វិប្បយុត្តប្បច្ចយោ** : *វត្ថុរូប ចិត្ត និងចេតសិក ទោះបីជាធម៌ប្រកបជាមួយគ្នាដោយសភាព ជាធម៌ទាក់ទងនូវគ្នានិងគ្នា ក៏ជាធម៌ឧបការៈដោយការចូលដល់ផ្សេងគ្នា ដោយសភាពជាធម៌មិនច្រឡំគ្នា ព្រោះភាពជាវិប្បយុត្តគ្នា ឈ្មោះថា វិប្បយុត្តប្បច្ច័យ ។ វិប្បយុត្តប្បច្ច័យ បានដល់ នាមនិងរូប មិនប្រកបដោយលក្ខណៈទាំង ៤ តាមដែលពោលទុកនៅក្នុងសម្បយុត្តប្បច្ច័យ ។ ក្នុងបដិសន្ធិ រូប និងនាម កើតព្រមគ្នា ក្នុងបវត្តិកាល ចិត្តជរូបកើតព្រមគ្នា និងចិត្តតែមិនបាន គ្រប់លក្ខណៈទាំង ៤ តាមដែលពោលហើយ ។*

វិប្បយុត្តៈ មាន ២ គឺ

១- **អភាវវិប្បយុត្តំ** *គឺ វិប្បយុត្ត ព្រោះការមិនមាន ដូចជា* “**ទិដ្ឋិគត-**

វិប្បយុត្តំ” ប្រែថា ចិត្តមិនប្រកបដោយការឃើញខុស “**ញាណវិប្បយុត្តំ**” ចិត្តមិនប្រកបដោយញាណ ។

២- **វិសំសដ្ឋវិប្បយុត្តំ** គឺ វិប្បយុត្ត ព្រោះជាធម៌មិនច្រឡូកច្រឡំគ្នាដូចក្នុងវិប្បយុត្តប្បច្ច័យនេះ ។

២១- អត្ថិប្បច្ច័យ ២២- នត្ថិប្បច្ច័យ

អត្ថិ មានវចនត្ថៈថា **បច្ចុប្បន្នសភាវេន អត្ថិភាវេន តាទិសស្សេវ ធម្មស្សុបត្ថម្ភកត្តេន ឧបការកា សហជាតំ បុរេជាតន្តិ អាទិនា វុត្តមានធម្មា អត្ថិប្បច្ចយោ** : ធម៌ដែលលោកអាចារ្យពោលទុក ដោយពាក្យថា **សហជាតំ** (កើតព្រមគ្នា) **បុរេជាតំ** (កើតមុន)ជាដើម ឈ្មោះថា ជាធម៌ឧបការៈ ព្រោះជាការឧបត្ថម្ភដល់ធម៌ដូច្នោះឯង ដោយសភាពជាធម៌មាន ដែលមានសភាពជាបច្ចុប្បន្ន ឈ្មោះថា អត្ថិប្បច្ច័យ ។

សូម្បីពេលកម្មឱ្យអ្នកកើតមាន សេចក្តីខ្វល់ខ្វាយនៃអត្ថិប្បច្ច័យ ក្នុងឋិតិខណៈប៉ុណ្ណោះ ជាសេចកក្តីល្អក្រៃលែង ព្រោះដូច្នោះ ភាពដែលជាអត្ថិប្បច្ច័យទាំងនោះ ជាធម៌ជួយគាំទ្រទុក ទើបលោកកាន់យកដោយពាក្យថា **សហជាតំ** (កើតព្រមគ្នា)ជាដើម ។ ពាក្យថា **សហជាតំ** សំដៅដល់ នាមរូបដែលកើតព្រមគ្នាក្នុងបដិសន្ធិកាល ចំណែកពាក្យថា **បុរេជាតំ** សំដៅយករូបដែលកើតមុន ក្នុងបវត្តិកាល ព្រោះរូបកើតនៅមាន ទើបជាបច្ច័យ ។

នត្ថិ មានវចនត្ថៈថា **ឯកស្មឹ ផស្សាទិសមុទាយេ បវត្តមានេ ទុតិយស្ស**

អភាវំគោ អត្តនោ ឋិតិយា ឱកាសមលភន្តានំ អនន្តរំ ឧប្បជ្ជមានកចិត្តចេតសិកានំ ឱកាសទានវសេន ឧបការកា អនន្តរនិរុទ្ធា ចិត្តចេតសិកា = នត្ថិប្បច្ចយោ : *ចិត្ត និងចេតសិកដែលរលត់ទៅ មិនមានរវាងចន្លោះ ជាធម៌ឧបការៈដោយអំណាចនៃការឱ្យឱកាសដល់ចិត្ត និងចេតសិកដែលទើងកើតឡើងក្នុងលំដាប់ជាប់គ្នា ដែលមិនមានឱកាសដើម្បីការតាំងនៅរបស់ខ្លួន ព្រោះកាលពួកធម៌មានផស្សៈជាដើម ពួកមួយមិនទាន់ប្រព្រឹត្តទៅ ពួកធម៌ទី ២ មានផស្សៈជាដើម ក៏មិនមាន ឈ្មោះថា នត្ថិប្បច្ច័យ ។*

២៣-វិគត ២៤-អវិគតប្បច្ច័យ

វិគត *មានវចនត្ថៈថា* **អត្តនោ សភាវាវិគមេន អប្បវត្តមានានំ វិគតភាវេន ឧបការកាយេវ ធម្មា = វិគតប្បច្ចយោ** : *ធម៌ទាំងឡាយ ដែលឧបការៈដល់ធម៌ទាំងឡាយនុ៎ះឯង ដែលប្រព្រឹត្តទៅមិនទាន់បាន ដោយសភាពរបស់ខ្លួន នៅមិនទាន់អស់ទៅដោយជាការៈដែលប្រាសទៅហើយ ឈ្មោះថា វិគតប្បច្ច័យ ។*

អវិគត *មានវចនត្ថៈថា* **និរោធានុបគមនវសេន ឧបការកា អត្ថិបច្ចយាវ = អវិគតប្បច្ចយោ** : *អត្ថិប្បច្ច័យនោះឯង ជាឧបការៈ ដោយអំណាចនៃការនៅមិនទាន់ចូលដល់ការរលត់ ឈ្មោះថា* **អវិគតប្បច្ច័យ** ។

សូម្បីកាលមិនមានការប្លែកគ្នានៃអត្ថិប្បច្ច័យ ជាមួយនឹងអវិគតប្បច្ច័យទាំងពីរនោះ បណ្ឌិតគប្បីជ្រាបសេចក្តីជាបច្ច័យដែលផ្សេងគ្នា យ៉ាងនេះគឺ "ភាពជាធម៌ដែលមានឧបការៈដោយត្រឹមតែការនៅមានប្រាកដ ឈ្មោះថា អត្ថិប្បច្ច័យ ភាពជាធម៌ដែលឧបការៈ ដោយអំណាចនៃការនៅមិនចូលដល់ការរលត់ ឈ្មោះ

ថា អវិគតប្បច្ច័យ" ។

ពិតមែន បណ្ឌិតជឿក្នុងព្រះមានព្រះភាគថា "ព្រះមានព្រះភាគ ទ្រង់ជ្រាបអំណាចពិសេសនៃធម៌ទាំងឡាយ គ្រប់យ៉ាង ទើបទ្រង់សម្ដែងបច្ច័យ ២៤ ទុកៈ" ដូច្នេះ ។

គួរធ្វើសុតមយញាណឱ្យកើតឡើងថា "ធម៌ទាំងនេះ មានសេចក្ដីពិសេសយ៉ាងនេះ" ហើយគួរធ្វើសេចក្ដីព្យាយាម ដើម្បីការត្រាស់ដឹងវិសេសនៃបច្ច័យទាំងនោះ ដោយចិន្តាមយញាណ និងភាវនាមយញាណ ។ ក្នុងសេចក្ដីនេះ បណ្ឌិតគប្បីសន្និដ្ឋានថា សូម្បីសេចក្ដីនៃធម៌អាចមិនប្លែកគ្នា ក៏ពិតមែន តែបច្ច័យដែលត្រាស់ទុកក្នុងកាលមុន ព្រះអង្គក៏ត្រាស់ដដែលទៀតដោយប្រការដទៃ ដោយអំណាចនៃបុគ្គលដែលគួរទូន្មានបាន ដោយប្រការនោះ. ដូចដែលទ្រង់ត្រាស់អហេតុកទុកៈទុកហើយ ក៏ទ្រង់ត្រាស់ហេតុវិប្បយុត្តទុកៈទៀត ដូច្នោះ ។

អធិប្បាយ សង្គហគាថាទី ៥-៦

បច្ច័យទាំងឡាយ តាំងនៅដោយអាការ ៦ យ៉ាង គឺ ៖

១- នាម បានដល់ នាមក្ខន្ធ ៤ ជាបច្ច័យដល់នាម ដូច្នោះនុ៎ះឯង ដោយចំណែក ៦ គឺ ដោយអាការ ៦ យ៉ាង ។

២- នាមនុ៎ះឯង ជាបច្ច័យដល់នាមធម៌ និងរូបធម៌ ដែលកើតប្រព្រឹត្តទៅរួមគ្នា ដោយចំណែក ៥ ។

៣- នាមនុ៎ះឯង ជាបច្ច័យដល់រូបដែលផ្សេងដោយភូតរូប និងឧបាទាយរូបទៀត ដោយចំណែកតែមួយ ។

៤- ចំណែករូបជាបច្ច័យដល់នាមត្រឹមតែម្យ៉ាង ។

៥- បញ្ញត្តិ និងនាមរូបជាបច្ច័យដល់នាម ដោយចំណែក ២ គឺ ២ ប្រការ ។

៦- មួយទៀត ទាំង ២ យ៉ាង គឺ នាមរូបទាំង ២ ដែលប្រព្រឹត្តទៅរួមគ្នា ជាបច្ច័យដល់នាមរូបទាំង ២ ដូច្នោះនុ៎ះឯង ដោយអាការ ៩ យ៉ាង ។

បច្ច័យទាំងឡាយ តាំងនៅដោយអាការ ៦ យ៉ាង ដោយប្រការ ដូច្នេះ ។

វិនិច្ឆ័យជវនដល់ភាពជាអាសេវនប្បច្ច័យ

អព្យាកតវិបាក ដល់ភាពជាវិបាក ដោយអំណាចនៃកម្ម ត្រូវកម្លាំងនៃកម្មបន្សាត់ទៅ ប្រព្រឹត្តទៅប្រៀបដូចធ្លាក់ចុះទៅហើយតោងសភាវៈរបស់ខ្លួនទុកឱ្យចម្រើន មិនឱ្យវិបាកដទៃប្រព្រឹត្តទៅ និងមិនតោងអានុភាពនៃវិបាកដើមកើតឡើង, ក៏នៅក្នុងអហេតុកិរិយាចិត្តទាំងឡាយ អាវជ្ជនចិត្តទាំង ២ រមែងមិនជាអាសេវនប្បច្ច័យ ព្រោះលើកហសិតុប្បាទចិត្តតែម្យ៉ាងឡើងជាអាសេវនប្បច្ច័យបានដោយព្រះបាលីថា "ក្នុងអាសេវនៈ ព្រោះភាវៈនៃធម៌ មិនមែនមគ្គប្បច្ច័យទើបមានបញ្ហាព្យាករណ៍មួយ" ដូច្នេះ ព្រោះដូច្នោះ ជវនទាំងឡាយ ទើបដល់ភាពជាអាសេវនប្បច្ច័យ លោកអាចារ្យសន្និដ្ឋានទុកដូច្នេះ ទើបពោលពាក្យថា "**បុរិមានិ ជវនានិ**"ជាដើម ។ ក៏កាលមានពាក្យមិនប្លែកនេះ បណ្ឌិតគប្បីឃើញកុសលជវន អកុសលជវន និងអព្យាកតជវនចំពោះលោកិយៈប៉ុណ្ណោះ ព្រោះលោកមិនលើកយកលោកុត្តរជវននេះ ជាអាសេវនប្បច្ច័យ មកធ្វើអត្ថាធិប្បាយទុកយ៉ាងនេះ ក្នុងអដ្ឋកថាបដ្ឋាន ទើបពោលថា "លោកុត្តរជវន ឈ្មោះថាអាសេវនប្បច្ច័យ មិនមាន" ដូច្នេះ ។

ពិតហើយ បណ្ដាលោកុត្តរកុសលនោះ លោកុត្តរកុសល មិនអាចញ៉ាំងផលចិត្តនោះឱ្យកាន់យកគុណ គឺ អាសេវនៈ ព្រោះខ្លួនជាជវនទៅក្នុងខាងមុខនៃ

ផលចិត្ត ដែលមានជាតិផ្សេងគ្នា ក៏ផលចិត្ត សូម្បីកើតឡើងដោយអំណាចនៃជវនៈ ក៏មិនកាន់យកអាសេវនៈ ដោយន័យដែលពោលហើយ ក្នុងអព្យាកតវិបាកនិងមិនញ៉ាំងវិបាកជវនៈឱ្យកាន់យកអាសេវនៈ ។

សូម្បីពាក្យដែលលោកអាចារ្យធម្មបាលត្ថេរ ពោលទុកថា "ជវនៈដែលនឹងផុតទៅចាកពីអាសេវនៈ មិនមាន" ដូច្នេះ សូម្បីពាក្យនោះ ក៏ត្រូវយល់ថាលោកពោលទុកដោយអំណាចវោហារជាចំណែកច្រើន ។ ដោយប្រការក្រៅពីនេះ ក៏គប្បីជាប់ទាក់ទងដល់សេចក្ដីដែលលោកអាចារ្យពោលដោយមិនទាន់ពិចារណា (ពិនិត្យមើល)សេចក្ដីឱ្យបានល្អ ។

តែពាក្យថា "មគ្គមិនកាន់យកអាសេវនៈអំពីគោត្រភូ" ដូច្នេះ មិនមាន ព្រោះមិនប្រាថ្នាយកសេចក្ដីដែលធម៌ មានជាតិផ្សេងគ្នា ដោយអំណាចនៃភូមិជាដើម ។ សមដូចព្រះតម្រាស់ដែលព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ទុកក្នុងបករណបដ្ឋានថា "គោត្រភុ មគ្គស្ស, វោទានំ មគ្គស្ស អាសេវនប្បច្ចយេន បច្ចយោ : គោត្រភូ (ជាបច្ច័យ)នៃមគ្គ, វោទានៈជាបច្ច័យនៃមគ្គ ដោយអាសេវនប្បច្ច័យ"[១] ដូច្នេះ ។

អធិប្បាយ ភាពជាបច្ច័យរបស់នាមរូប

សេចក្ដីដែលរូបធម៌ទាំងឡាយ សូម្បីកើតឡើងព្រមគ្នា ក៏មិនឈ្មោះថាសម្បយុត្តប្បច្ច័យ ព្រោះមិនមានលក្ខណៈនៃសម្បយោគៈ ៤ មានឯកុប្បាទៈជាដើម លោកអាចារ្យធ្វើទុកក្នុងចិត្ត ដូច្នេះ ទើបពោលពាក្យថា "ធម៌ទាំងឡាយ គឺចិត្តនិងចេតសិកដែលកើតព្រមគ្នា ជាបច្ច័យដល់គ្នានិងគ្នា ដោយអំណាចនៃសម្បយុត្តប្បច្ច័យ" ដូច្នេះ ។

១. អភិ. បដ្ឋា. កុសលត្តិកៈ. ៩៤. ៥៦២/២៧៥ ។

បទថា "**ហេតុជ្ឈានង្គមគ្គង្គានិ សហជាតានំ នាមរូបានំ**" អធិប្បាយថា ហេតុ, អង្គឈាន, និងអង្គមគ្គ, ទាំង ៣ នេះ រមែងជាបច្ច័យដល់រូបដែលមានកម្មជាសមុដ្ឋានក្នុងបដិសន្ធិកាល និងមានចិត្តជាសមុដ្ឋានក្នុងបវត្តិកាល និងដល់នាមដែលកើតព្រមគ្នាក្នុងបដិសន្ធិកាល និងបវត្តិកាលទាំង ២ ដោយបច្ច័យ មានហេតុប្បច្ច័យជាដើម ។ ពិតមែន លោកអាចារ្យពោលថា ក្នុងពាក្យទាំងពួងដែលថា សហជាតរូប ដូច្នេះ បណ្ឌិតគប្បីជ្រាបថា រូបមានកម្មជាសមុដ្ឋានក្នុងបដិសន្ធិកាល និងមានចិត្តជាសមុដ្ឋានក្នុងបវត្តិកាល ។ ពាក្យថា "**សជាតា ចេតនា**" បានដល់ ចេតនាដែលកើតព្រមគ្នា ដោយហោចទៅសូម្បីចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ។ ក្នុងពាក្យថា **សហជាតានំ នាមរូបានំ** បានដល់ ចេតនាទាំងអស់រមែងជាបច្ច័យដល់នាម ចេតនាដែលសហគតដោយបដិសន្ធិ រមែងជាបច្ច័យដល់រូបដែលមានកម្មជាសមុដ្ឋាន និងចេតនាដែលសហគតដោយចិត្តដែលញ៉ាំងរូបឱ្យកើតក្នុងបវត្តិកាល ជាបច្ច័យដល់រូបដែលមានចិត្តជាសមុដ្ឋាន ។ ពាក្យថា "នានក្ខណិកា ចេតនា" បានដល់ កុសលចេតនា និងអកុសលចេតនា ដែលកើតឡើងក្នុងភពទាំងឡាយ មានអតីតភពជាដើម ក្នុងខណៈផ្សេងគ្នាពីខណៈវិបាក ។ ពាក្យថា **នាមរូបានំ** បានដល់ ចេតនាកើតខណៈផ្សេងគ្នា រមែងជាបច្ច័យដល់នាមរូប ក្នុងបដិសន្ធិកាល និងបវត្តិកាលទាំង ២ ។ ពាក្យថា "វិបាកក្ខន្ធា" បានដល់ អរូបក្ខន្ធដែលជាវិបាក មានបដិសន្ធិវិញ្ញាណជាដើម ។ ពិតមែនសូម្បីរូបមានកម្មជាសមុដ្ឋាន ក៏មិនមានវោហារថា វិបាក ព្រោះស័ព្ទថា វិបាកនិយមប្រើចំពោះក្នុងអរូបធម៌ទាំងឡាយ ដូចគ្នានឹងកម្មនុ៎ះឯង ដោយភាពជាអរូបធម៌ និងជាធម៌មានអារម្មណ៍ប៉ុណ្ណោះ ។

ពាក្យថា "**បុរេជាតស្ស ឥមស្ស កាយស្ស**" សេចក្តីថា នាមជាបច្ច័យដល់រូបកាយនេះ ដែលកើតឡើងមុនអំពីធម៌ដែលជាបច្ច័យ ។

សួរថា ក៏កាលបច្ចយុប្បន្នធម៌ មានការកើតឡើងមុន ធម៌ដែលកើតខាងក្រោយជាបច្ច័យ នឹងមានបានយ៉ាងណា ?

ឆ្លើយថា ខ្ញុំបានពោលទុកហើយ មិនមែនឬថា កាលមិនមានបច្ឆាជាតធម៌ (គឺ ចិត្តនិងចេតសិក) ជាបច្ច័យជួយឧបត្ថម្ភដល់រូបកាយ ដែលមិនទាន់ដល់ភាពជាហេតុនៃសេចក្តីតាំងនៅរបស់សន្តាន (គឺ ឧបត្ថម្ភឱ្យរូបតាំងនៅរហូតដល់គ្រប់អាយុ (ព្រោះដូច្នោះ បច្ឆាជាតប្បច្ច័យនេះ ទើបធ្វើការជួយក្នុងការឧបត្ថម្ភដោយភាពជាហេតុនៃការប្រព្រឹត្តិទៅក្នុងសន្តាន ព្រោះដូច្នោះ ទើបមិនមានសេចក្តីខុសប្លែកអ្វីទេ ។

រូបជាបច្ច័យដល់នាម ដែលលោកអាចារ្យពោលថា "**ឆ វត្ថូនិ បវត្តិយំ**" ដូច្នេះទុក ក៏ព្រោះវត្ថុមានចក្ខុជាដើម មិនទាន់កើតក្នុងបដិសន្ធិកាល និងព្រោះកាលមានការកើត ក៏មិនទាន់ចូលដល់ភាពជាបច្ច័យដល់វិញ្ញាណនោះ. និងព្រោះហទយវត្ថុ ដែលកើតព្រមនឹងបដិសន្ធិវិញ្ញាណជាវត្ថុដែលកើតមុនមិនមាន ។ ក៏ពាក្យថា "អារម្មណ៍ ៥ ជាបច្ច័យដល់បញ្ចវិញ្ញាណវិថី" នេះ លោកអាចារ្យពោលសំដៅយកន័យដែលមានហើយ ក្នុងអារម្មណបុរេជាតនិទ្ទេស ។

បញ្ញត្តិ នាមរូប ជាបច្ច័យដល់នាម ២ យ៉ាង

សូម្បីធម្មារម្មណ៍ដែលជាអារម្មណ៍កើតមុនជាបច្ច័យ ដែលបណ្ឌិតរមែងបានក្នុងមនោវិញ្ញាណវិថី ព្រោះសូម្បីវត្ថុ មានចក្ខុដែលជាបច្ចុប្បន្នជាដើម លោកក៏កាន់យកក្នុងបញ្ហាវារៈដោយមិនប្លែកគ្នា ដោយន័យជាដើមថា "ព្រះសេក្ខៈឬ

បុថុជ្ជន រមែងឃើញច្បាស់នូវចក្ខុ ដោយការមិនទៀង ជាទុក្ខ ជាអនត្តា" ដូច្នេះ ។

ពិតមែន ពាក្យដែលពោលថា "អារម្មណ៍បច្ចុប្បន្នយ៉ាងណា ដែលមានមនោទ្វារវិថីកាន់យកប្រព្រឹត្តទៅ អារម្មណ៍នោះ ជាអារម្មណបុរេជាតបច្ច័យដល់មនោទ្វារវិថី" ដូច្នេះ នោះសម្រេចតាមប្រាថ្នា (នេះម្យ៉ាង) ។

ឧបនិស្ស័យដោយប្រក្រតីនោះឯង គឺដោយសភាវៈរបស់ខ្លួនប៉ុណ្ណោះ វៀរចាកបច្ច័យដទៃ ឈ្មោះថា បកតូបនិស្ស័យ ។ មានអធិប្បាយដែលលោកពោលទុកថា "ឧបនិស្ស័យមួយ ចំណែកខ្លះ មិនលាយជាមួយអារម្មណ៍ដទៃ" ដូច្នេះ ។ ម្យ៉ាងទៀត ឧបនិស្ស័យដែលធ្វើទូទៅ ឈ្មោះថា បកតូបនិស្ស័យ ។

ក៏ **ប** អក្សរក្នុងពាក្យថា "បកតោ"នេះ ជាឧបសគ្គ ។ ប អក្សរនោះរមែងបំភ្លឺធម៌ដែលបុគ្គលគប្បីឱ្យសម្រេច ក្នុងសន្តាន និងភាពជាធម៌ដែលបុគ្គលគប្បីសេព ដោយភាពជាធម៌អាចក្នុងការញ៉ាំងផលរបស់ខ្លួនឱ្យកើត ។ ព្រោះដូច្នោះ អកុសលធម៌មានរាគៈជាដើម និងកុសលធម៌មានសទ្ធាជាដើម ដែលសម្រេចក្នុងសន្តានរបស់ខ្លួន ឬឧតុនិងភោជនៈជាដើម ដែលបុគ្គលគប្បីសេព ឈ្មោះថា បកតូបនិស្ស័យ ។ លោកអាចារ្យអធិប្បាយ បកតូបនិស្ស័យ ទុកដោយប្រការដូច្នេះ ។

ពាក្យថា "ធ្វើឱ្យចាស់ក្លា" បានដល់ អារម្មណ៍ដែលចិត្ត និងចេតសិកធ្វើឱ្យចាស់ក្លាហើយពិចារណា ។ យ៉ាងនោះពិត និទ្ទេសនៃអារម្មណូបនិស្ស័យ ប្រព្រឹត្តទៅហើយ ដោយអំណាចនៃទាន, សីល, ឧបោសថកម្ម, កុសលកម្មដែលធ្វើទុកនៅក្នុងកាលមុននឹងសន្សំទុកល្អហើយ ឈាន, គោត្រភូ, វោទាន និងមគ្គជាដើម ឱ្យចាស់ក្លាហើយ ពិចារណាដោយន័យជាដើមថា "បុគ្គលឱ្យទាន, សមាទាន

សីល, ធ្វើឧបោសថកម្ម ហើយធ្វើកុសលមានទានជាដើមនោះឱ្យចាស់ក្លា រមែងពិចារណា" ដូច្នេះ ។

លោកអាចារ្យពោលពាក្យជាដើមថា "ចិត្តនិងចេតសិក រលត់ទៅហើយមិនមានរវាងចន្លោះ" ដូច្នោះទុក ក៏ព្រោះអនន្តរូបនិស្ស័យ មិនប្លែកផ្សេងពីអនន្តរប្បច្ច័យមកហើយ ដោយន័យជាដើមថា "កុសលក្ខន្ធមុនជាបច្ច័យដល់កុសលក្ខន្ធក្រោយដោយអំណាចអនន្តរប្បច្ច័យ" ដូច្នេះ ។ សូម្បីកាលជាយ៉ាងនោះ បច្ច័យទាំងពីរនេះ ក៏មានសេចក្តីផ្សេងគ្នាយ៉ាងនេះ គឺ ឈ្មោះថា អនន្តរប្បច្ច័យ ដោយអំណាចចិត្តុប្បាទៈដែលសមគួរក្នុងលំដាប់របស់ខ្លួន, ឈ្មោះថា អនន្តរូបនិស្សយប្បច្ច័យ ដោយអំណាចនៃការណៈដ៏មានកម្លាំង ។ អធិប្បាយសេចក្តីថា "ធម៌ទាំងឡាយ មានរាគៈ និងសទ្ធាជាដើម សុខ, ទុក្ខ, បុគ្គល, ភោជនៈ ឧតុ និងសេនាសនៈ ទាំងខាងក្នុង ទាំងខាងក្រៅ ជាបច្ច័យដល់ធម៌ទាំងឡាយ មានកុសលជាដើម តាមសមគួរ ។ ពិតមែន ធម៌មានរាគៈជាដើម ដែលបុគ្គលឱ្យសម្រេចហើយខាងក្នុងខ្លួន និងបុគ្គលជាដើម ដែលបុគ្គលសេពហើយចំណែកខាងក្រៅ ។ សមពិត ដូចពាក្យដែលលោកអាចារ្យពោលទុកថា ៖

ធម៌ មានរាគៈ និងសទ្ធាជាដើម ដែលបុគ្គលអប់រំហើយខាងក្នុង និងធម៌ គឺ សត្វ និងសង្ខារទាំងឡាយ ដែលបុគ្គលសេពហើយខាងក្រៅ ជាឧបនិស្ស័យដល់កុសលធម៌ជាដើម ។

ម្យ៉ាងទៀត ការប្រែកបដោយអំណាចសេចក្តីគាថា តាមដែលតាំងនៅទុះឯងថា "ធម៌ទាំងឡាយ មានរាគៈជាដើម និងធម៌ទាំងឡាយ មានសទ្ធាជាដើម សុខ ទុក្ខ បុគ្គល ភោជនៈ ឧតុ និងសេនាសនៈ រមែងជាឧបនិស្ស័យដល់ធម៌

មានកុសលជាដើម ទាំងខាងក្នុង និងខាងក្រៅ" ដូច្នេះ គឺ ធម៌ មានរាគៈ និង សទ្ធាជាដើមរបស់ខ្លួន រមែងជាឧបនិស្ស័យដល់ធម៌ មានកុសលជាដើមរបស់ខ្លួន និងដល់កុសលជាដើមរបស់ពួកមនុស្សដទៃ ដែលអាស្រ័យសទ្ធាជាដើមរបស់កល្យាណមិត្ត ហើយធ្វើកុសល ។ បណ្ឌិតគប្បីឃើញពាក្យតាមសមគួរយ៉ាងនេះថា ទាន សីល ឧបោសថ ឈាន អភិញ្ញា វិបស្សនា និងមគ្គភាវនាក្តី ធម៌មានរាគៈក្នុងភពខាងលើឡើងទៅ ដែលជាហេតុនៃធម៌ មានរាគៈជាដើមក្តី រមែងមានដើម្បីអាស្រ័យ ធម៌មានកាមរាគៈជាដើម ក្នុងធម៌មានរាគៈជាដើមនោះ ហើយកើតក្នុងភពទាំងឡាយ មានកាមភពជាដើម និងដើម្បីសេចក្តីចូលទៅរម្ងាប់កិលេសមានរាគៈជាដើម ដូច្នេះ ។

ពិតមែន ធម្មជាតិណាៗ អាស្រ័យធម្មជាតិណាៗ កើតឡើងប្រព្រឹត្តទៅ ធម្មជាតិនោះ ជាបកតូបនិស្ស័យ ដល់ធម្មជាតិនោះៗ ក៏លោកអាចារ្យពោលទុកថា "**បច្ចយមហាបទេសោ ហេស យទិទំ ឧបនិស្សយប្បច្ចយោ** ពិតមែន បច្ច័យនេះ គឺឧបនិស្សយប្បច្ច័យជាបច្ច័យ មហាបទេស (គឺជាបច្ច័យដែលមានខអាងច្រើន ឬទូលំទូលាយច្រើន)" ។ ក៏ដោយសេចក្តីជាមហាបទេសយ៉ាងនោះ ព្រះអនុរុទ្ធាចារ្យ ទើបពោលថា បកតូបនិស្ស័យ មានច្រើនយ៉ាង ។

ពាក្យថា សទ្ធាជាដើម បានដល់ សីល សុតៈ ចាគៈ និង បញ្ញា ។

ពាក្យនេះថា "ប្រាកដណាស់ ទានសីលជាដើមរបស់ខ្លួនអាស្រ័យសទ្ធាជាដើមរបស់ខ្លួន ទើបកើតបាន, និងទាន សីលជាដើមរបស់មនុស្សដទៃក៏អាស្រ័យសទ្ធានិងសីលជាដើមរបស់កល្យាណមិត្ត ទើបកើតបានដូចគ្នា" ដូច្នេះ ប្រាកដច្បាស់ហើយ ។

ពាក្យថា **សុខ និងទុក្ខ** បានដល់ សុខនិងទុក្ខផ្លូវកាយ ។ ពាក្យថា **បុគ្គល** បានដល់ បុគ្គលជាកល្យាណមិត្តជាដើម ។ ពាក្យថា **ភោជន** បានដល់ ភោជនដែលជាសប្បាយជាដើម ។ សូម្បីឧតុក៏ដូចគ្នា ។ ដើម្បីនឹងញ៉ាំងអត្ថដែលពោលទុកដោយសង្ខេបថា "នាមរូបជាបច្ច័យដល់នាមរូប ដោយបច្ច័យ ៩ យ៉ាងតាមសមគួរ គឺ ដោយអំណាចអធិបតិប្បច្ច័យ ១, សហជាតប្បច្ច័យ ១, អញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យ ១, និស្សយប្បច្ច័យ ១, អាហារប្បច្ច័យ ១, ឥន្ទ្រិយប្បច្ច័យ ១ វិប្បយុត្តប្បច្ច័យ ១, អត្ថិប្បច្ច័យ ១, និងអវិគតប្បច្ច័យ ១, ដូច្នេះ ឱ្យពិស្តារ ទើបព្រះអនុរុទ្ធាចារ្យពោលថា "បណ្តាបច្ច័យទាំង ៩ នោះ អារម្មណ៍ដែលធ្ងន់ខ្លាំង"ជាដើម អធិប្បាយថា អារម្មណ៍ដែលបុគ្គលធ្វើឱ្យធ្ងន់ខ្លាំង ដោយបច្ចវេក្ខណៈ និងអស្សាទៈជាដើម ។ ពិតមែន អារម្មណ៍នោះ ដែលផ្សេងដោយអារម្មណ៍មានឈាន មគ្គ ផល និព្វានជាដើម រមែងធ្វើធម៌មានបច្ចវេក្ខណៈ អស្សាទៈ មគ្គផលជាដើម ឱ្យជាប់ជាមួយនឹងខ្លួន ព្រោះដូច្នោះ ទើបឈ្មោះថា អារម្មណាធិបតិ ។ បច្ច័យទាំង ២ នោះ មានសេចក្តីប្លែកគ្នាយ៉ាងនោះ គឺអារម្មណាធិបតិ រមែងមានដោយហេតុត្រឹមតែជាអារម្មណ៍ គួរធ្វើឱ្យធ្ងន់ខ្លាំង អារម្មណូបនិស្ស័យ រមែងមានដោយអត្ថថា ជាការណៈដែលមានកម្លាំងជាងអារម្មណ៍ដែលធ្វើឱ្យធ្ងន់ខ្លាំង ។

ពាក្យថា "សហជាតៈជាដើម ជាបច្ច័យដល់នាមរូប" អធិប្បាយថា សហជាតាធិបតីមាន ៤ ដោយអំណាចឆន្ទៈ វីរិយៈ ចិត្តៈ និងវីមំសា ជាបច្ច័យដល់នាមរូបដែលកើតព្រមគ្នាក្នុងបវត្តិកាលប៉ុណ្ណោះ ដោយអំណាចសហជាតាធិបតី តាមសមគួរ ។ លោកអាចារ្យធ្វើទុកក្នុងចិត្តថា "ការដែលរូបធម៌អាស្រ័យអរូបធម៌ ជាសហជាតប្បច្ច័យ ព្រះមានព្រះភាគ ត្រាស់ទុកដោយអំណាចនៃវត្ថុក្នុងបដិសន្ធិ-

កាលប៉ុណ្ណោះ" ទើបពោលពាក្យថា "វត្ថុវិបាកជាបច្ច័យ ដល់គ្នានិងគ្នា" ដូច្នេះ ។

ចិត្ត និងចេតសិកជាបច្ច័យដល់គ្នានិងគ្នា

ក៏ព្រោះភាវៈនៃចិត្តនិងចេតសិក ជាអញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យ ដោយអំណាចនៃការជួយឧបត្ថម្ភដល់គ្នានិងគ្នានោះឯង មិនមែនត្រឹមតែកើតរួមគ្នា ដោយថា ក្នុងបវត្តិកាល រូបមិនជាអញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យដល់នាម ដូច្នោះ ទើបលោកអាចារ្យពោលថា "ចិត្តនិងចេតសិកជាបច្ច័យដល់គ្នានិងគ្នា" ដូច្នេះ ។ ម្យ៉ាងទៀត ឧបាទាយរូបក៏មិនជាអញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យដល់ភូតរូប ដូចរូបក្នុងបវត្តិកាល មិនជាអញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យដល់នាម ព្រោះហេតុនោះ ទើបលោកអាចារ្យពោលថា "មហាភូតរូប ជាអញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យដល់គ្នានិងគ្នា" ដូច្នេះ ។

សួរថា ក៏លោកអាចារ្យបានពោលថា អរូបអាហារជាបច្ច័យដល់នាមរូបដែលកើតរួមគ្នា មិនមែនឬ ? ក៏កាលជាយ៉ាងនោះ ពាក្យថា "សត្វទាំងពួងតាំងនៅបានដោយអាហារ" ដូច្នេះ តើពួកយើងនឹងដឹងបានយ៉ាងណា ? ព្រោះសហជាតាហារ មិនមានដល់ពួកអសញ្ញីសត្វ ។

ឆ្លើយថា កាលដែលសព្វសត្វមានសេចក្ដីតាំងនៅបាន ដោយអាហារ ព្រះមានព្រះភាគទ្រង់ប្រាថ្នាយកបរិយាយ គឺ កម្មដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចនៃអាហារ គឺមនោសញ្ចេតនា[១] ឬអាហារដែលនៅសល់ក្រៅពីនេះ សូម្បីដែលសហគតដោយមនោសញ្ចេតនាហារនោះ ជាបច្ច័យដោយកម្មប្បច្ច័យ និងឧបនិស្សយប្បច្ច័យ មិនមែនដោយអាហារប្បច្ច័យ ។

---

១. មនោ សម្បយុត្តា ចេតនា = មនោសញ្ចេតនា ចេតនាដែលសម្បយុត្តដោយមនៈ ឈ្មោះថា មនោសញ្ចេតនា ។

សួរថា ឥត្ថិន្ទ្រិយ និងបុរិសិន្ទ្រិយ លោកអាចារ្យមិនកាន់យកក្នុងឥន្ទ្រិយទាំងឡាយ មានប្រសាទរូបជាដើមឬ ?

ឆ្លើយថា ពិតមែនហើយ លោកមិនបានកាន់យកមែន ។

ភាពដែលឥត្ថិន្ទ្រិយ និងបុរិសិន្ទ្រិយ ទាំងពីរនោះ ជាធម្មជាតិញុំាងអាការមានប្រភេទជាដើម[១]ឱ្យប្រព្រឹត្តទៅតាមខ្លួន នៅមានក៏ពិតមែន តែវាក៏មិនមានភាពជាបច្ច័យ ដូចយ៉ាងថា ជីវិត និងអាហារជាបច្ច័យដល់ធម៌ពួកណា ក៏អនុបាលឧបត្ថម្ភធម៌ទាំងនោះ ជាអត្ថិប្បច្ច័យនិងអវិគតប្បច្ច័យ ដល់ធម៌ទាំងនោះយ៉ាងណា ភាពជាប្រុស និងស្ត្រី ជាធម៌ឧបការៈដល់ភេទជាដើម ដោយឧបការៈណាៗ ដូចយ៉ាងនោះ ក៏ទេ ។ តែការៈនៃភេទជាដើម ដែលប្រព្រឹត្តទៅតាំងពីបច្ច័យ មានកម្មជាដើម តាមសមគួរដល់ខ្លួនតែម្យ៉ាង ជាបច្ច័យដល់សេចក្តីដឹងថា ជាស្រី ជាប្រុស ដោយអាការណា ព្រោះការមិនប្រព្រឹត្តទៅក្នុងសន្តានជាការប្រព្រឹត្តិទៅព្រមដោយភាពជាស្ត្រីជាប្រុសនោះ ដោយអាការដទៃ ក្រៅពីអាការនោះ ទើបលោកអាចារ្យពោលការៈជាស្ត្រី ជាប្រុសនោះ ញុំាងភេទជាដើមឱ្យប្រព្រឹត្តទៅតាមខ្លួន និងជាឥន្ទ្រិយ ព្រោះដូច្នោះ ទើបព្រះមានព្រះភាគមិនត្រាស់ការៈនៃភាពជាស្ត្រី ជាប្រុសនោះ ជាឥន្ទ្រិយប្បច្ច័យ ។

លោកអាចារ្យធ្វើក្នុងចិត្តថា "ការប្រព្រឹត្តិទៅនៃនាមពួកណា ដូចជាចេញពីខាងក្នុងនៃវត្ថុមានហទយវត្ថុជាដើម និងការប្រព្រឹត្តិទៅនៃរូបពួកណា ដែលកំពុងកើតដោយអាស្រ័យនាមនោះឯង ។ (ទាំង ២ នេះ) មិនលាយគ្នាក្នុងសម្បយោគ-

---

១. ភេទ និមិត្ត កុត្ត: អាកប្ប:, មានក្នុងបរិច្ឆេទទី ៦ អំពីការរូប ។

នាមរូប ទើបជាវិប្បយុត្តប្បច្ច័យដល់នាមរូបពួកនោះ ចំណែករូបមិនលាយគ្នាក្នុងសម្បយោគជាមួយរូប រមែងមិនមាន ។ រូបដែលត្រឹមតែជាអារម្មណ៍នៃនាមដែលកើតព្រោះអាស្រ័យវត្ថុនោះឯង ឈ្មោះថា អាលម្ពនៈ ព្រោះដូច្នោះនាមរូបទាំងនោះ ទើបមិនលាយគ្នា ក្នុងសម្បយោគជាមួយនឹងអារម្មណ៍នោះ ព្រោះហេតុនោះ ធម៌ពួកណា មិនលាយគ្នាក្នុងសម្បយោគ មានធម៌ទាំងនោះឯងសូម្បីជាវិប្បយុត្តប្បច្ច័យ ព្រះមានព្រះភាគ ក៏ត្រាស់ទុកហើយ" ដូច្នេះ ទើបពោលពាក្យថា "ក្នុងខណៈបដិសន្ធិ វត្ថុ និងវិបាក ជាបច្ច័យដល់គ្នានិងគ្នា" ។

អធិប្បាយ សង្គហគាថាទី ៧

អត្ថិប្បច្ច័យ និងអវិគតប្បច្ច័យមាន ៥ យ៉ាង គឺ បច្ច័យដែលជាជាតៈ មាន ៣ បានដល់ សហជាតបីយ៉ាង[1] ១, បុរេជាតៈពីរយ៉ាង ១, បច្ឆាជាតៈមួយយ៉ាង ១, ដែលលោកពោលទុកដោយអំណាចនាមរូប តាមសមគួរ ដោយប្រការទាំងពួង គឺ គ្រប់យ៉ាង ក្នុងអាហារទាំងឡាយ បានដល់ កពឡិង្ការាហារ ១ រូបជីវិតិន្ទ្រិយ ១ ។

ព្រះនិព្វាននៅមានគ្រប់កាល

ដើម្បីនឹងសម្ដែងបដិសេធថា ព្រះនិព្វាន មិនមែនអត្ថិប្បច្ច័យ ទើបលោកពោលថា ភាវៈនៃធម៌ដែលជួយទំនុកបម្រុងអត្ថិភាវៈ (គឺដែលមានអញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យ) និងដល់ធម៌ដែលមិនជួយទំនុកបម្រុង ដោយមិនមានអត្ថិភាវៈ (គឺដែលមិនមាន

---

១. សហជាត ៣ មើលទំព័រ ៨៦៦ ។

អញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យ) ព្រោះធម៌ដូច្នោះទុំឯង ជាសភាពឧបត្ថម្ភដោយភាវៈដែលនៅមាន ដែលមានសភាពជាបច្ចុប្បន្ន ឈ្មោះថា អត្ថិប្បច្ច័យ ព្រោះដូច្នោះ ព្រះនិព្វានដែលមានបានគ្រប់កាល ទើបមិនជាអត្ថិប្បច្ច័យ និងអវិគតប្បច្ច័យ ។

មួយទៀត ភាវៈនៃធម៌ដែលប្រកបដោយខណៈ មានឧប្បាទក្ខណៈជាដើមធ្វើការជួយឧបត្ថម្ភ ដែលខុសចាកភាវៈនៃធម៌ដែលធ្វើការជួយឧបត្ថម្ភ ដោយនត្ថិភាវៈ និងខុសចាកភាវៈដែលធ្វើការជួយឧបត្ថម្ភដោយវិគតភាវៈ ឈ្មោះថាអត្ថិប្បច្ច័យជាដើម ព្រោះដូច្នោះ ព្រះនិព្វាននោះ ទើបមិនដល់ភាពជាអត្ថិប្បច្ច័យនិងវិគតប្បច្ច័យ ។

ក៏បណ្ដាអត្ថិបច្ច័យទាំង ៥ នេះ រូបជីវិតិន្ទ្រិយ ព្រះមានព្រះភាគ ទ្រង់មិនកាន់យកក្នុងពួកសហជាតប្បច្ច័យ ព្រោះជាធម្មជាតិឧបត្ថម្ភចំពោះតែក្នុងឋិតិខណៈដូចឱជា ព្រោះដូច្នោះ ទើបលោកអាចារ្យពោលរូបជីវិតិន្ទ្រិយទុកមួយផ្នែក ។

សរុបបច្ច័យ ២៤ សល់តែ ៤ យ៉ាង

ឥឡូវនេះ ដើម្បីសម្ដែងថា បច្ច័យទាំងអស់ដោយសង្ខេប មាន ៤ ប៉ុណ្ណោះ, ទើបលោកអាចារ្យពោលថា បច្ច័យទាំងអស់ រមែងដល់ការប្រជុំចុះ ក្នុងអារម្មណប្បច្ច័យ ឧបនិស្សយប្បច្ច័យ កម្មប្បច្ច័យ និងអត្ថិប្បច្ច័យ ដូច្នេះ ។

ពិតមែន បច្ច័យអ្វីៗ ដែលនឹងមិនគប្បីដល់ភាពជាអារម្មណ៍នៃចិត្ត និងចេតសិក រមែងមិនមាន និងមិនដល់ភាពជាឧបនិស្សយប្បច្ច័យដល់ធម៌ដែលកើតពីបច្ច័យ បច្ចយុប្បន្នរបស់ខ្លួនៗ ក៏មិនមាន ។

ម្យ៉ាងទៀត សូម្បីបច្ច័យទាំងអស់ រមែងមិនហួសពីសភាពនៃកម្ម ដោយអំណាចនៃការប្រព្រឹត្តិទៅជិត ក្នុងហេតុនិងផល ព្រោះការប្រព្រឹត្តិរបស់លោកមានកម្មជាហេតុ ។ ក៏បច្ច័យទាំងឡាយប៉ុណ្ណោះ មានដោយបរមត្ថ និងដោយអំណាចនៃលោកសម្មតិ ព្រោះដូច្នោះ បច្ច័យទាំង ២៤ ទើបដល់ការប្រជុំចុះក្នុងបច្ច័យ ៤ យ៉ាង ។

អធិប្បាយសហជាតរូប ២ យ៉ាង

ឥឡូវនេះ ដើម្បីសម្តែងថា ពាក្យណា ដែលព្រះអនុរុទ្ធាចារ្យពោលទុកក្នុងកន្លែងនៃបច្ច័យនោះៗ ថា "សជាតរូប" ដូច្នេះ ។ ពាក្យទាំងអស់នោះ បណ្ឌិតគប្បីជ្រាបដោយការមិនប្លែកគ្នា ទើបលោកពោលពាក្យថា **សជាតរូបំ** ជាដើម ។

ពិតមែន ឈ្មោះថា សហជាតរូប មាន ២ យ៉ាង គឺ ដោយអំណាចនៃរូបដែលមានចិត្តជាសមុដ្ឋានក្នុងបវត្តិកាល មួយយ៉ាង, ដោយអំណាចនៃកម្មជរូបពោលគឺ កដត្តារូបក្នុងបដិសន្ធិកាល មួយយ៉ាង, សូម្បីដោយប្រការទាំងពួង ព្រោះរូបមានចិត្តជាសមុដ្ឋាន មិនមានក្នុងបដិសន្ធិកាល និងព្រោះរូបដែលមានកម្មជាសមុដ្ឋានកើតរួមជាមួយចិត្ត និងចេតសិក មិនមានកំណត់ក្នុងបវត្តិកាល ។ រូបទាំងឡាយ ដែលកំពុងកើតព្រោះកម្មដែលសត្វបានធ្វើទុក ឈ្មោះថា កដត្តារូប ។

បច្ច័យ ២៤ ដោយសង្ខេបតាំងនៅដោយអាការ ៣ យ៉ាង

ក្នុងគាថាទី ៨-៩ សម្តែងបច្ច័យ ២៤ ប្រកបដោយកាលជាដើមនោះប្រកបសេចក្តីថា ធម៌ទាំងឡាយប្រកបដោយកាល ៣ គឺ មាន ៣ កាលដោយ

អំណាចនៃធម៌ ប្រកបដោយអតីតកាល មាន ៥ យ៉ាង គឺ ដោយអំណាចនៃអនន្តរប្បច្ច័យ សមនន្តរប្បច្ច័យ អាសេវនប្បច្ច័យ នត្ថិប្បច្ច័យ និងវិគតប្បច្ច័យ ។ ដោយអំណាចនៃកម្មប្បច្ច័យ មាន ២ កាល គឺ ដោយអតីតកាល និងបច្ចុប្បន្នកាល ដោយអំណាចនៃអារម្មណប្បច្ច័យ អធិបតិប្បច្ច័យ និងឧបនិស្សយប្បច្ច័យ មាន ៣ កាល និងដោយអំណាចបច្ច័យធម៌ដែលនៅសល់ ១៥ បច្ច័យ ប្រកបដោយបច្ចុប្បន្នកាល និងធម៌ដែលផុតចាកពីកាល ដោយអំណាចនៃនិព្វាន និងបញ្ញត្តិដែលជាខាងក្នុងដោយអំណាចនៃប្រសាទរូប មានចក្ខុជាដើម និងធម៌មានរាគៈនិងសទ្ធាជាដើម ដែលជាខាងក្រៅដោយអំណាចនៃបុគ្គល ឧតុ និងភោជនៈជាដើម ដែលជាសង្ខតៈ ដែលជាធម៌កើតអំពីបច្ច័យ និងជាអសង្ខតៈ ដោយជាបដិបក្ខនិងសង្ខតៈនោះ តាមដែលកើត គឺ តាមសមគួរដល់ការប្រព្រឹត្តិទៅដោយន័យដែលពោលហើយ យ៉ាងនេះ ឈ្មោះថា បច្ច័យ លោកពោលទុក ២៤ បច្ច័យក្នុងបដ្ឋានបករណ៍ គឺ ក្នុងបករណ៍ ឈ្មោះថា អនន្តន័យ សមន្តប្បដ្ឋាន ដោយប្រការទាំងពួង ជាធម៌តាំងនៅដោយសង្ខេប ៣ យ៉ាង ដោយអំណាចនៃបញ្ញត្តិ[១] នាមនិងរូប ដូច្នោះ ។

អធិប្បាយ បញ្ញត្តិ ២ យ៉ាង

បណ្ដាបញ្ញត្តិ នាម និងរូបទាំងនោះ បញ្ញត្តិមាន ២ យ៉ាង គឺ ៖

១- បញ្ញាបិយត្តា បញ្ញត្តិ ឬ អត្ថប្បញ្ញត្តិ

២- បញ្ញា បនតោ បញ្ញត្តិ ឬ សទ្ទប្បញ្ញត្តិ

---

១. បញ្ញត្តិដោយសង្ខេប ២ គឺ វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ និងអវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ ។

បញ្ញត្តិ ២ យ៉ាងនេះ ផ្សេងគ្នា គឺ ដោយអត្ថៈ ដែលបណ្ឌិតគប្បីពោល (មួយយ៉ាង) និងជាសព្ទ (សំឡេង) ពោលដល់សេចក្ដីសំដៅ(មួយយ៉ាង) ព្រោះដូច្នោះ ទើបព្រះអនុរុទ្ធាចារ្យពោលពាក្យថា **បញ្ញាបីយត្តា** និង **បញ្ញា បនតោ** ជាដើម ។ ពាក្យថា **បញ្ញាបីយត្តា** ប្រែថា ព្រោះជាអត្ថ ដែលបណ្ឌិតគប្បីជ្រាបដោយប្រការនោះៗ ដោយពាក្យដែលជាកម្មសាធារណៈនេះ ទើបលោកពោលថា ជាអត្ថប្បញ្ញត្តិ គឺឧបាទាបញ្ញត្តិ ជាសម្មតិសច្ចៈ ដែលផ្សេងដោយការប្រជុំនិងការបន្តជាដើម នៃធម៌ទាំងឡាយមានរូបជាដើម និងសេចក្ដីកំណត់ដែលវិសេសជាដើម[១] ព្រោះអត្ថប្បញ្ញត្តិនោះ រមែងដឹងបាន ដោយនាមប្បញ្ញត្តិ ។

ពាក្យថា **បញ្ញា បនតោ** ប្រែថា ព្រោះអត្ថប្បញ្ញត្តិ ដោយប្រការទាំងឡាយពិតដោយពាក្យ កត្តុសាធនៈនេះ ពោលនាមប្បញ្ញត្តិ គឺឈ្មោះរបស់អត្ថទាំងឡាយដែលបាននាមថា បញ្ញត្តិ ព្រោះជាអត្ថៈឱ្យដឹងបាន ។

គប្បីជ្រាប បញ្ញាបីយត្តា បញ្ញត្តិ មាន ៦ យ៉ាង ដូចតទៅនេះ ៖

១-សន្តានប្បញ្ញត្តិ

ពាក្យថា បញ្ញត្តិ អាស្រ័យអាការ គឺ ការផ្លាស់ប្តូរ ប្រែប្រួលរបស់ភូតរូបបានដល់ ដោយអាការផ្សេងៗ ពង្រីកចេញនិងរួមចូលជាដើមនៃមហាភូតរូបមានដីនិងភ្នំជាដើម ដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចការបន្ត គឺ ធ្វើឱ្យជានិស្សយៈ ។ ពាក្យថា ដោយប្រការនោះៗ បានដល់ ដោយអំណាចនៃផែនដី ភ្នំ និងដើមឈើជាដើម ហៅថា សន្តានប្បញ្ញត្តិ ។

---

១. អត្ថយោជនា តតិយភាគ សេចក្ដីកំណត់វិសេស បានដល់ កសិណុគ្ឃាដនាជាដើម ។

២-សមូហប្បញ្ញត្តិ

ពាក្យថា អាការ គឺ ការប្រជុំនៃសម្ភារៈ បានដល់ ឧបករណ៍ មានឈើ ដីស្អិត និងខ្សែជាដើម គឺ មានអាការសណ្ឋានជាដើមនោះ. ដែលសម្រេចហើយ ដោយការធ្វើ ។ ពាក្យថា រថ និងរទេះជាដើម បានដល់ មានរថ រទេះ ផ្ទះ ផ្ទាំង និងផ្ទាំងសំពត់ជាដើម ហៅថា សមូហប្បញ្ញត្តិ ។

៣-សម្មតិបញ្ញត្តិ

សម្មតិបញ្ញត្តិនេះ ខ្លះហៅថា សត្តប្បញ្ញត្តិ បើសិនជាដោយការៈហើយ ក៏ជាបញ្ញត្តិដែលអាស្រ័យខន្ធ ៥ តែងតាំងឡើង ដើម្បីឱ្យដឹងន័យសេចក្ដីដូចគ្នាតែ ម្ដង, មួយទៀត បញ្ញត្តិនេះ ជាសច្ចៈ ហៅថា សម្មតិសច្ចៈ គូជាមួយនឹងបរមត្ថ សច្ចៈ នេះសេចក្ដីក្នុងសម្មតិបញ្ញត្តិនេះ មានអត្ថច្បាស់លាស់ហើយ ។

៤-ទិសាកាលប្បញ្ញត្តិ

ពាក្យថា ការវិលជុំវិញព្រះចន្ទជាដើម បានដល់ អាការ គឺព្រះចន្ទ ព្រះអាទិត្យ និងផ្កាយនក្ខត្តឫក្សទាំងឡាយ វិលទៅ មានការរះឡើងជាដើម ដោយអំណាចនៃការវិលខាងស្ដាំជុំវិញភ្នំសិនេរុ ។ ពាក្យថា ទិស និងកាលជាដើម បានដល់ បញ្ញត្តិទិសមានខាងកើតជាដើម ឈ្មោះថា **ទិសាបញ្ញត្តិ** ។ បញ្ញត្តិកាល មានវេលាព្រឹកជាដើម ឈ្មោះថា **កាលប្បញ្ញត្តិ** ។ បញ្ញត្តិ ខែ, រដូវ, ឈ្មោះខែ មានវិសាខ ជាដើម ដែលផ្សេងគ្នាដោយឈ្មោះនោះថា **មាសាបញ្ញត្តិ** ។

៥-អាកាសបញ្ញត្តិ

អាកាសបញ្ញត្តិនេះ ខ្លះហៅថា កូបគុហាទិបញ្ញត្តិ ។

ពាក្យថា អាកាសដែលមហាភូតរូបមិនទាន់ទល់ដល់គ្នា បានដល់ អាកាសមានប្រហោងរូងជាដើម ដែលរូបកលាបនោះៗ មិនទល់ដល់គ្នានិងគ្នា ។

ពាក្យថា អណ្តូង និងល្អាង (រូងភ្នំ)ជាដើម បានដល់ បញ្ញត្តិ ប្រឡោះទទេមានអណ្តូង និងប្រហោងរូងជាដើម ឈ្មោះថា អាកាសបញ្ញត្តិ ។

៦-និមិត្តបញ្ញត្តិ

ពាក្យថា ភូតនិមិត្តនោះៗ បានដល់ ភូតនិមិត្តនោះ មានបឋវីកសិណជាដើម ។ ពាក្យថា ភាវនាវិសេស បានដល់ អាការពិសេសដែលបន្តជាប់គ្នា របស់ភាវនាដែលផ្សេងគ្នាដោយនិមិត្ត មានបរិកម្មជាដើម ។ ពាក្យថា កសិណនិមិត្តជាដើម បានដល់ បញ្ញត្តិ គឺ និមិត្តដែលផ្សេងគ្នា គឺ ឧគ្គហ[1] និងបដិភាគ[2] ដែលប្រាកដដល់ព្រះយោគីដែលផ្សេង ដោយកសិណនិមិត្ត និងអសុភនិមិត្តជាដើម និងបញ្ញត្តិដែលផ្សេងគ្នាដោយអាកាសដែលបើកកសិណ និងនិរោធកសិណជាដើម ។ ពាក្យថា ដោយអាការ គឺស្រមោលរបស់អត្ថ អធិប្បាយថា ដោយអាការ គឺ ស្រមោល បានដល់ ដោយអាការ គឺជាចំណែកប្រៀបធៀបនៃបរមត្ថធម៌ ។

---

១. មានវចនត្ថថា ឧគ្គហេតព្វំ មនសាតិ = ឧគ្គហំ : និមិត្តណា ដែលបុគ្គលគប្បីកាន់យកដោយចិត្ត ព្រោះហេតុនោះ និមិត្តនោះ ឈ្មោះថា ឧគ្គហៈ ។ ២. មានវចនត្ថថា ឧគ្គហនិមិត្តេន បដិ សទិសភាវំ ភជតិ គច្ឆតីតិ = បដិភាគំ : និមិត្តណា រមែងសេពមាំ រមែងទៅកាន់ភាវៈដូចនឹងឧគ្គហនិមិត្តនោះ ព្រោះហេតុនោះ និមិត្តនោះ ឈ្មោះថា បដិភាគៈ ។

បញ្ញាបនតោ បញ្ញត្តិ

បញ្ញាបនតោ បញ្ញត្តិ លោកអាចារ្យសម្តែងទុកដោយឈ្មោះ មាននាម និងនាមកម្មជាដើម ពាក្យថា ដោយឈ្មោះ មាននាមនិងនាមកម្មជាដើម បានដល់ ឈ្មោះ ៦ យ៉ាង គឺ ៖

១-នាម	បង្អោនទៅក្នុងអត្ថ	**៤-និរុត្តិ**	ការពោលអត្ថដោយអក្ខរៈ
២-នាមកម្ម	ការធ្វើឈ្មោះ	**៥-ព្យញ្ជន**	នាមដែលប្រកាសអត្ថ
៣-នាមធេយ្យ	ការតាំងឈ្មោះ	**៦-អភិលាប**	សំឡេងដែលគេនិយាយ

បណ្តានាមជាដើមទាំងនោះ សទ្ទរូបណា រមែងបង្អោនទៅក្នុងអត្ថទាំងឡាយ ព្រោះហេតុនោះ សទ្ទរូបនោះ ឈ្មោះថា នាម ។ នាមនោះមាន ២ យ៉ាង គឺ ដោយអំណាចនៃនាមដែលស្របតាមអត្ថ ១ និងម្យ៉ាងទៀត បានដល់ នាមដែលគេនិយម មាន ៤ គឺ ដោយអំណាចនៃសាមញ្ញនាម (ឈ្មោះទូទៅ) ១ គុណនាម (ឈ្មោះតាមសេចក្តីល្អ) ១ កិរិយានាម (ឈ្មោះតាមដែលគេធ្វើ) ១ និងយទិច្ឆនាម (ឈ្មោះតាមចូលចិត្ត) ១ ។

ការតាំងឈ្មោះ ឈ្មោះថា នាមកម្ម ។ នាមធេយ្យៈ ក៏យ៉ាងនោះ ។ ការនិយាយ គឺការពោលអត្ថចេញជាអក្ខរៈ ឈ្មោះថា និរុត្តិ ។ នាមដែលឈ្មោះថា ព្យញ្ជនៈ ព្រោះអត្ថថា ប្រកាសអត្ថ ។ សំឡេងដែលឈ្មោះថា អភិលាបៈ ព្រោះអត្ថថា ដែលបុគ្គលនិយាយ បានដល់ លំដាប់នៃការប្រជុំរបស់អក្ខរៈទៅតាមសំឡេង ។

នាមបញ្ញត្តិនោះ មាន ៦ យ៉ាង គឺ

១- វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ	៤- អវិជ្ជមានេន វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ
២- អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ	៥- វិជ្ជមានេន វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ
៣- វិជ្ជមានេន អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ	៦- អវិជ្ជមានេន អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ

ក៏ដើម្បីសម្ដែងថា នាមប្បញ្ញត្តិ(ជាដើម)នោះ មាន ៦ យ៉ាង ដោយអំណាចនៃវិជ្ជមានប្បញ្ញត្តិ អវិជ្ជមានប្បញ្ញត្តិ និងការប្រកបគ្នានៃបញ្ញត្តិទាំង ២ នោះ ទើបលោកអាចារ្យពោលពាក្យថា វិជ្ជមានប្បញ្ញត្តិជាដើម. ពាក្យថា **រមែងបញ្ញត្តិដោយបញ្ញត្តិ** នេះ អធិប្បាយថា បណ្ឌិតរមែងប្រកាសរូប វេទនា សញ្ញា សង្ខារ វិញ្ញាណជាដើម ដោយវិជ្ជមានប្បញ្ញត្តិនេះ និងរមែងប្រកាសផែនដី ភ្នំជាដើម ដោយអវិជ្ជមានប្បញ្ញត្តិនេះ ។ ពាក្យថា **បញ្ញត្តិទាំង ២ ផ្សំគ្នា** បានដល់វិជ្ជមានប្បញ្ញត្តិ និងអវិជ្ជមានប្បញ្ញត្តិ ទាំង ២ ។ ដូចមានវចនត្ថៈថា "អភិញ្ញា ៦ គឺ អភិញ្ញា ៥ និងអាសវក្ខយញ្ញាណមានដល់បុគ្គលនេះ ព្រោះហេតុនោះ បុគ្គលនោះ ឈ្មោះថា ឆឡភិញ្ញោ (មានអភិញ្ញា ៦) ។

ក៏បញ្ញត្តិទាំង ៦ នោះ បញ្ញត្តិថា បុគ្គលបានអភិញ្ញា ៦ នោះ ឈ្មោះថា វិជ្ជមានេន អវិជ្ជមានប្បញ្ញត្តិ ព្រោះអភិញ្ញាមាន តែបុគ្គលអ្នកបានអភិញ្ញានោះមិនមាន ។ មួយទៀត បញ្ញត្តិថា សំឡេងរបស់ស្ត្រី ឈ្មោះថា អវិជ្ជមានេន វិជ្ជមានប្បញ្ញត្តិ ព្រោះស្ត្រីមិនមាន តែសំឡេងមាន ។

បញ្ញត្តិថា ចក្ខុវិញ្ញាណ ឈ្មោះថា វិជ្ជមានេន វិជ្ជមានប្បញ្ញត្តិ ព្រោះចក្ខុប្បសាទ និងចក្ខុវិញ្ញាណអាស្រ័យចក្ខុប្បសាទនោះមាន ។ បញ្ញត្តិថា ឱរសរបស់ព្រះរាជា ឈ្មោះថា អវិជ្ជមានេន អវិជ្ជមានប្បញ្ញត្តិ ព្រោះព្រះរាជានិងឱរសជាសម្មុតិធម៌ ដូច្នេះ ។

អធិប្បាយគាថាទី ១០-១១

ពាក្យថា "**វចីឃោសានុសារេន**" អធិប្បាយថា អត្ថទាំងឡាយ ដែលផ្សេងគ្នា ដោយសម្មុតិ និងបរមត្ថដែលជាគោចរ គឺ ជាអារម្មណ៍នៃមនោទ្វារ គឺ ការ

បន្ទរបស់វិញ្ញាណដែលប្រព្រឹត្តទៅតាមមនោទ្វារវិថី ដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអាការ គឺ ដឹងនាមប្បញ្ញត្តិ មានការសង្កេតដែលបុគ្គលកាន់យកក្នុងកាលមុនថា "ពាក្យនេះជាឈ្មោះនៃសេចក្ដីយ៉ាងនេះ" ដូច្នេះ ជាឧបនិស្ស័យជាប្រក្រតីកើតឡើង ក្នុងលំដាប់ តាំងពីការប្រព្រឹត្តិទៅនៃសោតទ្វារវិថី ដែលប្រព្រឹត្តទៅតាមក្រសែ គឺទៅតាមសំឡេងដែលនិយាយ មានផែនដី ភ្នំ រូប វេទនាជាដើម គឺថា ដោយធ្វើឱ្យជាអារម្មណ៍ ដែលបណ្ឌិតរមែងដឹងដោយក្រសែសេចក្ដី គឺ ប្រព្រឹត្តទៅតាមនាមប្បញ្ញត្តិ យ៉ាងណា ដែលមានសម្មតិ និងបរមត្ថជាអារម្មណ៍ តអំពីការកាន់យកនាមប្បញ្ញត្តិនោះ ៗ នាមប្បញ្ញត្តិនោះ ជានាមប្បញ្ញត្តិ ដែលសម្ដែងអត្ថៈ ដែលបណ្ឌិតគប្បីសម្ដែងបញ្ញត្តិ មានផែនដី ភ្នំ រូប និងវេទនាជាដើម ដែលបណ្ឌិតសំដៅយកតាមសេចក្ដីសង្កេតរបស់លោក គឺ តាមវោហាររបស់លោកជារបៀបនៃអក្សរ ដែលដឹងបានតាមផ្លូវមនោទ្វារ បណ្ឌិតដឹងច្បាស់ថា បញ្ញត្តិ គឺដឹងថា នាមប្បញ្ញត្តិ ពោលគឺ បញ្ញាបនតោ បញ្ញត្តិ ដូច្នោះឯង ៗ

ក៏ក្នុងសង្គហគាថានេះ លោកអាចារ្យបានរួមយកវិថីដែលប្រព្រឹត្តទៅតាមមនោទ្វារ ដែលមាននៅក្នុងលំដាប់នៃសោតវិញ្ញាណវិថី ដោយអារម្មណ៍នៃសោតទ្វារវិថី ទើបបានពោលពាក្យថា "របស់សោតវិញ្ញាណវិថី" ដូច្នេះ ៗ ពិតមែនកាលបុគ្គលបានឮសំឡេងថា ឃដៈ ដូច្នេះជាដើម ជវនវារៈ ប្រារព្ធយកសំឡេងតួអក្សរមួយៗ ២ ដង ដោយអំណាចអារម្មណ៍ដែលជាបច្ចុប្បន្ន និងអតីត ប្រារព្ធរបៀបធៀបអក្សរដែលជានាមប្បញ្ញត្តិ ដែលកាន់យកដោយសេចក្ដីដឹងម្ដង ការដឹងនាមប្បញ្ញត្តិ ក្នុងលំដាប់នៃជវនវិថីដែលមានសំឡេងជាអតីតជាអារម្មណ៍ ដែលជាលំដាប់នៃសោតទ្វារវិថី មានយ៉ាងនេះ ដោយប្រការដូច្នេះ តពីនោះជាសេចក្ដីដឹងអត្ថ (អត្ថគហណវិថី) លោកអាចារ្យពោលទុកដូច្នេះឯង ៗ

ក្នុងបរមត្ថទីបនី សំដែងលំដាប់វិថីដូច្នេះ

១. សោតទ្វារវិថី ដឹងអារម្មណ៍បច្ចុប្បន្ន

២.អតីតគហណវិថី មនោទ្វារដឹងអតីតអារម្មណ៍ តពីសោតទ្វារវិថី

៣.សមូហគហណវិថី មនោទ្វារដឹងសំឡេងដែលប្រជុំគ្នា

៤.នាមគហណវិថី មនោទ្វារដឹងនាមបញ្ញត្តិ

៥.អត្ថគហណវិថី មនោទ្វារដឹងសេចក្តីសំដៅ ។

អង្គធម៌របស់បច្ច័យ ២៤

១-ហេតុបច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ ហេតុ ៦

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ សហេតុកចិត្ត ៧១ ចេតសិក ៥២ ដែលប្រកបជាមួយ (វៀរមោហចេតសិក នៅក្នុងមោហមូលចិត្ត ២) សហេតុកចិត្តជរូប និងសហេតុកបដិសន្ធិកម្មជរូប ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ អហេតុកចិត្ត ១៨ អញ្ញសមានាចេតសិក ១២ (វៀរឆន្ទៈ) មោហចេតសិក នៅក្នុងមោហមូលចិត្ត ២ អហេតុកចិត្តជរូប និងអហេតុកបដិសន្ធិកម្មជរូប ពាហិរជរូប អាហារជរូប ឧតុជរូប អសញ្ញសត្តកម្មជរូប និងបវត្តិកម្មជរូប ។

២-អារម្មណបច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ អារម្មណ៍ ៦ គឺ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ រូប ២៨ ដែលជាតេកាលិក, និព្វាន និងបញ្ញត្តិ ដែលកាលវិមុត្ត ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ រូប ៧ ពួក គឺ ចិត្តជរូប បដិសន្ធិកម្មជរូប ពាហិរជរូប អាហារជរូប ឧតុជរូប អញ្ញសត្តកម្មជរូប និងបវត្តិកម្មជរូប ។

៣-អធិបតិប្បច្ច័យ មាន ២ យ៉ាង គឺ

១. សហជាតាធិបតិប្បច្ច័យ ២. អារម្មណាធិបតិប្បច្ច័យ

-សហជាតាធិបតិប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ ឆន្ទាធិបតីដែលនៅក្នុងជវនចិត្ត ៥២. វីរិយាធិបតីដែលនៅក្នុងជវនចិត្ត ៥២. ចិត្តាធិបតី គឺ ជវនចិត្ត ៥២ វិមំសាធិបតីដែលនៅក្នុងជវនចិត្ត ៣៤ ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ សាធិបតីជវនចិត្ត ៥២ ចេតសិក ៥១ (វៀរវិចិកិច្ឆា) និងសាធិបតី ចិត្តជរូប ១៧ ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៦៣ (វៀរអប្បនាជវនចិត្ត ២៦) ចេតសិក ៥២ និងរូប ៧ ពួក ។

-អារម្មណាធិបតិប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ និប្ផន្នរូប ១៨ ដែលជាឥដ្ឋារម្មណ៍ ចិត្ត ៨៤ (វៀរទោសមូលចិត្ត ២ មោហមូលចិត្ត ២ ទុក្ខសហគតកាយវិញ្ញាណ ១) ចេតសិក ៤៧ (វៀរទោសៈ ឥស្សា មច្ឆរិយៈ កុក្កុច្ចៈ វិចិកិច្ឆា) និងនិព្វាន ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ ចិត្ត ២៨ គឺ លោភមូលចិត្ត ៨ មហាកុសលចិត្ត ៨ មហាកិរិយាញាណសម្បយុត្តចិត្ត ៤ លោកុត្តរចិត្ត ៨ ចេតសិក ៤៥ (វៀរទោសៈ ឥស្សា មច្ឆរិយ កុក្កុច្ច វិចិកិច្ឆា អប្បមញ្ញា ២) ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ លោកិយចិត្ត ៨១ ចេតសិក ៥២ និងរូបទាំងអស់ដែលមិនមែនជាឥដ្ឋារម្មណ៍ ។

៤-អនន្តរៈ ៥-សមនន្តរប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ ដែលកើតមុន (វៀរចុតិចិត្ត ព្រះអរហន្ត) ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ ដែលកើតក្រោយ និងចុតិចិត្ត ព្រះអរហន្ត ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ រូបទាំងអស់ ៧ ពួក ។

៦-សហជាតប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ មហាភូតរូបទាំងអស់ ទាំងក្នុង បដិសន្ធិកាល និងបវត្តិកាលជាមួយនឹងបញ្ចវោការបដិសន្ធិ ១៥ ចេតសិក ៣៥ ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ មហាភូតរូប ឧបាទាយរូប ដែល កើតពីសមុដ្ឋានទាំង ៤ ហទយវត្ថុជាមួយនឹងបញ្ចវោការបដិសន្ធិ ១៥ ចេតសិក ៣៥ ។

បច្ចនិកធម៌ មិនមាន ព្រោះមិនមានធម៌ដែលមិនមែនផល ។

៧-អញ្ញមញ្ញប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ នាមក្ខន្ធ ៤ គឺ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ មហាភូតរូប ដែលកើតពីសមុដ្ឋាន ៤ បញ្ចវោការបដិសន្ធិនាមខន្ធ ៤ ជាមួយ នឹងបដិសន្ធិហទយវត្ថុ ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ មហាភូតរូបដែលកើតពីសមុដ្ឋាន ៤ និងបញ្ចវោការបដិសន្ធិនាមក្ខន្ធ ៤ ជាមួយនិងបដិសន្ធិហទយវត្ថុ ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ ឧបាទាយរូប ២៣ (វៀរហទយវត្ថុ) ។

៨-និស្សយប្បច្ច័យ មាន ៣

១- សហជាតនិស្សយប្បច្ច័យ ដូចសហជាតិប្បច្ច័យ

២- វត្ថុបុរេជាតនិស្សយប្បច្ច័យ

៣- វត្ថារម្មណបុរេជាតិនិស្សយប្បច្ច័យ

វត្ថុបុរេជាតនិស្សយប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ វត្ថុ ៦ មានចក្ខុវត្ថុជាដើម ដែលកើតមុន

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៥ (វៀរអរូបវិបាក ៤) ចេតសិក ៥២ ក្នុងបវត្តិកាលក្នុងបញ្ចវោការភូមិ ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៤៩ គឺ លោភមូលចិត្ត ៨ មោហមូលចិត្ត ២ មហាកុសលចិត្ត ៨ មហាកិរិយាចិត្ត ៨ មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ១ លោកុត្តរចិត្ត ៧ (វៀរសោតាបត្តិមគ្គ) ក្នុងចតុវោការភូមិ បញ្ចវោការបដិសន្ធិចិត្ត ១៥ ចេតសិក ៥២ ។

វត្ថារម្មណបុរេជាតិនិស្សយប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ ហទយវត្ថុក្នុងមរណាសន្នកាល ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៤៣ ក្នុងមរណាសន្នវិថី គឺ មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ១ ជវនចិត្តប្រាំគ្រារបស់កាមជវន ២៩ តទាលម្ពនៈ ១១ អភិញ្ញាចិត្ត ២ ចេតសិក ៤៤ (វៀរឥស្សា មច្ឆរិយៈ កុក្កុច្ចៈ វិរតិ ៣ អប្បមញ្ញា ២)។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ ក្នុងខណៈដែលមិនមានហទយវត្ថុជាអារម្មណ៍និងរូប ៧ ពួក ។

៩-ឧបនិស្សយប្បច្ច័យ មាន ៣

១-អារម្មណូបនិស្សយប្បច្ច័យ ដូចអារម្មណាធិបតិប្បច្ច័យ

២-អនន្តរូបនិស្សយប្បច្ច័យ ដូចអនន្តរប្បច្ច័យ

៣-បកតូនិស្សយប្បច្ច័យ

បកតូនិស្សយប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ រូប ២៨ ដែលកើតមុនៗ ដែល
មានពលវៈ (កម្លាំងច្រើន) និងបញ្ញត្តិខ្លះ ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ ដែលកើតក្រោយៗ

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ រូប ៧ ពួក ។

១០-បុរេជាតប្បច្ច័យ មាន ២

១-អារម្មណបុរេជាតប្បច្ច័យ

២-វត្ថុបុរេជាតប្បច្ច័យ ដូចវត្ថុបុរេជាតនិស្សយប្បច្ច័យ

អារម្មណបុរេជាតប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ អារម្មណ៍ ៦ គឺ និប្ផន្នរូប ១៨ ដែលជាបច្ចុប្បន្ន ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ កាមចិត្ត៥៤ អភិញ្ញា២ ចេតសិក៥០ (វៀរអប្បមញ្ញា២) ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៧៦ (វៀរទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណចិត្ត ១០ មនោធាតុ ៣
ខណៈ ដែលមិនមានបច្ចុប្បន្ននិប្ផន្នរូប ១៨ ជាអារម្មណ៍) ។

១១-បច្ឆាជាតប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៥ (វៀរអរូបវិបាក ៤) ចេតសិក ៥២ ដែលកើតខាង
ក្រោយ មានបឋមភវង្គជាដើម ដែលកើតនៅក្នុងបញ្ចវោការភូមិ ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ រូបដែលជាឋិតិបត្ត ដែលកើតព្រមជាមួយខណៈទាំង ៣
របស់ចិត្តដែលកើតមុន មានបដិសន្ធិចិត្តជាដើម ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ រូបដែលជាឧប្បាទខណៈ ពាហិររូប
និងអសញ្ញសត្តកម្មជរូប ។

១២-អាសេវនប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ លោកិយជវនចិត្ត ៤៧ ដែលកើតមុន. (វៀរជវនចុង ក្រោយ) ដែលជាជាតិជាមួយគ្នានឹងចេតសិក ៥២ ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ ជវនចិត្ត ៥១ ដែលកើតក្រោយៗ (វៀរជវនចិត្តទី ១ និងផលជវនចិត្ត ៤) ចេតសិក ៥២ ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ ជវនចិត្តទី ១ របស់កាមជវនចិត្ត ២៩ អាវជ្ជនចិត្ត ២ វិបាកចិត្ត ៣៦ ចេតសិក ៥២ និងរូបទាំង ៧ ពួក ។

១៣-កម្មប្បច្ច័យ មាន ២ : ១-សហជាតកម្មប្បច្ច័យ
២-នានក្ខណិកកម្មប្បច្ច័យ

សហជាតកម្មប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ ចេតនាចេតសិក ក្នុងចិត្ត ៨៩ ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥១ (វៀរចេតនា) ចិត្តជរូប បដិសន្ធិកម្មជរូប ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ ចេតនាចេតសិក ៨៩ ដែលនៅក្នុងចិត្ត ៨៩ និងរូប ៥ ពួក ដែលនៅសល់ពីបច្ចយុប្បន្នធម៌ ។

នានក្ខណិកកម្មប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ ចេតនា ៣៣ គឺ កុសលចេតនា ២១ អកុសលចេតនា ១២ ដែលរលត់ទៅហើយ ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ វិបាកចិត្ត ៣៦ ចេតសិក ៣៨ បដិសន្ធិកម្មជរូប អសញ្ញសត្តកម្មជរូប បវត្តិកម្មជរូប ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ កុសលចេតនា ២១ អកុសលចេតនា ១២ កិរិយាចិត្ត ២០ ចេតសិក ៥២ រូប ៤ ពួក ដែលនៅសល់ពីបច្ចយុប្បន្នធម៌ ។

១៤-វិបាកប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ វិបាកចិត្ត ៣៦ ចេតសិក ៣៨ ក្នុងបដិសន្ធិកាល និងបវត្តិកាលដែលជួយឧបការៈដល់គ្នានឹងគ្នា និងដែលជួយឧបការៈដល់ចិត្តជរូប និងបដិសន្ធិកម្មជរូប ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ វិបាកចិត្ត ៣៦ ចេតសិក ៣៨ ខណៈដែលមិនបានជាបច្ច័យដល់ចិត្តជរូប ១៣ (វៀរវិញ្ញត្តិរូប ២) ដែលកើតពីវិបាក-នាមក្ខន្ធទាំងនេះ តាមសមគួរ និងបដិសន្ធិកម្មជរូប ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ កុសលចិត្ត ២១ អកុសលចិត្ត ១២ កិរិយាចិត្ត ២០ ចេតសិក ៥២ ចិត្តជរូបដែលកើតពីកុសល អកុសល កិរិយាចិត្ត ដែលជានាមក្ខន្ធទាំងនេះ តាមសមគួរ ពាហិររូប អាហារជរូប ឧតុជរូប អសញ្ញសត្តកម្មជរូប និងបវត្តិកម្មជរូប ។

១៥-អាហារប្បច្ច័យ មាន ២ :

១-សហជាតាហារប្បច្ច័យ ឬនាមអាហារប្បច្ច័យ

២-រូបអាហារប្បច្ច័យ

សហជាតាហារប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ នាមអាហារ ៣ គឺ សផ្សៈ ៨៩ ចេតនា ៨៩ វិញ្ញាណ ៨៩ ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ ចិត្តជរូប និងបដិសន្ធិកម្មជរូប ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ រូប ៥ ពួក ដែលនៅសល់ ។

បច្ច័យធម៌ បានដល់ ពហិទ្ធឱជាដែលនៅក្នុងអាហារផ្សេងៗ ឬឱជាដែលនៅខាងក្នុងចតុសមុដ្ឋានិករូប និងឧតុជឱជាដែលនៅខាងក្រៅ គឺឱជាក្នុងអាហារផ្សេងៗ ។

បច្ចុប្បន្នធម៌ បានដល់ អាហារសមុដ្ឋានិករូប ១២ ឬ ចតុសមុដ្ឋានិករូប ដែលតាំងនៅក្នុងកលាបតែមួយជាមួយនឹងបច្ច័យ និងតាំងនៅក្នុងកលាបដទៃ (វៀរឱជាដែលតាំងនៅក្នុងកលាបតែមួយជាមួយនឹងបច្ច័យ) ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ រូប ៦ ពួក (វៀរអាហាររូប) ឬចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ ពាហិររូប ។

១៦-ឥន្ទ្រិយប្បច្ច័យ មាន ៣ : ១-សហជាតិន្ទ្រិយប្បច្ច័យ ២-បុរេជាតិន្ទ្រិយប្បច្ច័យ ៣-រូបជីវិតិន្ទ្រិយប្បច្ច័យ

សហជាតិន្ទ្រិយប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ នាមឥន្ទ្រិយ អង្គធម៌ ៨ គឺ ជីវិតិន្ទ្រិយ ចិត្ត វេទនា សទ្ធា វិរិយ សតិ ឯកគ្គតា និង បញ្ញា ។

បច្ចុប្បន្នធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ ចិត្តជរូប បដិសន្ធិកម្មជរូប ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ រូប ៥ ពួក ដែលនៅសល់ ។

បុរេជាតិន្ទ្រិយប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ វត្ថុ ៥ (វៀរហទយវត្ថុ) ។

បច្ចុប្បន្នធម៌ បានដល់ ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណចិត្ត ១០ សព្វចិត្តសាធារណចេតសិក ៧ ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៧៩ (វៀរទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណចិត្ត ១០) ចេតសិក ៥២ រូប ៧ ពួក ។

រូបជីវិតិន្ទ្រិយប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ រូបជីវិតិន្ទ្រិយក្នុងបដិសន្ធិកាល និង បវត្តិកាល ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ កម្មជរូបដែលនៅសល់ ៨ ឬ ៩ រូប ដែលនៅក្នុងកលាបតែមួយជាមួយបច្ច័យ ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ ចិត្តជរូប ពាហិររូប អាហារជរូប ឧតុជរូប និងរូបជីវិតិន្ទ្រិយ ដែលនៅក្នុងកម្មជកលាបទាំងអស់ ។

១៧-ឈានប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ អង្គឈាន ៥ គឺ វិតក្កៈ វិចារៈ បីតិ វេទនា និងឯកគ្គតា ដែលនៅក្នុងចិត្តប្បាទ ៧៩ (វៀរទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណ ១០) ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ ចិត្តប្បាទ ៧៩ (វៀរទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណ ១០) ចេតសិក ៥២ ចិត្តជរូប និងបដិសន្ធិកម្មជរូប ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណ ១០ ចេតសិកដែលប្រកប ៧ ពាហិររូប អាហារជរូប ឧតុជរូប អសញ្ញសត្តកម្មជរូប និងបវត្តិកម្មជរូប ។

១៨-មគ្គប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ អង្គមគ្គ ៩ គឺ បញ្ញា វិតក្កៈ វិចារ វិរតិ ៣ វីរិយៈ សតិ ឯកគ្គតា និងទិដ្ឋិ ដែលនៅក្នុងសហេតុកចិត្ត ៧១ ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ សហេតុកចិត្ត ៧១ ចេតសិក ៥២ សហេតុកចិត្តជរូប សហេតុកបដិសន្ធិកម្មជរូប ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ អហេតុកចិត្ត ១៨ អញ្ញសមានាចេតសិក ១២ (វៀរឆន្ទៈ) អហេតុកចិត្តជរូប អហេតុកបដិសន្ធិកម្មជរូប ពាហិររូប អាហារជរូប ឧតុជរូប អសញ្ញសត្តកម្មជរូប និងបវត្តិកម្មជរូប ។

១៩-សម្បយុត្តប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ នាមក្ខន្ធ ៤ គឺ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ នាមខន្ធ ៤ គឺ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ រូបទាំង ៧ ពួក ។

២០-វិប្បយុត្តប្បច្ច័យ មាន ៤

១- សហជាតវិប្បយុត្តប្បច្ច័យ

២- វត្ថុបុរេជាតវិប្បយុត្តប្បច្ច័យ ដូចគ្នានឹងវត្ថុបុរេជាតនិស្សយប្បច្ច័យ

៣- បច្ឆាជាតវិប្បយុត្តប្បច្ច័យដូចគ្នានឹងបច្ឆាជាតប្បច្ច័យ

៤- វត្ថារម្មណបុរេជាតវិប្បយុត្តប្បច្ច័យ ដូចគ្នានឹងវត្ថារម្មណបុរេ-ជាតនិស្សយប្បច្ច័យ ។

សហជាតវិប្បយុត្តប្បច្ច័យ

បច្ច័យធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៧៥ (វៀរទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណ ១០ អរូបវិបាក ៤ និង ចុតិចិត្តរបស់ព្រះអរហន្ត) ចេតសិក ៥២ ក្នុងបញ្ចវោការភូមិ និង បញ្ចវោការបដិសន្ធិចិត្ត ១៥ ចេតសិក ៣៥ និងបដិសន្ធិហទយវត្ថុ ។

បច្ចយុប្បន្នធម៌ បានដល់ ចិត្តជរូប បដិសន្ធិកម្មជរូប និងបដិសន្ធិហទយវត្ថុ បញ្ចវោការបដិសន្ធិចិត្ត ១៥ ចេតសិក ៣៥ ។

បច្ចនិកធម៌ បានដល់ ចិត្ត ៨៩ ចេតសិក ៥២ (វៀរបញ្ចវោការបដិសន្ធិនាមក្ខន្ធ ៤) រូប ៥ ពួកដែលនៅសល់ ។

២១-អត្ថិប្បច្ច័យ មាន ៥

១-សហជាតត្ថិប្បច្ច័យ ដូចគ្នាសហជាតប្បច្ច័យ

២-បុរេជាតត្ថិប្បច្ច័យ ចែកជាអារម្មណបុរេជាតត្ថិប្បច្ច័យ ដែលដូចគ្នានឹងអារម្មណបុរេជាតប្បច្ច័យ, និងវត្ថុបុរេជាតត្ថិប្បច្ច័យ ដែលដូចគ្នា

ទីងវត្ថុបុរេជាតប្បច្ច័យ, និងវត្ថារម្មណបុរេជាតត្ថិប្បច្ច័យ ដែលដូចគ្នានឹងវត្ថារម្មណបុរេជាតនិស្សយប្បច្ច័យ ។

៣-បច្ឆាជាតត្ថិប្បច្ច័យ ដូចបច្ឆាជាតប្បច្ច័យ

៤-អាហារត្ថិប្បច្ច័យ ដូចអាហារប្បច្ច័យ

៥-ឥន្ទ្រិយត្ថិប្បច្ច័យ ដូចរូបជីវិតិន្ទ្រិយប្បច្ច័យ

២២-នត្ថិប្បច្ច័យ អត្ថធម៌ ដូចអនន្តរប្បច្ច័យ

២៣-វិគតប្បច្ច័យ បច្ច័យធម៌ និងបច្ចយុប្បន្នធម៌ ដូចនត្ថិប្បច្ច័យនោះឯង ។ ក្នុងវិគតប្បច្ច័យនោះ លោកឧបមាដូចភាពងងឹត និងពន្លឺ គឺ បើភាពងងឹតបាត់ទៅពន្លឺក៏កើតឡើង ។

២៤-អវិគតប្បច្ច័យ បច្ច័យធម៌ និងបច្ចយុប្បន្នធម៌ ដូចនត្ថិប្បច្ច័យនោះផ្សេងគ្នាតែឈ្មោះប៉ុណ្ណោះ ។ មួយទៀត ព្រះនិព្វានជានិកធម៌របស់បច្ច័យទាំង ២៤ នុ៎ះឯង ។

អវសានគាថា

ឥច្ចានុរុទ្ធរចិតេ អភិធម្មត្ថសង្គហេ

អដ្ឋមោ បរិច្ឆេទោយំ សមាសេនេវ និដ្ឋិតោ ។

បរិច្ឆេទទី ៨ នេះ ឈ្មោះថា បច្ចយសង្គហវិភាគក្នុងបករណ៍ដែលរួបរួមអត្ថៈនៃអភិធម្ម ដោយសង្ខេប ដែលព្រះអនុរុទ្ធាចារ្យរចនាទុក ចប់ហើយដោយប្រការដូច្នេះ ។

បរិច្ឆេទទី ៨ បច្ចយសង្គហវិភាគ ចប់

អភិធម្មត្ថសង្គហៈ

បរិច្ឆេទទី ៩

កម្មដ្ឋានវិភាគ

ការសម្ដែងចែក

កម្មដ្ឋាន ៤០ និងវិបស្សនា

អភិធម្មត្ថសង្គហៈ

បរិច្ឆេទទី ៩ កម្មដ្ឋានវិភាគ

នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស ។

សង្គហគាថា

១- សមថវិបស្សនានំ ភាវនានមិតោ បរំ

កម្មដ្ឋានំ បវក្ខាមិ ទុវិធម្បិ យថាក្កមំ ។

តពីនេះ ខ្ញុំនឹងពោលកម្មដ្ឋាន ២ យ៉ាងនៃសមថភាវនា និងវិបស្សនាភាវនា តាមលំដាប់ដូចតទៅ ។

កម្មដ្ឋាន មាន ២ យ៉ាង ១-សមថកម្មដ្ឋាន ២-វិបស្សនាកម្មដ្ឋាន

១-សមថកម្មដ្ឋាន

បណ្ដាកម្មដ្ឋានទាំង ២ យ៉ាងនោះ បណ្ឌិតគប្បីជ្រាបសមថកម្មដ្ឋានសង្គហៈ ដោយន័យ ៧ យ៉ាង ក្នុងសមថសង្គហៈមុន គឺ ១-កសិណ ១០ យ៉ាង, ២-អសុភៈ ១០ យ៉ាង, ៣-អនុស្សតិ ១០ យ៉ាង, ៤-អប្បមញ្ញា ៤ យ៉ាង, ៥-សញ្ញា ១ យ៉ាង, ៦-ចតុធាតុវវត្ថានៈ ១ យ៉ាង, ៧-អរូបសមាបត្តិ ៤ យ៉ាង ។

ចរិតសង្គហៈ *៦ គឺ ១- រាគចរិត ២- ទោសចរិត ៣- មោហចរិត*

៤- វិតក្កចរិត ៥- សទ្ធាចរិត ៦- ពុទ្ធិចរិត

ភាវនា *៣ យ៉ាង : ១.បរិកម្មភាវនា ២.ឧបចារភាវនា ៣.អប្បនាភាវនា*

និមិត្ត *មាន ៣ យ៉ាង : ១.បរិកម្មនិមិត្ត ២.ឧគ្គហនិមិត្ត ៣.បដិភាគនិមិត្ត*

សមថកម្មដ្ឋាន ៤០

កប្បីជ្រាបយ៉ាងណា ?

កប្បីជ្រាបយ៉ាងនេះថា ៖

កសិណវត្ថុទាំង ១០ យ៉ាង នេះ គឺ បឋវីកសិណ ១ អាបោកសិណ ១ តេជោកសិណ ១ វាយោកសិណ ១ នីលកសិណ ១ បីតកសិណ ១ លោហិតកសិណ ១ ឱទាតកសិណ ១ អាកាសកសិណ ១ អាលោកកសិណ ១ ។ នេះឈ្មោះថា កសិណ ១០ យ៉ាង ។

សាកសព ១០ យ៉ាងនោះ គឺ ៖

១- **ឧទ្ធុមាតកៈ** សាកសពហើមប៉ោង

២- **នីលកៈ** សាកសពមានពណ៌ខៀវ

៣- **វិបុព្វកៈ** សាកសពមានខ្ទុះហូរចេញ

៤- **វិច្ឆិទ្ទកៈ** សាកសពដែលកាត់ដាច់ពាក់កណ្ដាល

៥- **វិក្ខាយិតកៈ** សាកសពដែលមានសត្វខាំកកេរស៊ី

៦- **វិក្ខិត្តកៈ** សាកសពដែលមានដៃទិងជើងដាច់ខ្ចាត់ខ្ចាយ

៧- **ហតវិក្ខិត្តក** សាកសពដែលកាប់សាច់ចិញ្ច្រាំចោលរាត់រាយ

៨- **លោហិតកៈ** សាកសពដែលមានឈាមហូរប្រឡាក់

៩- **បុឡុវកៈ** សាកសពដែលមានដង្កូវចោះច្រើន

១០- **អដ្ឋិកៈ** សាកសពដែលជាឆ្អឹង

នេះឈ្មោះថា អសុភៈ ១០ យ៉ាង ។

អនុស្សតិ ១០ យ៉ាង : ១. ពុទ្ធានុស្សតិ ២. ធម្មានុស្សតិ ៣. សង្ឃានុស្សតិ ៤. សីលានុស្សតិ ៥. ចាគានុស្សតិ ៦. ទេវានុស្សតិ ៧. ឧបសមានុស្សតិ ៨. មរណានុស្សតិ ៩. កាយគតាសតិ ១០. អានាបានស្សតិ ។

អប្បមញ្ញា ៤ : ការនាទាំង ៤ នេះ គឺ មេត្តា ១ ករុណា ១ មុទិតា ១ ឧបេក្ខា ១ នេះឈ្មោះថា អប្បមញ្ញា ៤ និងហៅថា ព្រហ្មវិហារធម៌ ៤ ក៏បាន ។

សញ្ញា ១ : អាហារេបដិកូលសញ្ញា នេះឈ្មោះថា សញ្ញា ។

វវត្ថានៈ ១ : ចតុធាតុវវត្ថានៈ គឺការកំណត់ធាតុ ៤ នេះឈ្មោះថា វវត្ថានៈ

អរូបសមាបត្តិ ៤ : អាកាសានញ្ចាយតនៈ ១ វិញ្ញាណញ្ចាយតនៈ ១ អាកិញ្ចញ្ញាយតនៈ ១ និងនេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនៈ ១ នេះឈ្មោះថា អរូប ៤ ។

ក្នុងសមថនិទ្ទេស រួមជាកម្មដ្ឋាន ៤០ យ៉ាង ដោយប្រការទាំងពួង ដូច្នេះឯង ។

សប្បាយភេទ

សមថកម្មដ្ឋាន ៤០ មានសប្បាយផ្សេងគ្នា ក៏ក្នុងចរិតទាំងឡាយ គឺ ៖

+ អសុភ ១០ និងកោដ្ឋាសភាវនា ពោលគឺ កាយគតាសតិ ១ ជាសប្បាយដល់មនុស្សរាគចរិត ។

+ អប្បមញ្ញា ៤ និងវណ្ណកសិណ ៤ មាននីលកសិណជាដើម ជាសប្បាយដល់មនុស្សទោសចរិត ។

+ អានាបានសតិ ១ ជាសប្បាយដល់មនុស្សមោហចរិត និងមនុស្សមានវិតក្កចរិត ។

+ អនុស្សតិ ៦ មានពុទ្ធានុស្សតិជាដើម ជាសប្បាយដល់មនុស្សសទ្ធាចរិត ។

+ មរណានុស្សតិ ១ ឧបសមានុស្សតិ ១ អាហារេបដិកូលសញ្ញា ១ និងចតុធាតុវវត្ថាន: ១ ជាសប្បាយដល់មនុស្សពុទ្ធិចរិត ។

ចំណែកកម្មដ្ឋានទាំងអស់ ដែលនៅសល់ ជាសប្បាយដល់មនុស្សមានចរិតគ្រប់យ៉ាង ។

** បណ្ដាកសិណ(វត្ថុ)ទាំងនោះ កសិណមានវង្វង់ធំទូលាយ ជាសប្បាយដល់មនុស្សមោហចរិត ។ កសិណវង្វង់តូច ជាសប្បាយដល់មនុស្សវិតក្កចរិត ។

នេះជាប្រភេទនៃសប្បាយ ក្នុងអធិការពោលអំពីចរិតនុ៎ះឯង ។

ភាវនាភេទ

ក៏ក្នុងភាវនាទាំង ៣. បរិកម្មភាវនា រមែងមាននៅក្នុងកម្មដ្ឋានទាំងពួងតែម្ដង. ឧបចារភាវនា រមែងសម្រេចនៅក្នុងកម្មដ្ឋាន ១០ គឺ អនុស្សតិ ៨ ខាងដើម មានពុទ្ធានុស្សតិជាដើម អាហារេបដិកូលសញ្ញា ១ និងចតុធាតុវវត្ថាន: ១ មិនមានអប្បនា ។

ចំណែកក្នុងកម្មដ្ឋាននៅសល់ ៣០ រមែងសម្រេចបាន ទាំងឧបចារភាវនា និងអប្បនាភាវនា ។

ក្នុងកម្មដ្ឋានទាំង ៣០ នោះ មានរូបាវចរឈាន ២៦ គឺ ៖

១- កសិណ ១០ យ៉ាង បានសម្រេចដល់បញ្ចមជ្ឈាន

២- អានាបាន: ១ យ៉ាង បានសម្រេចដល់បញ្ចមជ្ឈាន

៣- អសុភៈ ១០ យ៉ាង បានសម្រេចដល់បឋមជ្ឈាន

៤- កាយគតាសតិ ១ យ៉ាង បានសម្រេចដល់បឋមជ្ឈាន

៥- អប្បមញ្ញា ៣ យ៉ាង បានសម្រេចដល់ចតុត្ថជ្ឈាន

៦- ឧបេក្ខា ១ យ៉ាង បានសម្រេចដល់បញ្ចមជ្ឈាន

ចំណែកអរូបាវចរឈាន ៤ បានសម្រេចដល់អរូបជ្ឈាន ៤ នុ៎ះឯង

នេះជាប្រភេទនៃភាវនាក្នុងកម្មដ្ឋាន ៤០ ។

ន័យនៃកម្មដ្ឋាន ៤០

ក្នុងនិមិត្តទាំងឡាយ បរិកម្មនិមិត្ត និងឧគ្គហនិមិត្ត រមែងមានទៅក្នុងកម្មដ្ឋានគ្រប់យ៉ាងតែម្តង ដោយបរិយាយតាមសមគួរ ។ ចំណែកបដិភាគនិមិត្តបានចំពោះក្នុងកសិណ ១០ អសុភ ១០ កាយគតាសតិ ១ និងអានាបានស្សតិ ១ ប៉ុណ្ណោះ ។

ពិតមែន ឧបចារសមាធិ និងអប្បនាសមាធិ ប្រារព្ធយកនូវបដិភាគនិមិត្តក្នុងកម្មដ្ឋាន ២២ នោះ រមែងប្រព្រឹត្តទៅ ។ តើយ៉ាងណា ?

កាលព្រះយោគាវចរដែលជាអាទិកម្មិកកាន់យកនិមិត្ត ក្នុងកសិណ មានមណ្ឌលនៃបឋវីកសិណជាដើម អារម្មណ៍នោះ លោកហៅថា បរិកម្មនិមិត្ត និងភាវនានោះ ឈ្មោះថា បរិកម្មភាវនា ។ ក៏ឯនិមិត្តនោះ ជានិមិត្តដែលចិត្តកំណត់បានល្អហើយ មកកាន់គន្លងនៃមនោទ្វារ ដូចមើលឃើញដោយភ្នែកក្នុងវេលាណា

អារម្មណ៍ទុះឯង ឈ្មោះថា ជាឧគ្គហនិមិត្ត និងភាវនានោះ រមែងតាំងមាំក្នុងវេលានោះ ។ ក៏កាលព្រះយោគាវចរនោះ មានចិត្តតាំងមាំជាសមាធិយ៉ាងនោះ ហើយព្យាយាមភាវនា ដោយបរិកម្មសមាធិក្នុងឧគ្គហនិមិត្តនោះ តពីឧគ្គហនិមិត្តនោះ ក្នុងវេលាណា អារម្មណ៍សម្រេចដោយភាវនា ពោលគឺ ផុតចាកវត្ថុធម៌ មាននិមិត្តប្រាកដដូចឧគ្គហនិមិត្តនោះ ស្ងប់ស្ងៀមហើយ ត្រង់ជួរល្អហើយ ក្នុងវេលានោះលោកហៅថា បដិភាគនិមិត្តកើតឡើងហើយ ។ ចាប់ផ្ដើមពីត្រឹមនោះ ឧបចារភាវនាពោលគឺ កាមាវចរសមាធិ ក៏លះអន្តរាយបានហើយ រមែងឈ្មោះថា ភាវនាសម្រេចហើយ ក្នុងលំដាប់នោះ បដិភាគនិមិត្តរបស់ព្រះយោគាវចរ អ្នកសេពរឿយៗ ដោយឧបចារសមាធិនោះ រមែងអែបជិតសម្រេចជារូបាវចរបឋមជ្ឈាន ។

តពីនោះ ព្រះយោគាវចរធ្វើបឋមជ្ឈាននោះ ឱ្យជំនាញដោយភាពជាអ្នកមានវសីទាំង ៥ គឺ

អាវជ្ជនវសី ជំនាញក្នុងការនឹក ១ **សមាបជ្ជនវសី** ជំនាញក្នុងការចូល ១ **អធិដ្ឋានវសី** ជំនាញក្នុងការតាំងមាំ ១ **វុដ្ឋានវសី** ជំនាញក្នុងការចេញ ១ **បច្ចវេក្ខណវសី** ជំនាញក្នុងការពិចារណា ១

ព្យាយាមជានិច្ច ដើម្បីលះអង្គដែលគ្រោតគ្រាត មានវិតក្កជាដើម ដើម្បីកើតឡើងនៃអង្គដែលល្អិត មានវិចារៈជាដើម រមែងសម្រេចទុតិយជ្ឈានជាដើម បានដោយលំដាប់តាមសមគួរ ។ បដិភាគនិមិត្ត រមែងមាននៅក្នុងកម្មដ្ឋាន ២២ មានបឋវីកសិណជាដើមយ៉ាងនេះ ដោយប្រការដូច្នេះ ។

កម្មដ្ឋានដែលនៅសល់ ១៨* គឺ អប្បមញ្ញា ៤ រមែងប្រព្រឹត្តទៅ ក្នុងអារម្មណ៍បញ្ញត្តិថា សត្វ ។ ក៏បណ្តាកសិណ វៀរអាកាសកសិណ យ៉ាងណាមួយ កាលព្រះយោគាវចរ បើកចេញហើយ ធ្វើបរិកម្មអាកាសដែលខ្ទួនបាន ដោយអំណាចកាពមិនមានទីបំផុត អរូបជ្ឈានទីមួយ ក៏រមែងកើតឡើង ។

ពេលធ្វើបរិកម្មនូវអរូបវិញ្ញាណទីមួយនុ៎ះឯង ដោយអំណាចការមិនមានទីបំផុត អរូបជ្ឈានទី ២ រមែងកើតឡើង ។

ពេលធ្វើបរិកម្មនូវការមិនមាននៃអរូបវិញ្ញាណនោះឯង ថា **នត្ថិ កិញ្ចិ** ដូច្នេះ អរូបជ្ឈានទី ៣ រមែងកើតឡើង ។

ពេលធ្វើបរិកម្មនូវអរូបទីបីថា **សន្តមេតំ បណីតមេតំ** ដូច្នេះ អរូបជ្ឈានទី ៤ រមែងកើតឡើង ។

ក្នុងកម្មដ្ឋាន ១០ យ៉ាង ដែលនៅសល់ ពេលព្រះយោគាវចរប្រារព្ធអារម្មណ៍មានពុទ្ធគុណជាដើម ធ្វើបរិកម្មកាលនិមិត្តនោះ ដែលខ្ទួនកាន់យកល្អហើយ បរិកម្មក៏រមែងតាំងមាំ, ឧបចារសមាធិ ក៏រមែងកើតឡើងក្នុងនិមិត្តនោះឯង ។

---

* កម្មដ្ឋានដែលនៅសល់ ១៨ មិនមានអារម្មណ៍ ជាបដិភាគនិមិត្ត ។

ប្រភេទនៃអារម្មណ៍

ក៏កាលព្រះយោគាវចរចេញចាកបញ្ចមជ្ឈានដែលជាបាទនៃអភិញ្ញា ហើយពិចារណាអារម្មណ៍មានរូបជាដើម ដែលខ្លួនគប្បីអធិដ្ឋាន ធ្វើបរិកម្មជានិច្ចរូបាវចរបញ្ចមជ្ឈាន កំពុងប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចនៃអភិញ្ញា រមែងកើតក្នុងអារម្មណ៍មានរូបជាដើម តាមសមគួរ ។ និងដែលឈ្មោះថា អភិញ្ញា មាន ៥ យ៉ាងគឺ ៖

១- **ឥទ្ធិវិធៈ** សម្ដែងឫទ្ធិបានផ្សេងៗ

២- **ទិព្វសោតៈ** ត្រចៀកទិព្វ

៣- **បរចិត្តវិជ្ជា** ដឹងចិត្តអ្នកដទៃ

៤- **បុព្វេនិវាសានុស្សតិញាណ** ញាណដែលរលឹក ដល់ខន្ធដែលខ្លួនធ្លាប់នៅអាស្រ័យ ។

៥- **ទិព្វចក្ខុ** ភ្នែកទិព្វ ។

នេះជាប្រភេទនៃអារម្មណ៍ ក្នុងអធិការនៃសមថកម្មដ្ឋាននេះឯង ។

ខាងមុខនេះទៅ ខ្ញុំនឹងពោលកម្មដ្ឋាន គឺ អារម្មណ៍ដែលឈ្មោះថា ជាកម្មដ្ឋាន ព្រោះជាហេតុនៃការប្រព្រឹត្តិធ្វើនូវកម្ម, ក្នុងភាវនា ២ យ៉ាង និងភាវនាវិធីដែលឈ្មោះថា ជាកម្មដ្ឋាន ព្រោះជាបទដ្ឋាន (ហេតុជិត) នៃការធ្វើសេចក្ដីព្យាយាមក្រៃលែងឡើង សូម្បីទាំង ២ យ៉ាងនៃភាវនា, ដែលហៅថា សមថៈ ដោយអត្ថថាស្ងប់ចាកនីវរណៈទាំងឡាយ, និងដែលហៅថា វិបស្សនាដោយអត្ថថា ឃើញសង្ខារដោយអាការផ្សេងៗ មានសេចក្ដីមិនទៀងជាដើម តាមលំដាប់ គឺ ដោយលំដាប់នៃសមថភាវនា និងវិបស្សនាភាវនា ។ (ស្រង់ចាកពីអភិធម្មត្ថវិភាវនី)

អធិប្បាយ ចរិតដែលជាមូល ៦

គប្បីជ្រាបវចនត្ថៈ តទៅ ៖

ចរណំ ចរិតា *ប្រែថា ការប្រព្រឹត្តិ ឈ្មោះថា ចរិត ។*

វត្តតិ អារម្មណេ ឯតេន ធម្មេនាតិ = រាគោ *បុគ្គលរមែងត្រេកអរក្នុងអារម្មណ៍ ដោយធម៌នេះ ព្រោះហេតុនោះ ធម៌នោះ ឈ្មោះថា រាគៈ ។*

រាគោវ ចរិតា ចរិយា បកតីតិ = រាគចរិតា *ចរិត គឺការប្រព្រឹត្តិបានដល់ ការធ្វើមុន គឺ រាគៈ ព្រោះហេតុនោះ ទើបឈ្មោះថា រាគចរិត ។*

សូម្បីទោសចរិតជាដើម ក៏ន័យនេះដែរ ។

ព្រះដីកាចារ្យសម្តែងចរិតជាមូល ដោយពិស្តារទុកថា ៖

ពាក្យថា ចរិតសង្គហៈ បានដល់ ការរួមបុគ្គលដោយអំណាចនៃចរិតដែលជាមូល (៦ យ៉ាង) តែការប្រព្រឹត្តិរបស់បុគ្គល មាន ៦៣ យ៉ាង ដោយអំណាចចរិតលាយគ្នា ។ ពិតដូចលោកអាចារ្យពោលទុកក្នុងនាមរូបបរិច្ឆេទថា ៖

មានចរិត ៧ ក្នុងពួកអកុសលចិត្ត ៣ មានរាគចរិតជាដើម
មានចរិត ៧ ក្នុងពួកកុសលចិត្ត ៣ មានសទ្ធាចរិតជាដើម
ពោលដោយការលាយចូលគ្នា ទាំងក្នុងចរិតមូល ១ មូល
២ និង មូល ៣ រមែងមានពួក ៧ នៃចរិត ៧ ពួក ។

ក្នុងគាថានេះ មានវិនិច្ឆ័យថា

ចរិតពួក ៧ មួយទៅក្នុងអកុសលតិកៈ
មានរាគៈជាដើម គឺ ៖

១- រាគចរិត
២- ទោសចរិត
៣- មោហចរិត
៤- រាគទោសចរិត
៥- រាគមោហចរិត
៦- ទោសមោហចរិត
៧- រាគទោសមោហចរិត

ពួក ៧ មួយទៅក្នុងកុសលតិកៈ
មានសទ្ធាជាដើម គឺ ៖

១- សទ្ធាចរិត
២- ពុទ្ធិចរិត
៣- វិតក្កចរិត
៤- សទ្ធាពុទ្ធិចរិត
៥- សទ្ធាវិតក្កចរិត
៦- ពុទ្ធិវិតក្កចរិត
៧- សទ្ធាពុទ្ធិវិតក្កចរិត

រួមចរិត ១៤ ក្នុងក្រុមទាំង ២ ព្រោះមិនលាយគ្នាចូលក្នុងតិកៈ ដែលជា អកុសល ជាមួយនឹងកុសល ។ តែពេលប្រែកបអកុសលចរិត មានរាគៈជាដើម ចូលជាមួយ និងកុសលចរិត មានសទ្ធាជាដើម ដោយអំណាចមូល ១ គឺ

មានរាគជាមូល រមែងបាន
ចរិត ៧ ដូច្នេះ គឺ៖ .

១- រាគសទ្ធាចរិត
២- រាគពុទ្ធិចរិត
៣- រាគវិតក្កចរិត
៤- រាគសទ្ធាពុទ្ធិចរិត
៥- រាគសទ្ធាវិតក្កចរិត
៦- រាគពុទ្ធិវិតក្កចរិត
៧- រាគសទ្ធាពុទ្ធិវិតក្កចរិត

ក្នុងទោសជាមូល
ក៏មាន ៧ ដូចគ្នា

១- ទោសសទ្ធាចរិត
២- ទោសពុទ្ធិចរិត
៣- ទោសវិតក្កចរិត
៤- ទោសសទ្ធាពុទ្ធិចរិត
៥- ទោសសទ្ធាវិតក្កចរិត
៦- ទោសពុទ្ធិវិតក្កចរិត
៧- ទោសសទ្ធាពុទ្ធិវិតក្កចរិត

សូម្បីក្នុងន័យដែលមានមោហចរិត ជាមូល ក៏មាន ៧ ដូចគ្នា រួមចរិតដែលមានមូលមួយ បានចរិត ២១ យ៉ាងនេះ ។

ក្នុងន័យដែលមានមូល ២ គឺ មានរាគទោសជាមូល ក៏មានចរិត ៧ ដូច្នេះគឺ ៖

១- រាគទោសសទ្ធាចរិត

២- រាគទោសពុទ្ធិចរិត

៣- រាគទោសវិតក្កចរិត

៤- រាគទោសសទ្ធាពុទ្ធិចរិត

៥- រាគទោសសទ្ធាវិតក្កចរិត

៦- រាគទោសពុទ្ធិវិតក្កចរិត

៧- រាគទោសសទ្ធាពុទ្ធិវិតក្កចរិត

សូម្បីក្នុងន័យដែលមានរាគមោហជាមូល ក៏មានចរិត ៧ ។

សូម្បីក្នុងន័យដែលមានទោសមោហជាមូល ក៏យ៉ាងនោះដែរ រមែងមានចរិត ៧ រួមក្នុងន័យដែលមានមូល ២ រមែងបានចរិត ២១ ដូចគ្នា ។

ក្នុងន័យដែលមានមូល ៣ គឺ មានរាគៈ ទោសៈ មោហៈ ជាមូល រមែងបានមូល ១ ខ្លះ ២ ខ្លះ ៣ ខ្លះ ដូច្នេះ គឺ

១- រាគទោសមោហៈ មានសទ្ធាចរិតជាមូល

២- រាគទោសមោហៈ មានពុទ្ធិចរិតជាមូល

៣- រាគទោសមោហៈ មានវិតក្កចរិតជាមូល

៤- រាគទោសមោហៈ មានសទ្ធាពុទ្ធិចរិតជាមូល

៥- រាគទោសមោហៈ មានសទ្ធាវិតក្កចរិតជាមូល

៦- រាគទោសមោហៈ មានពុទ្ធិវិតក្កចរិតជាមូល

៧- រាគទោសមោហៈ មានសទ្ធាពុទ្ធិវិតក្កចរិតជាមូល ។

សរុបចរិត ៦៣ គឺ ៖

១-អកុសលចរិត ៧ ប្រការ

២-កុសលចរិត ៧ ប្រការ

៣-មិស្សកចរិត ១ មូល ២១ ប្រការ

៤-មិស្សកចរិត ២ មូល ២១ ប្រការ

៥-មិស្សកចរិត ៣ មូល ៧ ប្រការ

បណ្ឌិតគប្បីជ្រាបចរិយា គឺ ការប្រព្រឹត្តិរបស់បុគ្គល ៦៣ ប្រការ យ៉ាងនេះ. តែអាចារ្យពួកខ្លះ បានបន្ថែមទិដ្ឋិចរិត មួយទៀត ទើបរួមជា ៦៤ ប្រការ ។

សម្តែងចរិត ៦ ដោយសភាគ ៣ ពួក

សម្តែងចរិត ៦ ដែលជាមូលមានរាគៈជាដើម ក្នុងបុគ្គល ៦ ជាការសម្តែងដោយសង្ខេប កាលនឹងសម្តែងដោយពិស្តារ លោកពោលថា ការប្រព្រឹត្តិរបស់បុគ្គលមាន ៦៣ ប្រការ ក្នុងចរិតទាំងនោះ មានគេចិអាចារ្យសម្តែងទុកច្រើនន័យ ។

<u>ក្នុងវិសុទ្ធិមគ្គ</u> សម្តែងចរិតនៃបុគ្គល ៦ ពួក ហើយសម្តែងសភាគចរិត (ចរិតដែលមានចំណែកស្មើគ្នា) ទុក ៣ ពួក គឺ ៖

១- រាគចរិត សភាគជាមួយសទ្ធាចរិត

២- ទោសចរិត សភាគជាមួយពុទ្ធិចរិត

៣- មោហចរិត សភាគជាមួយវិតក្កចរិត ។

ក្នុងបណ្តាចរិតទាំង ៦ នោះ អ្នករាគចរិត ក្នុងវេលាប្រព្រឹត្តកុសល សទ្ធាចាស់ក្លា (គឺកម្លាំងខ្លាំង) ព្រោះសទ្ធាជាគុណជិតចំពោះរាគៈ ។ ពិតមែន នៅក្នុងផ្នែកអកុសល រាគៈជាធម៌មានទោសគួរស្រលាញ់ មិនសៅហ្មង យ៉ាងណា ក្នុងផ្នែកកុសល សទ្ធា ក៏ជាគុណមិនមានទោស មិនសៅហ្មង យ៉ាងនោះ ។ រាគៈរមែងស្វែងរកវត្ថុកាម យ៉ាងណា សទ្ធាក៏ស្វែងរកគុណ មានសីលជាដើម យ៉ាងនោះ, រាគៈមិនលះបង់ចោលនូវរបស់ដែលមិនជាប្រយោជន៍ យ៉ាងណា សទ្ធាក៏មិនលះបង់ចោលរបស់ដែលជាប្រយោជន៍ យ៉ាងនោះ ព្រោះដូច្នោះ សទ្ធាចរិតទើបជាសភាគ (មានចំណែកស្មើគ្នា ៥) ជាមួយរាគចរិត ។

ក៏អ្នកទោសចរិត ក្នុងវេលាប្រព្រឹត្តកុសល បញ្ញា រមែងមានកម្លាំងខ្លាំងក្លា ព្រោះបញ្ញាជាគុណជិតចំពោះទោសៈ ។ ពិតមែន នៅក្នុងផ្នែកអកុសល ទោសៈជាទោស មិនជាប់ជំពាក់មិនហួងហែង មិនតោងជាប់អារម្មណ៍ យ៉ាងណា ក្នុងផ្នែកកុសល បញ្ញាក៏ជាគុណជាតិ ដែលមិនមានការហួងហែងជាប់ជំពាក់ មិនតោងជាប់អារម្មណ៍ យ៉ាងនោះដែរ ។

មួយទៀត ទោសៈរមែងស្វែងរកទោសប៉ុណ្ណោះ សូម្បីមិនជាពិត យ៉ាងណា បញ្ញា ក៏ស្វែងរកទោសដែលជាពិត យ៉ាងនោះ ទោសៈរមែងប្រព្រឹត្តវៀរចាកសត្វ យ៉ាងណា បញ្ញា ក៏ប្រព្រឹត្តវៀរចាកសង្ខារ យ៉ាងនោះ ព្រោះហេតុនោះ ពុទ្ធិចរិតទើបជាសភាគ(មានចំណែកស្មើគ្នា) ជាមួយនឹងទោសចរិត ។

ក៏ព្រោះអ្នកមោហចរិត កាលព្យាយាមធ្វើកុសលធម៌ ដែលមិនទាន់កើតឱ្យ

កើតឡើង វិតក្កៈទាំងឡាយ ដែលធ្វើអន្តរាយច្រើន នឹងកើតឡើងដោយច្រើន ព្រោះវិតក្កមានលក្ខណៈ ជិតចំពោះមោហៈ ក៏មោហៈ ដែលជាធម៌មិនគង់វង្ស ព្រោះសេចក្ដីខ្វល់ខ្វាយយ៉ាងណា វិតក្កៈក៏មិនគង់វង្ស ព្រោះការត្រិះរិះមានប្រការផ្សេងៗ យ៉ាងនោះ មួយទៀត មោហៈ ញាប់ញ័រ ព្រោះមិនតាំងមាំ យ៉ាងណា វិតក្កៈ ក៏យ៉ាងនោះ ជាធម៌ញាប់ញ័រ មិនតាំងមាំ ព្រោះគិតផ្លាស់ប្ដូរ ប្រែប្រួលទៅរហ័ស ដូច្នោះ វិតក្កចរិត ទើបជាសភាគ (មានចំណែកស្មើគ្នា) ជាមួយនឹងមោហចរិតនុ៎ះឯង ។

កម្មដែលជាបុព្វហេតុ

វិសុទ្ធិមគ្គ វិនិច្ឆ័យតាមមតិរបស់អដ្ឋកថាចារ្យទាំងឡាយ ក្នុងបញ្ហាថា ចរិតទាំងឡាយ មានអ្វីជាដើមហេតុនោះ ។ ក៏អាចារ្យទាំងនោះ បានពោលពាក្យនេះទុកថា សត្វទាំងនេះ បើនិយាយពីហេតុក្នុងកាលមុន ជាអ្នកក្រាស់ដោយលោភៈក៏មាន, ក្រាស់ដោយទោសៈក៏មាន, ក្រាស់ដោយមោហៈក៏មាន, ជាអ្នកច្រើនដោយអលោភៈក៏មាន, ច្រើនដោយអទោសៈក៏មាន, ច្រើនដោយអមោហៈក៏មាន ។

ពិតមែនហើយ ក្នុងខណៈព្យាយាមធ្វើកម្ម អ្នកណាមានលោភៈខ្លាំងក្លា អលោភៈទន់, អទោសៈ អមោហៈខ្លាំងក្លា ទោសៈមោហៈទន់, អលោភៈទន់របស់បុគ្គលនោះ រមែងមិនអាចគ្របសង្កត់លោភៈ, តែអទោសៈអមោហៈខ្លាំងក្លា រមែងអាចគ្របសង្កត់ទោសៈ មោហៈបាន ។ ព្រោះហេតុនោះ បុគ្គលនោះ កើត

មកដោយអំណាចនៃបដិសន្ធិដែលកម្មនោះឱ្យផលហើយ រមែងជាមនុស្សលោភៈ មានសុខច្រើន មិនច្រើនដោយសេចក្ដីក្រោធ មានបញ្ញា មានញាណ ប្រៀបដោយវជិរៈ ។

បុគ្គលណា ក្នុងខណៈព្យាយាមធ្វើកម្ម មានលោភៈ ទោសៈខ្លាំងក្លា, អលោភៈ អទោសៈទន់ តែអមោហៈខ្លាំងក្លា, មោហៈទន់. បុគ្គលនោះ កើតមកដោយកម្មនោះឱ្យផលហើយ រមែងជាមនុស្សលោភៈផង ឆាប់ខឹងផង តែជាមនុស្សមានបញ្ញា មានញាណដែលប្រៀបដោយវជិរៈ ។

បុគ្គលណា ក្នុងខណៈព្យាយាមធ្វើកម្ម មានលោភៈ មោហៈខ្លាំងក្លា, ក្រៅពីនោះទន់ បុគ្គលនោះ បដិសន្ធិមកដោយកម្មនោះឱ្យផលហើយ រមែងជាមនុស្សលោភៈផង ជាមនុស្សល្ងង់ផង តែជាមនុស្សចិត្តត្រជាក់ មិនច្រើនដោយក្រោធ ។

មួយទៀត បុគ្គលណា ក្នុងខណៈព្យាយាមធ្វើកម្មមានលោភៈ ទោសៈ មោហៈ ទាំង ៣ មានកម្លាំងខ្លាំងក្លា មានអលោភៈជាដើមទន់ បុគ្គលនោះ បដិសន្ធិមកដោយកម្មនោះ ឱ្យផលហើយ រមែងជាមនុស្សលោភៈផង ឆាប់ខឹងផង ល្ងង់ខ្លៅផង ។

ចំណែកបុគ្គលណា ក្នុងខណៈព្យាយាមធ្វើកម្ម មានអលោភៈ ទោសៈ មោហៈខ្លាំងក្លា ក្រៅពីនោះទន់ខ្សោយ បុគ្គលនោះបដិសន្ធិមកដោយកម្មនោះ ឱ្យផលហើយ រមែងជាមនុស្សមិនលោភៈ និងមានកិលេសតិច សូម្បីឃើញអារម្មណ៍ជាទិព្វល្អវិសេស ក៏មិនញាប់ញ័រ តែជាមនុស្សឆាប់ខឹង មានបញ្ញាតិច ។

បុគ្គលណា ក្នុងខណៈព្យាយាមធ្វើកម្ម មានអលោភៈ អទោសៈ មោហៈ ខ្លាំងក្លា ក្រៅពីនោះទន់ បុគ្គលនោះ បដិសន្ធិមកដោយកម្មនោះឱ្យផល រមែងជា

មនុស្សមិនលោភផង មានចិត្តត្រជាក់ផង តែជាមនុស្សល្ងង់ខ្លៅ ។

បុគ្គលណា ក្នុងខណៈព្យាយាមធ្វើកម្ម មានអលោភៈ ទោសៈ អមោហៈ ខ្លាំងក្លា ក្រៅពីនោះទន់ បុគ្គលនោះ បដិសន្ធិមកដោយកម្មនោះឱ្យផលហើយ រមែងជាមនុស្សមិនលោភៈផង មានបញ្ញាផង តែជាមនុស្សឆេវឆាវ ឆាប់ខឹងក្រោធ ។

ចំណែកបុគ្គលណា ក្នុងខណៈព្យាយាមធ្វើកម្ម កុសលមានអលោភៈជាដើម មានកម្លាំងខ្លាំងក្លា អកុសលមានលោភៈជាដើមទន់ខ្សោយ បុគ្គលនោះកាលបដិសន្ធិមកដោយកម្មនោះឱ្យផល រមែងជាមនុស្សមិនលោភៈ មិនឆេវឆាវ ហើយមានបញ្ញា ដូចព្រះមហាសង្ឃរក្ខិតត្ថេរ ដូច្នោះ ។

ក្នុងអធិការកម្មដែលជាបុព្វហេតុនេះ គប្បីជ្រាបថា

បុគ្គលណា ដែលលោកពោលថា លោភៈ បុគ្គលនោះ លោកហៅថា មានរាគចរិត ។

ចំណែកបុគ្គលឆាប់ខឹង ហៅថា ទោសចរិត ។

មនុស្សល្ងង់ខ្លៅ ហៅថា មោហចរិត ។

បុគ្គលមានបញ្ញា ហៅថា ពុទ្ធិចរិត ។

មនុស្សមិនលោភៈ មិនឆេវឆាវ ហៅថា សទ្ធាចរិត ព្រោះជាមនុស្សមានចិត្តជ្រះថ្លាជាប្រក្រតី ។

ម្យ៉ាងទៀត គប្បីជ្រាបថា កម្មដែលឱ្យបដិសន្ធិដែលមានបុព្វហេតុ មានលោភៈជាដើម យ៉ាងណាមួយជាបរិវារ (ហែហម)ជាដើម ហេតុនៃចរិតទាំងឡាយយ៉ាងនេះ គឺ អ្នកដែលកើតមកដោយកម្មដែលមានអមោហៈជាបរិវារ រមែងជាមនុស្សពុទ្ធិចរិត យ៉ាងណា មនុស្សកើតមកដោយកម្មមានពលវសទ្ធាជាបរិវារ

ក៏រមែងជាមនុស្សសទ្ធាចរិត, មនុស្សកើតមកដោយកម្មដែលមានកាមវិតក្កៈជាដើម ជាបរិវារ ក៏រមែងជាមនុស្សវិតក្កចរិត និងមនុស្សដែលកើតមកដោយកម្ម មានលោភៈជាដើម ដែលលាយគ្នាជាបរិវារ ក៏រមែងជាមនុស្សមានចរិតលាយគ្នា (លោកហៅថា ភេមិស្សចរិត) យ៉ាងនោះ ដូច្នេះ ។

មើលលក្ខណៈចរិតមនុស្ស

បណ្តាចរិតទាំង ៦ យ៉ាងនោះ អ្នកបានអភិញ្ញាចិត្ត រមែងអាចដឹងថា អ្នកនេះមានចរិតយ៉ាងនេះ តែប្រសិនបើមិនបានអភិញ្ញាចិត្តទេ ប្រាជ្ញានឹងដឹង ក៏ពិចារណាមើលការប្រព្រឹត្តិដោយអាការ ៥ យ៉ាង ក៏នឹងដឹងបានខ្លះ គឺ ឥរិយាបថ ៤. ការងារ. ការបរិភោគអាហារ. ការក្រលេកមើល និងការស្តាប់ជាដើម ព្រម ទាំងការប្រព្រឹត្តិធ្វើក្នុងវត្ថុផ្សេងៗ តាមន័យនៃវិសុទ្ធិមគ្គ ពោលថា ៖

២. ឥរិយាបថតោ កិច្ចា ភោជនា ទស្សនាទិតោ
ធម្មប្បវត្តិតោ ចេវ ចរិយាយោ វិភាវយេ ។

បណ្ឌិតគប្បីពន្យល់បង្ហាញ ឱ្យជាក់ច្បាស់នូវការប្រព្រឹត្តិ (ចរិត)ទាំងឡាយ បានដោយឥរិយាបថ ១ ដោយកិច្ច ១ ដោយការបរិភោគ ១ ដោយអាការ មានការក្រលេកមើល ជាដើម ១ និងដោយការប្រព្រឹត្តិនៃធម៌ ១ ប៉ុណ្ណោះ ។

សេចក្តីពិស្តារ ជាប់ទាក់ទងដោយឥរិយាបថ និងដោយកិច្ចការជាដើម គប្បីត្រួតមើលក្នុងវិសុទ្ធិមគ្គ បឋមភាគចុះ ។

ចប់ ចរិតនៃបុគ្គលដោយសង្ខេប

អធិប្បាយ ភាវនានិងនិមិត្ត

ភាវនា *វចនត្ថថា* **ភាវនាយ បដិសង្ខារកម្មភូតា អាទិកម្មភូតា វា បុព្វភាគភាវនា បរិកម្មភាវនា នាម** *: ភាវនាដែលជាចំណែកខាងដើម ជាការប្រជុំតាក់តែងភាវនាឬ ជាកម្មខាងដើមនៃភាវនា ឈ្មោះថា បរិកម្មភាវនា ។*

នីវរណវិក្ខម្ភនតោ បដ្ឋាយ គោត្រភូបរិយោសានា កាមាវចរភាវនា ឧបចារភាវនា នាម *: កាមាវចរភាវនា ចាប់ផ្តើមតាំងអំពីការគ្របសង្កត់នីវរណៈ ដែលមានគោត្រភូជាទីបំផុត ឈ្មោះថា ឧបចារភាវនា ព្រោះត្រាច់ទៅជិតអប្បនា ដូចឧបចារកន្លែងខ្លះជាដើម ។*

មហគ្គតភាវប្បត្តា អប្បនាភាវនា នាម អប្បនាសង្ខាតវិតក្កបមុខត្តា *: ភាវនាដែលដល់មហគ្គត ឈ្មោះថា អប្បនាភាវនា ព្រោះសេចក្តីដែលវិតក្កៈ គឺអប្បនាជាប្រធាន ។*

វិតក្កៈ ឈ្មោះថា អប្បនា ព្រោះអត្ថថា ប្រព្រឹត្តទៅដូចញុំាងសម្បយុត្តធម៌ឱ្យអែបជិតក្នុងអារម្មណ៍ ។ ពិតមែន វិតក្កនោះ ព្រះមានព្រះភាគទ្រង់ត្រាស់អធិប្បាយថា ជាអប្បនា (ញុំាងសម្បយុត្តធម៌ឱ្យអែបជិតក្នុងអារម្មណ៍) ព្យប្បនា (អែបជិតវិសេស) ដូច្នេះ ។ សូម្បីឈានធម៌ដែលជាមហគ្គត និងជាអនុត្តរទាំងអស់ ព្រះមានព្រះភាគក៏ទ្រង់ត្រាស់ថា អប្បនា ដោយអំណាចនៃវិតក្កៈនោះជាប្រធាន ។

និមិត្ត ៣ *មានវចនត្ថៈថា* **បរិកម្មស្ស និមិត្តំ អារម្មណត្តាតិ = បរិកម្មនិមិត្តំ** *: ដែលឈ្មោះថា និមិត្តនៃបរិកម្ម ព្រោះភាពជាអារម្មណ៍ ព្រោះដូច្នោះ ទើបឈ្មោះថា បរិកម្មនិមិត្តំ បានដល់ មណ្ឌលនៃកសិណជាដើម (ពាក្យថា*

ជាដើម បានដល់ អសុភនិមិត្តជាដើម) ។

តទេវ ចក្ខុនា ទិដ្ឋំ វិយ មនសា ឧគ្គហេតព្វំ និមិត្តំ ឧគ្គហន្តស្ស វា និមិត្តន្តិ = ឧគ្គហនិមិត្តំ : *បរិកម្មនិមិត្តនោះឯង ឈ្មោះថា ឧគ្គហនិមិត្ត ព្រោះអត្ថថា ជានិមិត្តដែលព្រះយោគី គប្បីកាន់យកដោយចិត្ត ដូចឃើញដោយភ្នែក ឬថា ជានិមិត្តរបស់ព្រះយោគីអ្នកសិក្សា ។*

តប្បដិភាគវណ្ណាទិកសិណទោសរហិតំ និមិត្តំ ឧបចារប្បនានមារម្មណត្តា បដិភាគនិមិត្តំ : *និមិត្តដែលវៀរចាកទោសនៃកសិណ មានវណ្ណកសិណជាដើម ដែលមានចំណែកដូចគ្នា នឹងឧគ្គហនិមិត្តនោះ ឈ្មោះថា បដិភាគនិមិត្ត ព្រោះនិមិត្តនោះ ជាអារម្មណ៍ដល់ឧបចារភាវនា និងអប្បនាភាវនា ។*

អធិប្បាយពាក្យថា កសិណ

កសិណ *មានវចនត្ថៈថា* **បឋវី យេវ កសិណំ ឯកទេសេ អបត្វា អនន្តរស្ស ផរិតព្វតាយ សកលដ្ឋេនាតិ = បឋវីកសិណំ** : *កសិណ គឺ បឋវី ដោយអត្ថថា ទាំងអស់ ដោយព្រះយោគីមិនតាំងទុក (គឺវៀរ) ក្នុងចំណែកខ្លះ គប្បីផ្សព្វផ្សាយទៅទាំងអស់ មិនមានទីបំផុត ព្រោះហេតុនោះ ទើបឈ្មោះថា បឋវីកសិណ ។ មណ្ឌលនៃកសិណ (ដីដែលធ្វើជារង្វង់មូល)ក្តី បដិភាគនិមិត្តក្តី ឈានដែលមានបដិភាគនិមិត្តនោះ ជាអារម្មណ៍ក្តី ទាំង ៣ នេះ បណ្ឌិតហៅថា បឋវីកសិណ ។*

សូម្បីក្នុងន័យនៃអាបោកសិណ ក៏យ៉ាងនោះដែរ ។

បណ្ដាកសិណទាំងនោះ បណ្ឌិតគប្បីជ្រាបថា កសិណ ៤ មានបឋវីជាដើម ឈ្មោះថា ភូតកសិណ, កសិណ ៤ មាននីលកសិណជាដើម ឈ្មោះថា វណ្ណកសិណ, បរិច្ឆិន្នាកាស ឈ្មោះថា អាកាសកសិណ. ពន្លឺនៃព្រះចន្ទជាដើម ឈ្មោះថា អាលោកកសិណ ។

អធិប្បាយ អសុភ ១០

១- សាកសពដែលឡើងប៉ោង គឺ ហើមប៉ោង ឈ្មោះថា ឧទ្ធុមាត សាកសពឧទ្ធុមាតកនោះឯង ឈ្មោះថា ឧទ្ធុមាតកៈ ព្រោះអត្ថថា គួរស្អប់ខ្ពើម ស្មើអសុភដែលនៅសល់ មាននីលកអសុភជាដើម ក៏គប្បីជ្រាបថា គួរខ្ពើមរអើមយ៉ាងនេះ ។

២- សាកសពដែលចំរុះលាយឡំដោយពណ៌ផ្សេងៗ មានពណ៌ស និងពណ៌ក្រហមជាដើម ដោយច្រើនមានពណ៌ខៀវ ឈ្មោះថា នីលកៈ ព្រោះធ្វើវិគ្រោះថា មានពណ៌ខៀវដោយច្រើន ។

៣- សាកសពដែលមានខ្ទុះហូរចេញក្រៅ ឈ្មោះថា វិបុព្វកៈ ។

៤- សាកសពដែលកាត់ពាក់កណ្ដាលជាពីរកំណាត់ ឈ្មោះថា វិច្ឆិទ្ទកៈ ។

៥- សាកសពដែលសុនខ និងឆ្កែចចកជាដើម ខាំកេរស៊ី ដោយអាការផ្សេងៗ ឈ្មោះថា វិក្ខាយិតកៈ ។

៦- សាកសពដែលសុនខជាដើម ខាំកេរ ស៊ី ដោយអាការផ្សេងៗ ខ្ចាត់ខ្ចាយ កក់កយទៅក្នុងទីនោះៗ ឈ្មោះថា វិក្ខិត្តកៈ ។

៧- សាកសពដែលត្រូវសស្ត្រាវុធកាប់ចិញ្ច្រាំ ដោយអាការមានរូបកាកបាទ (សញ្ញា+)ជាដើម ចោលខ្ចាត់ខ្ចាយ រាត់រាយទៅ ឈ្មោះថា ហតវិក្ខិត្តកៈ ។

៨- សាកសពដែលមានលោហិតហូរចេញ ឈ្មោះថា លោហិតកៈ ។

៩- សាកសពដែលមានសត្វដង្កូវចោះច្រើន ឈ្មោះថា បុឡុវកៈ ។

១០- ដោយហោចទៅ សូម្បីឆ្អឹងមួយកំណាត់ ដែលគួរខ្ពើម ក៏ឈ្មោះថា អដ្ឋិកៈ ។

អធិប្បាយ អនុស្សតិ

អនុស្សតិ មានវចនត្ថថា **អនុអនុស្សរណំ = អនុស្សតិ** ការរលឹករឿយៗ ឈ្មោះថា អនុស្សតិ ។

ន័យមួយទៀតថា **បុនប្បុនំ ឧប្បជ្ជនតោ សតិយេវ = អនុស្សតិ** : សតិនុ៎ះឯង ឈ្មោះថា អនុស្សតិ ព្រោះកើតញឹកញាប់ ។

អនុស្សតិ មាន ១០ យ៉ាង គឺ

១- ការរលឹករឿយៗ ដល់ព្រះពុទ្ធគុណ មានអរហត្តគុណជាដើម ជាអារម្មណ៍ ឈ្មោះថា **ពុទ្ធានុស្សតិ** ។ (អរហត្តគុណ គឺ គុណជាព្រះអរហន្ត មាន ៥ ន័យ គឺ ជាអ្នកឆ្ងាយចាកកិលេស ១, ជាអ្នកកំចាត់សឹកសត្រូវ ១, ជាអ្នកទម្លាយសង្សារចក្រ គឺ កង់នៃសង្សារ មានអវិជ្ជាជាដុំ ឬមូលរបស់សង្សារចក្រ ១, ជាអ្នកគួរដល់ទក្ខិណាវត្ថុទាំងឡាយ ១, និងភាពជាអ្នកមិនមានទីកំបាំង

ក្នុងការធ្វើអំពើបាបឡើយ ១) ។

២- ការរលឹករឿយៗ ដល់ព្រះធម្មគុណ មានស្វាក្ខាតធម៌ជាដើម ជាអារម្មណ៍ ឈ្មោះថា **ធម្មានុស្សតិ** ។

៣- ការរលឹករឿយៗ ដល់គុណព្រះសង្ឃ មានសេចក្តីជាអ្នកបដិបត្តិល្អហើយជាដើម ជាអារម្មណ៍ ឈ្មោះថា **សង្ឃានុស្សតិ** ។

៤- ការរលឹកដល់គុណនៃសីលរបស់ខ្លួន ដែលបរិសុទ្ធល្អហើយ ដោយភាពជាសីលមិនដាច់ជាដើមរឿយៗ ឈ្មោះថា **សីលានុស្សតិ** ។ (សីលមិនដាច់ មិនធ្លុះធ្លាយ មិនពព្រុស មិនពពាល ជាសីលបរិសុទ្ធល្អ ។ សីលដាច់ ដូចសំពត់ដាច់ជាយ, សីលធ្លុះធ្លាយ ដូចសំពត់ធ្លុះត្រង់កណ្តាល, សីលពព្រុស ដូចមេគោមានខ្លួនទុះអុចៗផ្សេងៗ, សីលពពាល ដូចមេគោជាងមានសម្បុរស្បែកច្នកមានខ្មៅ ស ក្រហម ។

៥- ការរលឹករឿយៗ ដល់ចាគៈរបស់ខ្លួន ដោយអំណាចមន្ទិល គឺសេចក្តីកំណាញ់ ប្រាសចាកទៅហើយ ឈ្មោះថា **ចាគានុស្សតិ** ។

៦- ការតាំងទេវតា ទុកក្នុងឋានជាសាក្សីយ៉ាងនេះថា "ពួកទេវតាប្រកបដោយគុណទាំងឡាយ មានសទ្ធាជាដើម បានដល់ ភាពជាទេវតា, គុណទាំងឡាយដូច្នោះ ក៏មាននៅក្នុងខ្លួនយើង" ដូច្នេះ. ហើយរលឹករឿយៗ ដល់គុណមានសទ្ធាជាដើមរបស់ខ្លួន ឈ្មោះថា **ទេវតានុស្សតិ** ។

៧- ការរលឹករឿយៗ ដល់គុណនៃព្រះនិព្វាន ជាធម៌ស្ងប់រម្ងាប់ទុក្ខទាំងពួង ឈ្មោះថា **ឧបសមានុស្សតិ** ។

៨- ការរលឹករឿយៗ ដល់សេចក្តីស្លាប់ជាធម៌ដែលបង្អោនទៅកាត់ផ្តាច់

ជីវិតិន្ទ្រិយ ឈ្មោះថា **មរណានុស្សតិ** ។

៩- សតិ (ការរលឹកទៅ គឺ ដំណើរប្រព្រឹត្តទៅនៃកាយ មានកេសាជាដើម ឈ្មោះថា **កាយគតាសតិ** ។

១០- អាន: (ខ្យល់ចេញទៅក្រៅ) អាបាន: (ខ្យល់ចូលទៅខាងក្នុង) ឈ្មោះថា អានាបាន: បានដល់ ខ្យល់ដកដង្ហើមចេញ និងខ្យល់ដកដង្ហើមចូល សតិមានខ្យល់ដកដង្ហើមចេញ និងខ្យល់ដកដង្ហើមចូលនោះ ជាអារម្មណ៍ ឈ្មោះថា **អានាបានស្សតិ** ។

អធិប្បាយ អប្បមញ្ញា ៤

អប្បមញ្ញា មានវចនត្ថៈថា **អប្បមាណសត្តារម្មណត្តា អប្បមាណា តា ឯវ = អប្បមញ្ញា** ឈ្មោះថា មិនមានប្រមាណ ព្រោះមានសត្វមិនមានប្រមាណជាអារម្មណ៍ អប្បមាទនុ៎ះឯង ឈ្មោះថា **អប្បមញ្ញា** ។

មេត្តា មានវចនត្ថៈថា **មិជ្ជតិ សិនិយ្ហតីតិ = មេត្តា** : ធម្មជាតិណា រមែងស្រឡាញ់(រាប់អាន) គឺ រមែងស្នេហា ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថា មេត្តា ។ **មិត្តេសុ ភវាតិ វា = មេត្តា** : ន័យម្យ៉ាងទៀត ធម្មជាតិដែលកើតក្នុងពួកមិត្រ ឈ្មោះថា មេត្តា ។

ករុណា មានវចនត្ថៈថា **ករោតិ បរទុក្ខេ សតិ សាធូនំ ហទយខេទំ ជនេតិ កិរតិ វា វិក្ខិបតិ បរទុក្ខំ កិណាតិ វា តំ ហឹសតិ កិរិយតិ វា ទុក្ខិតេសុ បសារិយតីតិ = ករុណា** : ធម្មជាតិណា កាលសត្វដទៃមានទុក្ខ រមែងធ្វើ គឺ

រមែងឱ្យកើតសេចក្តីលំបាកចិត្តរបស់មនុស្សល្អទាំងឡាយ ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថា ករុណា ។ ម្យ៉ាងទៀត ធម្មជាតិណា រមែងកំចាត់កំចាយ គឺ រមែងជួយបំបាត់ទុក្ខរបស់សត្វដទៃ ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថា ករុណា ឬ ធម្មជាតិណា រមែងផ្លាស់ប្តូរ គឺ បៀតបៀនទុក្ខរបស់សត្វដទៃនោះ ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថា ករុណា ឬធម្មជាតិណា ពេលសត្វជួបប្រសព្វទុក្ខ បុគ្គលរមែងជួយរំសាយចេញទៅ ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិ រំសាយចេញទៅនោះ ក៏ឈ្មោះថា ករុណា ។ ទុក្ខរបស់សត្វដទៃនោះ នឹងវិនាសទៅ ឬមិនវិនាសទៅក៏ដោយ ករុណានោះ ក៏ប្រព្រឹត្តទៅដោយអាការនោះ ។

មុទិតា មានវចនត្ថៈថា **មោទន្តិ ឯតាយាតិ = មុទិតា** បុគ្គលរមែងត្រេកអរដោយធម្មជាតិនោះ ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថា មុទិតា ។

តត្រមជ្ឈត្តតា (ឧបេក្ខា) មានវចនត្ថៈថា **តេសុ តេសុ ធម្មេសុ មជ្ឈត្តតា តត្រមជ្ឈត្តតា** ភាវៈនៃសេចក្តីជាកណ្តាល ក្នុងចិត្តនិងចេតសិកធម៌នោះៗ ដែលសម្បយុត្តជាមួយខ្លួន ឈ្មោះថា តត្រមជ្ឈត្តតា បានដល់ ឧបេក្ខា ជាសង្ខារក្ខន្ធ (គឺតត្រមជ្ឈត្តតាសោភណចេតសិក) ។

<u>ក្នុងអត្ថយោជនា ទុតិយភាគ</u> ពោលថា ៖

ខ្លួន គឺ ភាវៈរបស់ខ្លួន តាំងនៅក្នុងកណ្តាលនៃធម៌ដែលប្រជុំគ្នានេះ ព្រោះហេតុនោះ ធម៌នោះ ទើបឈ្មោះថា មជ្ឈត្តតា ។ ភាវៈនៃមជ្ឈត្តតានោះ ឈ្មោះថា **តត្រមជ្ឈត្តតា** ។

លក្ខណៈអប្បមញ្ញា ៤

១. **សា សត្តានំ ហិតសុខូបសំហរណលក្ខណា មេត្តា** : មេត្តានោះ មានការនាំប្រយោជន៍ និងសេចក្តីសុខចូលទៅឱ្យដល់សត្វទាំងឡាយ ជាលក្ខណៈ ។

២. **បរទុក្ខាបនយនកាមតាលក្ខណា ករុណា** : ករុណា មានការប្រាថ្នាបំបាត់ទុក្ខរបស់សត្វដទៃ ជាលក្ខណៈ

៣. **បរសម្បត្តិសម្មោទលក្ខណា មុទិតា** : មុទិតា មានការស្ងើចសរសើរសម្បត្តិរបស់អ្នកដទៃ ជាលក្ខណៈ

៤. **ឥដ្ឋានិដ្ឋមជ្ឈត្តាការប្បវត្តិលក្ខណា ឧបេក្ខា** : ឧបេក្ខា មានការប្រព្រឹត្តិទៅដោយអាការជាកណ្តាលក្នុងឥដ្ឋារម្មណ៍និងអនិដ្ឋារម្មណ៍ ជាលក្ខណៈ ។

ការនា មានមេត្តាជាដើម ឈ្មោះថា អប្បមញ្ញា ព្រោះមានសត្វមិនមានប្រមាណ ជាអារម្មណ៍, និងឈ្មោះថា ព្រហ្មវិហារ ព្រោះជាធម៌ដែលនៅប្រសើរបំផុត ឬព្រោះជាធម៌ជាទីនៅរបស់អ្នកប្រសើរបំផុត ។

អធិប្បាយ អាហារេបដិក្កូលសញ្ញាជាដើម

សញ្ញាដែលប្រព្រឹត្តទៅថា "បដិក្កូលក្នុងកពឡិង្កាហារ ដោយអំណាចការពិចារណាដោយកិច្ច មានការទៅ ការស្វែងរក និងការបរិភោគជាដើម" ឈ្មោះថា អាហារេបដិក្កូលសញ្ញា ។

<u>ក្នុងវិសុទ្ធិមគ្គ ទុតិយភាគ</u> បានពោលថា ៖

អាការបដិក្កូល ក្នុងអាហាររបស់អ្នកចម្រើនសមថៈ ដើម្បីសង្កត់សង្កិនទូវនីវរណៈ មាន ១០ យ៉ាង ដោយសង្ខេបដូចតទៅនេះ ៖

១-គមនតោ បដិកូលដោយការទៅ(ដើរទៅ)

២-បរិយេសនតោ បដិកូលដោយការស្វែងរក

៣-បរិភោគតោ បដិកូលដោយការបរិភោគ

៤-អាសយតោ បដិកូលដោយច្រឡូកច្រឡំលាយជាមួយទឹកប្រមាត់ ស្លេស ខ្ទុះ ឈាម

៥-និធានតោ បដិកូលដោយក្រពះអាហារ

៦-អបរិបក្កតោ បដិកូលដោយនៅមិនទាន់រលួយ

៧-បរិបក្កតោ បដិកូលដោយរលួយហើយ

៨-ផលតោ បដិកូលដោយផលឱ្យកើតសក់ រោមជាដើម ឬឱ្យកើតរោគ

៩-និស្សន្ទតោ បដិកូលដោយហូរចេញ

១០-សម្មក្ខនតោ បដិកូលដោយការប្រឡាក់ប្រឡូស

ចតុធាតុវវត្ថាន មានវិគ្រោះថា ការកំណត់ចែកធាតុ ៤ មានបឋវីធាតុជាដើម ដោយលក្ខណៈរបស់ខ្លួន និងដោយសម្ភារៈ[១] មានកេសាជាដើម ឈ្មោះថា ចតុធាតុវវត្ថាន ។

<u>ក្នុងវិសុទ្ធិមគ្គ ទុតិយភាគ</u> ពោលថា ៖

ចតុធាតុវវត្ថាន មាន ២ យ៉ាង គឺ ដោយសង្ខេប និងដោយពិស្ដារ ។

ដោយសង្ខេប សម្រាប់អ្នកមានប្រាជ្ញាភ្លៀវ មានមកក្នុងមហាសតិប្បដ្ឋានសូត្រ[២] ។

១. ក្នុងកន្លែងខ្លះពោលថា ធាតុ ៤ ឈ្មោះថា សម្ភារៈ, ចំណែកកោដ្ឋាសមានសក់ជាដើម ឈ្មោះថា សសម្ភារៈ ព្រោះប្រព្រឹត្តទៅជាមួយសម្ភារៈ ។ ២. ទីឃ. មហា. ១៧. ១១៦/២៥៤ ។

ចំណែកដោយពិស្តារ សំរាប់អ្នកមានបញ្ញាមិនរាងវៃ មានមកនៅក្នុង មហាហត្ថិបទោបមសូត្រ[១] ក្នុងរាហុលោវាទសូត្រ[២] និងធាតុវិភង្គសូត្រ[៣] ។

ដែលព្រះអង្គទ្រង់សម្តែងដោយសង្ខេបច្រើន ក្នុងមហាសតិប្បដ្ឋានសូត្រ នោះថា ៖

"ម្នាលភិក្ខុទាំងឡាយ បុរសអ្នកពិឃាតគោក្តី កូនសិស្សនៃបុរសអ្នកពិឃាតគោក្តី ដែលប៉ិនប្រសប់ គប្បីពិឃាតគោ ហើយរំលែកជាចំណែកៗ អង្គុយនៅទៀបផ្លូវធំ បែកជាបួន មានឧបមាដូចម្តេចមិញ ម្នាលភិក្ខុទាំងឡាយ ភិក្ខុពិចារណាឃើញច្បាស់នូវកាយនេះឯង ដែលឋិតនៅយ៉ាងណា ដែលតាំងនៅយ៉ាងណា ដោយកំណត់ថា **អត្ថិ ឥមស្មឹ កាយេ បឋវីធាតុ អាបោធាតុ តេជោធាតុ វាយោធាតុ** : ក្នុងកាយនេះ មានធាតុដី ធាតុទឹក ធាតុភ្លើង ធាតុខ្យល់ មានឧបមេយ្យដូច្នេះឯង" ដោយប្រការ ដូច្នេះ ។

ចំណែកដោយពិស្តារ គប្បីពិនិត្យមើលក្នុងវិសុទ្ធិមគ្គ ឬនៅក្នុងសូត្រនោះៗ ។

អារុប្ប មានវិគ្រោះថា **អរូបេ អារម្មណេ បវត្តា = អារុប្បា** : ធម៌ទាំងឡាយ គឺ ចិត្តនិងចេតសិក ប្រព្រឹត្តទៅក្នុងអារម្មណ៍ដែលមិនមានរូប ឈ្មោះថា អារុប្បា បានដល់ អរូបជ្ឈានដែលមានកសិណុគ្ឃាដិមាកាសជាដើម ជាអារម្មណ៍ ។

ព្រះយោគាវចរ អ្នកជំនាញក្នុងចតុត្ថជ្ឈាន ប្រាថ្នានឹងចម្រើនអរូបកម្មដ្ឋាន ព្រោះឃើញទោសក្នុងករជរូប ដោយព្រះបាលីថា "ទណ្ឌាទានសត្ថាទានកលហ-

---

១. មជ្ឈិ. មូល. ២១. ៧៨/១៩៣ ។ ២. មជ្ឈិ. មជ្ឈិ. ២៣. ១៣៣/២២៩ ។ ៣. មជ្ឈិ. ឧប. ២៨. ១៤៨/១៧០ ។

វិគ្គហវិវាទា : ការកាន់ដំបង ការកាន់សស្ត្រា ការឈ្លោះប្រកែក ទាស់ទែង ការវាយតប់គ្នា"[១] រមែងប្រាកដ ព្រោះមានរូបជាហេតុ តែទោសមានការកាន់ដំបងជាដើមនោះ រមែងមិនមាននៅក្នុងអរូប លោកពិចារណា យ៉ាងនេះហើយ រមែងជាអ្នកបដិបត្តិ ដើម្បីនឿយណាយក្នុងរូបទាំងឡាយ ដើម្បីកំចាត់នូវតម្រេកក្នុងរូប ដើម្បីរលត់ទៅនៃរូបទាំងឡាយ ដោយពិតប្រាកដ" ដូច្នេះក្តី, ឃើញទោស គឺការអាពាធ ១០០ យ៉ាង មានរោគភ្នែក រោគត្រចៀកជាដើមក្តី, ហើយញ៉ាំងចតុត្ថជ្ឈានឱ្យកើតឡើងក្នុងកសិណមានបឋវីកសិណជាដើមយ៉ាងណាមួយ វៀរបរិច្ឆិន្នាកាសកសិណ ដើម្បីឈានកន្លងចេញនូវករជរូបនោះ ។ ពិតមែន ករជរូបជាអារម្មណ៍របស់ព្រះយោគាវចរនោះ ឈានកន្លងហួសទៅហើយ ដោយអំណាចនៃរូបាវចរចតុត្ថជ្ឈាន ក៏ប៉ុន្តែ ព្រោះកសិណរូប (និមិត្តរបស់កសិណ) មានចំណែកដូចករជរូបទាំងឯង ដូច្នោះ ទើបលោកប្រាថ្នា ដើម្បីនឹងឈានកន្លងរូបនោះទៀត ។ ប្រៀបដូចបុរសខ្លាចសត្វពស់ជាដើម ត្រូវពស់ក្នុងព្រៃដេញតាម ក៏គេចជៀសទៅដោយរហ័ស ឃើញស្លឹកត្នោតមានឆ្នូតជាស្នាម ដូចសត្វពស់ ឬវល្លិ ឬខ្សែឃើញស្នាមដីបែកក្រហែងក្តី ក្នុងទីកន្លែងដែលខ្លួនគេចទៅ រមែងខ្លាច រមែងតក់ស្លុតមិនចង់ឃើញឡើយ យ៉ាងណា ឧបមាដូចជាគ្រឿងប្រៀបធៀបឱ្យឃើញនេះ បណ្ឌិតគប្បីជ្រាបយ៉ាងនោះ ។

ក៏ក្នុងវេលាដែលភិក្ខុព្រមព្រៀងដោយករជរូប ដោយអំណាចនៃអារម្មណ៍ ដូចវេលាដែលបុរសនោះត្រូវសត្វពស់គាចដេញតាម, វេលាដែលភិក្ខុឈានកន្លង

---

១. ទីឃ. មហា. មហានិទានសូត្រ. ១៦. ៥៩/១២៥ ។

ករជរូប ដោយអំណាចនៃរូបាវចរចតុត្ថជ្ឈាន ដូចបុរសគេចជៀសទៅដោយរហ័ស ។ សេចក្តីដែលភិក្ខុកំណត់ថា "សូម្បីកសិណរូបនេះ ក៏មានចំណែកដូចករជរូបទុំះឯង" ដូច្នេះ ហើយប្រាថ្នានឹងឈានកន្លងកសិណរូបនោះទៀត ដូចសេចក្តីដែលបុរសនោះ ឃើញរបស់(ផ្សេង)ដូចជាសត្វពស់ មានស្លឹកត្នោតជាដើម រមែងភ័យខ្លាច មិនចង់ឃើញទៀត ដូច្នោះ ។

ព្រះយោគាវចរនោះ នឿយណាយចាកកសិណរូបដែលជាអារម្មណ៍របស់ចតុត្ថជ្ឈាននោះហើយ ជាអ្នកប្រាថ្នាដើម្បីជៀសទៅ ជាអ្នកជំនាញក្នុងវសី ៥ ចូលឈាននិងចេញចាករូបាវចរចតុត្ថជ្ឈាន យ៉ាងរហ័សរហួន ឃើញទោសក្នុងឈាននោះថា "ឈាននេះ ធ្វើរូបដែលយើងនឿយណាយហើយ ឱ្យជាអារម្មណ៍" ដូច្នេះខ្លះ "ឈាននេះ មានសត្រូវ គឺ សោមនស្សនៅជិត" ដូច្នេះខ្លះ និងថា "ឈាននេះ គ្រោតគ្រាតជាង សន្តវិមោក្ខ" ដូច្នេះខ្លះ ។

លុះព្រះយោគាវចរនោះឃើញទោសនៅក្នុងរូបាវចរ ចតុត្ថជ្ឈាននោះ យ៉ាងនេះហើយ កាត់ការជាប់ជំពាក់ធ្វើនៅក្នុងចិត្ត ដល់អាកាសានញ្ចាយតន ដោយសេចក្តីជាធម៌ស្ងប់ ហើយផ្សាយកសិណទៅ រហូតដល់កណ្តាប់ចក្រវាឡ ឬរហូតដល់ទីកន្លែងតាមដែលខ្លួនត្រូវការ មនសិការនូវឱកាសកសិណរូបនោះផ្សាយទៅដល់ថា "អាកាសោ អាកាសោ" ឬ "អនន្តោ អាកាសោ" ដូច្នោះ ឈ្មោះថារមែងញ៉ាំងកសិណឱ្យបើក ក៏ឯពេលបើកកសិណ មិនមែន មូរយកដូចមូរកន្ទេលទេ មិនមែនលើកចេញ ដូចលើកនំចេញពីអំបែងទេ ត្រឹមតែមិនគិតដល់ មិនមនសិការដល់ មិនពិចារណាដល់កសិណនោះឯង កាលមិនគិត មិនមនសិការ មិនពិចារណា ត្រឹមតែមនសិការដល់ឱកាសដែលកសិណរូបនោះ ផ្សាយទៅ

ហើយតែម្យ៉ាងថា "អាកាសោ អាកាសោ" ដូច្នេះ ឈ្មោះថា រមែងបើកកសិណ ។ សូម្បីកសិណសោត ពេលត្រូវបើក ក៏មិនមែនហូតចេញ មិនបានឱ្យខ្ចាត់ខ្ចាយ គ្រាន់តែអាស្រ័យការមិនធ្វើទុកក្នុងចិត្តដល់កសិណរូបនេះតែម្យ៉ាង និងធ្វើក្នុងចិត្តថា "អាកាសោ អាកាសោ" ដូច្នោះ ក៏ឈ្មោះថា កសិណរូបដែលព្រះយោគីនោះ បើកចេញហើយ ហេតុខាងដើមនៃកសិណុគ្ឃាដិមាកាស ទើបប្រាកដ ។

ពាក្យថា **កសិណុគ្ឃាដិមាកាសំ** (អាកាសដែលបើកកសិណ)ក្តី ពាក្យថា **កសិណផុដ្ឋោកាសោ** (ឱកាសដែលកសិណផ្សាយទៅ)ក្តី ពាក្យថា **កសិណវិវិត្តោ-កាសំ** (ឱកាសដែលទទេចាកពីកសិណរូប)ក្តី ទាំងអស់ដូចតែគ្នានោះឯង ។

អធិប្បាយ កម្មដ្ឋានដែលសមគួរនឹងចរិត

ឥឡូវនេះ ដើម្បីនឹងសម្តែងកម្មដ្ឋានដែលសមគួរដល់ចរិតរបស់បុគ្គលនោះៗ ទើបលោកអាចារ្យបានពោលពាក្យជាដើមថា "ក៏ក្នុងបណ្តាចរិតទាំងឡាយ" ដូច្នេះ ។

បុគ្គលដែលឈ្មោះថា រាគចរិត ព្រោះអត្ថថា មានរាគៈ ជាចរិត គឺ ជាប្រក្រតី បានដល់ មនុស្សមានរាគៈជាយ៉ាងច្រើន ។ អសុភកម្មដ្ឋាន ជាសប្បាយដល់មនុស្សរាគៈ ចរិតព្រោះអសុភកម្មដ្ឋាន ជាសត្រូវដោយត្រង់ចំពោះរាគ ។

អានាបាន: ជាសប្បាយដល់មនុស្សមោហចរិត និងមនុស្សវិតក្កចរិត ព្រោះអានាបានៈ ជាបដិបក្ខចំពោះមោហៈ ដោយសេចក្តីដែលអានាបានៈនោះ ជាអារម្មណ៍នៃសេចក្តីដឹង និងព្រោះហាមការច្ចេត្នារបស់វិតក្កចរិតបាន ។

អនុស្សតិ ៦ ខាងដើម មានពុទ្ធានុស្សតិជាដើម ជាសប្បាយដល់មនុស្សសទ្ធាចរិត ព្រោះជាហេតុនៃការចម្រើនសទ្ធា ។

កម្មដ្ឋាន ៤ គឺ មរណៈ ឧបសមៈ (សេចក្តីស្ងប់) សញ្ញា និងវវត្ថានៈ ជាសប្បាយដល់មនុស្សពុទ្ធិចរិត ព្រោះជាអារម្មណ៍នៃសេចក្តីដឹងដោយពិត និងព្រោះមានសភាវកាន់តែល្អិត ជ្រាលជ្រៅ ។

កម្មដ្ឋាន ១០ ដែលនៅសល់ គឺ ភូតកសិណ ៤ អាកាសកសិណ ១ អាលោកកសិណ ១ និងអរូបសមាបត្តិ ៤ ជាសប្បាយដល់មនុស្សមានចរិតគ្រប់យ៉ាង ។ បណ្តាកម្មដ្ឋាន (កសិណ)ទាំង ១០ នោះ កសិណដែលធំទូលាយ ជាសប្បាយដល់មនុស្សមោហចរិត ព្រោះក្នុងឱកាសដែលតូចចង្អៀត ចិត្តក៏រឹងរឹតតែវង្វេងខ្លាំងឡើង ។ រង្វង់កសិណដែលតូចចង្អៀត ជាសប្បាយដល់មនុស្សវិតក្កចរិត ព្រោះអារម្មណ៍ធំជាបច្ច័យឱ្យវិតក្កៈរត់ធ្វេធ្វាបាន ។

ក៏ពាក្យថា អសុភ ១០ នេះ លោកអាចារ្យពោលទុក ព្រោះជាសត្រូវដោយត្រង់ និងព្រោះជាសប្បាយដ៏ក្រៃលែង ។

ពិតមែន ដែលឈ្មោះថា ការចម្រើនកម្មដ្ឋាន មានកសិណជាដើម ទាំងមិនគ្របសង្កត់កិលេសមានរាគៈជាដើម ឬទាំងមិនជាឧបការដល់កុសលធម៌ មានសទ្ធាជាដើមផង រមែងមិនមាន ។

អធិប្បាយ កម្មដ្ឋានដល់អប្បនា និងមិនដល់

ក្នុងសមថកម្មដ្ឋាន ៤០ អប្បនាមិនមានក្នុងកម្មដ្ឋាន ១០ គឺ អនុស្សតិ ៨ មានពុទ្ធានុស្សតិជាដើម (វៀរកាយគតាសតិ អានាបានស្សតិ) សញ្ញា ១ និងវវត្ថានៈ ១ ព្រោះព្រះគុណរបស់ព្រះពុទ្ធជាដើម ជាបរមត្ថ[1] និងមានច្រើនអនេកប្រការ សូម្បីព្រះគុណតែមួយប្រការ ក៏ជារបស់ជ្រាលជ្រៅ សមាធិទើប

---

១. បរមត្ថអារម្មណ៍ ដល់អប្បនាមាន ៣ គឺ លោកុត្តរសមាធិ អរូបជ្ឈានទី២ និងទី៤ ។

មិនអាចតាំងនៅមាំ ដោយអំណាចនៃអប្បនា, សមាធិនោះមិនដល់អប្បនា រមែងតាំងមាំដោយសភាពជាឧបចារៈប៉ុណ្ណោះ ។ ប៉ុន្តែ លោកុត្តរសមាធិ អរូបជ្ឈាន ទី ២ និងទី ៤ រមែងដល់អប្បនា សូម្បីក្នុងអារម្មណ៍ដែលជាសភាវធម៌ ដោយអំណាចភាវនាវិសេស ។ ពិតមែន លោកុត្តរសមាធិ រមែងដល់អប្បនាបាន ដោយកម្លាំងតាមលំដាប់នៃវិសុទ្ធិភាវនា, អារុប្បសមាធិ រមែងដល់អប្បនា ដោយអំណាចភាវនា ដែលឈានកន្លងនូវអារម្មណ៍ ។ ពិតមែន ពេលសមាធិអរូបជ្ឈានទី ៤ ដល់អប្បនាហើយទុំះឯង រមែងមានត្រឹមតែការឈានកន្លងនូវអារម្មណ៍ប៉ុណ្ណោះ ។

កម្មដ្ឋានដែលនៅសល់ ៣០ បានដល់ កម្មដ្ឋានមានបឋវីកសិណជាដើម រមែងនាំមកនូវអប្បនា ។ ដូចវិគ្រោះថា ឈាន ៥ បានដល់ កម្មដ្ឋានមានបឋវីកសិណជាដើមទាំងនោះ ព្រោះហេតុនោះ កម្មដ្ឋានមានបឋវីកសិណជាដើម ទើបឈ្មោះថា មានឈាន ៥ គឺដល់អប្បនាទាំង ៥ ឈាន ។

អសុភ ១០ បានត្រឹមតែបឋមជ្ឈាន ។ ចិត្តរមែងប្រព្រឹត្តទៅ ក្នុងអសុភកម្មដ្ឋានបាននោះ ដោយកម្លាំងនៃវិតក្កៈតែម្យ៉ាង ដូចទូកអុំទៅក្នុងទន្លេ ដែលមានក្រសែទឹកកួចខ្លាំង ដោយកម្លាំងនៃច្នាល (ជួយដោល) ព្រោះការចម្រើន អសុភមានអារម្មណ៍បដិកូល ព្រោះដូច្នោះ ទើបលោកអាចារ្យពោលថា **បឋមជ្ឈានិកា** ប្រែថា មានត្រឹមតែបឋមជ្ឈាន ព្រោះឈានដែលមិនមានវិតក្កៈ មិនកើតក្នុងអសុភកម្មដ្ឋាន ។

ការដែលមេត្តា ករុណា និងមុទិតា ប្រកបដោយសោមនស្សដែលជាបដិបក្ខចំពោះទោមនស្សតែម្យ៉ាង សមគួរហើយ ព្រោះមេត្តាជាដើម លះព្យាបាទ លះការបៀតបៀន លះការមិនត្រេកអរក្រៃលែង ដែលសហគតដោយទោមនស្ស

ព្រោះដូច្នោះ អប្បមញ្ញា ៣ មានមេត្តាជាដើម ទើបលោកអាចារ្យពោលថា "ចតុក្កជ្ឈានិកា" ប្រែថា មានក្នុងឈានទី ៤, ឧបេក្ខា ទើបលោកអាចារ្យពោលថា "បញ្ចមជ្ឈានិកា" ប្រែថា មានក្នុងឈានទី ៥ ព្រោះឧបេក្ខាព្រហ្មវិហារ មិនកើតសហគតដោយសុខ. ព្រោះតត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខា កើតឡើងដោយភាវនា ដែលលះការខ្វល់ខ្វាយទាំង ៣ ដែលប្រព្រឹត្តដោយអំណាចនៃមេត្តាជាដើមថា "សត្វទាំងឡាយទាំងពួង ចូរមានសេចក្ដីសុខ ចូរផុតចាកទុក្ខ ចូរកុំព្រាត់ប្រាសពីសុខសម្បត្តិដែលខ្លួនបានហើយ" ដូច្នេះ ហើយប្រព្រឹត្តដោយអាការជាកណ្ដាល ក្នុងសត្វទាំងឡាយ ដោយឃើញសត្វទាំងឡាយ មានកម្មជារបស់ខ្លួនៗ ជាធម្មជាតិមានកម្លាំងខ្លាំងជាង ។

ក្នុងពាក្យថា **បរិកម្មនិមិត្ត ឧគ្គហនិមិត្ត** រមែងបានកម្មដ្ឋានគ្រប់យ៉ាងដោយបរិយាយតាមសមគួរនោះ ។ ពាក្យថា **យថារហំ** (តាមសមគួរ) គឺដោយសមគួរដល់អារម្មណ៍នោះៗ លោកអាចារ្យពោលថា "ដោយបរិយាយ" ព្រោះអារម្មណ៍ខ្លះមិនប្រាកដច្បាស់ ។ ពិតមែន ចំពោះក្នុងកសិណ, អសុភៈ, កោដ្ឋាស គឺ កាយគតាសតិ, និងអានាបានសតិប៉ុណ្ណោះ មាននិមិត្តប្រាកដច្បាស់ ។

ពាក្យថា "ព្រះយោគីអាទិកម្មិកកាន់យកនិមិត្តក្នុងកសិណ មានមណ្ឌលនៃបឋវីជាដើម" អធិប្បាយថា ពេលព្រះយោគីជម្រះចតុបារិសុទ្ធិសីលឱ្យបរិសុទ្ធក្នុងខាងដើមមុន ហើយកាត់ផ្ដាច់បលិពោធ ១០ យ៉ាង[១] ចូលទៅរកកល្យាណមិត្តអ្នកប្រកបដោយគុណទាំងឡាយ មានភាពជាអ្នកគួរស្រលាញ់ គួរគោរព និង

១. គឺ អាវាស ត្រកូល លាភ គណៈ ការងារ ដើរផ្លូវ ញាតិ អាពាធ គន្ថៈ ឥទ្ធិឫទ្ធិ ។

គួរសសើរជាដើម ហើយរៀនយកកម្មដ្ឋាន ដែលសមគួរដល់ចរិតតាមប្រក្រតីរបស់ខ្លួន លះវិហារដែលមិនសមគួរ ១៨ យ៉ាង នៅក្នុងវិហារដ៏សមគួរ ដែលប្រកបដោយអង្គ ៥ កាត់បលិពោធតូចៗ មានការកោរសក់ និងកាត់ក្រចកជាដើម ហើយធ្វើវង្វង់កសិណ ខាងមុខតាំងចិត្តទុកត្រង់ខ្យល់ដកដង្ហើមចូល-ចេញ ឬត្រង់កោដ្ឋាស គឺកាយគតាសតិជាដើម អង្គុយកាន់យកនិមិត្ត ក្នុងអារម្មណ៍នោះៗ មានបឋវីកសិណជាដើម តាមលំដាប់នៃការភាវនានោះ ដោយន័យនៃបរិកម្មថា **បឋវី បឋវី** ជាដើម ។ វិធីដែលគប្បីបដិបត្តិល្មមជាសង្ខេប ក្នុងទីនេះ មានត្រឹមតែប៉ុណ្ណេះ ។

ចំណែកការភាវនាវិធីពិស្តារ គប្បីកាន់យកអំពីវិសុទ្ធិមគ្គ ត្រង់វគ្គដែលសម្តែងអំពីភាវនាចុះ ។ ពិតមែន ភាវនាទាំង ២ យ៉ាងនោះ លោកអាចារ្យពោលទុកក្នុងទីនេះ សង្ខេបច្រើន ។

អធិប្បាយ ន័យនៃនិមិត្ត ៣

ពាក្យថា "ក៏ឯនិមិត្តនោះ ជាវត្ថុដែលចិត្តកំណត់បានល្អហើយ" អធិប្បាយថា បរិកម្មនិមិត្តនោះ ជាធម្មជាតិដែលចិត្តកំណត់ទុកដោយប្រពៃដោយអំណាចភាវនា តាមលំដាប់ដែលប្រព្រឹត្តទៅហើយដោយន័យពោលទុកយ៉ាងនេះ ។

ពាក្យថា "មកកាន់គន្លងនៃមនោទ្វារ" សេចក្តីថា ពេលព្រះយោគាវចរផ្ចង់ភ្នែកជិតអស់ ឬទៅក្នុងទីដទៃ មនសិការនិមិត្ត ដូចជាវង្វង់កសិណតែម្តង

មកកាន់គន្លងនៃជវនដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងមនោទ្វារក្នុងខណៈនោះ ។

ពាក្យថា "ការនាំមែនតាំងមាំ" បានដល់ ការនាំមែនតាំងមាំតាមដែលបានសម្រេចឯកគ្គតានៃចិត្តដោយពិសេស ។ សូម្បីបុគ្គល ក៏ជាអ្នកតាំងមាំដូចគ្នាដោយអំណាចការតាំងមាំនៃចិត្ត ព្រោះដូច្នោះ ទើបលោកអាចារ្យពោលថា "ពេលព្រះយោគាវចរនោះ មានចិត្តតាំងមាំ ជាសមាធិយ៉ាងនោះហើយ" ដូច្នេះ ។

ពាក្យថា "**តប្បដិភាគំ**" (ប្រាកដដូចកសិណ) នោះ គឺ អារម្មណ៍ដូចគ្នានឹងឧគ្គហនិមិត្ត ។ ពិតមែន អារម្មណ៍នេះ បណ្ឌិតហៅថា បដិភាគនិមិត្ត ព្រោះដូចគ្នានឹងឧគ្គហនិមិត្តនុ៎ះឯង តែបដិភាគនិមិត្តនោះ ជានិមិត្ត បរិសុទ្ធក្រៃលែងជាងឧគ្គហនិមិត្ត ។

ពាក្យថា **វត្ថុធម្មវិមុច្ចិតំ** : បញ្ញត្តិផុតចាកវត្ថុធម៌ សេចក្តីថា អារម្មណ៍ផុតចាកបរមត្ថធម៌ ឬផុតចាកវត្ថុធម៌ គឺផុតទៅចាកពីកសិណដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងវង្វង់កសិណ ឈ្មោះថា សម្រេចដោយការនា ព្រោះកើតអំពីការនា ។

ពាក្យថា "**សម្មប្បិតំ**" ស្ងប់ស្ងៀម បានដល់ អែបណែបជិតស្និទល្អ ។

ពាក្យថា "**តតោ បដ្ឋាយ**" ចាប់តាំងពីនោះ គឺ តាំងអំពីបដិភាគ និមិត្តកើតឡើង ។

អធិប្បាយ ភេសី ៥

សេចក្តីដែលអាច ក្នុងការទឹកដល់អង្គឈានជាប់គ្នា មិនហួសពីជវន ៤ ឬ ៥ និងការវង្គបន្តិចបន្តួច ក្នុងលំដាប់នៃអាវជ្ជនៈដែលកើតឡើងក្នុងអារម្មណ៍

មួយៗ មានវិតក្កៈអារម្មណ៍ជាដើម ក្នុងបណ្តាអង្គនៃឈាន ៥ ឈ្មោះថា អាវជ្ជនវសិតា បានដល់ អាវជ្ជនវសី ។ (ក្នុងវិចារៈជាដើម ដែលជាអារម្មណ៍ ក៏ន័យនេះឯង) ។

ការដែលអាច ដើម្បីចូលឈានក្នុងលំដាប់នៃអាវជ្ជនៈ ដែលកើតឡើង ដោយមិនហួសភវង្គបន្តិចបន្តួចទៅ ក្នុងលំដាប់នៃភាពជាអ្នកប្រាថ្នានឹងចូល ឈ្មោះថា សមាបជ្ជនវសិតា បានដល់ សមាបជ្ជនវសី ។

ការដែលអាចកាត់ក្រសែភវង្គ(ភវង្គវេគំ) ហើយញុំាងឈានឱ្យតាំងនៅ បានរហូត តាមពេលដែលកំណត់ ដូចទំនប់កាត់ក្រសែទឹក ដែលមានក្រសែគួច ខ្លួលខ្លាញ់ គឺ ភាពជាអ្នកប្រកបក្នុងការរក្សាឈានចិត្តទុក តពីការធ្លាក់ទៅជាភវង្គ ឈ្មោះថា អធិដ្ឋានវសិតា បានដល់ អធិដ្ឋានវសី ។

សេចក្តីដែលអាចចេញចាកឈាន មិនកន្លងហួសពេលដែលកំណត់ទុក ឈ្មោះថា វុដ្ឋានវសិតា ។ ម្យ៉ាងទៀត ការដែលអាចក្នុងការតម្រង់ឈានទុក មិនឱ្យហួសវេលាកំណត់ ឈ្មោះថា អធិដ្ឋានវសិតា ។ ការមិនចេញចាកឈាន មុន វេលាដែលកំណត់ (គឺ នៅមិនទាន់ដល់វេលាដែលកំណត់) ហើយអាចចេញ ចាកឈានបានតាមវេលាកំណត់ទុក ឈ្មោះថា វុដ្ឋានវសិតា ។

ក៏ **បច្ចវេក្ខណវសិតា** (បច្ចវេក្ខណវសី) ស្រេចហើយ ដោយភាពជាអ្នក ជំនាញក្នុងអាវជ្ជនទុំះឯង ពិតមែន ជវនទាំងឡាយ ក្នុងលំដាប់នៃអាវជ្ជនទុំះឯង ឈ្មោះថា បច្ចវេក្ខណជវន (ជវនក្នុងការពិចារណា) ។

អធិប្បាយរូបជ្ឈានលះអង្គដែលគ្រោតគ្រាតជាដើម

ពាក្យថា "ដើម្បីលះអង្គដែលគ្រោតគ្រាត មានវិតក្កៈជាដើម" បានដល់ ដើម្បីការមិនកើតឡើងនៃអង្គ មានវិតក្កៈជាដើមដែលគ្រោតគ្រាត ក្នុងខណៈនៃឈានមានទុតិយជ្ឈានជាដើម ។

ពាក្យថា "តាំងសេចក្ដីព្យាយាម" គឺធ្វើបរិកម្ម ។ តែបណ្ឌិតគប្បីឃើញថា ឧបចារភាវនារបស់ព្រះយោគីនោះ ឈ្មោះថា សម្រេចហើយចាប់តាំងអំពីការគ្របសង្កត់សេចក្ដីត្រេកអរក្នុងអង្គ មានវិតក្កៈជាដើម ។

ពាក្យថា **យថារហំ** : តាមសមគួរ គឺ សមគួរដល់អារម្មណ៍ មានកសិណជាដើម ដែលជាអារម្មណ៍របស់ឈាននោះៗ ។

លោកអាចារ្យពោលថា "វៀរអាកាសកសិណចេញ" ដូច្នេះ ក៏ព្រោះកសិណ គឺ អាកាសមិនអាចបើកដកបាន ។

បទថា **កសិណំ** បានដល់ បដិភាគនិមិត្តដែលជាកសិណ ។

បទថា **ឧគ្ឃាដេត្វា** បានដល់ លើកលែង ដោយអំណាចមិនធ្វើទុកក្នុងចិត្ត ។ ពាក្យថា "ពេលធ្វើបរិកម្មអាកាស ដែលខ្ទួនបានដោយអំណាចការមិនមានទីបំផុត" អធិប្បាយថា ពេលព្រះយោគីធ្វើបរិកម្ម ប្រារព្ធអាកាសថា "អាកាសមិនមានទីបំផុត, អាកាសមិនមានទីបំផុត" ដូច្នេះ តែមិនមែនធ្វើបរិកម្មថា "មិនមានទីបំផុត មិនមានទីបំផុត"តែម្យ៉ាងទេ, សូម្បីក្នុងវិញ្ញាណញ្ចាយតនៈ ក៏ន័យយ៉ាងនេះដែរ ។ លោកអាចារ្យទាំងឡាយពោលថា "ព្រះយោគីទោះបីមិនពោលថា **អនន្តំ** មិនមានទីបំផុត ក៏គួរធ្វើទុកក្នុងចិត្តថា **អាកាសោ អាកាសោ វិញ្ញាណំ វិញ្ញាណំ**" ដូច្នេះ ។

ពាក្យថា "ពេលធ្វើបរិកម្មអរូបទី ៣ ថា **សន្តមេតំ បណីតមេតំ** ដូច្នេះ អរូបជ្ឈានទី ៤ រមែងសម្រេច" អធិប្បាយថា កាលព្រះយោគីចម្រើនកម្មដ្ឋានថា "អរូបទី ៣ នេះ ស្ងប់ អរូបទី ៣ នេះ ប្រណីត" ដូច្នេះ ក៏ព្រោះសេចក្តីដែលអរូបទី ៣ មានត្រឹមតែសភាព មិនមានជាអារម្មណ៍ ។

កម្មដ្ឋាន ១០ មិនដល់អប្បនា

ពាក្យថា **អវសេសេសុ ច :** និងកម្មដ្ឋានដែលនៅសល់ សេចក្តីថា ក្នុងកម្មដ្ឋាន ១០ គឺ អនុស្សតិ ៨ ខាងដើម មានពុទ្ធានុស្សតិជាដើម សញ្ញា ១ វវត្ថាន ១ ដែលសល់ពីកម្មដ្ឋាន ៣០ នាំមកនូវអប្បនា មានកសិណ ១០ ជាដើម ។ ពាក្យថា "ធ្វើបរិកម្ម" បានដល់ ការធ្វើបរិកម្ម ដោយវិធីដែលពោលហើយថា "ព្រះមានព្រះភាគ ព្រះអង្គនោះជាព្រះអរហន្ត ព្រោះហេតុយ៉ាងនេះ ជាព្រះសម្មាសម្ពុទ្ធ ព្រោះហេតុយ៉ាងនេះ"ជាដើម ។

ពាក្យថា "កាន់យកនិមិត្តនោះល្អហើយ" គឺ ពេលកំណត់ និមិត្តបានដោយល្អដោយអំណាចនៃភាពជាអ្នកមានចិត្តបង្អោនទៅ សសៀរទៅ ជម្រាលទៅក្នុងគុណ មានគុណនៃព្រះសម្ពុទ្ធជាដើម ។

ពាក្យថា "បរិកម្មភាវនា រមែងតាំងមាំ" គឺ បរិកម្មភាវនា ជាធម៌តាំងមាំហើយ រមែងសម្រេច ។

ពាក្យថា "និងឧបចារសមាធិ រមែងកើតឡើង" បានដល់ ទាំងឧបចារៈសមាធិ ក៏គ្របសង្កត់នូវកិលេសទាំងឡាយ មាននីវរណៈជាដើមកើតឡើង ។

ចប់ ន័យនៃកម្មដ្ឋាន ៤០

អធិប្បាយ អភិញ្ញា ៥

ពាក្យថា "**អភិញ្ញាវសេន បវត្តមានំ** : ដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចអភិញ្ញា" សេចក្ដីថា រូបាវចរបញ្ចមជ្ឈានទុំះឯង ដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចអភិញ្ញាលោកិយ ៥ មានឥទ្ធិវិធញ្ញាណជាដើម ដែលបណ្ឌិតហៅថា អភិញ្ញា ព្រោះអត្ថថា ដឹងក្រៃលែង គឺ ដឹងវិសេស ។

ពាក្យថា "ចេញចាកបញ្ចមជ្ឈាន ដែលជាបាទនៃអភិញ្ញា" អធិប្បាយថា ពេលព្រះយោគីហ្វឹកហាត់ចិត្ត ដោយអាការ ១៤ យ៉ាង មានកសិណានុលោមជាដើម ធ្វើឱ្យគួរដល់អភិនិហារ ហើយចូលរូបាវចរបញ្ចមជ្ឈានទុំះឯង ព្រោះប្រកបដោយឧបេក្ខា ឯកគ្គតា និងព្រោះការៈនៃឈានទី ៥ សមគួរជាបាទ គឺ បញ្ចមជ្ឈាន ដែលមានបឋវីកសិណជាដើម ជាអារម្មណ៍ ជាបាទ គឺ ជាទីតាំងនៃអភិញ្ញា ហើយចេញចាកបញ្ចមជ្ឈាននោះ ។

ពាក្យថា "ពិចារណាអារម្មណ៍ មានរូបជាដើម ដែលនឹងគប្បីអធិដ្ឋាន" អធិប្បាយថា រំពឹងដល់រូបជាដើម មានចំនួនទាំងរយរូបជាដើម ដែលគួរអធិដ្ឋាន គឺ គួរធ្វើឱ្យជាប្រភេទផ្សេងៗ ក្នុងវេលាបរិកម្មនៃឥទ្ធិវិធញ្ញាណក្ដី, រំពឹងដល់សំឡេងដែលផ្សេងដោយសំឡេងគ្រោតគ្រាត និងសំឡេងល្អិតក្នុងវេលាបរិកម្មនៃទិព្វសោតក្ដី, រំពឹងដល់ចិត្តរបស់អ្នកដទៃ ដែលផ្សេងដោយចិត្តមានរាគៈជាដើម ដោយការឃើញពណ៌ដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងហទយ ក្នុងវេលាបរិកម្មនៃចេតោ-បរិយញ្ញាណក្ដី រំពឹងដល់ខន្ធដែលធ្លាប់អាស្រ័យនៅ ក្នុងកាលមុនដែលផ្សេងដោយចុតិចិត្តជាដើម ក្នុងភពមុនៗ ក្នុងសម័យនៃបរិកម្មនៃបុព្វេនិវាសានុស្សតិ-ញាណក្ដី, រំពឹងដល់រូបដែលប្រព្រឹត្តទៅ ក្នុងទីដែលមានពន្លឺផ្សាយទៅដល់ ក្នុង

សម័យនៃបរិកម្មនៃទិព្វចក្ខុ ។

ពាក្យថា "ធ្វើបរិកម្ម" គឺកាលធ្វើបរិកម្ម ដោយន័យថា "យើងចូរជាមួយរយនាក់, យើងចូរជាមួយរយនាក់" ។

ពាក្យថា "អារម្មណ៍មានរូបជាដើម" បានដល់ ក្នុងអារម្មណ៍ទាំងឡាយ ដែលផ្សេងដោយអារម្មណ៍ មានរូប, ឈានដែលជាបាទ, សំឡេង, ចិត្តរបស់អ្នកដទៃ, និងខន្ធដែលធ្លាប់អាស្រ័យនៅក្នុងកាលមុនជាដើម ដែលជាអារម្មណ៍របស់បរិកម្ម ។

អធិប្បាយ អារម្មណ៍របស់អភិញ្ញា ៥ ដោយសង្ខេប

ពិតមែន បណ្ដាអារម្មណ៍មានរូបជាដើម ឥទ្ធិវិធញ្ញាណ មានអារម្មណ៍ ៦ យ៉ាង គឺ ឈានជាបាទ ១ រូបកាយ ១ និង អារម្មណ៍ ៤ មានសំឡេងជាដើម ក្នុងទីជាទីអធិដ្ឋាននូវរូបជាដើម ។

ចំណែកទិព្វសោត មានសំឡេងតែមួយជាអារម្មណ៍ ក៏ឯសំឡេងនោះជាបច្ចុប្បន្នារម្មណ៍ ។

ក៏នៅក្នុងបរចិត្តវិជាននៈ ព្រះអាចារ្យអ្នករចនាមហាអដ្ឋកថាពោលថា "ចិត្តប្រព្រឹត្តទៅក្នុងកាល ៣, ក្នុងបណ្ដាកាមាវចរចិត្តណាមួយ ដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងអតីត ៧ ថ្ងៃ និង ក្នុងអនាគត ៧ ថ្ងៃ ជាអារម្មណ៍ ។ ប៉ុន្តែ អាចារ្យអ្នករចនាអដ្ឋកថាសង្គហៈពោលថា ខន្ធ ៤ ជាអារម្មណ៍របស់បរចិត្តវិជាននៈ ដូច្នេះខ្លះ* ។

---

* ក្នុងបដ្ឋានព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ថា កុសលា ខន្ធា ឥទ្ធិវិធញ្ញាណស្ស ចេតោបរិយញ្ញាណស្ស បុព្វេនិវាសានុស្សតិញ្ញាណស្ស យថាកម្មុបគតញ្ញាណស្ស អនាគតំសញ្ញាណស្ស អារម្មណ-ប្បច្ចយេន បច្ចយោ : ពួកកុសលក្ខន្ធ ជាបច្ច័យនៃឥទ្ធិវិធញ្ញាណ ចេតោបរិយញ្ញាណ បុព្វេនិវាសានុស្សតិញ្ញាណ យថាកម្មុបគតញ្ញាណ អនាគតំសញ្ញាណ ដោយអារម្មណបច្ច័យ ។

សួរថា ក៏សេចក្ដីដែលរបចិត្តវិជានទនៈនោះ មានចិត្តជាអារម្មណ៍បច្ចុប្បន្ន យ៉ាងណា ?

ឆ្លើយថា ក្នុងអដ្ឋកថាលោកប្រកបសេចក្ដីដែលបរចិត្តវិជានទនៈនោះ មានចិត្តជាអារម្មណ៍បច្ចុប្បន្ន ដោយសន្តតិបច្ចុប្បន្ន និងអទ្ធានបច្ចុប្បន្នមុន ។ ចំណែកព្រះនទ្ធាចារ្យ ពោលថា ព្រះយោគាវចរចេញចាកឈានដែលជាបាទហើយ មិនចែកអារម្មណ៍ មានអារម្មណ៍ដែលជាបច្ចុប្បន្នជាដើម ធ្វើបរិកម្មថា "យើងនឹងដឹងចិត្តរបស់បុគ្គលនេះតែម៉្យាងប៉ុណ្ណោះ" ហើយចូលឈានដែលជាបាទទៀត ចេញហើយ នឹកដល់ចិត្តដោយមិនប៉ូកគ្នាទុំះឯង ក្នុងលំដាប់នៃបរិកម្ម ៣ ឬ ៤ វារៈ នឹងដឹងចិត្តរបស់បុគ្គលដទៃបាន ដោយចេតោបរិយញ្ញាណ ដូចដឹងច្បាស់នូវរូបដោយទិព្វចក្ខុ ដូច្នោះ ។ ក្នុងខាងក្រោយ នឹងកំណត់ចិត្ត មានរាគៈជាដើមបាន ដោយកាមាវចរចិត្ត ដូចការកំណត់ពណ៌ទាំងឡាយ មានពណ៌ខៀវជាដើម ដូច្នោះ ក៏កិច្ចមានការបរិកម្មជាដើមទាំងអស់ ជាអារម្មណ៍របស់ចិត្តចំពោះមុខប៉ុណ្ណោះ មួយទៀត ទោស គឺ សេចក្ដីដែលបរចិត្តវិជានទនៈនោះ មានអារម្មណ៍ផ្សេងៗ ក្នុងឋានៈដែលមិនប្រាថ្នា នឹងមិនមាន ព្រោះប្រព្រឹត្តទៅដោយអាការមិនផ្សេងគ្នា ។

+ បុព្វេនិវាសានុស្សតិញាណនេះ ព្រះដីកាចារ្យពោលថា ខន្ធដែលខ្ជួនទៅអាស្រ័យក្នុងកាលមុន នាមនិងគោត្រដែលជាប់ដោយខន្ធ និងព្រះនិព្វាន ជាអារម្មណ៍របស់បុព្វេនិវាសានុស្សតិញាណ ។

+ ទិព្វចក្ខុអភិញ្ញា មានរូបបច្ចុប្បន្នជាអារម្មណ៍តែម៉្យាង អភិញ្ញា ៥ ទាំងនេះ មានការចែកអារម្មណ៍ទុកដោយប្រការដូច្នេះ ។

ពាក្យថា "**យថា រហមប្បេតិ**" រម៉ែងទៀង ត្រូវតាមសមគួរគឺ រូបាវចរ-បញ្ចមជ្ឈានអែបជិតជាប់ដោយសមគួរដល់បរិកម្មនោះៗឯង ។

អធិប្បាយ សេចក្ដីផ្សេងគ្នានៃអភិញ្ញា ៥

ឥឡូវនេះ ដើម្បីនឹងសម្ដែងសេចក្ដីផ្សេងគ្នានៃអភិញ្ញាទាំងឡាយ ដោយសេចក្ដីផ្សេងគ្នានៃអារម្មណ៍ទុំះឯង ទើបលោកអាចារ្យពោលពាក្យថា **ឥទ្ធិវិធា** ជាដើម គប្បីជ្រាបវិគ្រោះ ដូចតទៅ ៖

អភិញ្ញា ដែលឈ្មោះថា ឥទ្ធិវិធា(សម្ដែងឫទ្ធិផ្សេងៗ) ព្រោះអត្ថថា មានប្រភេទនៃឫទ្ធិទាំងឡាយ មានឫទ្ធិកើតអំពីការអធិដ្ឋានជាដើម ។ ដែលឈ្មោះថា ទិព្វសោត ព្រោះអត្ថថា សោត(ត្រចៀក)នោះផង ជាទិព្វផង ព្រោះដូចត្រចៀករបស់ពួកទេវតា[១] និងព្រោះជាធម្មជាតិ អាស្រ័យទិព្វវិហារធម៌ (គឺ រូបាវចរ-បញ្ចមជ្ឈាន) ។ ដែលឈ្មោះថា បរចិត្តវិជាននៈ ព្រោះអត្ថថា ជាហេតុដឹងចិត្តអ្នកដទៃ ។ ឈ្មោះថា បុព្វេនិវាសានុស្សតិ ព្រោះអត្ថថា តាមរលឹកដល់ខន្ធជាដើមក្នុងកាលមុន គឺ ក្នុងអតីតភពដោយអំណាចដែលធ្លាប់រស់នៅរួចមកហើយ និងដោយអំណាចនៃស្ថានទីអាស្រ័យនៅដោយជាអារម្មណ៍ ក្នុងការបន្តភពរបស់ខ្លួន ។ ឈ្មោះថា ទិព្វចក្ខុ ព្រោះអត្ថថា ជាចក្ខុនោះផង ជាទិព្វផង ដោយន័យដែល

---

១. ត្រចៀកទិព្វរបស់ពួកទេវតា មិនត្រូវរុំព័ទ្ធដោយទឹកប្រមាត់និងស្លេស្មជាដើម ទើបអាចទទួលអារម្មណ៍បានសូម្បីក្នុងទីឆ្ងាយ ។

ពោលហើយ ព្រោះដូច្នោះ ទើបឈ្មោះថា ទិព្វចក្ខុ, ក៏ទិព្វចក្ខុនោះឯង បណ្ឌិតរមែងហៅថា ចុតូបបាតញ្ញាណ ។ សូម្បីយថាកម្មូបគញ្ញាណ និងអនាគតំសញ្ញាណរមែងសម្រេចដោយអំណាចទិព្វចក្ខុនុ៎ះឯង ។

ពិតមែនហើយ យថាកម្មូបគញ្ញាណ និងអនាគតំសញ្ញាណ ទាំងនោះមិនមានបរិកម្មមួយផ្នែកផ្សេងទេ ។

ក្នុងញាណទាំង ២ នោះ អនាគតំសញ្ញាណ មានចិត្តនិងចេតសិកដែលប្រព្រឹត្តទៅខាងមុខ ៧ ថ្ងៃ ក្នុងអនាគតជាអារម្មណ៍មុន* និងមានធម៌យ៉ាងណាមួយដែលប្រព្រឹត្តទៅតាំងពីថ្ងៃទី ២ ជាអារម្មណ៍ ។ ពិតមែន អនាគតំសញ្ញាណនោះលោកអាចារ្យពោលថា មានគតិដូចគតិនៃសព្វញ្ញុតញ្ញាណ ក្នុងអារម្មណ៍របស់ខ្លួន ។ ចំណែកយថាកម្មូបគញ្ញាណ បណ្ឌិតគប្បីឃើញថា មានកុសលចេតនានិងអកុសលចេតនា ឬខន្ធសូម្បីទាំង ៤ ជាអារម្មណ៍ ។ សេចក្ដីផ្សេងគ្នានៃអារម្មណ៍ ហៅថា គោចរភេទ ។

ចប់ ន័យក្នុងសមថកម្មដ្ឋាន

---

* ចេតោបរិយញ្ញាណ ដឹងចិត្ត ១៦ គឺ ចិត្តមានរាគៈ ក៏ដឹងថា ចិត្តមានរាគៈជាដើម ប្រព្រឹត្តទៅក្នុងអតីត ៧ ថ្ងៃ ក្នុងអនាគត ៧ ថ្ងៃ អានាគតំសញ្ញាណដឹងធម៌ដែលជាអនាគតតែម្យ៉ាងដោយន័យតាំងពីថ្ងៃទី ២ ជាដើមទៅ ១៥ ថ្ងៃទី ១ ត្រឹមតែជាបច្ចុប្បន្ន ដែលអ្វីៗក្នុងអនាគតឈ្មោះថា មិនជាអារម្មណ៍របស់អនាគតំសញ្ញាណ មិនមានឡើយ ដូច្នោះ ទើបលោកពោលថា មានគតិដូចគតិនៃសព្វញ្ញុតញ្ញាណ ។

២-វិបស្សនាកម្មដ្ឋាន

នៅក្នុងវិបស្សនាកម្មដ្ឋាន បណ្ឌិតគប្បីជ្រាបវិសុទ្ធិសង្គហៈ ដោយអាការ ៧ យ៉ាង គឺ ៖

១- សីលវិសុទ្ធិ សេចក្ដីបរិសុទ្ធិនៃសីល

២- ចិត្តវិសុទ្ធិ សេចក្ដីបរិសុទ្ធិនៃចិត្ត

៣- ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ សេចក្ដីបរិសុទ្ធិនៃទិដ្ឋិ

៤- កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិ សេចក្ដីបរិសុទ្ធិ ព្រោះឆ្លងកន្លងសេចក្ដីសង្ស័យ ១៦ យ៉ាង

៥- មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិ សេចក្ដីបរិសុទ្ធិនៃមគ្គាមគ្គញាណទស្សនៈ

៦- បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិ សេចក្ដីបរិសុទ្ធិនៃបដិបទាញាណទស្សនៈ

៧- ញាណទស្សនវិសុទ្ធិ សេចក្ដីបរិសុទ្ធិនៃញាណទស្សនៈ ។

-លក្ខណៈ ៣ គឺ អនិច្ចលក្ខណៈ ១ ទុក្ខលក្ខណៈ ១ និងអនត្តលក្ខណៈ ១ ។

-អនុបស្សនា ៣ គឺ អនិច្ចានុបស្សនា ១ ទុក្ខានុបស្សនា ១ និងអនត្តានុបស្សនា ១ ។

វិបស្សនាញាណ ១០

១-សម្មសនញាណ	៦-និព្វិទាញាណ
២-ឧទយព្វយញាណ	៧-មុញ្ចិតុកម្យតាញាណ
៣-ភង្គញាណ	៨-បដិសង្ខាញាណ
៤-ភយញាណ	៩-សង្ខារុបេក្ខាញាណ
៥-អាទីនវញាណ	១០-អនុលោមញាណ

-វិមោក្ខ ៣ គឺ សុញ្ញតវិមោក្ខ ១ អនិមិត្តវិមោក្ខ ១ អប្បណិហិតវិមោក្ខ ១ ។

-វិមោក្ខមុខ ៣ គឺ សុញ្ញតានុបស្សនា ១ អនិមិត្តានុបស្សនា ១ និង អប្បណិហិតានុបស្សនា ១ ។

ប្រភេទនៃវិសុទ្ធិ ៧

វិសុទ្ធិ ៧ តើគប្បីជ្រាបយ៉ាងណា ?

គប្បីជ្រាបថា បារិសុទ្ធិសីលមាន ៤ គឺ បាតិមោក្ខសំវរសីល ១ ឥន្ទ្រិយសំវរសីល ១ អាជីវបារិសុទ្ធិសីល ១ បច្ចយសន្និស្សិតសីល ១ ឈ្មោះថា សីលវិសុទ្ធិ ។

សមាធិទាំង ២ គឺ ឧបចារសមាធិ ១ និងអប្បនាសមាធិ ១ ឈ្មោះថា ចិត្តវិសុទ្ធិ ។

ការកំណត់នាម និងរូប ដោយអំណាចលក្ខណៈ, កិច្ច, បច្ចុប្បដ្ឋាន និង បទដ្ឋាន ឈ្មោះថា ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ ។

ការកំណត់បច្ច័យនៃនាម និងរូបទាំងនោះឯង ឈ្មោះថា កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិ ។

តពីនោះ ក៏កំណត់ចែកលក្ខណៈនៃមគ្គ (ផ្លូវ) ដោយអំណាចការកំណត់ ដល់អន្តរាយ គឺ វិបស្សនូបកិលេស ១០ មានឱភាសជាដើម យ៉ាងនេះ គឺ ១.ឱភាស ២.បីតិ ៣.បស្សទ្ធិ ៤.អធិមោក្ខ ៥.បគ្គហៈ ៦.សុខ ៧.ញាណ ៨.បដ្ឋាន ៩.ឧបេក្ខា ១០.និកន្តិ របស់ព្រះយោគាវចរអ្នកប្រារព្ធន័យមានខន្ធ ជាដើមក្នុងសង្ខារដែលមានក្នុងភូមិ ៣ ព្រមទាំងបច្ច័យដែលផ្សេងគ្នា ដោយ កាលមានអតីតកាលជាដើម ដែលខ្ញុំទកំណត់ហើយយ៉ាងនោះ រួបរួមឱ្យខ្ចីហើយ

ដោយអំណាចនៃកលាប(ជាពួកក្រុម) ហើយពិចារណាត្រៃលក្ខណ៍ ដោយសម្មសនញ្ញាណថា "នាមរូបមិនទៀង ព្រោះអត្ថថា អស់ទៅ, ជាទុក្ខ ព្រោះអត្ថថាជាភ័យ, ជាអនត្តា ព្រោះអត្ថថា មិនមានខ្លឹមសារ". ដូច្នេះ ដោយអទ្ធានបច្ចុប្បន្ន ឬដោយអំណាចសន្តតិបច្ចុប្បន្ន ឬ ដោយអំណាចខណៈបច្ចុប្បន្ន និងតាមឃើញនូវការកើតឡើងនិងរលត់ទៅ ក្នុងសង្ខារទាំងពួងនោះឯង ដោយឧទយព្វយញ្ញាណ ដោយអំណាចនៃបច្ច័យ និងដោយអំណាចនៃខណៈចិត្ត ឈ្មោះថា មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិ ។

ក៏វិបស្សនាទាំង ៩ របស់ព្រះយោគាវចរនោះ អ្នកផុតចាកអន្តរាយហើយយ៉ាងនោះ ដំណើរឆ្ពោះទៅកាន់ត្រៃលក្ខណ៍ ដោយបន្តនៃវិបស្សនា ចាប់ផ្ដើមតាំងពីឧទយព្វយញ្ញាណ រហូតដល់អនុលោមញ្ញាណ ឈ្មោះថា បដិបទាញ្ញាណទស្សនវិសុទ្ធិ ។

មគ្គញ្ញាណទាំង ៤ ឈ្មោះថា ញ្ញាណទស្សនវិសុទ្ធិ ។

ក៏កាលព្រះយោគាវចរនោះបដិបត្តិយ៉ាងនេះ វិបស្សនាចិត្ត ២-៣ ខណៈប្រារព្ធលក្ខណៈយ៉ាងណាមួយ មានអនិច្ចលក្ខណៈជាដើម រមែងប្រព្រឹត្តទៅដោយឈ្មោះថា បរិកម្ម ឧបចារ និងអនុលោម ក្នុងលំដាប់នៃមនោទ្វារាវជ្ជនៈដែលអាស្រ័យសេចក្ដីចាស់ជុំវិញនៃវិបស្សនា (វិបស្សនាចាស់ក្លា) កាត់កវង្គដាច់ចុះហើយ កើតឡើងក្នុងខណៈដែលគួរពោលថា "អប្បនា នឹងកើតក្នុងពេលឥឡូវនេះ" ដូច្នេះ ។

វិបស្សនាណា ដល់ទីបំផុត វិបស្សនានោះ បណ្ឌិតហៅថា សានុលោម ហៅថា សង្ខារុបេក្ខា និងថា វុដ្ឋានគាមិនីវិបស្សនា ។ ខាងមុខពីនោះ គោត្រភូចិត្ត

ក៏កាន់យកព្រះនិព្វានជាអារម្មណ៍ គ្របសង្កត់គោត្របុថុជ្ជនទើងដល់គោត្រព្រះអរិយ រមែងប្រព្រឹត្តទៅក្នុងលំដាប់នៃគោត្រភូចិត្តនោះ មគ្គរមែងធ្លាក់ចុះកាន់អប្បនាវិថី កំណត់ដឹងទុក្ខសច្ចៈ លះសមុទយសច្ចៈ ធ្វើនិរោធសច្ចៈឱ្យជាក់ច្បាស់ ដោយអំណាចនៃការចម្រើនមគ្គសច្ចៈ ។ តពីនោះ ផលចិត្ត ២-៣ ខណៈ ប្រព្រឹត្តទៅ ហើយក៏រលត់តពីនោះ ជាភវង្គបាតតែម្តង ។

ចំណែកបច្ចវេក្ខណញាណទាំងឡាយ កាត់ភវង្គដាច់ ក៏រមែងប្រព្រឹត្តទៅ ទៀត ។

សង្គហគាថា សរុបវិសុទ្ធិ ៧

៣- មគ្គំ ផលញ្ច និព្វានំ   បច្ចវេក្ខតិ បណ្ឌិតោ
បហីនេ ក្លេសេ ច   បច្ចវេក្ខតិ វា ន វា ។

៤- ឆព្វិសុទ្ធិក្កមេនេវំ   ភាវេតព្វោ ចតុព្វិធោ
ញាណទស្សនវិសុទ្ធិ   នាម មគ្គោ បវុច្ចតិ ។

អរិយបណ្ឌិត រមែងពិចារណាមគ្គ ផល និងនិព្វាន តពីនោះ រមែងពិចារណាកិលេសដែលលះបានហើយ និងកិលេសដែលនៅសល់ លោកខ្លះក៏ពិចារណា លោកខ្លះក៏មិនពិចារណា ។ មគ្គទាំង ៤ ដែលព្រះអរិយបុគ្គល គប្បីធ្វើឱ្យកើត ដោយលំដាប់នៃវិសុទ្ធិ ៦ ដោយអាការយ៉ាងនេះ ឈ្មោះថា ញាណទស្សនវិសុទ្ធិ ។

ចប់ ប្រភេទវិសុទ្ធិ ៧

ប្រភេទនៃវិមោក្ខ

ក្នុងឧទ្ទេសដោយន័យដែលពោលហើយនោះ អនត្តានុបស្សនា លះនូវសេចក្ដីប្រកាន់មាំ ក្នុងសង្ខារទាំងឡាយថា អត្តា ឈ្មោះថា សុញ្ញតានុបស្សនា ជាវិមោក្ខមុខ (គឺជាផ្លូវនៃការរួចផុត) អនិច្ចានុបស្សនា លះនូវវិបល្លាសនិមិត្ត ឈ្មោះថា អនិមិត្តានុបស្សនា ជាវិមោក្ខមុខ ។ ទុក្ខានុបស្សនា លះនូវតណ្ហាបណិធិ (សេចក្ដីតាំងនៅនៃតណ្ហា) ឈ្មោះថា អប្បណិហិតានុបស្សនា ជាវិមោក្ខមុខ ។ ព្រោះដូច្នោះ មគ្គ ទើបបានឈ្មោះ ៣ យ៉ាង ដោយអំណាចនៃការចូលដល់វិបស្សនា គឺ ៖

បើវុដ្ឋានគាមិនីវិបស្សនា ឃើញច្បាស់នូវសង្ខារដោយសភាពជាអនត្តា មគ្គ ក៏ឈ្មោះថា សុញ្ញតវិមោក្ខ ១ ។

បើវុដ្ឋានគាមិនីវិបស្សនា ឃើញច្បាស់ដោយសភាពមិនទៀង, មគ្គ ក៏ឈ្មោះថា អនិមិត្តវិមោក្ខ ១ ។

បើវុដ្ឋានគាមិនីវិបស្សនា ឃើញច្បាស់ដោយសភាពជាទុក្ខ, មគ្គ ក៏ឈ្មោះថា អប្បណិហិតវិមោក្ខ ១ ។

និងផលក្នុងមគ្គវិថី ក៏មានឈ្មោះយ៉ាងនោះ ដោយអំណាចនៃការចូលដល់មគ្គ ។ ក៏ផល សូម្បីកើតឡើងតាមកិច្ចរបស់ខ្លួនដល់ព្រះយោគីអ្នកឃើញច្បាស់ក្នុងផលសមាបត្តិវិថី ដោយន័យដែលពោលហើយ លោកហៅថា វិមោក្ខមានសុញ្ញតវិមោក្ខជាដើម ដោយអំណាចនៃការចូលដល់វិបស្សនាដូចគ្នា ។ ចំណែកឈ្មោះទាំង ៣ មានសុញ្ញតវិមោក្ខជាដើម ដូចគ្នាតែម្ដង. សូម្បីមគ្គនិងផលទាំងអស់ ទាំងក្នុងវិថី និងផលសមាបត្តិវិថីគ្រប់ប្រការ ដោយអំណាចនៃអារម្មណ៍ និងដោយអំណាចកិច្ចរបស់ខ្លួនទុំៈឯង ។

ចប់ ប្រភេទនៃវិមោក្ខ

ប្រភេទនៃបុគ្គល

បណ្តាព្រះអរិយបុគ្គលទាំងនោះ ព្រះអរិយបុគ្គលដែលឈ្មោះថា សោតាបន្ន បានលះបង់ការទៅកាន់អបាយហើយ មានការកើតត្រឹមតែ ៧ ជាតិទៀត ជាយ៉ាងក្រៃលែង ព្រោះបានញុំាងសោតាបត្តិមគ្គ ឱ្យកើតឡើងហើយ លះទិដ្ឋិ និងវិចិកិច្ឆា ចេញបាន ។

ព្រះអរិយបុគ្គល អ្នកមកនៅក្នុងលោកនេះ ត្រឹមតែម្តងទៀតប៉ុណ្ណោះ, ឈ្មោះថា សកទាគាមី ព្រោះចម្រើនសកទាគាមិមគ្គហើយ ធ្វើរាគៈ ទោសៈ និងមោហៈឱ្យស្រាលស្តើង ។

ព្រះអរិយបុគ្គលឈ្មោះថា អនាគាមី ព្រោះចម្រើនអនាគាមិមគ្គហើយ លះកាមរាគៈ និងព្យាបាទ ដោយមិនមានសេសសល់ មិនមកកាន់ភាពជាយ៉ាងនេះទៀតឡើយ ។

ព្រះអរិយបុគ្គលឈ្មោះថា អរហន្ត ព្រោះចម្រើនអរហត្តមគ្គហើយ លះកិលេសមិនមាននៅសល់អស់អាសវៈហើយ ជាទក្ខិណេយ្យបុគ្គលដ៏ប្រសើរក្នុងលោក ។

ចប់ ប្រភេទនៃបុគ្គល

ប្រភេទនៃសមាបត្តិ

បណ្តាសមាបត្តិទាំងនោះ ផលសមាបត្តិ រមែងទូទៅស្ទើរដល់ព្រះអរិយបុគ្គលទាំងអស់ ដោយអំណាចនៃផលតាមដែលជារបស់ខ្លួនៗ តែក្នុងការចូលនិរោធសមាបត្តិ រមែងមានបាន (គឺអាចកើត) ដល់ព្រះអនាគាមី និងព្រះអរហន្តប៉ុណ្ណោះ ។ ក្នុងការចូលនិរោធសមាបត្តិនោះ ព្រះអនាគាមី ឬព្រះអរហន្តចូលមហគ្គតសមាបត្តិ មានបឋមជ្ឈានជាដើម ចេញហើយពិចារណាសង្ខារធម៌ដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងសមាបត្តិនោះ ឃើញច្បាស់ក្នុងសមាបត្តិនោះឯង តាមលំដាប់ដំណើរទៅដរាបដល់អាកិញ្ចញ្ញាយតនៈ តពីនោះ ក៏ធ្វើបុព្វកិច្ចមានការអធិដ្ឋានជាដើម ហើយចូលនេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនៈ ។ ខាងមុខអប្បនាជវន ២ ខណៈរបស់នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនៈនោះ ការបន្តរបស់ចិត្តក៏ដាច់ចុះ តពីនោះលោកឈ្មោះថា ជាអ្នកចូលនិរោធហើយ ។ ក្នុងវេលាចេញរបស់ព្រះអនាគាមី អនាគាមិផលចិត្ត និងព្រះអរហន្ត អរហត្តផលចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅត្រឹមតែមួយខណៈប៉ុណ្ណោះ ក៏ជាភវង្គបាតតែម្តង ។ តពីនោះ បច្ចវេក្ខណញ្ញាណទាំងឡាយរមែងប្រព្រឹត្តទៅ ដូច្នេះឯង ។

ចប់ ប្រភេទនៃសមាបត្តិ

និង ចប់ ន័យនៃវិបស្សនាកម្មដ្ឋាន ត្រឹមតែប៉ុណ្ណោះ ។

សង្គហគាថា

៥. ភាវេតព្វំ បនិច្ចេវំ ភាវនាទ្វយមុត្តមំ
បដិបត្តិរសស្សាទំ បត្ថយន្តេន សាសនេ ។

ក៏បុគ្គលដែលប្រាថ្នាសេចក្ដីត្រេកអររសនៃការបដិបត្តិក្នុងព្រះពុទ្ធសាសនា គប្បីចម្រើនភាវនា ២ យ៉ាង ដ៏ខ្ពង់ខ្ពស់បំផុត ដូចពណ៌នាមកយ៉ាងនេះ ។

អធិប្បាយ វិបស្សនាកម្មដ្ឋាន

ក្នុងអភិធម្មត្ថសង្គហដីកា

វិបស្សនា *វចនត្ថៈថា* **អនិច្ចាទិវសេន វិវិធាការេន បស្សតីតិ = វិបស្សនា អនិច្ចានុបស្សនាទិកា ភាវនាបញ្ញា** *: ធម្មជាតិណា រមែងឃើញដោយអាការផ្សេងៗ ដោយអំណាចលក្ខណៈមានការមិនទៀងជាដើម ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះ ទើបឈ្មោះថា វិបស្សនា បានដល់ ភាវនាបញ្ញា មានអនិច្ចានុបស្សនាជាដើម ។*

កម្មដ្ឋានរបស់វិបស្សនានោះ ឬថា វិបស្សនានោះឯង ជាកម្មដ្ឋាន ព្រោះហេតុនោះ ទើបឈ្មោះថា វិបស្សនាកម្មដ្ឋាន ។ ក្នុងវិបស្សនាកម្មដ្ឋាននោះ វិសុទ្ធិសង្គហៈ រមែងមានដោយអាការ ៧ យ៉ាង ព្រោះដូច្នោះ ទើបពោលថា សត្តវិធា ។

អធិប្បាយត្រៃលក្ខណ៍

គប្បីជ្រាបវិគ្រោះថា ដែលឈ្មោះថា លក្ខណ: ព្រោះអត្ថថា ជាធម្មជាតិគួរកំណត់ ឬធម៌ជាគ្រឿងកំណត់ គឺ អនិច្ចតា ព្រោះដូច្នោះ ទើបឈ្មោះថា អនិច្ចលក្ខណ: ។

លក្ខណ: គឺ សេចក្តីទុក្ខ ពោលគឺ ការបៀតបៀនដោយការកើតឡើងនិងការវិនាសទៅ ព្រោះដូច្នោះ ទើបឈ្មោះថា ទុក្ខលក្ខណ: ។

ការមិនមាននៃអត្តា ដែលពួកជនដទៃកំណត់ទុក ឈ្មោះថា អនត្តាលក្ខណ: គឺ ការមិនមានអត្តានោះឯង ព្រោះដូច្នោះ ទើបឈ្មោះថា អនត្តលក្ខណ: ។

ការពិចារណារឿយៗនូវលក្ខណ: ៣ មានអនិច្ចលក្ខណ:ជាដើម ឈ្មោះថា អនិច្ចានុបស្សនាជាដើម ។

អធិប្បាយ វិបស្សនាញាណ ១០

\+ ញាណដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចការពិចារណា ធម៌មានខន្ធជាដើមដោយកលាប ឈ្មោះថា សម្មសនញាណ ។

\+ ញាណដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចការតាមឃើញការកើត និងការរលត់ ឈ្មោះថា ឧទយព្វយញាណ ។

\+ ញាណដែលលែងបោល(មិនកាន់យក) នូវការកើតហើយប្រព្រឹត្តទៅក្នុងការរលត់ ឈ្មោះថា ភង្គញាណ ។

\+ ញាណដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចការតាមឃើញសង្ខារទាំងឡាយជារបស់គួរខ្លាច ឈ្មោះថា ភយញាណ ។

+ ញាណដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចការត្រិះរិះពិចារណាសង្ខារទាំងឡាយ គួរខ្ពើម ដែលឃើញហើយដោយការមានទោស ឈ្មោះថា អាទីនវញាណ ។

+ ញាណដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចការនឿយណាយ ក្នុងសង្ខារទាំងឡាយ មានទោសដែលឃើញហើយ ឈ្មោះថា និព្វិទាញាណ ។

+ ញាណដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចការនឿយណាយហើយ ភាពជាអ្នកប្រាថ្នា ដើម្បីនឹងចេញឱ្យផុតពីសង្ខារទាំងឡាយ ឈ្មោះថា មុញ្ចិតុកម្យតាញាណ ។

+ ញាណដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចការកំណត់សង្ខារទាំងឡាយទៀត ដើម្បីជាឧបាយនៃការផុត (ពីសង្ខារ) ដល់ព្រម ឈ្មោះថា បដិសង្ខាញាណ ។

+ ញាណដែលព្រងើយ ប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចការវៀរចាកសេចក្តីគួរខ្លាច និងសេចក្តីត្រេកអរក្នុងធម៌ទាំងឡាយ ដែលពិចារណាហើយ ឈ្មោះថា សង្ខារុបេក្ខាញាណ ។

+ ញាណដែលសមគួរដល់ (អនុកូល គឺការសម្រេចជួយជ្រោមជ្រែង) ការសម្រេចកិច្ចនៃញាណទាំង ៩ ខាងដើម (មានសម្មសនញាណជាដើម) និងដល់ពោធិបក្ខិយធម៌ ៣៧ ក្នុងខាងលើ ឈ្មោះថា អនុលោមញាណ ។

អធិប្បាយ មគ្គមានឈ្មោះ ៣ យ៉ាង

មគ្គ ឈ្មោះថា សុញ្ញតៈ ព្រោះជាសភាពទទេចាកអត្តា, ឈ្មោះថា វិមោក្ខៈ ព្រោះអត្ថថា ផុតចាកកិលេស មានសញ្ញោជនជាដើម (ក្នុងអដ្ឋកថាជាសុញ្ញតវិមោក្ខ) ។

មគ្គ ឈ្មោះថា អនិមិត្តៈ ព្រោះមិនមាននិមិត្ត មាននិច្ចនិមិត្តជាដើម ។

មគ្គ ឈ្មោះថា អប្បណិហិត ព្រោះមិនមានការប្រាថ្នា គឺ មិនមានសេចក្ដីប្រាថ្នាដោយតណ្ហា ។

អធិប្បាយ វិសុទ្ធិ ៧

អធិប្បាយ សីលវិសុទ្ធិ

សីល មានវចនត្ថៈថា បុគ្គលណា រមែងរក្សាសីល សីលនោះ រមែងញុំាងបុគ្គលអ្នករក្សានោះ ឱ្យផុតចាកទុក្ខទាំងឡាយ មានអបាយភូមិជាដើម ព្រោះហេតុនោះ សីលនោះ ទើបឈ្មោះថា បាតិមោក្ខ, បាតិមោក្ខនោះឯង ឈ្មោះថា សំវរៈ ព្រោះការពារទុច្ចរិត មានកាយទុច្ចរិតជាដើម, និងឈ្មោះថា សីល ព្រោះអត្ថថា គឺ ជាទីតាំងទុកដោយប្រពៃនៃកាយកម្ម និងវចីកម្មនិងជាទីទទួលនៃកុសលធម៌ ព្រោះដូច្នោះ ទើបឈ្មោះថា បាតិមោក្ខសំវរសីល ។

សីលដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចនៃការសង្រួមនូវឥន្ទ្រិយទាំងឡាយ មានចិត្តជាគម្រប់ ៦ ក្នុងអារម្មណ៍ទាំងឡាយ មានរូបជាដើម ឈ្មោះថា ឥន្ទ្រិយសំវរសីល ។

សីលដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចនៃសេចក្ដីបរិសុទ្ធិនៃអាជីវៈ ដោយវៀរចាកមិច្ឆាជីវៈ ឈ្មោះថា អាជីវបារិសុទ្ធិសីល ។

សីលដែលអាស្រ័យបច្ច័យទាំងឡាយ បានដល់ សីល គឺ ការពិចារណាដោយសេចក្ដីជាបច្ច័យទាំងនោះ មានប្រយោជន៍យ៉ាងនេះ ឈ្មោះថា បច្ចយ-សន្និស្សិតសីល ។

ឈ្មោះថា ចតុបារិសុទ្ធិសីល ព្រោះមាន ៤ យ៉ាង និង ព្រោះបរិសុទ្ធបាន ដោយសារការសម្តែងអាបត្តិ ការសង្រួមឥន្ទ្រិយ ការស្វែងរក និងការពិចារណា នូវបច្ច័យ ។

អធិប្បាយ ចិត្តវិសុទ្ធិនិងទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ

សមាធិ ឈ្មោះថា ចិត្តវិសុទ្ធិ ព្រោះការជម្រះចិត្តឱ្យបរិសុទ្ធហ្មត់ចត់ ដោយអំណាចឱ្យដល់ការប្រាសចាកនីវរណៈ ឬ ឈ្មោះថា ចិត្តវិសុទ្ធិ ព្រោះធ្វើពាក្យអធិប្បាយថា ព្រោះសមាធិដែលទ្រង់សម្តែងដោយចិត្តជាប្រធានផង[១] ព្រោះសមាធិចិត្តនោះ បរិសុទ្ធហើយផង ។

ការកំណត់ធម៌ដែលមានលក្ខណៈជាដើម លោកពោលទុកយ៉ាងនេះថា "ធម៌ទាំងឡាយ មានសភាពស្មើគ្នា ជាលក្ខណៈ, មានកិច្ច និងសម្បត្តិ ជារស, មានអាការ គឺ ការប្រាកដ និងផល ជាបច្ចុប្បដ្ឋាន" ដូច្នេះ កាលពោលពិស្តារដោយន័យមានន័យជាដើមថា "ផស្សៈ មានការប៉ះខ្ទប់ ជាលក្ខណៈ បឋវីមានភាពរឹង ជាលក្ខណៈ" ដូច្នេះ និងកាលពោលសង្ខេបដោយន័យជាដើមថា "នាម មានការបង្អោនទៅ ជាលក្ខណៈ រូបមានការប្រែប្រួល ជាលក្ខណៈ" ដូច្នេះ គឺ ការកំណត់សំដៅយកដោយអំណាចលក្ខណៈ មានបច្ចត្តលក្ខណៈជាដើម បានដល់ ការកំណត់ទុក្ខសច្ចៈ ។ ឈ្មោះថា ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ ព្រោះធ្វើវិគ្រោះថា "ឈ្មោះថា ទិដ្ឋិ ព្រោះឃើញថា ដែលឈ្មោះថា អត្តាដទៃក្រៅអំពីនាមរូប រមែងមិនមាន និងឈ្មោះថា វិសុទ្ធិ ព្រោះជម្រះមន្ទិល គឺ អត្តទិដ្ឋិ" ដូច្នេះ ។

---

១. ចិត្តេកគ្គតា គឺ សមាធិ ទ្រង់សម្តែងដោយពាក្យថា ចិត្តសីសំ ចិត្តជាប្រធាន ។

១-លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ផស្សៈ

១-ផុស្សនលក្ខណោ — ផស្សៈមានការប៉ះខ្ទប់ ជាលក្ខណៈ

២-សង្ឃដ្ដនរសោ — មានការនាំមករួមគ្នា ជាកិច្ច

៣-សង្គតិបច្ចុប្បដ្ឋានោ — មានការប្រជុំ ជាអាការប្រាកដ

៤-អាបាថគតវិសយបទដ្ឋានោ — មានអារម្មណ៍មកកាន់គន្លង ជាបទដ្ឋាន ។

២-លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់បឋវី

១-កក្ខឡលក្ខណា — បឋវីមានការរឹង ជាលក្ខណៈ

២-បតិដ្ឋានរសា — មានការតាំងនៅមាំ ជាកិច្ច

៣-សម្បដិច្ឆនបច្ចុប្បដ្ឋានា — មានការទទួលទុក ជាអាការប្រាកដ

៤-អវសេសធាតុត្តយបទដ្ឋានា — មានធាតុ ៣ ដែលនៅសល់ ជាបទដ្ឋាន ។

៣- លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់នាម

១-នមនលក្ខណំ — នាមមានការបង្អោនទៅកាន់អារម្មណ៍ ជាលក្ខណៈ

២-សម្បយោគរសំ — មានការប្រកបរួមគ្នា ជាកិច្ច

៣-អវិនិព្ភោគបច្ចុប្បដ្ឋានំ — មានការមិនបែកចាកពីចិត្ត ជាអាការប្រាកដ

៤-វិញ្ញាណបទដ្ឋានំ — មានវិញ្ញាណ ជាបទដ្ឋាន ។

៤- លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់រូប

១-រុប្បនលក្ខណំ — រូបមានការប្រែប្រួល ជាលក្ខណៈ

២-វិកិរណរសំ — មានការខ្ចាត់ខ្ចាយ ជាកិច្ច

៣-អព្យាកតបច្ចុប្បដ្ឋានំ — មានភាពជាព្យាកត ជាអាការប្រាកដ

៤-វិញ្ញាណបទដ្ឋានំ — មានវិញ្ញាណ ជាបទដ្ឋាន ។

អធិប្បាយ កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិ

ពាក្យថា បច្ចយបរិគ្គហោ : កំណត់បច្ច័យ បានដល់ ការកំណត់បច្ច័យ មានកម្មជាដើម ដែលសម្រេចហើយ ដោយប្រចក្សជាដើមនៃការប្រព្រឹត្តិទៅរបស់នាមរូប ក្នុងកាលទាំង ៣ ដោយអំណាចនៃបច្ច័យដែលទូទៅ និងបច្ច័យដែលមិនទូទៅ (សាធារណាសាធារណវិសេស)[១] យ៉ាងនេះ គឺ ៖

នាមនិងរូបក្នុងបដិសន្ធិកាល រមែងកើតឡើងដោយអំណាចនៃហេតុ គឺ អវិជ្ជា តណ្ហា ឧបាទាន និងកម្មមុន ប៉ុន្តែ ក្នុងបវត្តិកាល រូបកើតឡើងដោយអំណាចនៃបច្ច័យ គឺ កម្ម ចិត្ត ឧតុ និងអាហារ, ចំណែកនាម កើតឡើងដោយអំណាចនៃបច្ច័យ មាននិស្សយប្បច្ច័យ និងអារម្មណប្បច្ច័យ មានចក្ខុ និងរូបជាដើម ដោយការផ្សេងគ្នា ។ កុសលរមែងកើតឡើងដោយចតុក្កសម្បត្តិ[២] មានយោនិសោមនសិការជាដើម អកុសល រមែងកើតឡើងដោយបរិយាយផ្ទុយគ្នានៃចតុក្កសម្បត្តិ មានយោនិសោមនសិការៈជាដើម. វិបាករមែងកើតឡើងដោយអំណាចនៃកុសល និងអកុសល, ភវង្គនរមែងកើតឡើង ដោយអំណាចនៃភវង្គជាដើម, កិរិយាជវនៃ រមែងកើតឡើងដោយអំណាចនៃសន្តានរបស់ព្រះខីណាស្រពយ៉ាងនេះ ដោយប្រការដូច្នេះឯង ជាការកំណត់សមុទយសច្ចៈ ឈ្មោះថា កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិ ព្រោះធ្វើវិគ្រោះថា "បញ្ញា ឈ្មោះថា កង្ខាវិតរណៈ ព្រោះឆ្លង គឺ ឈានកន្លងសេចក្ដីសង្ស័យ ១៦ យ៉ាង[៣] មានជាដើមថា ក្នុងអតីត

១. សាធារណបច្ច័យ មានអវិជ្ជានិងតណ្ហាជាដើម, អសាធារណបច្ច័យវិសេស មានយោនិសោមនសិការជាដើម ។ ២. ចតុក្កសម្បត្តិ គឺ ១.យោនិសោមនសិការ(អត្តសម្មាបណិធិ) ២.បដិរូបទេសវាសៈ ៣.បុព្វេកតបុញ្ញតា ៤.សប្បុរិសូបស្សយ ។ ៣. មជ្ឈិ. មូល. សព្វាសវសំវរសូត្រ. ២០. ១២/២៥ សេចក្ដីសង្ស័យ ១៦ យ៉ាង ។ អភិ. សង្គ. សញ្ញោជនគោច្ឆក. ៧៩. ២២៤/១៦២ សេចក្ដីសង្ស័យ ៨ គឺ ពុទ្ធេ កង្ខតិ ។បេ។ បដិច្ចសមុប្បាទេ កង្ខតិ ។ ឬបរិច្ឆេទទី១ ទំព័រ ៨៣ ។

កាលដ៏យូរអង្វែង យើងបានមានហើយទេហ្ន៎ ហើយសេចក្ដីសង្ស័យ ៨ យ៉ាង មានជាដើមថា ការសង្ស័យក្នុងព្រះសាស្ដា និងឈ្មោះថា វិសុទ្ធិ ព្រោះជម្រះមន្ទិល គឺ ទិដ្ឋិ (យើញថា) នាមរូបទាំងពីរនេះ មិនមានហេតុប្បច្ច័យ និងឃើញថា ជាវិសមហេតុ គឺ ហេតុស្មើគ្នា ដោយត្រៃលក្ខណៈ ក៏មិនមាន ។

អធិប្បាយ មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិ

បន្ទាប់ពីការកំណត់បច្ច័យនោះ ការដែលព្រះយោគាវចរប្រារព្ធន័យ មានខន្ធ និងអាយតនៈជាដើម ក្នុងនាមរូបទាំងឡាយ ដែលខ្លួនកំណត់ហើយយ៉ាងនោះ គឺ ដែលកំណត់ដោយអំណាចការកំណត់ចែកសភាវៈ មានបច្ចត្តលក្ខណៈជាដើម និងដោយអំណាចនៃការកំណត់ចែកបច្ច័យដែលជាប់ទាក់ទងក្នុងភូមិ ៣ មាន កាមភូមិជាដើម វៀរលោកុត្តរភូមិដែលផ្សេងគ្នាដោយកាល មានអតីតកាលជា ដើម គឺប្រារព្ធន័យមានខន្ធជាដើមហើយ ដោយអំណាចខន្ធ ៥ ទ្វារ ៦ អារម្មណ៍ ៦ និងធម៌ដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងទ្វារ ៦ ជាដើម រួបរួមចូលដោយអំណាចនៃកលាប គឺ ដោយអំណាចការប្រមូលមក ហើយពិចារណាដល់លក្ខណៈ ៣ ដោយ សម្មសនញ្ញាណ គឺ ដោយញាណដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចការពិចារណា កលាប ដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចការពិចារណាត្រៃលក្ខណ៍ ពោលគឺ អាការដែលមានហើយ ក៏មិនមានទេ គឺ ត្រូវការកើត និងការរលត់ បៀតបៀន និងមិនប្រព្រឹត្តទៅក្នុងអំណាច, ដោយអំណាចនៃកាលដ៏យូរអង្វែង មានអតីត កាលជាដើម ដោយអំណាចការបន្តរបស់ធម៌ដែលជាអតីតជាដើម និងដោយ

អំណាចនៃខណៈ មានខណៈដែលជាអតីតជាដើម ដោយន័យជាដើមថា "រូបណាដែលកើតហើយក្នុងអតីត រូបនោះ ក៏រលត់ទៅហើយក្នុងអតីតនុ៎ះឯង, រូបណានឹងមានក្នុងអនាគត សូម្បីរូបនោះ ក៏នឹងរលត់ទៅក្នុងអនាគតដូចគ្នា, រូបណាដែលជាបច្ចុប្បន្នរូបនោះ មិនទាន់ដល់អនាគត ក៏នឹងរលត់ក្នុងបច្ចុប្បន្ននោះដូចគ្នា, ធម៌ទាំងឡាយមានរូបខាងក្នុង រូបខាងក្រៅ រូបល្អិត រូបគ្រោត គ្រោតរូបថោកទាប រូបប្រណីតជាដើម" ក៏ដូចគ្នា ព្រោះដូច្នោះ រូបនោះ ឈ្មោះថា **អនិច្ចំ** គឺ ជារូបដែលមិនគួរប្រាថ្នា បានដល់ មិនគប្បីចូលដល់ ដោយអំណាចនៃការៈមានអត្ថាជាដើម ព្រោះអត្ថថា អស់ទៅ គឺ ព្រោះដល់ការអស់ទៅ, ឈ្មោះថា ទុក្ខ ព្រោះអត្ថថា គួរខ្លាច គឺ ព្រោះជាហេតុនៃការខ្លាច, ឈ្មោះថា អនត្តា ព្រោះអត្ថថា មិនមានខ្លឹមសារ គឺ ព្រោះមិនមានអត្តា មានអត្តាដែលជាខ្លឹមសារជាដើម" ដូច្នេះ និងដោយន័យជាដើមថា "ភ្នែកមិនទៀង ត្រចៀកមិនទៀង ។បេ។ ចិត្តមិនទៀង, រូបមិនទៀង សំឡេងមិនទៀង ។បេ។ ធម្មារម្មណ៍មិនទៀង, ចក្ខុវិញ្ញាណមិនទៀង ។បេ។ មនោវិញ្ញាណមិនទៀង ជាទុក្ខ ជាអនត្តា" ដូច្នេះ ។

តែកាលសម្មសនញាណកើតឡើងហើយ ព្រះយោគាវចរអ្នកអារទ្ធវិបស្សកៈ (អ្នកមានវិបស្សនាប្រារព្ធហើយ) ក៏ពិចារណានូវការកើតនិងការរលត់ ក្នុងសង្ខារទាំងឡាយនោះទៀត ដោយឧទយព្វយញ្ញាណ ដោយអាការ ៥០ ដោយអាចឃើញការកើតនិងការរលត់នៃខន្ធ ៥ ខន្ធនីមួយៗ ១០ យ៉ាង គឺ ឃើញការកើតដោយអាការ ៥ យ៉ាង ការរលត់ ដោយអាការ ៥ យ៉ាង គឺឃើញថា ឃើញ ៤ យ៉ាង ដោយអំណាចនៃបច្ច័យ, និងឃើញមួយយ៉ាងទៀត ដោយអំណាចនៃខណៈក្នុងខន្ធនីមួយៗ គឺ ដោយអំណាចនៃការកើតឡើងនៃបច្ច័យ និងការរលត់

នៃបច្ច័យ ក្នុងរូបក្ខន្ធ[១] យ៉ាងនេះ គឺ ៖

ការកើតឡើងនៃរូប ព្រោះកើតឡើងនៃអវិជ្ជា

ការកើតឡើងនៃរូប ព្រោះកើតឡើងនៃតណ្ហា

ការកើតឡើងនៃរូប ព្រោះកើតឡើងនៃកម្ម

ការកើតឡើងនៃរូប ព្រោះកើតឡើងនៃអាហារ

ការរលត់ទៅនៃរូប ព្រោះរលត់ទៅនៃអវិជ្ជា

ការរលត់ទៅនៃរូប ព្រោះរលត់ទៅនៃតណ្ហា

ការរលត់ទៅនៃរូប ព្រោះរលត់ទៅនៃកម្ម

ការរលត់ទៅនៃរូប ព្រោះរលត់ទៅនៃអាហារ

និងសូម្បីក្នុងវេទនាខន្ធ សញ្ញាខន្ធ និងសង្ខារក្ខន្ធ ដកអាហារចេញ ដាក់ផស្សៈជំនួសយ៉ាងនេះថា "ព្រោះអវិជ្ជា, តណ្ហា, កម្ម, និងផស្សៈកើត វេទនាទើបកើត. ព្រោះអវិជ្ជា, តណ្ហា, កម្ម, និងផស្សៈរលត់ វេទនាទើបរលត់" ដូច្នេះ ។

ក្នុងវិញ្ញាណក្ខន្ធ[២] ដាក់នាមជំនួស យ៉ាងនេះថា

ការកើតឡើងនៃវិញ្ញាណ ព្រោះកើតឡើងនៃអវិជ្ជា

ការកើតឡើងនៃវិញ្ញាណ ព្រោះកើតឡើងនៃតណ្ហា

ការកើតឡើងនៃវិញ្ញាណ ព្រោះកើតឡើងនៃកម្ម

ការកើតឡើងនៃវិញ្ញាណ ព្រោះកើតឡើងនៃអាហារ

ការរលត់ទៅនៃវិញ្ញាណ ព្រោះរលត់ទៅនៃអវិជ្ជា

១.២. ខុទ្ទ. បដិ. មហាវគ្គ. ៦៩. ១០៦/១២៥, ១១១/១២៨ ។

ការរលត់ទៅនៃវិញ្ញាណ ព្រោះរលត់ទៅនៃតណ្ហា

ការរលត់ទៅនៃវិញ្ញាណ ព្រោះរលត់ទៅនៃកម្ម

ការរលត់ទៅនៃវិញ្ញាណ ព្រោះរលត់ទៅនៃអាហារ

និងដោយអំណាចនៃខណៈ ដោយមិនបានជាប់ទាក់ទងដល់បច្ច័យទាំងឡាយមានអវិជ្ជាជាដើម តែឃើញត្រឹមតែលក្ខណៈ គឺការកើតឡើង (និព្វត្តិលក្ខណៈ) និងឃើញត្រឹមតែលក្ខណៈ គឺការប្រែប្រួលទៅ (វិបរិណាមលក្ខណៈ) ក្នុងខណៈទាំងឡាយ ដែលជាបច្ចុប្បន្នប៉ុណ្ណោះ កាលកើតវិបស្សនូបកិលេស ១០ យ៉ាងមានឱភាសជាដើម គឺ

១. ឱភាស ពោលគឺ ពន្លឺភ្លឺស្វាង ផ្សាយចេញពីសរីរៈកើតពីវិបស្សនាចិត្ត (ចិត្តសម្បយុត្តដោយវិបស្សនា) ។

២. បីតិ ៥ យ៉ាង មានខុទ្ទកាបីតិជាដើម កើតព្រមជាមួយ នឹងវិបស្សនាចិត្ត ។

៣. បស្សទ្ធិ ២ យ៉ាង ដោយអំណាចកាយបស្សទ្ធិ និងចិត្តបស្សទ្ធិ មានការរម្ងាប់សេចក្តីក្រវល់ក្រវាយកាយនិងចិត្ត ជាលក្ខណៈ ដែលកើតព្រមជាមួយនឹងវិបស្សនាចិត្តដូចគ្នា ។

៤. អធិមោក្ខ ពោលគឺ សទ្ធិន្ទ្រិយដែលមានកម្លាំង

៥. បគ្គហ ពោលគឺ វីរិយសម្ពោជ្ឈង្គៈ ដែលញ៉ាំងកិច្ចនៃសម្មប្បធានឱ្យសម្រេច ។

៦. សុខដែលប្រណីតក្រៃលែង ។

៧. ញាណដែលជាវិបស្សនាប្រព្រឹត្តទៅក្នុងត្រៃលក្ខណ៍ ដូចជាវជិរាវុធ (អាវុធពេជ្រ) ដែលព្រះឥន្ទ្រទ្រង់គ្រវែងចុះមកហើយ ។

៨. សតិ ពោលគឺ ឧបដ្ឋាន[1] ជាសតិប្បដ្ឋានដែលអាចតាមរលឹកដល់កិច្ចដែលខ្លួនធ្វើទុកមកយូរហើយជាដើម ។

៩. ឧបេក្ខាទាំងពីរ គឺ តត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខា ដែលជាឧបេក្ខាសម្មោជ្ឈង្គៈដែលកើតរួមជាមួយនឹងវិបស្សនា ប្រព្រឹត្តទៅដោយប្រពៃ និងអាវជ្ជនុបេក្ខា ក្នុងមនោទ្វារ ។

១០. រូបនិកន្តិ គឺ កាលវិបស្សនូបកិលេស ៩ យ៉ាង មានឱភាសជាដើម រូបនិកន្តិ (ការប្រាថ្នាក្នុងរូប ពោលគឺ ឱភាសជាដើម) ដែលជាតណ្ហាល្អិត ធ្វើសេចក្ដីហួងហែងក្នុងឱភាសជាដើមនោះ ដោយន័យជាដើមថា "ឱភាស ដូច្នេះ មិនធ្លាប់កើតឡើងដល់យើង ក្នុងកាលមុនអំពីកាលនេះហ្ន៎" ដូច្នេះ

មួយទៀត កាលវិបស្សនូបកិលេស ១០ យ៉ាង មានឱភាសកើតឡើង ក៏មិនប្រកាន់ថា "ឱភាសជាដើម ដូច្នេះ មិនធ្លាប់កើតឡើងដល់យើងហ្ន៎ យើងជាអ្នកបានសម្រេចផល ពិតប្រាកដហើយ" ដូច្នេះ ហើយកំណត់ គឺ វិនិច្ឆ័យលក្ខណៈនៃមគ្គ យ៉ាងនេះថា ៖ "ឱភាសាជាដើមទាំងនេះ មិនមែនមគ្គ ព្រោះជាវត្ថុនៃតណ្ហា និងមានះ ដោយការពិត ជាវិបស្សនូបកិលេសទុំះឯង ក៏វិបស្សនាញាណដែលដំណើរទៅកាន់វិធីផុតចាកវិបស្សនូបក្កិលេស មានឱភាសជាដើមនោះ ជាមគ្គ" ដូច្នេះ ឈ្មោះថា មគ្គាមគ្គញាណ ទស្សនវិសុទ្ធិ ព្រោះដឹង គឺ ព្រោះឃើញមគ្គ និងមិនមែនមគ្គ (ផ្លូវ និងមិនមែនផ្លូវ) និងព្រោះជម្រះសេចក្ដីសំគាល់ខុសក្នុងទី មិនមែនជាមគ្គថា ជាមគ្គឱ្យបរិសុទ្ធស្អាត ។

---

១. វចនត្ថថា អារម្មណំ ឧបដ្ឋេតីតិ = ឧបដ្ឋានំ ធម្មជាតិដែលញុំាងអារម្មណ៍ ឱ្យចូលទៅតាំងទុក ឈ្មោះថា ឧបដ្ឋាន បានដល់ សតិប្បដ្ឋាន ។

អធិប្បាយ បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិ

ពាក្យថា "**យាវានុលោមា** : ដរាបដល់ទាំងអនុលោម គឺ រហូតដល់ទាំងសច្ចានុលោមញាណ ។

ពាក្យថា "**នវវិបស្សនាញាណានិ** : វិបស្សនាញាណ ៩ សេចក្តីថា ញាណ ៩ នោះ គឺ :

១- ញាណដែលដឹងការកើត និងការរលត់របស់ខន្ធទាំងឡាយ ឈ្មោះថា ឧទយព្វយញាណ ។

២- ញាណដែលលែងចោល (មិនកាន់យក) នូវការកើត ហើយពិចារណាត្រឹមតែការរលត់ ឈ្មោះថា ភង្គញាណ ។

៣- ញាណដែលសម្លឹងមើលអាការរបស់សង្ខារដែលប្រាកដហើយ ដោយអំណាចនៃភង្គជារបស់គួរខ្លាច ដូចការសម្លឹងមើលអាការរបស់សត្វកាច មានសីហជាដើមដែលគួរខ្លាច ដូច្នេះ ឈ្មោះថា ភយញាណ ។

៤- ញាណដែលសម្លឹងមើលអាការត្រង់ទោសនៃសង្ខារ ដែលខ្លួនឃើញហើយ ដោយអាការគួរខ្លាច យ៉ាងនោះ ដូចជាការឃើញទោសនៃផ្ទះដែលភ្លើងឆេះសព្វទាំងអស់ហើយ ដូច្នោះ ឈ្មោះថា អាទីនវញាណ ។

៥- ញាណដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយការនឿយណាយក្នុងខន្ធដែលមានទោសដែលឃើញហើយ ឈ្មោះថា និព្វិទាញាណ ។

៦- ញាណដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចជាអ្នកប្រាថ្នា ដើម្បីនឹងចេញឱ្យផុតទៅពីធម៌ដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងភូមិទាំង ៣ នោះ ដូចសត្វមានត្រីជាដើម ត្រូវការរួចផុតចាកគ្រឿងទាក់ មានសំណាញ់ជាដើម ដូច្នោះ ឈ្មោះថា មុញ្ចិតុកម្យតា

ញាណ ។

៧- ញាណដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចនៃការពិចារណារឿយៗ ក្នុងខន្ធសូម្បីដែលមានទោសដែលខ្លួនឃើញហើយ ដើម្បីញ៉ាំងឧបាយនៃការរួចផុត ឱ្យដល់ព្រមដូចបក្សីសមុទ្រ ដូច្នោះ ឈ្មោះថា បដិសង្ខានុបស្សនាញាណ ។

៨- ញាណដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអាការ គឺការព្រងើយកន្តើយក្នុងសង្ខារទាំងនោះដែលមានទោស ដែលខ្លួនឃើញហើយ ដូចបុរសមានភរិយាលែងលះហើយ ដូច្នោះ ឈ្មោះថា សង្ខារុបេក្ខាញាណ ។

៩- ញាណទី ៩ គឺ សច្ចានុលោមិកញាណដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងមគ្គវិថីមុនគោត្រភូញាណ ដោយអនុលោមដល់វិបស្សនាញាណ ៨ ដែលប្រព្រឹត្តទៅហើយក្នុងកាលមុន ព្រោះមានលក្ខណៈ មានអនិច្ចលក្ខណៈជាដើម ជាអារម្មណ៍ និងដល់ពោធិបក្ខិយធម៌ ៣៧ ដែលនឹងសម្រេចក្នុងខណៈនៃមគ្គខាងលើ ឈ្មោះថា អនុលោមញាណ ។

រួមជា ៩ ប្រការ ឈ្មោះថា បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិ ព្រោះជាបដិបទានៃការបរិសុទ្ធិរបស់ញាណទស្សនៈ ដោយអត្ថថា ដឹងត្រៃលក្ខណ៍ ដោយអត្ថថា ឃើញដោយប្រចក្ស និង ព្រោះបរិសុទ្ធចាកពីធម៌ជាសត្រូវ ។

អធិប្បាយ ញាណទស្សនវិសុទ្ធិ

សេចក្ដីចាស់ក្លាជុំវិញនៃវិបស្សនា គឺ សង្ខារុបេក្ខាញាណដែលមកដល់ហើយ គឺ អាស្រ័យសង្ខារុបេក្ខាញាណនោះ ។

ពាក្យថា "អប្បនា នឹងកើតក្នុងកាលឥឡូវនេះ"

សេចក្តីថា ក្នុងខណៈដែលគួរពោលថា "ឥឡូវនេះ លោកុត្តរមគ្គ ពោលគឺ អប្បនា នឹងកើតឡើង" ដូច្នេះ ។

ពាក្យថា "**យង្កិញ្ចិ**" (ប្រែថា អនិច្ចលក្ខណៈជាដើមយ៉ាងណាមួយ) បានដល់ ក្នុងបណ្តាលក្ខណៈ ៣ ដែលសង្ខារុបេក្ខាញាណកាន់យកហើយ មួយលក្ខណៈ ប៉ុណ្ណោះ ឈ្មោះថា លក្ខណៈយ៉ាងណាមួយ ។ វិបស្សនាណា ដល់ភាវៈដ៏ខ្ពស់ បំផុត ដោយដល់ទីបំផុតនៃវិបស្សនា, វិបស្សនានោះ លោកហៅ ឈ្មោះថា សានុលោម ព្រោះប្រព្រឹត្តទៅជាមួយអនុលោមញាណ វិបស្សនានោះឯង ហៅថា សង្ខារុបេក្ខា ព្រោះព្រងើយក្នុងសង្ខារទាំងឡាយ និងហៅថា វុដ្ឋានគាមិនី ក៏ព្រោះ ដំណើរទៅកាន់មគ្គ ពោលគឺ ការចេញ ព្រោះចេញចាកអបាយភូមិជាដើម និង ចេញចាកនិមិត្ត គឺ សង្ខារតាមសមគួរ ។

ពាក្យថា **អភិសមេន្តោ** : យាងឡើងកាន់គោត្រភូព្រះអរិយបុគ្គល បាន ដល់ គោត្រភូចិត្ត ។

ពាក្យថា **បរិជានន្តោ** : មគ្គកំណត់ដឹង គឺ កំណត់ដឹងថា "ទុក្ខនេះ មានប៉ុណ្ណេះ មិនខ្វះ និងមិនលើសជាងនេះ" ។

ពាក្យថា **សច្ឆិករោន្តោ** : ការធ្វើនិរោធសច្ចៈឱ្យច្បាស់ បានដល់ ការ ធ្វើឱ្យប្រែចក្សុដោយអំណាចការធ្វើឱ្យជាអារម្មណ៍ ។

ពាក្យថា **មគ្គសច្ចភាវនាវសេន** : ដោយអំណាចការចម្រើនមគ្គសច្ចៈ បានដល់ ដោយអំណាចនៃការឱ្យសច្ចៈទី ៤ ពោលគឺ មគ្គសច្ចៈ ដែលបណ្ឌិត ហៅថា អង្គនៃមគ្គសម្បយុត្តគ្នាជាបច្ច័យ មានសហជាតប្បច្ច័យជាដើមចម្រើន ។ ការដែលញាណមួយប៉ុណ្ណោះ ធ្វើកិច្ច ៤ យ៉ាង ឱ្យសម្រេចបាន បណ្ឌិតគួរទទួល

រង ព្រោះការសម្តែងកិច្ច ៤ យ៉ាង មានការចេះប្រឆេះជាដើមនៃប្រទីបជាដើម និងព្រោះព្រះបាលីដែលមកថា ៖

"**យោ ភិក្ខវេ, ទុក្ខំ បស្សតិ ទុក្ខសមុទយម្បិ សោ បស្សតិ, ទុក្ខនិរោធម្បិ បស្សតិ, ទុក្ខនិរោធគាមិនឹ បដិបទម្បិ បស្សតិ ។ យោ ទុក្ខសមុទយំ បស្សតិ ទុក្ខម្បិ សោ បស្សតិ, ទុក្ខនិរោធម្បិ បស្សតិ, ទុក្ខនិរោធគាមិនឹ បដិបទម្បិ បស្សតិ ។ យោ ទុក្ខនិរោធំ បស្សតិ ទុក្ខម្បិ សោ បស្សតិ, ទុក្ខសមុទយម្បិ បស្សតិ, ទុក្ខនិរោធគាមិនឹ បដិបទម្បិ បស្សតិ ។ យោ ទុក្ខនិរោធគាមិនឹ បដិបទំ បស្សតិ ទុក្ខម្បិ សោ បស្សតិ, ទុក្ខសមុទយម្បិ បស្សតិ, ទុក្ខនិរោធម្បិ បស្សតិ :** ម្នាលភិក្ខុទាំងឡាយ បុគ្គលណា ឃើញទុក្ខ, បុគ្គលនោះ ឈ្មោះថា ឃើញទុក្ខសមុទ័យផង ឃើញទុក្ខនិរោធផង ឃើញទុក្ខនិរោធគាមិនីបដិបទាផង ។ បុគ្គលណា ឃើញទុក្ខសមុទ័យ, បុគ្គលនោះ ឈ្មោះថា ឃើញទុក្ខផង ឃើញទុក្ខនិរោធផង ឃើញទុក្ខនិរោធគាមិនីបដិបទាផង ។ បុគ្គលណា ឃើញទុក្ខនិរោធ, បុគ្គលនោះ ឈ្មោះថា ឃើញទុក្ខផង ឃើញទុក្ខសមុទ័យផង ឃើញទុក្ខនិរោធ-គាមិនីបដិបទាផង ។ បុគ្គលណា ឃើញទុក្ខនិរោធគាមិនីបដិបទា, បុគ្គលនោះ ឈ្មោះថា ឃើញទុក្ខផង ឃើញទុក្ខសមុទ័យផង ឃើញទុក្ខនិរោធផង ។"[១]

<u>ក្នុងវិសុទ្ធិមគ្គ</u>[២] សម្តែងថា ៖

មគ្គញាណតែមួយ ធ្វើកិច្ច ៤ មិនមុនមិនក្រោយ គឺ ព្រមគ្នា ប្រៀបដូចប្រទីប ធ្វើកិច្ច ៤ គឺ ៖

១-វដ្ដឹ ឈាបេតិ ដុតប្រឆេះឱ្យឆេះ

(១). សំយុ. មហា. គវម្បតិសូត្រ. ៣៩. ៤១២/២៧១ ។ ២. វិសុទ្ធិ. ៣. ៤៦១/១៤០៣ ។

២-អន្ធការំ វិធមតិ កំចាត់សេចក្តីងងឹត

៣-អាលោកំ បវិទំសេតិ បញ្ចេញពន្លឺភ្លឺស្វាងស្មេ

៤-សិនេហំ បរិយាទិយតិ ធ្វើប្រេងឱ្យអស់ទៅ ។

ពាក្យថា ផលចិត្ត ២-៣ ខណៈប្រព្រឹត្តទៅ សេចក្តីថា ព្រោះផលចិត្ត ២ ឬ ៣ ខណៈប្រព្រឹត្តទៅហើយក្នុងសន្តាន សូម្បីមានកិលេសត្រូវកាត់ដាច់អស់ហើយ តាមសមគួរដល់ការកើតឡើងរបស់មគ្គ ដោយជាធម្មជាតិរម្ងាប់រំលត់សេចក្តីក្តៅក្រហាយ ដូចទឹកដែលបុគ្គលយកថ្នាំងទឹកចាក់ស្រោចក្នុងទីដែលគេយកភ្លើងចេញហើយ ដើម្បីត្រូវការឱ្យកម្តៅរលត់ទៅ ដូច្នោះ មានពាក្យអធិប្បាយថា ព្រោះការប្រព្រឹត្តិទៅនៃផលចិត្តប៉ុណ្ណោះ ។

ពាក្យថា "បច្ចវេក្ខណញាណទាំងឡាយ" បានដល់ ញាណដែលជាកាមាវចរមានមគ្គ និងផលជាដើមជាអារម្មណ៍ ដែលព្រះមានព្រះភាគទ្រង់សំដៅយកត្រាស់ទុកថា "កាលចិត្តរួចផុតហើយ ញាណ គឺ សេចក្តីដឹងថា ចិត្តរួចផុតហើយ រមែងមាន" ដូច្នេះ ។

អធិប្បាយ សង្គហគាថាទី ៣

ឥឡូវនេះ ដើម្បីនឹងសម្តែងភូមិនៃបច្ចវេក្ខណៈ (ការពិចារណា) ទើបលោកអាចារ្យពោលពាក្យថា "**មគ្គំ ផលញ្ច**"ជាដើម បណ្តាមគ្គ និងផលជាដើមទាំងនោះ បណ្ឌិតរមែងពិចារណាមគ្គថា "យើងមកហើយ ដោយមគ្គនេះ" ដូច្នេះ ។ ក្នុងលំដាប់នៃការពិចារណាមគ្គនោះ រមែងពិចារណានូវផលរបស់មគ្គនោះ ថា "អានិសង្ស ឈ្មោះនេះ យើងបានហើយ" ដូច្នេះ ។ ក្នុងលំដាប់នៃការពិចារណា

ផលនោះ រមែងពិចារណានិព្វានថា "ធម៌ឈ្មោះនេះ យើងធ្វើឱ្យជាក់ច្បាស់ដោយជាអារម្មណ៍" ដូច្នេះ ។ ក្នុងលំដាប់តពីការពិចារណា និព្វាននោះ ក៏ពិចារណាកិលេសទាំងឡាយ ដែលលះបានហើយថា "កិលេសទាំងឡាយ ឈ្មោះនេះ យើងលះបានហើយ" រមែងពិចារណាកិលេសដែលនៅសល់ថា "កិលេសទាំងនេះ នៅសល់ដល់យើង" ដូច្នេះ ។

បទថា **បច្ចវេក្ខតិ វា ន វា** : *រមែងពិចារណាខ្លះ មិនពិចារណាខ្លះ* គឺព្រះសេក្ខៈខ្លះ លោករមែងពិចារណា, ខ្លះទៀត ក៏មិនពិចារណា អធិប្បាយថា ក្នុងការពិចារណាដល់កិលេសដែលលះបានហើយ និងនៅសល់នោះ រមែងប្រព្រឹត្តទៅតាមប្រាថ្នា ។

ពិតមែនហើយ ស្តេចសក្យមហានាម ទូលសួរព្រះមានព្រះភាគ ដល់កិលេសដែលមិនទាន់បានលះថា "បពិត្រព្រះអង្គដ៏ចម្រើន ខ្ញុំព្រះអង្គនោះ ទើបមានសេចក្តីត្រិះរិះថា ចុះធម៌អ្វីហ្ន៎ នៅក្នុងសន្តានដែលអាត្មាអញមិនទាន់លះបង់អស់"[១] ដូច្នេះ ។

តែការពិចារណាដល់កិលេសដែលនៅសល់ រមែងមិនមានដល់ព្រះអរហន្ត ព្រោះកិលេសទាំងឡាយ លោកលះបានអស់ហើយ ព្រោះដូច្នោះ បណ្ឌិតគប្បីឃើញថា "បច្ចវេក្ខណញ្ញាណ មាន ១៩ គឺ ព្រះសេក្ខៈ ៣ ពួក មានបច្ចវេក្ខណញ្ញាណ ១៥ សំរាប់ព្រះអរហន្ត មានបច្ចវេក្ខណញ្ញាណ ៤" ដូច្នេះ ។

ពាក្យថា ដោយលំដាប់នៃវិសុទ្ធិ ៦ យ៉ាង បានដល់ ដោយលំដាប់នៃវិសុទ្ធិ

---

១. មជ្ឈិ. មូល. ចូឡទុក្ខក្ខន្ធសូត្រ. ២០. ២០៩/៣៣៥ ។

៦ យ៉ាងនេះ គឺ វិសុទ្ធិ ២ ដែលជាមូល (ផ្ទុបាន) ដោយអំណាចនៃសីលវិសុទ្ធិ និងចិត្តវិសុទ្ធិ ចំណែកវិសុទ្ធិ ៤ ជាសរីរៈ ដោយអំណាចនៃទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ កង្ខាវិតរណីវិសុទ្ធិ មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិ និងបដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិ ។ មគ្គ ឈ្មោះថា ញាណទស្សនវិសុទ្ធិ ព្រោះដឹង គឺ ព្រោះធ្វើឱ្យប្រចក្សនូវសច្ចៈ ៤ និងព្រោះបរិសុទ្ធចាកមន្ទិល គឺ កិលេស ។

ពាក្យថា ឯត្ថ : ក្នុងអធិការនៃវិសុទ្ធិនេះ គឺ ក្នុងវិបស្សនាកម្មដ្ឋាន ។

គេចិអាចារ្យប្រៀបធៀបវិសុទ្ធិ ៧ ដូចការតាំងនៅនៃព្រះសថូប គឺ ចេតិយ ដែលជារបស់គួរគោរពបូជានោះ ទុកដូចតទៅនេះ ៖

-សីលវិសុទ្ធិ និងចិត្តវិសុទ្ធិទាំង ២ នេះ ប្រៀបដូចមូលស្ថាន (គ្រឹះ) របស់ព្រះសថូប ។

-ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិ មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិ និងបដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិទាំង ៤ នេះ ប្រៀបដូចអង្គព្រះសថូប ។

-ញាណទស្សនវិសុទ្ធិ (ទី ៧) ប្រៀបដូចឆត្រមាសប្រដាប់ ដោយរតនៈ ៧ ប្រការ ជាកំពូលរបស់ព្រះសថូបនោះ ដូច្នេះឯង* ។

ចប់ អធិប្បាយវិសុទ្ធិ ៧

---

* ម្យ៉ាងទៀត សីលវិសុទ្ធិ មានគុណប្រៀបដូចផែនដី ជាទីអាស្រ័យ, ចិត្តវិសុទ្ធិ គឺ សមាធិ ២ ប្រៀបដោយជើងទាំង ២ វិសុទ្ធិ ៤ ប្រៀបដូចសរីរៈ" វិសុទ្ធិទី ៧ ប្រៀបដូចសីស" ។

អធិប្បាយ អនុបស្សនា ៣ នៃវិមោក្ខមុខ

ក្នុងអនុបស្សនា៣ទេសនោះ អនុបស្សនា ដែលប្រព្រឹត្តទៅហើយថា "អនត្តា ប៉ុណ្ណោះ លែងចោលនូវការប្រកាន់មាំក្នុងសង្ខារទាំងឡាយថា ជាអត្តា គឺ ការប្រកាន់មាំ បានដល់ ការប្រកាន់មាំ យ៉ាងនេះថា ខ្លួនរបស់យើងនេះ ជាអ្នកធ្វើកម្ម និងជាអ្នកសោយផលរបស់កម្ម" ដូច្នេះ ឈ្មោះថា សុញ្ញតានុបស្សនា ព្រោះឃើញដោយអាការ គឺ សូន្យចាកពីអត្តា ជាវិមោក្ខមុខ (ផ្លូវនៃសេចក្ដីរួចផុត) គឺជាទ្វារនៃមគ្គផល ដែលជាលោកុត្តរ ពោលគឺ វិមោក្ខដោយអំណាចការផុតចាកធម៌ ដែលជាសត្រូវ ។ សម្ព័ន្ធសេចក្ដីថា ៖

អនុបស្សនាដែលប្រព្រឹត្តទៅហើយ ក្នុងសង្ខារទាំងឡាយថា មិនទៀង លែងចោល គឺ លះវិបល្លាសនិមិត្ត ដែលហៅថា សញ្ញាវិបល្លាស ចិត្តវិបល្លាស និងទិដ្ឋិវិបល្លាស ដែលប្រព្រឹត្តទៅហើយក្នុងការមិនទៀងថា ទៀង ដូច្នេះ ឈ្មោះថា អនិមិត្តានុបស្សនា ព្រោះការតាមឃើញអាការដែលប្រាសចាកនិមិត្ត គឺ វិបល្លាសជាវិមោក្ខមុខ ។

អនុបស្សនាដែលប្រព្រឹត្តទៅហើយថា ជាទុក្ខ ដែលលែងចោលនូវបណិធិ គឺ តណ្ហា បានដល់ សេចក្ដីប្រាថ្នា គឺ តណ្ហា ដែលហៅថា កាមតណ្ហា និងភវតណ្ហា ដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងសង្ខារទាំងឡាយ ដោយន័យជាដើមថា "វត្ថុនេះរបស់យើង សេចក្ដីសុខនេះរបស់យើង" គឺ បោះបង់ដោយការឃើញអាការដែលជាទុក្ខ ឈ្មោះថា អប្បណិហិតានុបស្សនា ព្រោះការតាមឃើញអាការដែលវៀរចាកបណិធិ (ការតាំងសេចក្ដីប្រាថ្នា) ចាត់ជាវិមោក្ខមុខ ។

អធិប្បាយ មគ្គ មានឈ្មោះ ៣ យ៉ាង

ពាក្យថា "ព្រោះដូច្នោះ មគ្គ ទើបមានឈ្មោះ ៣ យ៉ាង" អធិប្បាយថា ព្រោះអនុបស្សនាទាំង ៣ នោះ មានអនត្តានុបស្សនាជាដើម ជាឈ្មោះនៃអនុបស្សនាទាំង ៣ ពួកនោះ មានសុញ្ញតានុបស្សនាជាដើម ដូច្នោះ បើវិបស្សនាដែលជាវុដ្ឋានគាមិនី ឃើញច្បាស់ដោយជាអនត្តា មគ្គក៏ជាវិមោក្ខ ឈ្មោះថាសុញ្ញតៈ ព្រោះបានឈ្មោះ ដោយអំណាចធម៌ដែលជាហេតុមក ។

-បទថា **វិបស្សនាគមនវសេន** បានដល់ ដោយអំណាចធម៌ដែលជាហេតុមកពោលគឺ វិបស្សនា ។ វិបស្សនា និងមគ្គដែលឈ្មោះថា អាគមនា (ហេតុដែលមក) ក្នុងទីនេះ ព្រោះអត្ថថា ជាគ្រឿងមករបស់មគ្គនិងផល ។

បទថា **យថាវុត្តនយេន** បានដល់ ដោយអំណាចនៃអនុបស្សនា មានអនត្តានុបស្សនាជាដើម តាមន័យដែលពោលទុកក្នុងកាលមុន ។

ពាក្យថា **យថាសកំ ផលមុប្បជ្ជមានម្បិ** សេចក្ដីថា ផលរបស់ខ្លួនៗដែលជាផលនៃមគ្គតាមដែលបានហើយ សូម្បីកាលកើតឡើង ក៏មិនមានឈ្មោះដោយអំណាចធម៌ ដែលជាហេតុមក គឺ មគ្គ រមែងបានឈ្មោះ ៣ យ៉ាង ដោយអំណាចធម៌ ដែលជាហេតុមក គឺ វិបស្សនាប៉ុណ្ណោះ ព្រោះមគ្គនោះ មិនប្រកបដោយភាពជាទ្វារ ក៏ព្រោះក្នុងវេលានោះមិនមានការប្រព្រឹត្តិទៅនៃមគ្គ ។

បទថា **អាលម្ពនវសេន** ដោយអំណាចនៃអារម្មណ៍ សេចក្ដីថា ឈ្មោះទាំង ៣ ដូចគ្នាតែម្ដង ដល់មគ្គនិងផលទាំងអស់ ដោយអំណាចនៃព្រះនិព្វាននោះ ព្រោះប្រារព្ធព្រះនិព្វានប្រព្រឹត្តទៅ គឺ ដែលឈ្មោះសុញ្ញត ព្រោះជាធម្មជាតិ

សូន្យចាកពីសង្ខារទាំងពួង, ដែលឈ្មោះថា អនិមិត្តៈ ព្រោះវៀរចាកនិមិត្ត គឺ សង្ខារ, ដែលឈ្មោះថា អប្បណិហិតៈ ព្រោះវៀរចាកសេចក្ដីប្រាថ្នា គឺ តណ្ហា ។

បទថា **សរសវិសេន : ដោយអំណាចកិច្ចរបស់ខ្លួន** គឺ ដោយអំណាចនៃគុណរបស់ខ្លួន ព្រោះសូន្យចាកពីកិលេសមានរាគៈជាដើម ព្រោះវៀរចាកអារម្មណ៍មានរូបនិមិត្តជាដើម និងព្រោះវៀរចាកបណិធិ គឺកិលេស ។

បទថា **សព្ពត្ថាបិ** គឺ វិធីនៃមគ្គ និងក្នុងវិធីនៃផលសមាបត្តិ ។

បទថា **សព្វេសម្បិ** គឺ ទាំងដល់មគ្គ ទាំងដល់ផល ។

អធិប្បាយ ប្រភេទបុគ្គលនិងសមាបត្តិ

ព្រះសោតាបន្ន ដែលឈ្មោះថា សត្តក្ខត្តុំបរមៈ ព្រោះអត្ថថា កាន់បដិសន្ធិក្នុងសុគតិអស់ ៧ ដង គឺ ៧ ភវៈ (ជាតិ)យ៉ាងក្រៃលែង អធិប្បាយថា លោកមិនទៅកាន់ភពទី ៨ ជាដើម(ទៀតឡើយ) ។ ព្រះមានព្រះភាគទ្រង់សំដៅយកព្រះសោតាបន្នបុគ្គលណាទៅហ្ន៎ ទើបទ្រង់ត្រាស់ថា "**ន តេ ភវំ អដ្ឋមមាទិយន្តិ** : អរិយបុគ្គលទាំងនោះ គង់មិនកាន់យកភពជាគម្រប់ ៨"[១] ដូច្នេះ ។

មោហៈស័ព្ទក្នុងបទថា "រាគទោសមោហានំ" គប្បីឃើញថា សំដៅយកមោហៈ ដែលតាំងនៅក្នុងឋានតែមួយជាមួយរាគៈ និងទោសៈ ។ ព្រះអរិយ

១. ខុទ្ទ. ធាប. រតនសូត្រ. ៥២. ៧/៩ ។

បុគ្គល ឈ្មោះថា ខីណាស្រព ព្រោះអាសវៈ ៤ របស់លោកអស់ហើយ ។ ព្រះខីណាស្រព ឈ្មោះថា ជាព្រះទក្ខិណេយ្យបុគ្គលដ៏ប្រសើរ ក្នុងបណ្តាលោក ដែលគួរដល់ទក្ខិណាទាំងឡាយ ។

ប្រភេទសមាបត្តិ

សមាបត្តិ មានវចនត្ថៈថា **សមាបជ្ជនំ = សមាបត្តិ** : ការចូលដល់ ឈ្មោះថា សមាបត្តិ ។ **និរោធស្ស សមាបត្តិ = និរោធសមាបត្តិ** : (ការចូលដល់សេចក្តីរលត់ ឈ្មោះថា និរោធសមាបត្តិ) ។

បទថា **សព្វេសម្បិ** បានដល់ ព្រះអរិយបុគ្គល សូម្បីទាំង ៤ ពួក ។ ការចូលដល់ការរលត់ ដែលបណ្ឌិតហៅថា ការមិនប្រព្រឹត្តទៅនៃចិត្តនិងចេតសិក ឈ្មោះថា និរោធសមាបត្តិ គឺ ការដល់សេចក្តីរលត់នៃចិត្តហើយ សម្រាកនៅក្នុងបច្ចុប្បន្នទុំះឯង ។

បទថា **អនាគាមិនញ្ច** សេចក្តីថា រមែងមានដល់ព្រះអនាគាមីអ្នកបានសមាបត្តិ ៨ អ្នកនៅរស់ក្នុងកាមភព និងរូបភពប៉ុណ្ណោះ និងដល់ព្រះខីណាស្រព អ្នកបានសមាបត្តិ ៨ អ្នកនៅក្នុងកាមភព, និងរូបភព យ៉ាងនោះដូចគ្នា ។

បទថា "តត្ថ" គឺ ក្នុងនិរោធសមាបត្តិ ។

ពាក្យថា **ដំណើរទៅដរាបដល់អាកិញ្ចញ្ញាយតនៈ** សេចក្តីថា ព្រះអរិយបុគ្គលនោះ ដំណើរទៅយ៉ាងរហ័ស ដរាបដល់អកិញ្ចញ្ញាយតនៈ ដោយការញ៉ាំងសមថៈ និងវិបស្សនាឱ្យដល់ភាពជាធម៌ជាប់ជំពាក់គ្នាជាគូយ៉ាងនេះ ។ ពាក្យថា

មានការអធិដ្ឋាន ជាដើម បានដល់ ធ្វើបុព្វកិច្ច ៤ យ៉ាងគឺ ៖

១-នានាពទ្ធអវិកោបនំ	មិនឱ្យវត្ថុផ្សេងៗ ដែលជាប់គ្នា ខូចខាត, បាត់បង់ ។
២-សង្ឃបដិមាននំ	ការរង់ចាំរបស់សង្ឃ
៣-សត្ថុបកោសនំ	ការទទួលតម្រាស់របស់ព្រះសាស្ដា
៤-អទ្ធានបរិច្ឆេទនំ	ការកំណត់កាលនៃអាយុ

គឺ ការអធិដ្ឋានបរិក្ខារទាំងឡាយ មានចីវរជាដើម ដែលមានទៅជាចំណែកៗ ឬរបស់ដែលជាប់ដោយកាយ និងទីអាស្រ័យមានផ្ទះ កុដិទៅជាដើម មិនឱ្យវិនាសដោយភ្លើង ការចេញមុន ការរង់ចាំរបស់សង្ឃ និងការដែលព្រះសាស្ដាត្រាស់ហៅគេ ការត្រួតមើលអាយុសង្ខារអាចនៅប្រព្រឹត្តទៅបាន ៧ ថ្ងៃ ។ ក្នុងសង្គហគាថា ពាក្យថា **បដិបត្តិរសស្សាទំ** បានដល់ សេចក្ដីត្រេកអររសរបស់ការបដិបត្តិ គឺ សមថៈ និងវិបស្សនា ដែលផ្សេងដោយសេចក្ដីសុខ មានសេចក្ដីសុខដែលសម្បយុត្តដោយឈាន និងសេចក្ដីសុខដែលសម្បយុត្តដោយផលជាដើម ។

ចប់ អភិធម្មត្ថសង្គហដីកា

អវសានគាថានៃបករណ៍

បករណ៍ណា ដែលឧបាសក ឈ្មោះថា នម្ពៈ ដែលកើតក្នុងត្រកូលមហាសាល ល្អស្អាតដោយចរិត ជាអណ្តូងកើតនៃគុណដែលចម្រើនរុងរឿង និងបរិសុទ្ធស្អាតផូរផង់ដោយសទ្ធា ប្រាថ្នាសេចក្តីអនុគ្រោះអ្នកដទៃដោយចេតនាដែលតាំងទុកនោះ បានចប់សព្វគ្រប់ហើយ ។

ក៏ដោយបុណ្យដ៏បរិបូរណ៍នោះ សូមពួកកិក្ខុលជ្ជី ល្អស្អាត ដោយគុណដែលបរិសុទ្ធផូរផង់ដោយបញ្ញា ចូរសំគាល់មូលសោមវិហារ ដែលជាទីនៅរបស់លោកអ្នកមានបុណ្យ និងជាស្ថានទីមានកេរ្តិ៍ឈ្មោះល្បីរន្ទឺ ខ្ចរខ្ចារសុសសាយទៅ ដើម្បីមង្គល គឺ ការកើតបុញ្ញសម្បត្តិរហូតអស់អាយុកាលនៃព្រះពុទ្ធសាសនាចុះ ។

បករណ៍ ឈ្មោះអភិធម្មត្ថសង្គហៈ ដែលព្រះអនុរុទ្ធាចារ្យរចនាទុកចាកអំពីគន្ថៈ ដែលរៀបរៀងទុក ៨៥០ គម្ពីរ ចប់បរិបូរណ៍ហើយដោយប្រការដូច្នេះ ។

បរិច្ឆេទទី ៩ កម្មដ្ឋានសង្គហវិភាគ ចប់

អភិធម្មត្ថសង្គហៈ

បរិច្ឆេទទាំង ៩

ចប់

ពាក្យខុសត្រូវ

ពាក្យខុស	ពាក្យត្រូវ	ទំព័រ	បន្ទាត់
មិនជា	ជា	៦៦	១១
វិរតិ	ដាក់មុនអប្បមញ្ញា	តារាងមុន៣៤៩	៣
បាសិតុប្បាទ	អត់ឆន្ទៈ	តារាងមុន៣៤៩	២១
ភវង្គ	ភង្គ	៤៣៦	៣,៤
វិភូតារម្មណ៍	អវិភូតារម្មណ៍	៤៣៥	១៧
អវិភូតារម្មណ៍	វិភូតារម្មណ៍	៤៥១	៩
៣ខណៈ	១ខណៈ	៤៥៤	៩
បែក	ប្លែក	៤៦៧	១២
កម្លាំ	កម្លាំង	៤៦៩	៥
វិថីទី៣	អក្សរធំ	៤៧០	៧
អតី	អតីត	៤៧២	២១
បញ្ញត្តិ	បញ្ញត្ត	៤៧៥	១២
រូបាវចរវិបាកចិត្ត៤	អរូបាវចរវិបាកចិត្ត៤	៤៨៦	១០
សមគ្គស្ស	សគ្គស្ស	៤៩៦	៣
សាមបត្តិ	សមាបត្តិ	៤៩៨	៣
បរ	បរិ	៥០៩	៦
បរ	បរិ	៥១០	៧
នេវសញ្ញានា សញ្ញាយ	នេវសញ្ញានាសញ្ញាយ	៥១៣	៤
បើមិនជា	បើជា	៥១៤	១៤
ឯងបដិសន្ធិ ក៏	ឯង បដិសន្ធិក៏	៥១៥	៩
ទោសមនស្ស	ទោមនស្ស	៥២២	១៥

ពាក្យខុស	ពាក្យត្រូវ	ទំព័រ	បន្ទាត់
អាគន្តុកចុតិ	អាគន្តុក ចុតិ	៥២៣	៤
វង្គ	ភវង្គ	៥២៣	៩
អកុលស	អកុសល	៥២៣	១៥
អនន្តរប្បច្ច័យដល់	អនន្តរប្បច្ច័យ បានដល់	៥៣១	៥
១៩ គឺ, ...១៩ គឺ	១៩ គឺ, ...១៣ គឺ	៥០៤	២
៣០ អសោភណចិត្ត ៤២	៣០ សោភណចិត្ត ២៤	៥០៤	៧-៨
មហគ្គតកុសល	មហគ្គតកិរិយា	៥៣១	១៥
អនាគាមិមគ្គ	អនាគាមិផល	៥៣៦	៦
ផលចិត្ត ៩	ផលចិត្ត ១	៥៣៨	៨
រូបាវចរកុសលចិត្ត	រូបាវចរចិត្ត	៥៤២	១២
ឥច្ចានុរុទ្ធ រចិតេ	ឥច្ចានុរុទ្ធ រចិតេ	៥៤២	១៦
ទ្វី	ទ្វីប	៥៦១	៩
ទ្វី	ទ្វីប	៥៦២	៣
ឧត្តរ កុរុ	ឧត្តរកុរុ	៥៦២	៧
មនុសអ្នកនៅក្នុង្ស	មនុស្សអ្នកនៅក្នុង	៥៦២	១៤-១៧
ភូមិដ្ឋ	ភុម្មដ្ឋ	៥៦៤	៧-៨
លើកដើមឈើ	លើដើមឈើ	៥៦៥	៧
សេនសនៈ	សេនាសនៈ	៥៦៨	១៤
វិបស្សិស្សនមគ្គ	វិបស្សិស្ស នមគ្គ	៥៧២	៦
អមរគោយានទ្វើប	អបរគោយានទ្វីប	៥៧២	៥
អសញ្ញីសត្តា	អសញ្ញសត្តា	៥៧៨	៣, ៥,
វេប្ផលា	វេហប្ផលា	៥៧៨	៧
សិលាអាសិនៈ	សិលាសនៈ	៥៧៨	១៣

ពាក្យខុស	ពាក្យត្រូវ	ទំព័រ	បន្ទាត់
(វៀរសុទ្ធាវាស ៥)	(វៀរសុទ្ធាវាស ៥ អសញ្ញី)	៥៨២	៨
១ ពួក	៤ ពួក	៥៨២	១៥
(វៀរទុគ្គតិភូមិ)	(វៀរទុគ្គតិអហេតុកបុគ្គល)	៥៨២	១៧
រូមបាន ១២	រួមបាន ១២	៥៨៣	១៧
និរោធផលចិត្ត	និរោធ ផលចិត្ត	៥៨៣	១៩
វិមានិក	វិមានិក	៥៨៥	១៤
ឧបជ្ជវេទិនីយៈ	ឧបបជ្ជវេទិនីយៈ	៦០០	៦ , ១៨
អហោសិកកម្ម	អហោសិកកម្ម	៦០៣	១៣,១៦-១៩
ថា	ថា	៦០៤	៥
មិច្ឆាទិដ្ឋិ	មិច្ឆាទិដ្ឋិ	៦០៥, ៦០៦,	១៥, ២
តស្មិសេវនចិត្តំ	តស្មិ សេវនចិត្តំ	៦០៨	២២
អធិវានសនំ	អធិវាសនំ	៦០៩	៣
ជឿ	ដឹងច្បាស់នូវ	៦១៤	១២
សេចក្ដីសុខ	ប្រយោជន៍ និង សេចក្ដីសុខ	៦២០	៣
ធម្មសវនមយៈ	ធម្មស្សវនមយៈ	៦២២, ៦២៦	១៦, ១១-១៣
ជាដោយ	ជា	៦២៨	១៤
សូម្បីកាលមានមិនមែនតិច	សូម្បីមានច្រើន	៦២៩	១៤
មានសភាពមិនមាននៃវិញ្ញាណ	លុបចេញ	៦៣១	៤
សុគិត	សុគតិ	៦៣១	១២
ក៏ឱ្យវិបាកចិត្ត ១០	លុបចេញ	៦៣៣	២២
មកកម្មដែល	មក កម្មដែល	៦៣៥	១៨
អរហន្ត	អរហន្តមគ្គ	៦៣៦	១៣
កុសល	អកុសល	៦៣៧	២

ពាក្យខុស	ពាក្យត្រូវ	ទំព័រ	បន្ទាត់
ធមិ	កម្ម	៦៣៧	៥
កុសល	អកុសល	៦៣៨	៩
កើតឡើង ។ ព្រោះ	កើតឡើង ព្រោះ	៦៤០	១០
ញាណដូច	ញាណ ដូច	៦៤០	៤
លោភៈ	អលោភៈ	៦៤០	៤
បញ្ចម	បញ្ចមជ្ឈាន	៦៤៣	១៩
បន្ទោបង់រូបធមិ	បន្ទោបង់អរូបធមិ	៦៤៥	១៩
បញ្ចម	បញ្ចមជ្ឈាន	៦៤៤	២
តតិយ	ទុតិយ	៦៤៩	១២
ចតុត្ថ	តតិយ	៦៤៩	១៣
បញ្ចម	ចតុត្ថ	៦៤៩	១៤
ឧភយក្ខមរណំ	ឧភយក្ខយមរណំ	៦៥០	៦
អាយុក្ខមរណៈ	អាយុក្ខយមរណំ	៦៥០	៩
យាភូមិយោ	យា ភូមិយោ	៦៥០	១៣
ឧភយក្ខមរណំ	ឧភយក្ខយមរណំ	៦៥១	៤
នោះ នៅមានសេចក្តី	នោះនៅមាន សេចក្តី	៦៥១	៧
ព្យាយម	ព្យាយាម	៦៥១	៨
ជវនី ជិតចុតិចូល	ជវ៏នជិតចុតិ ចូល	៦៥៨	៤
កោដ្ឋស	កោដ្ឋាស	៦៦៥	៧
និងនិព្វាន ។	និងនិព្វាន	៦៦៩	១៩
ឧបជ្ជតិ	ឧប្បជ្ជតិ	៦៧១	១២
ហទយ មិច្ចបិ	ហទយមិច្ចបិ	៦៧៣	៤
រូបេ ហិ	រូបេហិ	៦៧៣	៥

ពាក្យខុស	ពាក្យត្រូវ	ទំព័រ	បន្ទាត់
វិសម្កវេ	វិធសម្កវេ	៦៧៣	៧
តាំងមាំ	តាំងនៅមាំ	៦៧៨	៩
សើម	សើមជ្រាប	៦៨១	៣
ស្វែងរក	ទាញ	៦៩០.៥.៨.៩	២០. ១១. ៥. ៨
ភាពជាទីទទួលរង	ការទ្រទ្រង់	៦៩១.៥.៨.៩	២. ១២. ៦. ៩
ស្វែងរក	ទាញ	៧០១	២០
ភាពជាទីទទួលរង	ការទ្រទ្រង់	៧០២	២
ភ្លក់	ជញ្ជក់	៦៩៩	១២
បរិញត្តិ	បរិយត្តិ	៦៩២	១៣
ឱ្យ	របស់	៧០៣-៧០៦	១៥. ១២. ៩. ១៧
នុំះឯង	នោះឯង	៧០៣-៧០៦	១៦. ១៣. ១១.១៧
តាំងនៅ	តាំងទុក	៧១៤	១៤
កពឡិង្គរាហារ	កពឡិង្ការាហារ	៧១៤	១៨
ឃាំង	កំណត់	៧១៨	១៤
ប្រាថ្នា	បំណងប្រាថ្នា	៧១៩	១៦
បំណង	បំណងប្រាថ្នា	៧២១	៩
ភាបវិនោ	ភាវវិនោ	៧២៤	១០
រូប	រូបទាំងឡាយ	៧២៦	៨
មានសម្បយុត្ត	មកសម្បយុត្ត	៧៣២	៧
ជីវិរូប	ជីវិតរូប	៧៥៦	១០
និស្សសរណៈ	និស្សរណៈ	៧៩០	១៧
គាមាសវៈ	កាមាសវៈ	៨០២	៣
ដោយ	ឬដោយ	៨៥៣	១៥

ពាក្យខុស	ពាក្យត្រូវ	ទំព័រ	បន្ទាត់
ចិត្តចិត្ត	ចិត្ត	៨៦០	១៣
វដ្ដានិ	វដ្ដានិ	៨៦០	១៨
ដល់រូប	ដល់នាម	៨៦៥	១៨
សតិតេសំ	សតិ តេសំ	៦៩៦	៨
ឧប្បូល	ឧប្បល	៦៩៨	២០
ឧប្បនិស្សយ	ឧបនិស្សយ	៩០៥	៩
បញ្ញាបនកោ	បញ្ញាបនតោ	៩២៧	១៩
បញ្ញា បនតោ	បញ្ញាបនតោ	៩២៨	៤.១០
អញ្ញសត្ត	អសញ្ញសត្ត	៩៣៥	៣
ដែល	ដែលជា	៩៣៦	២០
សេចកក្ដី	សេចក្ដី	៩៦២	១១
វិក្ខិតក	វិក្ខិត្តក	៩៦៤	១៩
អនាបានសតិ	អនាបានស្សតិ	៩៧៧	១៥
របចិត្ត	បរចិត្ត	៩៨៥	២
ឱកាស	ឱភាស	៩៨៩	១៦.១៧
សុញ្ញត្តវិមោក្ខ	សុញ្ញតវិមោក្ខ	៩៩២	១១
ធ្វើទុក្ខ	ធ្វើទុក	៩៧៤	៤
ឱភាសា	ឱភាស	១០០៦	១៤
ញាណ ទស្សន	ញាណទស្សន	១០០៦	១៧
សុញ្ញត្ត	សុញ្ញត	១០១៥	២០
បច្ចុប្បដ្ឋាន	បច្ចុបដ្ឋាន	មាន៩០ទំព័រ	មាន១២៥ពាក្យ

ជួយកែពាក្យខុសឱ្យត្រូវវិញតាមកំណែនេះផង និងពាក្យខុសផ្សេងទៀតតាមសមគួរ

យំ ឯត្ថ វុឌ្ឍិមន្តោ សលក្ខណា បូជិតា បរិច្ឆិន្នា វុត្តាធិកា ច ធម្មា អភិធម្មោ តេន អក្ខាតោ ។
ព្រោះហេតុដែលធម៌ទាំងឡាយ មានសេចក្ដីចម្រើន មានការកំណត់ ជាធម៌ដែលបុគ្គលបូជាហើយ ជាធម៌ដែលបណ្ឌិតកាត់ជាចំណែកៗ និងជាធម៌ដ៏ក្រៃលែង ដែលព្រះមានព្រះភាគទ្រង់ត្រាស់ទុកហើយ ក្នុងព្រះអភិធម្មនេះ ដូច្នោះ ទើបលោកពោលថា អភិធម្ម ។

(បឋមសមន្តប្បាសាទិកា)

ភិក្ខុ អគ្គធីរោ គង់ សុមិត្ត

ISBN-9789995098902

9 789995 098902